

"Süren erenler süreği,
Süre gelmiş süre gider."

Hacı Bektaş Veli
Research and Application Institute

SÜREK

"yol bir sürekin binbir..."

Alevilik - Bektaşilik
ve

Kültür Araştırmaları Dergisi

Amaç ve Kapsam: SÜREK Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi'nin amacı, başta Alevilik-Bektaşilik olmak üzere çağdaş kültür bilimleri alanında yüksek akademik standartlarda disiplinlerarası çalışmalarla bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamak, mevcut birikimi revize etmek, global bir perspektifle özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, sorunsalları derinleştirmek, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ve araştırmacıların ulusal ve uluslararası düzeyde gelişimlerine yardımcı olmak, Alevilik-Bektaşilik ve kültürel araştırmalar alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda akademik kaynak oluşturarak çalışmalarını görünür kılmaya ve yaygınlaştırmaktır.

Dergide, başta Alevilik-Bektaşilik araştırmaları olmak üzere sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili, kültürel araştırmalar çerçevesinde disiplinlerarası, özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Alevilik-Bektaşilikle ilgili kültür bilimleri alanında araştırma, olgu sunumu, derleme, tezden yayın, çeviri, aktarma, kitap incelemesi türünden çalışmaları; yine bu alanda bilimsel yayınlar üzerine yapılan incelemeleri yayımlar. Dergi, Alevilik-Bektaşilik kültür bilimleri kesişiminde, kapsam olarak uluslararası ve yerel nitelikteki akademik tartışmaları içeren özgün ve eleştirel katkıları beklemektedir. Kültür bilimleri dairesinde geleneksel sanatlar, halk hayatı, edebiyat, kültür tarihi, maddi kültür çalışmaları, performans çalışmaları, anlatılar, kent-köy kültürü, çevrimiçi topluluklar, gelenekler derginin ilgilendiği konuları kapsamaktadır. Özellikle Alevilik-Bektaşilik çerçevesinde inanç, yaşam tarzları, ocaklar, ritüel, kutsal mekân, kült vb. konuları ise derginin odak noktasını oluşturmaktadır.

SÜREK Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'ne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'nün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya taksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00
e-posta: surekdergi@nevsehir.edu.tr

Aim and Scope: The aim of SUREK Journal of Alevism-Bektasism and Cultural Studies is to contribute to the scientific knowledge with interdisciplinary studies at high academic standards in the field of contemporary cultural sciences, especially Alevism-Bektasism, to revise the existing knowledge, to support the power of free scientific thought with a global perspective, to deepen the problematics, to assist the development of social organizations, professional organizations and researchers at national and international levels, to follow the developments in the field of Alevism-Bektasism and cultural research, and to make visible and disseminate studies by creating academic resources in these fields.

The journal publishes interdisciplinary, original scientific studies within the framework of cultural research on all fields of social sciences, especially Alevism-Bektasism research. Studies such as research, case presentation, compilation, thesis publication, translation, transfer and book review in the field of cultural sciences related to Alevism-Bektasism; It also publishes reviews of scientific publications in this field. The journal expects original and critical contributions at the intersection of Alevism-Bektasism cultural sciences, including international and local academic discussions in scope. Within the scope of cultural sciences, traditional arts, folk life, literature, cultural history, material culture studies, performance studies, narratives, urban-village culture, online communities, traditions cover the topics the journal is interested in. Especially within the framework of Alevism-Bektasism, beliefs, lifestyles, hearths, rituals, sacred places, cults, etc. The topics constitute the focus of the journal.

SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies is a national peer-reviewed journal published biannually.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address: Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute, Nevşehir, TURKEY

Tel: +90 384 228 10 00

e-mail: surekdergi@nevsehir.edu.tr

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Baş Editör (Editor in Chief)

Doç. Dr. İlgar BAHARLU

Editörler (Editors)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN
Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN

Editör Yardımcıları (Assistant Editor)

Arş. Gör. Mehmet BOZKURT
Arş. Gör. Güllü IŞIK

Sekreterler (Secretaries)

Ceylan ERZİNCAN
Yasin ŞAHİN

Son Okuyucular (Proofreaders)

Aliğa İŞÇİTÜRK
İrem Melike GÜLDEN

Dil Editörleri (Language Editors)

İngilizce	Dr. Öğr. Üyesi Bengü AKSU ATAÇ Doç. Dr. Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ
Almanca	Öğr. Gör. Dr. Fatih KARATAŞ
Rusça	Dr. Nadira Turdubai KYZY
Kazak Türkçesi	Dr. Janarbyek ASIMKHAN
Kırgız Türkçesi	Dr. Nadira Turdubai KYZY
Türkmen Türkçesi	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR
Uygur Türkçesi	Dr. Öğr. Üyesi Ebru KILIÇ

Yazı İşleri Müdürü (Responsible Manager)

Habib İDİZ

SÜREK Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Yayın dili Türkiye Türkçesi, çağdaş Türk lehçeleri, İngilizce, Almanca ve Rusça'dır. Derginin kapsamı sosyal ve beşerî bilimlerdir. Dergide en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılmaktadır. Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir.

SUREK Journal of Alevism-Bektasism and Cultural Research is a national peerreviewed journal published twice a year. The language of journal is Turkey Turkish, contemporary Turkish dialects, English, German and Russian. The scope of the journal is social sciences and humanities. Double blind peer-review system is used. The articles you send cannot be given back even if they are not published. The owners of the article account for the legal and scientific responsibility.

TARANAN İNDEKSLER / INDEXES

Aralık - December
2024

SÜREK
"yol bir sürekbimdir.."
Alevilik - Bektaşilik
ve
Kültür Araştırmaları Dergisi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ
SÜREKALEVİLİK – BEKTAŞILIK VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
E-ISSN: 3023-5529

Web: <http://surekdergi.nevsehir.edu.tr> E-Mail: surekdergi@nevsehir.edu.tr

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı – Soyadı (Title – Name Surname)	Üniversite/Kurum (University - Foundation)
Prof. Dr. / Prof. Abdullah TEMİZKAN	Ege Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Adem ÇATAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ali İhsan ÖBEK	Trakya Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ali YAMAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ayşe KAYAPINAR	Milli Savunma Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Prof. Dr./ Prof. Caner IŞIK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Cenk GÜRAY	Hacettepe Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Dosay KENJETAY	Ahmet Yesevi Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCİGİL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Fuzuli BAYAT	AMEA Folklor Enstitüsü / University
Prof. Dr. / Prof. Gianfranco BRİA	Sapienza University of Rome / Üniversitesi
Prof. Dr. / Prof. Halil İbrahim ŞAHİN	Balıkesir Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Haşim ŞAHİN	Anadolu Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. İlkey ŞAHİN	Erciyes Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Janos SİPOS	Beşeri Bilimler Araştırma Merkezi Müzikoloji Enstitüsü
Prof. Dr. / Prof. Kadyraly KONKOBAEV	Manas Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Levent KAYAPINAR	Ankara Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. M. Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. M. Saffet SARIKAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Markus DRESLER	Leipzig Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Marufjon YOLDASHEV	Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü
Prof. Dr. / Prof. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mehmet ÇERİBAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University

Prof. Dr. / Prof. Mehmet EROL	Gaziantep Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mehmet Öcal OĞUZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mesut AYAR	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Namıg MUSALI	Kastamonu Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN	Mersin Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ozan YILMAZ	Sakarya Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ömür CEYLAN	İstanbul Kültür Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Sadullah GÜLTEN	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Tofiq NAJAFLI	AMEA Folklor Enstitüsü / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ahmet Yılmaz SOYYER	Süleyman Demirel Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Aziz ALTI	Munzur Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent AKIN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Cem ERDEM	Adam Mickiewicz University / Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet ERSAL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet Salih ERPOLAT	Dicle Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Metin Ziya KÖSE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mustafa DUMAN	Uşak Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür ÇELİK	Ege Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Seval EROĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Tarık DURAN	Belgrad Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Volkan ERTİT	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Zahide AY	Necmettin Erbakan Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Erdal KALAYCI	Hristiyan Kiliseleri Öğretmen Eğitimi Yüksek Okulu
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Hulusi YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. İhsan KOLUAÇIK	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kibar TAŞ	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. PhD Didem Gülçin ERDEM KÜK	Pamukkale Üniversitesi / University
Dr. / PhD Bülent KELEŞ	Grundschule Goldbach
Dr. / PhD Lukasz PIATEK	Adam Mickiewicz University / Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ
SÜREK ALEVİLİK – BEKTAŞILIK VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
E-ISSN: 3023-5529

Web: <http://surekdergi.nevsehir.edu.tr> E-Mail: surekdergi@nevsehir.edu.tr

2024 YILI – ARALIK SAYISI (SAYI: 3)
(2024 YEAR – DECEMBER / ISSUE: 3)
BU SAYININ HAKEM LİSTESİ
(REFEREE LIST OF THIS ISSUE)

Unvanı – Adı Soyadı (Title – Name Surname)	Üniversite - Kurum (University - Foundation)
Prof. Dr. / Prof. Abdulselam ARVAS	Çankırı Karatekin Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Faruk DOĞAN	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Muammer Mete TAŞLIOVA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Murat Cem DEMİR	Munzur Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Nilgün Çıblak COŞKUN	Mersin Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Servet YAŞAR	İskenderun Teknik Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Sadullah GÜLTEN	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Canser KARDAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Eyyub ŞİMŞEK	Aksaray Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Yasin TAŞ	Harran Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ziya POLAT	Mardin Artuklu Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kaan AKAR	Erzurum Teknik Üniversitesi / University
Öğr. Gör. Dr. / Teac. Asst. PhD Özden AYDIN	Cumhuriyet Üniversitesi / University

İÇİNDEKİLER (CONTENTS)

Sayfa/Pages:

Başlık/Title

IX-XIV

EDİTÖRLERDEN

EDITOR'S LETTER

İlgar BAHARLU & Erdem AKIN & Mihriban ARTAN OK

1-9

Research

**A NARRATIVE OF A MYTH OF ORIGIN LINKED TO OĞUZNAME
AND THE TAHTACI TURKMENS**

Araştırma

OĞUZNÂME'YE BAĞLI BİR KÖKEN MİTİ ANLATISI VE TAHTACI TÜRKMENLERİ
Özkul ÇOBANOĞLU

10-38

Araştırma

**BEKTAŞİLİK KONUSUNDA YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK
ANALİZİ**

Research

THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED IN THE FIELD OF
BEKTASHISM

Ali YAMAN & Şenol EDE

39-51

Araştırma

**FÂTİMA EL-MA'SÛME'NİN TÜRBESİ'NE DAİR FERMANLAR VE MÜTEVELLİLERİ
(14-16. YÜZYIL)**

Research

THE TOMB OF FATİMA EL-MA'SUMA AND ITS BENEFICIARIES (14TH - 16TH
CENTURIES)

Ayşe ATICI ARAYANCAN

52-68

Araştırma

DİYARBAKIR-BİSMİL TÜRKMEN KÖYLERİNİN 1568'DEKİ KİŞİ ADLARI

Research

PERSONAL NAMES OF DİYARBAKIR-BİSMİL TURKMEN VILLAGES IN 1564

Mehmet Salih ERPOLAT

69-81

Araştırma

16. YÜZYIL OSMANLI RESMÎ YAZIŞMALARINDA EŞKİYALIK VE ZULÛM KAVRAMI

Research

THE CONCEPT OF BANDITUALITY AND OPPRESSION IN 16TH CENTURY OTTOMAN
OFFICIAL CORRESPONDENCE

Teslime ATA

82-96

Araştırma

ALEVİLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ VE DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Research

HISTORICAL PROCESS OF ALEVISM AND INTELLECTUAL FOUNDATIONS

Yunus AYDOĞDU & Fatih TEKİN

TANITMALAR / REVIEWS

97-107

Tanıtma

MUHAMMED ARİF İSPANAKÇI PAŞAZADE (2023). ŞAH İSMAIL VE SULTAN SELİM: İNKILÂBÜ'L-İSLÂM BEYNE'L-HAVÂS VE'L- 'AVÂM. İSTANBUL: BİLGE KÜLTÜR SANAT YAYINLARI. 448 S. ISBN: 978-625-8274-32-5

Review

MUHAMMED ARİF İSPANAKÇI PAŞAZADE (2023). SHAH ISMAIL AND SULTAN SELİM: İNKILÂBÜ'L-İSLÂM BEYNE'L-HAVÂS VE'L- 'AVÂM. İSTANBUL: BİLGE CULTURE AND ART PUBLICATIONS. 448 P. ISBN: 978-625-8274-32-5

İlker BOZKIR

108-134

YAYIN İLKELEERİ VE YAZIM KURALLARI

PUBLICATION PRINCIPLES AND WRITING RULES

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024

E-ISSN: 3023-5529

Editörlerden

Saygıdeğer bilim insanları, değerli yazarlar ve kıymetli okurlar;

2023'ten beri yılda iki sayıyla kesintisiz bir şekilde yayın hayatına devam eden ve ilk sayısından itibaren alanında dikkat çeken ve uluslararası indekslerde taranmaya başlayan dergi konumunda olan SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi'nin 3. sayısıyla huzurlarınızdadır. Henüz yeni yayın hayatına geçen dergimize gösterilen yoğun ilgiden dolayı son derece mutluyuz. Yazar, hakem ve okuyucu olarak dergimize destek veren herkese şükranlarımızı sunarız. Sizlerin teşvikiyle önümüzdeki sayılar için daha da güçlü bir biçimde yolumuza devam etmeyi planlamaktayız. Yine vermiş olduğunuz destekle dergimizin ulusal ve uluslararası platformlardaki görünürlüğünü arttırmak ve dergimizi daha da ileriye taşımak için çalışmalarımızı hasasiyetle sürdürmekteyiz. Bu vesileyle derginin geleceği için sizlerden gelecek her türlü destek ve eleştiriye açığız.

Dergimizin 1. ve 2. sayılarında olduğu gibi 3. sayıda da Alevilik-Bektaşilik ve kültür alanında bilim camiasına ve literatüre katkı sunacak değerli araştırmacıların tematik makaleleriyle yayın hayatını sürdürmektedir. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi'nin 3. sayısında "6 araştırma makalesi" ve "1 kitap kritiği" yer almaktadır.

Dergimizin bu sayısının ilk makalesi Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu tarafından kaleme alınan "A Narrative of a Myth of Origin Linked to Oğuzname and the Tahtacı Turkmens" adlı makale oluşturmaktadır. Çobanoğlu'nun bu makalesinde Ebül Gazi Bahadır Han'ın 17. yüzyılda yazdığı Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü) adlı eserinde yer alan köken mitleri anlatılarından hareketle Tahtacı Türkmenlerinin kökenlerine ve son bin yılda yaşadıkları coğrafya ve tarihlerine dair bilgi verilmiştir. Yazar, Ebülгази Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesinde elde ettiği bilgiler

ışığında Tahtacı Türkmenlerin bin yüz senelik tarihini ortaya koyarak ve onların Oğuzların Salur boyundan olduklarını ortaya koymuştur.

Prof. Dr. Ali Yaman ve Bağımsız Araştırmacı Şenol Ede'nin kaleme aldığı "*Bektaşilik Konusunda Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi*" başlıklı makale, bu sayısının ikinci araştırma makalesidir. Yaman ve Ede söz konusu çalışmada Bektaşilik ile ilgili mevcut araştırmaların bibliyometrik bir analizini yaparak bu alandaki literatürü incelemeyi amaçlamaktadırlar.

Doç. Dr. Ayşe Atıcı Arayancan tarafından kaleme alınan bu sayısının üçüncü makalesi olan "*Fâtıma El-Ma'Sûme'nin Türbesi'ne Dair Fermanlar ve Mütevellileri (14-16. Yüzyıl)*" adlı çalışmasında 14-16. yüzyılda Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevilerin ilk döneminde Fâtıma el-Ma'sûme türbesinin vakfedilmesiyle ilgili fermanlar incelenip değerlendirilmiştir. Toplamda incelenen 8 ferman çerçevesinde bölgeye hâkim sultanların türbeye, Kum'daki diğer seyyid mezarlarına gösterdikleri önem; vakıf kayıtları üzerinden siyasi çıkarlar, vakıfların devamlılıkları, vakıf şartları ve uygulamalar, mezhepsel yönelim üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Doç. Dr. Mehmet Salih Erpolat tarafından kaleme alınan bu sayısının dördüncü makalesi olan "*Diyarbakır-Bismil Türkmen Köylerinin 1564'teki Kişi Adları*" adlı çalışmada, günümüzde Diyarbakır'da Türkmen-Alevi özellikleriyle bilinen köylerin 1564'teki kişi adları incelenmiştir. Araştırılan köylerde 499 erkek vergi mükellefinin olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu kişilerle babalarının adları tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen kişi adları, o köylerde yaşayanların kültürleri ve inançları hakkında önemli ipuçları taşıdığı vurgulanmıştır.

Dr. Teslime Ata tarafından kaleme alınan bu sayının beşinci makalesi olan "*16. Yüzyıl Osmanlı Resmî Yazışmalarında Eşkîyalık ve Zulüm Kavramı*" adlı çalışmada 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Anadolu'sunda yaşanan "*eşkîyalık ve zulüm*" kavramları terminolojik açıdan titizlikle irdelenmiş ve yer, zaman, kişi, kimlik, eylem bakımından analiz edilmiştir. Yazar bu çalışmasında eşkıyalık vakaları arttıkça ve devlet görevlileri de bu yolsuzluğun içinde olmasından dolayı eşkıyalık ve zulüm hareketlerinin önü geçilemediği ve ayrıca zamanla merkezden taşraya gönderilen hükümlerin/emirlerin işlerliğini yitirdiğini sonucuna da ulaşılmıştır.

Dr. Yunus Aydoğdu ve Dr. Arş. Gör. Fatih Tekin tarafından yazılan "*Aleviliğin Tarihsel Süreci ve Düşünsel Temelleri*" adlı makalede Aleviliğin inanç esasları, ritüelleri, dini ve sosyal yapılanmasının oluşumunu etkileyen unsurlar göz önünde bulundurularak birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Yazar bu çalışmasında Anadolu Alevilerini günümüzde Şiilik yanlılarını Ehlîbeyt Vakfı, Türk-İslam yanlılarını Cem Vakfı, Anadolu Aleviliği anlayışı benimseyenleri Pir Sultan Abdal Vakfı çerçevesinde görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Alevilik-Bektaşılık gibi spesifik alanda yazılan eserlerin tanıtılması, eserlerin artı eksi yönünün vurgulanması ve eserlerin dolaşımında olması için oldukça önemlidir. Bu bağlamda dergimizde Alevilik-Bektaşılık ile ilgili bir eserin kritiğine yer verilmiştir. Bu kritik dergimizin son çalışmasını oluşturmaktadır. Yüksek Lisans öğrencisi olan İlker Bozkır tarafından kaleme alınan bu kitap kritiği Muhammed Arif İspanakçı Paşazade'nin yazdığı “Şah İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm” adlı eserin tenkidi oluşturmaktadır. Muhammed Arif İspanakçı Paşazade tarafından Farsça kaleme alınan ve Namiq Musalı tarafından Türkçeye çevrilen söz konusu eser, Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadeleyi konu edinmiştir. Ayrıca Şah İsmail'in ataları, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Safevi Devleti'nin kuruluşu ve Safeviler ile Şeybaniler, Safevilerle ile Osmanlılar, Memlukler ile Osmanlılar arasındaki ilişki ve güç mücadelesine değinilmiştir. Yazar Türkçeye çevirdiği bu eserin 16. yüzyılda Türk ve İslam tarihi için önemli bir kaynağı teşkil ettiği sonucuna da ulaşmıştır.

Editörlüğünü üstlendiğimiz SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi; Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü ve farklı disiplinlerden birçok araştırmacının değerli katkılarıyla 3. sayısıyla sizlerle buluşmaktadır. Kıymetli araştırmalarını paylaşan değerli yazarlarımıza, değerlendirmeleriyle katkı sunan kıymetli hakemlerimize, siz değerli okuyucularımıza; bu sayının oluşmasında görev alan editör yardımcıları Arş. Gör. Mehmet Bozkurt ve Arş. Gör. Güllü Işık'a, yayın kurulu üyeleri, teknik yardımcıları doktora öğrencisi Ceylan Erzincan ve doktora öğrencisi Yasin Şahin'e ve son okumaları yapan Aliğa İşçitürk ve İrem Melike Gülden'e teşekkürlerimizi sunuyoruz. Özgün ve tematik çalışmalarla önümüzdeki sayılarda tekrar görüşmek dileğiyle...

Baş Editör Doç. Dr. İlgar BAHARLU

Editör Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN

Editör Dr. Öğr. Üyesi Mibriban ARTAN OK

30.12.2024 / Nevşehir

SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi

SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies, Issue 3, 2024

E-ISSN: 3023-5529

Editor's Letter

Distinguished scientists, esteemed writers and dear readers;

SUREK Journal of Alevism - Bektasism and Cultural Studies, which has been continuing its publishing life uninterruptedly with two issues a year since 2023 and has been a journal that has attracted attention in its field since its first issue and started to be indexed in international indexes, is before you with its 3rd issue. SÜREK Journal of Alevism - Bektasism and Cultural Studies, which has been continuing its publishing life uninterruptedly with two issues a year since 2023 and has been a journal that has attracted attention in its field since its first issue and started to be indexed in international indexes, is before you with its 3rd issue.

As in the 1st and 2nd issues of our journal, the 3rd issue continues its publication life with thematic articles by valuable researchers who will contribute to the scientific community and literature in the field of Alevism-Bektashism and culture. There are “6 research articles” and “1 book review” in the 3rd issue of SUREK Journal of Alevism - Bektasism and Cultural Studies.

The first article of this issue of our journal is “A Narrative of a Myth of Origin Linked to Oğuzname and the Tahtacı Turkmens” written by Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu. In this article, Çobanoğlu provides information about the origins of Tahtacı Turkmens and the geography and history of Tahtacı Turkmens in the last thousand years based on the origin myths narratives in Ebül Gazi Bahadır Khan's 17th century work Şecere-i Terakime (Genealogy of Turks). The author, in the light of the information obtained from Ebül Gazi Bahadır Khan's Şecere-i Terakime, reveals the history of Tahtacı Turkmens for a thousand hundred years and reveals that they are from the Salur tribe of Oghuz.

The article titled “The Bibliometric Analysis of Articles Published in the Field of Bektashism” written by Prof. Dr. Ali Yaman and independent researcher Şenol Ede is the second

research article of this issue. In this study, Yaman and Ede aim to examine the literature in this field by conducting a bibliometric analysis of existing research on Bektashism.

Assoc. Prof. Dr. Ayşe Atıcı Arayancan's third article in this issue, “the Tomb of Fatima El-Ma'suma and Its Beneficiaries (14th - 16th Centuries)” examines and evaluates the edicts related to the endowment of Fāṭīma al-Ma'sūmah's tomb during the Karakoyunlu, Akkoyunlu and Safavid periods in the 14th-16th centuries. Within the framework of the 8 edicts analyzed in total, the importance attached by the sultans who ruled the region to the mausoleum and other seyyid tombs in Qom has been evaluated in terms of political interests, continuity of foundations, foundation conditions and practices, and sectarian orientation through foundation records.

The fourth article of this issue, “Personal Names of Diyarbakir-Bismil Turkmen Villages in 1564 Personal Names of Diyarbakir-Bismil Turkmen Villages in 1564”, written by Assoc. Prof. Dr. Mehmet Salih Erpolat, examines the person names of the villages known for their Turkmen-Alevi characteristics in Diyarbakır in 1564. It was concluded that there were 499 male taxpayers in the surveyed villages and the names of these individuals and their fathers were determined. It was emphasized that the person names identified in the study carry important clues about the cultures and beliefs of the people living in those villages.

In the fifth article of this issue, “The Concept of Bandituality and Oppression in 16th Century”, written by Prof. Dr. Teslime Ata, the concepts of “banditry and persecution” in Ottoman Anatolia in the second half of the 16th century are meticulously examined terminologically and analyzed in terms of place, time, person, identity and action. In this study, the author concludes that banditry and persecution movements could not be prevented as banditry cases increased and state officials were also involved in this corruption, and it was also concluded that the provisions/orders sent from the center to the provinces lost their functionality over time.

In the article titled “Historical Process and Intellectual Foundations of Alevism” written by Dr. Yunus Aydoğdu and Res. Assist. Dr. Fatih Tekin, some evaluations were made by taking into account the factors affecting the formation of the belief principles, rituals, religious and social structure of Alevism. In this study, the author concluded that Anatolian Alevi today are seen within the framework of the Ehlibeyt Foundation for the Shiites, the Cem Foundation for the pro-Turkish-Islamists, and the Pir Sultan Abdal Foundation for those who adopt the Anatolian Alevism understanding.

In the article titled “Historical Process and Intellectual Foundations of Alevism” written by Dr. Yunus Aydoğdu and Res. Assist. Dr. Fatih Tekin, some evaluations were made by taking into account the factors affecting the formation of the belief principles, rituals, religious and social

structure of Alevism. In this study, the author concluded that Anatolian Alevi today are seen within the framework of the Ehl-i Beyt Foundation for the Shiites, the Cem Foundation for the pro-Turkish-Islamists, and the Pir Sultan Abdal Foundation for those who adopt the Anatolian Alevism understanding.

It is very important to introduce the publications written in a specific field such as Alevism-Bektashism, to emphasize the pros and cons of the works and to keep the works in circulation. In this context, a critique of a work on Alevism-Bektashism is included in our journal. This critique constitutes the last work of our journal. This book critique, written by İlker Bozkır, a graduate student, is based on Muhammad Arif Ispanakçı Paşazade's "Shah Ismail and Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm". Written in Persian by Muhammad Arif Ispanakci Paşazade and translated into Turkish by Namiq Musalı, the work is about the struggle between the Safavid State and the Ottoman Empire. In addition, the ancestors of Shah Ismail, the establishment of the Safavid State with the collapse of the Akkoyunlu State, and the relationship and power struggle between the Safavids and the Shaybanids, the Safavids and the Ottomans, and the Mamluks and the Ottomans are mentioned. The author concludes that this work, which he translated into Turkish, constitutes an important source for Turkish and Islamic history in the 16th century.

SÜREK Journal of Alevism - Bektashism and Cultural Research, which we have undertaken the editorship of; It meets you with its 3rd issue with the valuable contributions of Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute and many researchers from different disciplines. We would like to thank our valuable authors who shared their valuable researches, our valuable referees who contributed with their evaluations, our valuable readers; assistant editors who took part in the formation of this issue, Res. Assist. Mehmet Bozkurt and Res. Assist. Güllü Işık, members of the editorial board, technical assistants PhD student Ceylan Erzincan and PhD student Yasin Şahin, and Aliğa İşçitürk and İrem Melike Gülden for proofreading. We hope to see you again in the coming issues with original and thematic studies...

Editor in Chief *Doç. Dr. İlgar BAHARLU*

Editor Asst. *Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN*

Editor Asst. *Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK*

30.12.2024 / Nevşehir

SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies

SÜREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies, Sayı 3, 2024, 1-9.

E-ISSN: 3023-5529

Research Article/Araştırma Makalesi

A NARRATIVE OF A MYTH OF ORIGIN LINKED TO OĞUZNAME AND THE TAHTACI TURKMENS

OĞUZNÂME'YE BAĞLI BİR KÖKEN MİTİ ANLATISI VE TAHTACI TÜRKMENLERİ

Özkul ÇOBANOĞLU

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü

ozkul@hacettepe.edu.tr

0000-0002-1409-4197

ABSTRACT

ÖZ

Received:

(Geliş Tarihi)

02.12.2024

Accepted:

(Kabul Tarihi)

24.12.2024

Published:

(Yayın Tarihi)

30.12.2024

Keywords

Tahtacı Türkmen
Sehepli branch
Yanyatırlı Lodge
Kaz ayağı tamga
Saru Saltuk

Anahtar Kelimeler

Tahtacı Türkmenleri
Sehepli kolu
Yanyatırlı Ocağı
Kaz ayağı tamga
Saru Saltuk

The work titled Şecere-i Terakime (Genealogy of the Turks), written by Ebul Gazi Bahadır Han in the 17th century, is part of the Oğuzname tradition. The origin myths in this work are of a nature that will describe the origin of the Tahtacı Turks and the geography they have lived in over the past 1000 years. The aim of this study is to analyze the origin myths found in the work, providing information about the origins of the Tahtacı Turkmens and the geography and history they have experienced over the past thousand years. As a result of the study, it is seen that Tahtacı Turkmens clearly belong to the Salur tribe according to the oral history narratives in Ebülgazi Bahadır Han's Şecere-i Terakim, which is included in the Oghuznâme tradition. Therefore, when the origins of Tahtacı Turkmens' thousand hundred years of history are revealed, it can be said that they belong to the Salur tribe of Oghuz.

Ebül Gazi Bahadır Han'ın 17. yüzyılda yazdığı Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü) adlı eser, Oğuznâme geleneği içinde yer alır. Bu eserdeki köken mitleri, Tahtacı Türkmenlerinin kökenini ve son 1000 yıl içinde yaşadıkları coğrafyayı açıklayacak niteliktedir. Bu çalışmanın da amacı söz konusu eserde yer alan köken mitleri anlatılarından hareketle Tahtacı Türkmenlerinin kökenlerini ve son bin yılda yaşadıkları coğrafya ve tarihlerine dair bilgi vererek tahlil etmektir. Çalışma sonucunda Tahtacı Türkmenlerinin Oğuznâme geleneği içinde yer alan Ebülgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesinde yer alan sözlü tarih anlatılarına göre açıkça Salur boyuna mensup oldukları görülmektedir. Dolayısıyla Tahtacı Türkmenlerinin bin yüz senelik tarihlerinin kökenleri ortaya konulduğunda onların Oğuzların Salur boyundan oldukları söylenebilir.

Cite as/Atf: Çobanoğlu, Ö. (2024). A narrative of a myth of origin linked to Oğuzname and the Tahtacı Turkmens. SÜREK Alevilik – Bektasilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 1-9.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır.

Introduction

The subject of our study is to closely analyze some myth narratives that we believe are illuminating on the subject in the context of the views put forward about (alleged) the origin of Tahtacı Turkmens for nearly two hundred years. As it is known, according to a widely accepted view, the first emergence of Alevi Hearths (Ocaks) started with Hacı Bektaş Veli. However, in addition to these evaluations based on the relationship established by Hoca Ahmet Yesevi's appointment of the founders of the Ocak, there are also beliefs that some Alevi Ocaks came to Anatolia and Rumelia before Hacı Bektaş Veli (Ersal, 2016, p. 70). Such origin myth narratives or legends, which aim to highlight the glorification of the founding fathers of the hearths, appear universally as the source of extremely common phenomena and formations in almost all cults and cultures, and even as the most important source of legitimacy of the "authority" of religious structures on a largely systematic basis. In our study, where we will discuss the relationship between some historical narratives that overlap with the origin narratives of the Tahtacı Turkmens, it will be useful to start the subject with the conceptualization of "ocak" or "dede ocağı" in our culture to be more easily understood.

Mehmet Ersal considers the concept and formation of the Ocak or "dede ocağı" as something that can be shaped by charismatic religious and political authority leaders, forming a "saintly cult" while they are alive, or by communities that unite around the "cult" after their passing (Ersal, 2016, p. 70). In addition to the understanding that came to Anatolia from Khorasan with the assignments of Hoca Ahmet Yesevi and is somehow connected to Hacı Bektaş Veli, new perspectives that oppose this and try to foreground Ebul Vefa, the founder of the Iraq-Syria-centered Vefailism, are becoming increasingly prevalent, especially among historians. In this context, the Tahtacı Turkmen and their historical, intellectual, and action-oriented data suggest that we might have other possibilities and that, if we are exempt from the socio-cultural backgrounds of the thesis and antithesis we mentioned, we can present new or even "brand new" perspectives in various and different socio-cultural contexts. It is precisely in this context that the Tahtacı Turkmen possess extremely important characteristics. Especially the adventure of the Turkish tribe called "Tahtacı Türkmenleri", which has been subjected to various so-called ideological games by missionaries and their local supporters or followers, both yesterday and even today, by German and English Orientalists, holds clues that can illuminate the topic more by examining its historical flow more closely.

In other words, the Tahtacılar are perhaps the group among the Oğuz Turkmen who Turkified Anatolia that best preserved their qualities while their clans, enmity, and peculiarities disappeared. Undoubtedly, the role of the closed communal life they lived until recent times is significant. Not giving their daughters in marriage and not accepting daughters-in-law from outside, and in the meantime, continuing their social life at the slowest pace in mountainous, forested regions deprived of educational opportunities such as schools, radios, and other communication tools, and a social structure conditioned by the outside society, would naturally prevent the deterioration of these characteristics. Indeed, it also prevented rapid socio-cultural.

However, especially during the Republic period, and particularly in the last 80 years, the socio-cultural changes it has undergone have brought about transformations in all segments of society, far exceeding those experienced by the Tahtacı Turkmen in particular. In other words, the characteristics of the Tahtacı Turkmen, who are extraordinarily connected to our distant past, are on the verge of being erased with the near-complete disappearance of the negative aspects we mentioned above. Undoubtedly, our societal structure, which is undergoing the process of industrialization, is changing in different ways every day. This terrible turmoil, referred to as "urbanization, migration from village to city", can easily break such community chains with the power of education and communication tools. In this context, some of the incredibly intense and frequent cultural changes experienced by the Tahtacı Turkmen, such as these changes in marriage, are illuminating for the process in question. In addition to traditionally not giving or taking girls from Sunnis, Tahtacı Turkmens in the Balıkesir region would not even give or take girls from Çetmis (Çepni), another Alevi group. However, because of the labour migration to Europe, when they were forced to marry Germans and other nationalities, the former rigidity towards Sunni-Alevi marriages began to take on a more flexible and softer character, which is extremely noteworthy. As a result of the rural-to-urban migration in Turkey over the past fifty years, our population, which used to live in villages by almost 80%, now lives in villages by only about 10%. This incredibly large migration and the establishment of the Ministry of Forestry, along with the developments and changes in wood-lumber technology and industry, have led to very few Tahtacı Turkmens engaging in their traditional occupation of "Tahtacılık" today. From

agriculture to tourism, the new generations of Tahtacı Turkmen have spread across all sectors (Çıblak, 2005) change until relatively recent times.

When summarizing the adventures of the Tahtacı Turkmen throughout history, it is beneficial to point out and pay attention to the following point and its conclusion: The Tahtacılar, considered the remnants of the “Ağaçeri Turks” by many scholars, including Ziya Gökalp (Gökalp, 1976, p. 40-96), are predominantly Turks belonging to the Salur tribe, one of the most prominent branches of the Oğuz. The element that has caused misconceptions or differences regarding their origins and identity is the fact that they have entered Rumelia, Anatolia, and even Iran at different times and places, which has not been sufficiently highlighted recently. The Tahtacı Turkmen are nothing more than different groups belonging to the Salur tribe that have come together again over time.

In this context, if we take a closer look, we see that the Ağaçeris migrated westward from Western Turkistan during the Mongol invasion and descended into Anatolia between the Black Sea and the Caspian Sea. Meanwhile, some settled in the Georgia basin, while the rest made their home around the Malatya-Maraş region. After Hülagu’s siege of Baghdad, they fled to Syria in 1260, scattering around Aleppo, Damascus, and Latakia in the face of the army he sent against them (Yörükan, 1929, p. 92).

Again, the incident of the same “Ocak” members’ revered Dur Hasan Baba going to Khorasan and receiving a “genealogy” from Imam Reza could be another indication of a connection between the Ağaçeris and today’s Tahtacı (Yörükan, 1929, p. 95). However, the other branch of the Tahtacılar, the Sehepli (Sahipli), unlike the Yanyatırlı, settled in Anatolia in phases through the Balkans. For example, the Turcopol legions” in the Byzantine army during the Battle of Manzikert in 1071, and the Cuman units that participated in the “Miryo-kefolon” Battle near Isparta in 1176, who, upon realizing that their own compatriots were facing them before the battle began, wanted to return to Rumelia but were not allowed to do so by the Genoese sailors because they did not fight. In the following centuries, we witness the settlement of Turkish tribes who accepted Christianity from the Byzantine Rumelia in the region of Bilecik, where the Ottoman Beylik was established (Turan, 1965, p. 268).

After the events of transferring and settling the Turkish elements from Rumelia to Anatolia, which we mentioned above and are quite common, Karesi Bey, the founder of the Karesioğulları Principality ruling in Balıkesir in the 14th century, around the year 1310, and his neighbor Saruhanogulları ruling in Manisa, invited the Turkish communities known as the Aktav (Akdağ) Tatars (Gökbilgin, 1957, p. 23) or the “Sarı Saltuk Türkmenleri” who were neighbours to the remnants of the Kuman and Peçenek in Rumelia, and settled them on their lands in Anatolia. The members of the branch known today as Sehepli are precisely these. As can be clearly seen, the Sehepli branch is not merely a remnant of the Ağaçeri Turkmen but rather a separate group that was brought from Rumelia to Anatolia and settled there. The reason they are called “Sarı Saltuk Türkmenleri” is that the “Turkmen Father” named Sarı Saltuk, who was one of the Yesevi disciples and Alperen Gazis who spread across the world for the purpose of İlay-ı Kelimetullah (İlâ-i kelime-t-ullah), was the person who first preached and made these Aktavlı communities accept Islam (Turan, 1965, p. 270). As is known, although these Turkmen Fathers living in the early period had embraced Islam, many Shamanistic traditions were preserved in their lives by adopting an Islamic guise. Indeed, Ibn Battuta, who observed the Tahtacı Turkmen community that Sarı Saltuk had converted to Islam, states in his travelogue: “We arrived at a town known as Bahedu Baba Saltuk...” Although Sarı Saltuk is famous for his mukashafa (having an open heart’s eye, being a visionary), the traditions and the people’s way of life seem to contradict the Sharia (Ibn Battuta, 1917, p. 386).

The elements of lifestyle and belief derived from the shamanistic beliefs and myths of the Turks, which Ibn Battuta considered “contrary to the Sharia” in the sense of “Ahl al-Sunnah”, are the most distinctive features of the Tahtacı Turkmen identity. Many of these still live among the Tahtacılar (Sehepli) today. For example, among the Tahtacılar and the Turks living in the Siberian and Altai mountains, “kaz” holds a sacred identity. The word “kaz” appears in our nation’s first Turkish grammar and dictionary book, *Divan u Lugatit-Türk*, written in Arabic in the 11th century AD, as the name of Alp Er Tunga (Afrasyâb)’s daughter and the city of “Kazvin”, which means “game of kaz” in the context of two names being “kaz oynı” (Mahmut Kaşgarlı, 1943, p. 149-151). In the Dede Korkut Stories, the phrase “kaza benzer kız” is seen to be used in the sense of “beautiful girl” (Ergin, 1981, p. 221). Similarly, in the “Şu Epic”, the “goose” motif is encountered with its auspicious and blessed meanings and characteristics (Banarlı, 1983, p. 16). Today, among the Tahtacılar, there is a “Kaz Ayağı” stamp, which is considered auspicious and is believed

to bring abundance and strength while working. This stamp, usually embroidered on a triangular ground, is often found on the back of shirts or on the aprons of women (Yörükan, 1929, p. 95). The name Sehepli (Sahipli) must have been given to emphasize that this Turkmen tribe is the original owner of the “herringbone stamp” that is now associated with all the elements that come to mind when one thinks of Tahtacı.

It is clearly seen that the origin of the Tahtacı people and everything we have described so far was identified from oral sources approximately three hundred years ago. In other words, in the 17th century, Ebul Gazi Bahadır Han, who ruled the Khanate of Khiva and is famous for his work “Şecere-i Terakime” (Genealogy of the Turks), explains in his work that ten thousand households from the Salur tribe went to Khorasan under the leadership of Dinkli Bey during an internal conflict among the Oğuz called “Şah Melik Bozuğu”. They settled there, but a very small portion of them went to Iraq and Persia and remained there. When the Seljuks took Iraq (Mosul-Kirkuk), many people from the lineage of Dinkli Bey of the Salur tribe entered the service of the sultan and declared their brotherhood by saying, “Our great ancestors came from Turkistan...” (Ebul Gazi Bahadır Han, 1974, p. 16). In his work, which is significant in terms of history, language, and literature, Ebul Gazi Bahadır Han, who benefited from Reşidüddin’s Cami’ü’t-Teravihi and collected the “Living Turkmen Narratives” passed down from generation to generation until his time, and written in a brilliant Chagatai style, states that according to his calculations, many of the Salur Turkmen who settled in Mosul and Kirkuk in the first quarter of the eleventh century, during the time of the Seljuks, could not get along with the Kınık and especially the Bayındır tribes of the Seljuks who settled in Iraq, and set out with their bey named Ögürçik Alp as a thousand-household group, then returned and went to Crimea via Khorasan. After residing for a long time in Crimea under the rule of the Kanglı (Kağnılı) tribe (Ebul Gazi Bahadır Han, 1974, p. 53). Kanglı Han, after quarreling with Kök Tonlu (Gök Donlu) and fleeing, mentions that his people, consisting of seven hundred households, were turned back by the Kanglıs and that Ögürçik went to Mangışlak and then to Ebulhan Mountain. At the end of a poem attributed to Ögürçik Alp, which is closely related to our subject, he states; “...” Which community did not hold a feast there/Because they brought a rabbit with golden eyes/I marked the goose’s foot with three different stamps (Ebul Gazi Bahadır Han, 1974, p. 61). Additionally, he writes that it is unknown where Ögürçik Alp’s son Kusar went and what his lineage was (Ebul Gazi Bahadır Han, 1974, p. 68).

In light of Ebul Gazi’s accounts, the Ağaçeriler are considered “a separate tribe outside the Oğuz” (Ziya Gökalp, 1976, p. 91). However, if we place the Dinkli Beys, who belong to the Salur tribe mentioned by Ebul Gazi Bayındır Han, instead, we can easily trace and accept the migration of the Sehepli (Aktav Turkmen) to the Balkans with the Kanglı Turks under Ögürçik Alp, who remained in Crimea and later moved to the Balkans with the Kanglı-Kuman (Turan, 1965, p. 271). Similarly, the claim that they came from Baghdad and the vicinity of Aleppo and Latakia from Khorasan and spread to Anatolia from there (Yörükan, 1928, p. 61) merges with the claim that they descended to Anatolia via the Caucasus and spread to the vicinity of Aleppo, Damascus, and Baghdad (Sümer, 1962, p. 521-528). Thus, the origin issue of the Ağaçeri, Aktav Turkmen, and Tahtacı groups would be definitively resolved.

Many beliefs that are considered “contrary to Sharia” by Ibn Battuta, or in the Tahtacı and other Turkish communities, are remnants of the ancient Turkish religion, Shamanism (the Sky God Religion). A large portion of these beliefs have transformed and taken on an Islamic guise. For example, in the work titled “From Siberia”, translated into our language by Prof. Dr. Ahmet Temir, the renowned Turkologist W. Radloff, who gained great fame through his scientific studies in Turkology, provides examples from the religious life of Shamanist Turks living in the Altay-Soyon mountains. Among these examples is the belief that the spirits of the “Yersular”, who do good to people (the seventeen high lords), reside on the peaks of the immense snowy mountains in the “Region of Springs”, and that the most powerful of these seventeen, “Yökan”, the largest tree on earth, the cedar, reaches the house of the god “Bay Ülgön” with its tip... This belief is reflected in a Kam’s (shaman’s) prayer: “I am the descendant of a noble person/I am the root of the cedar tree.” “While reflecting in this way, they have the custom of tying cloth (nazr) to the ‘Sacred Trees’ and making vows.” (Radloff, 1976, p. 222) In the response Salur Kazan, one of the heroes of the Dede Korkut Stories, gives to the emperor’s words “Curse Oğuz, praise us” when he is captured, he says, “... when the white reed is tamed, I have a root in the land of the mottled goose... when the white falcon is tamed, I have a root in the land of the mottled duck and black goose...” We would like to draw your attention to the similarity between the “Goose and Tree” motifs mentioned in the words of Salur Kazan and the Tahtacılar, whom we claim to be from the Salur tribe of the Oğuz (İnan, 1976, p. 165). At the end of the

Dede Korkut Stories, in the prayers of Dede Korkut Ata (Alkış), the phrase “May the shadowy coarse tree not diminish” is repeated. Today, as in almost all Turkish communities, among the Tahtacı Turkmen, there is a belief in fairies at water sources, fountains, and wells, and a sanctity is attributed to large trees. “Nazir” cloths are tied to these trees, which are not cut down, and those who do so are not looked upon favourably. Moreover, the fact that they pray to the ordinary trees they will cut down to earn their livelihood and only proceed after receiving “permission” is a striking indication of their beliefs and culture. There is no possibility or necessity to touch upon all these in this short article. However, let us suffice to point out the narrative and functions that strikingly reveal the mythological transformations the Tahtacı Turkmen underwent in the process of Islamization, along with the geography they settled in.

As is well known, there are mountains that religions and nations have considered sacred throughout history and in the present day. For example, Jews consider Mount Sinai sacred, Greeks consider Mount Olympus sacred, and Hindus consider the Himalayas sacred. The Kazan Tatars also consider “Kız Dağı” near the city of Bulgar to be sacred and perform sacrifices there. “According to Chinese sources, the Tobas, a branch of the Huns, performed a Sky God ritual and sacrificed in the first month of autumn.” (İnan, 1976, p. 181).

The place where the Tahtacı Turkmen live most densely is the Kaz Mountains between Balıkesir and Çanakkale. They gave this name. We have mentioned the significance of the Kaz motif and its characteristics among the Tahtacı Turkmen above. The Kaz Mountains, referred to as “İda” in Greek mythology, and the peak named Sarıkız hold special significance for the Tahtacı Turkmen. Because the Sarıkız hill is considered sacred due to this legendary origin story, every Tahtacı Turkoman must come here at least once every seven years to perform a “sacrifice”. This origin story is as follows: “During the Battle of Kan Castle, while Hz. Ali was capturing the king’s daughter, the girl dies”. When our mother Fatima wanted a daughter, Hz. Ali told her to go to the Kaaba and get her daughter. The king’s daughter is resurrected in the Kaaba, and Hz. Fatima takes this beautiful girl with golden hair. She shows her to her father, Prophet Muhammad. “The Prophet Muhammad (PBUH) said, ‘My eyes are Hasan and Husayn.’” “When she said, ‘I cannot see him, leave him at the Kaaba...’ Hz. Fatima, feeling sad, was returning to the Kaaba when she saw Salman al-Farsi on the way and gave her daughter to him.” While they were living on Mount Qaf, Lala Selman fell in love with the growing and beautifying Sarıkız. He prays and begs, becomes young again, and Hz. Ali builds them a palace at the peak of Kaz Mountains (Sarıkız Hill). Sarıkız and Selman live here for twenty-one days, on the twenty-first day Sarıkız says, “I want to see my mother, my father, my grandfather, my siblings (Hz. Ali, Hz. Fatima, Hz. Muhammed, Hasan, and Husayn), show them to me, Selman.” Selman prays and begs. Hz. Fatima comes to see Sarıkız in the early days of autumn, they meet, and Sarıkız dies. Hz. Fatima returns. Selman grows old and dies.” (Yılmaz, 1948, p. 15). The Kaz Mountains are considered sacred due to the legend summarized above. According to belief, every Tahtacı Turkmen visit this place and sacrifices an animal in the early months of autumn and participates in the special cem and rituals held here (Yılmaz, 1948, p. 43). The belief that distinguishes the Tahtacı Turkmen from other Anatolian Alevi comes first. In other rituals, they have similarly merged with old traditions and gained new forms. The Tahtacı Turkmen do not recognize any other lodges besides the Yanyatırlı and Hacı Emirli lodges. They organize their lives with the principle of “Control your hand, waist, and tongue”.

Conclusion

In conclusion, after summarizing the origins of the 1100-year history of the Tahtacı Turkmen in the most general terms, we can say that they belong to the Salur tribe of the Oğuz. According to the oral history narratives in the Şecere-i Terakime by Ebul Gazi Bahadır Han, who is part of the Oğuzname tradition, they are clearly seen as belonging to the Salur tribe. Moreover, and perhaps most importantly, they are part of the Tahtacı Turkmen and, for some reason, have not attracted much attention until today, the “Karkın Tahtacılar”. In other words, the Karkın Turkmen, who migrated and lived together with the Tahtacı Turkmen from Turkistan to Anatolia through Iraq, the Caucasus, and Rumelia, and who had a presence of about 100 households, constituting 10% of the population during their initial migration to Iraq, and likely formed the “Garkın Ocağı”, are an extremely important document and information source that awaits re-examination in this context and are being presented to your attention for the first time with this study.

Bibliography

- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk edebiyatı tarihi*. MEB Basımevi.
- Bıçen, H. Y. (2005). *İnanışlarıyla gelenekleriyle Tahtacılar*. Tekağaç Yayıncılık.
- Çıblak, N. (2005). *Mersin Tahtacıları*. Ürün Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1983). Tahtacıların menşei meselesi ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki rolleri. *Bizim Ocak Dergisi*, 1, 11-15.
- Ebul Gazi Bahadır Han (1974). *Şecere-i Terakime (Türklerin soy kütüğü)*. (Ergin, M. Akt.). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ergin, M. (1981). *Dede Korkut kitabı*. TDK Yayınları.
- Ersal, M. (2016). *Alevilik kavramları ve ocak sistemi; Çubuk havzası örneği*. G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- İbn-i Batuta Şerefüddin Ebü Abdullah (1917). *Tuhfetü'n-nüzûr fî Garaibi'l-emsâr ve Acaibi'l-esfâr (Tercümesi) - Seyahatname-i İbn-i Batuta*. Çavdaroğlu, (M. Ş. Çev.). Matbaa-i Amire.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mahmut Kaşgarlı (1943). *Divânu Lügâti't-Türk*. Cilt I-IV. TDK Yayınları.
- Radloff, W. (1976). *Sibirya'dan*. (Temir, A. Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Selçuk, A. (2004). *Tahtacılar*. Yeditepe Yayınları.
- Sümer, F. (1962). Ağaç-Eriler. *Belleten*, 26(103), 521-528.
- Turan, O. (1965). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti*. Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, A. (1948). *Tahtacılar da gelenekler*. Ulus Basımevi.
- Yörükân, Y. Z. (1929). Anadolu Alevileri ve Tahtacılar. *Darulünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 13, 55-80.
- Yörükân, Y. Z. (1998). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

OĞUZNÂME'YE BAĞLI BİR KÖKEN MİTİ ANLATISI VE TAHTACI TÜRKMENLERİ **(Genişletilmiş Özet)**

Ebül Gazi Bahadır Han'ın XVII. yüzyılda yazdığı Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü) adlı eser, Oğuznâme geleneği içinde yer alır. Bu eserdeki köken mitleri, Tahtacı Türkmenlerinin kökenini ve son 1000 yıl içinde yaşadıkları coğrafyayı açıklayacak niteliktedir. Söz konusu eserde yer alan köken mitleri anlatılarından hareketle Tahtacı Türkmenlerinin kökenlerini ve son bin yılda yaşadıkları coğrafya ve tarihlerine dair bilgilere dikkat ederek Tahtacı Türkmenlerinin tahlilini gerçekleştirmek uygun olacaktır. İlk olarak yaygın olarak kabul gören Alevi Ocaklarıyla ilgili ilk ortaya çıkışın Hacı Bektaş Veli'yle başladığı görüşüne temas etmek gerekir. Ancak Hoca Ahmet Yesevi'nin Ocak kurucu pîrleri görevlendirmesiyle kurulan ilişkiye istinaden oluşan bu değerlendirmelerin yanı sıra bazı Alevi Ocaklarının Anadolu ve Rumeli'ne Hacı Bektaş Veli'den de önce geldiklerine dair inanışlar da bulunmaktadır. Ocakların kurucu pîrleri yüceltmeyi daha da önde göstermeye yönelik köken miti anlatıları veya menkıbeler, evrensel olarak hemen hemen bütün költ ve költürlerde son derece yaygın olgu ve oluşumların kaynağı ve hatta büyük ölçüde sistematik olarak dinsel yapılarıların "otorite"sinin en önemli meşruiyet kaynağıdır.

Ağaç kesen, tahta biçen ve kereste işleriyle uğraşan kişileri ifade eden "Tahtacı" ifadesi, tarihte farklı coğrafyalarda yaşayan Türk boylarına mensup topluluklar tarafından boy ismi olarak kullanılmıştır. Günümüzde "Adana, Maraş, İçel, Antalya, İzmir, Burdur, Isparta, Denizli, Muğla, Balıkesir, Aydın yörelerinde yakın zamanlara kadar tamamen ormanlık bölgelerde yaşayan ve geçimlerini yarı göçebe olarak ormandan ağaç kesmek, biçmek vb. kerestecilik işleriyle kazanan Alevi-Türkmen zümreleri"ni ifade eder. Bu adlandırmada, Anadolu coğrafyasında bin yıllık haşır neşir oluşun, yoğruluşun, yaşanan bin bir göç, savaş vd. sosyal ve kültürel kuşak değişimlerinin rolü büyüktür. Uzun bir zaman sonra, Anadolu'ya gelen Türk boylarının nerdeyse bütün boy hususiyetlerini özellikle de İslam öncesi devrelerin nerdeyse bütün motiflerini çok büyük ölçüde taşıyan ve yaşayan bir hâlde bulabilmelerini költürün doğası düşüldüğünde tahayyül etmek bile güçtür. Ancak tarihi ve etnolojik bir perspektifte, bazı halkbilimsel değerlendirmeler yapılarak bakıldığında, Anadolu'yu vatan yapan ecdadımızın göç ve göç öncesi izleri şaşılacak bir şekilde diri ve süreklilik göstermekte olduğu görülür. Dolayısıyla Tahtacılar, Anadolu'yu Türkleştiren Oğuz Türkmenleri arasında; boy, husumet ve hususiyetleri ortadan kalkarken sahip oldukları vasıflarını belki de en iyi korumuş kesimdir.

Tahtacı Türkmenlerinin tarihsel sürecinde, "Ağaçeri Türklerinin" bakiyesi sayılmaları ve Oğuz'un en önde gelen boylarından birisi olan Salur boyuna mensup Türkler oldukları gerçeği dikkat çeker. Onların kökenlerine ve kim olduklarına dair yanlışlara sebep olan veya farklılık yaratan unsur Rumeli ve Anadolu'ya hatta İran'a değişik tarih ve mekânlarda girmiş olduklarının yakın zamanlarda yeterince dikkat çekmemiş olmasıdır. Bu sebeple Tahtacı Türkmenleri, Salur boyuna mensup farklı gruplarının zaman içinde tekrar bir araya gelmelerinden başka bir oluşum değildir. Daha derinlemesine bakıldığında ise Ağaçerilerin, Moğol istilası esnasında ve Batı Türkistan'dan daha da batıya göç ettikleri, Anadolu'ya Karadeniz ile Hazar denizi arasından indikleri dikkat çeker. Bu süreçte bir kısmı Gürcistan havzasına yerleşirken geri kalanları ise Malatya-Maraş civarını yurt tutmuşlar, Hülagu'nun Bağdat kuşatmasından sonra 1260 yıllarında üzerlerine sevk ettiği ordu karşısında Suriye'ye kaçıp Halep, Şam, Lazkiye civarına dağılmışlardır.

Bütüncül olarak bakıldığında Tahtacıların kökeniyle ilgili anlatıların yaklaşık üç yüz yıl önce sözlü kaynaklardan da tespit edildiği açıkça görülür. XVII. yüzyılda Hive hanlığı yapan ve yazdığı "Şecere-i Terakime" Türklerin Soy Kütüğü adlı eseriyle ünlü olan Ebül Gazi Bahadır Han, eserinde Salur boyundan on bin evin Oğuzların "Şah Melik Bozuğu" adlı bir iç kargaşasında, Dinkli Bey başkanlığında Horasan'a gittikleri orada yerleşip kaldıkları ancak çok küçük bir kısımlarının Irak ve Fars'a gidip orada kaldıklarını Selçukluların Irak'ı (Musul-Kerkük'ü aldıkları zaman, Salur Boyundan, Dinkli Bey'in göçünün (bir bölümünün) neslinden gelen birçok adamların sultanının hizmetine girip "Büyük atalarımız Türkistan'dan gelmiş..." diye kardeşliklerini bildirdiklerini aktarır.

Tahtacı Türkmenleri arasında diğer Türk topluluklarında da olduğu gibi Türklerin eski dini olan Şamanizm (Gök Tanrı Dini)'den kalma pek çok inanca rastlanır. Bunların büyük bir kısmı şekil değiştirmiş, İslâmî bir kisveye bürünmüştür. Oğuzların Salur boyundan geldiğini iddia ettiğimiz Tahtacılar ile Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın sözlerinde geçen "Kaz ve Ağaç" motifleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Dede Korkut Hikayelerinin sonlarında Dede Korkut Ata'nın dualarında (Alkış) "Gölgelice kaba ağacın eksilmesin" cümlesi tekrarlanır. Bugün nerdeyse bütün Türk topluluklarında da olduğu gibi Tahtacı

Türkmenleri arasında da su, çeşme, kuyu başlarının periler inancı ve ulu ağaçlara bir kutsiyet izafe edilmekte “nezir” bez bağlanmakta, bu ağaçlar kesilmeyip kesenlere de iyi gözle bakılmamaktadır. Dahası ekmeklerini kazanmak amacıyla kesecekleri alelade ağaçlara da dua edip ancak “helallik” olarak kesmeleri son derece dikkat çekici inanç ve kültürel işaret etmektedir. Ayrıca Tahtacı Türkmenlerinin en yoğun olarak yaşadıkları yer olan Kaz dağları, sözlü gelenekteki kaz motifinin önemini ve Tahtacı Türkmenleri arasındaki kültürel hususiyetleri barındırır. Köken anlatılarına da konu olarak kutsal kabul edilir ve her Tahtacı Türkmen’in yedi yılda bir defa olsun buraya gelip “kurban tığlaması” gerekir. Dolayısıyla Kaz Dağları ve Sarıkız adlı doruğu, Tahtacı Türkmenleri için ayrı bir öneme sahiptir.

Tahtacı Türkmenlerinin bin yüz senelik tarihlerinin kökenleri ortaya konulduğunda onların, Oğuzların Salur boyundan oldukları söylenebilir. Oğuznâme geleneği içinde yer alan Ebülğazi Bahadır Han’ın Şecere-i Terakimesi’nde yer alan sözlü tarih anlatılarına göre son derece açıkça Salur boyuna mensup olarak görülmektedir. Dahası ve belki de en önemlisi Tahtacı Türkmenlerinin bir parçası olan ve bugüne kadar pek dikkat çekmeyen “Karkın Tahtacılar”ıdır. Bir başka ifadeyle Tahtacı Türkmenleriyle Türkistan’dan, Irak, Kafkasya ve Rumeli üzerinden Anadolu’ya birlikte göçüp yaşadıkları ve onların ilk Irak’a göçlerinde yaklaşık 100 evlik mevcutla %10 gibi bir varlığa sahip Karkın Türkmenleri ve kuvvetle muhtemel onların oluşturduğu “Garkın Ocağı” bu bağlamda tekrar ele alınmayı bekleyen son derece önemli bir belge ve bilgi kaynağıdır.

Article Information / Makale Bilgisi

Cite as/Atf

Çobanoğlu, Ö. (2024). A narrative of a myth of origin linked to Oğuzname and the Tahtacı Turkmens. *SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 1-9.

Çobanoğlu, Ö. (2024). Oğuznâme'ye bağlı bir köken miti anlatısı ve Tahtacı Türkmenleri. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 3, 1-9.

Author / Yazar

Özkul ÇOBANOĞLU

Prof., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of Turkish Folklore

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü

ozkul@hacettepe.edu.tr

 0000-0002-1409-4197

Received / Geliş Tarihi

02 December / Aralık 2024

Accepted / Kabul Tarihi

24 December / Aralık 2024

Published / Yayın Tarihi

30 December / Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu

December / Aralık

Issue / Sayı

3

Pages / Sayfa

1-9

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Scope / Kapsam

Social and Humanitarian Sciences / Sosyal ve Beşerî Bilimler

Ethical Statement / Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. / Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Plagiarism / İntihal

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir.

Contribution Rates of Authors to the Article / Yazarların Makaleye Katkı Oranları

The article is single authored. / Makale tek yazarlıdır.

Declaration of Interest / Çıkar Beyanı

There is no conflict of interest in the preparation of the article. / Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Copyright & License / Telif Hakkı ve Lisans

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work license under the CC BY-NC 4.0. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Published by / Yayıncı

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 10-38.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

BEKTAŞİLİK KONUSUNDA YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED IN THE FIELD OF BEKTASHISM

Ali YAMAN

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yaman_al@ibu.edu.tr, 0000-0001-5282-5686

Şenol EDE

Öğretmen, Mersin Tarsus Ashabi Kehf Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

senolede@gmail.com, 0009-0008-1778-2623

ÖZ

Geliş Tarihi:
(Received)
22.11.2024

Kabul Tarihi:
(Accepted)
19.12.2024

Yayın Tarihi:
(Published)
30.12.2024

Anahtar Kelimeler
Bektaşilik
Bibliyometrik
Analiz
Kültür

Keywords
Bektashism
Bibliometric
Analysis
Culture

Bu çalışma, Bektaşilik ile ilgili mevcut araştırmaların bibliyometrik bir analizini yaparak bu alanındaki literatürü incelemeyi amaçlamaktadır. Bibliyometrik analiz tekniği, literatürün hangi konulara odaklandığını ve ne tür bir etki yarattığını göstermek için veriler sağlar. Bektaşilik inancını Türk kültürel mirası bağlamında önemlidir ve bu nedenle bu analizler bu konuyla ilgili bilimsel gelişiminin küresel olarak anlaşılmasında fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla, Web of Science ve Scopus veri tabanlarının başlık, özet ve anahtar kelimeler kısımlarında “Bektashism” anahtar kelimesi ile tarama yapılmış Web of Science veri tabanında 111 ve Scopus veri tabanında ise 125 makale bulunmuştur. Daha sonra her iki veri tabanında yer alan makaleler bir araya getirilmiş ve aynı olan makaleler tek veri hâline getirilerek 224 makale üzerinden analizler yapılmıştır. Bektaşilik konusunda 2003-2024 yılları arasında 39 farklı kaynaktan toplam 224 belgenin yer aldığı ve bu belgelerin yıllık ortalama %5,37’lik bir büyüme oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Belgelerin ortalama yaşı 9,15 yıl ve belge başına ortalama atıf sayısı 1371’dir. Anahtar kelimeler açısından, yazarlar toplam 707 farklı anahtar kelime (DE) ve 19 ek anahtar kelime (ID) kullanmışlardır. Ayrıca 204 yazar çalışmalara katkıda bulunmuş ve tek yazarlı belgelerin sayısı 142 olarak belirlenmiştir. Tek yazarlı dokümanların sayısı 189 olup, belgeler başına ortalama 1.19 ortak yazar bulunmakta ve uluslararası iş birliği oranı %1.339’dur. Çalışmaların türüne bakıldığında 223’ü makale, sadece biri kitap bölümü olarak yayımlanmıştır.

ABSTRACT

This study aims to examine the literature in this field by conducting a bibliometric analysis of existing research on Bektashism. The bibliometric analysis technique provides data to show which topics the literature focuses on and what kind of impact it has. The Bektashism belief is important in the context of Turkish cultural heritage and therefore it is thought that these analyses will be beneficial in understanding the scientific developments on this subject globally. For this purpose, a search was made with the keyword “Bektashism” in the title, abstract and keyword sections of Web of Science and Scopus databases, and 111 articles were found in the Web of Science database and 125 in the Scopus database. Then, the articles in both databases were brought together and the same articles were combined into a single data and analyses were conducted on 224 articles. It was determined that there were a total of 224 documents in 39 different sources on the subject of Bektashism between 2003-2024 and that these documents had an average annual growth rate of 5.37%. The average age of the documents is 9.15 years and the average number of citations per document is 1371. In terms of keywords, the authors used a total of 707 different keywords (DE) and 19 additional keywords (ID). In addition, 204 authors contributed to the studies and the number of single-authored documents was determined as 142. The number of single-authored documents is 189, there are an average of 1.19 co-authors per document and the international collaboration rate is 1.339%. In terms of the type of studies, 223 of them were published as articles and only one was published as a book chapter.

Atf/Cite as: Yaman, A. & Ede, Ş. (2024). Bektaşilik konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 10-38.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ye nisbet edilen ve XIII. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'da ortaya çıkan Bektaşilik, özellikle Alevi-Bektaşî geleneği içinde önemli bir yer edinmiştir. Kaynaklara göre, Bektaşîliğin piri olan Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyıldaki Moğol istilasının sebep olduğu büyük göç dalgası sırasında bağlı bulunduğu oymakla birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Tarih boyunca Horasan Erenleri ve Rum Abdalları gibi çeşitli adlarla anılan bu sufilerin çoğu Yesevîlik, Vefailik, Babailik, Haydarilik ve Horasan Melametiliği gibi akımlara mensuptur. Hacı Bektaş Veli'nin de dâhil olduğu bu Türkmen babaları, göçebe ve yarı göçebe topluluklara hitap eden, onların yaşam tarzına uygun bir İslam anlayışını yaymaya çalışan kolonizatör dervişler geleneğine bağlı inanç önderleridir. (Yaman, 2011). Babai hareketi (1240), abdal, dede, baba, ahi ünvanlı Rum Abdallarına ve Rum Abdalları da Bektaşîliğin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Hacı Bektaş Veli'nin manevi önderliğine bağlanan ve özellikle de Abdal Musa Sultan gibi dervişlerin çabalarıyla yayılan ve güçlenen Bektaşîlik, Anadolu ve Balkanlar'da kurulan tekke ve zaviyeler aracılığıyla büyük nüfuz kazanmıştır (Ocak, 2011, s. 78-81; Gölpinarlı, 1995). Böylece Hacı Bektaş Veli'ye nisbetle kurulan Bektaşîlik, yüzyıllardır Anadolu ve Balkanlarda İslam'ın mistik ve tasavvufî bir yorumunu benimseyen geniş bir topluluğa manevi önderlik ederek, Bektaşîlik öğretileri, özellikle halk arasında büyük bir kabul görmüştür. (Birge, 1937).

Bektaşîliğin, günümüzde bilinen yapısına kavuşmasında en önemli rolü oynayan kişinin, Bektaşiler tarafından "İkinci Pir" (Pir-i Sâni) olarak kabul edilen Balım Sultan olduğu, uzmanlar arasında genel olarak kabul edilen bir görüştür. "Bektaşî" kavramının tarihsel süreçteki yeri ve "Alevî" terimiyle olan ilişkisi dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Günümüzde bu iki kavram hem birbirinin yerine kullanılmakta hem de "Alevi-Bektaşî" şeklinde bir arada anılabilmektedir. Araştırmacılardan bazıları Alevilere "Köy Bektaşîleri" ifadesini kullanırken (Melikoff, 1993, s. 33), bazıları ise Bektaşîliği Aleviliğin şehirleşmiş bir biçimi olarak değerlendirmiştir (Şapolyo, 1964, s. 254).

Konuya terminolojik olarak bakıldığında ise "Bektaşî" kavramı, Hacı Bektaş Veli'ye dayandırılarak ortaya çıkan bir tarikata işaret etmektedir. Sözlük anlamıyla "Alevî" ise "Ali'ye bağlı olan" anlamına gelir. Tarihsel süreçte, göçebe veya yarı göçebe bir yaşam süren Tahtacılar, Sıraçlar ve Çepniler gibi yerel topluluklar, XVI. ve XVII. yüzyıllardan itibaren "Kızılbaş" olarak adlandırılmıştır. Ancak, ikisi de Türk Devleti olan Osmanlı ve Safevi Devletleri arasındaki mücadele nedeniyle, Sünnî halk arasında "Kızılbaş" teriminin pejoratif bir anlam kazanması, bu grupların kendilerini "Hz. Ali'ye bağlı" anlamına gelen "Alevî" adıyla tanımlamalarına yol açmış ve bu adlandırma özellikle XIX. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır (Melikoff, 1993, s. 33). Anadolu'da "Alevilik" kavramı bu süreçte oluşmuş ve burada da bu anlamıyla kullanılmaktadır. "Bektaşî" terimi ise benzer toplulukları ifade etmek için, küçük farklarla da olsa, kullanılmıştır. Bu kavram, Hacı Bektaş Veli'ye dayandırılan "Bektaşîlik" tarikatıyla bağlantılıdır.

Tarihsel süreçte Bektaşî ve Kızılbaş farklılıklarını kesin çizgilerle ayırt etmek oldukça zordur. Bu kavramlar, kimi zaman birbirine karışmakta, kimi zaman ise ayrılmaktadır. Bu dinamik ilişkileri anlamak için öncelikle Babagan ve Çelebi kolları arasındaki farklılıkların incelenmesi gerekmektedir. Hacı Bektaş Dergâhı'nda şekillenen Çelebiler ve Babagan kolları arasındaki ikili yapı, Hacı Bektaş Veli'nin evlenmiş olup olmadığı konusuyla ilişkilendirilmektedir. Çelebiler, Hacı Bektaş'ın soyundan geldiklerini ve bel evlatları olduklarını savunurken, Babagan kolu onun hiç evlenmediğini ve tarikatın yol evlatları aracılığıyla sürdürüldüğünü ileri sürmektedir. XVI. yüzyıl öncesinde yazıldığı kesin olan Vilayetname, bu konuda önemli bir kaynak olarak kabul edilir. Firdevsi mahlaslı Hızır b. İlyas tarafından kaleme alınan Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin çocuğu olmamıştır. Ancak, İdris Hoca ile evli olan Fatma Nuriye'yi (Kadıncık Ana ya da Kutlu Melek olarak da anılır), evlatlık edinmiştir. Kadıncık Ana'nın oğullarının, Hacı Bektaş Veli'nin varisleri olarak kabul edilmesiyle tekkenin ilk şeyhi, onun oğlu Hızır Lale Cüvan (veya Güven) olmuştur. Hızır Lale'den sonra bu görevi oğlu Mürsel Dede, ardından da torunu Yusuf Bali üstlenmiştir (Faroqhi, 1975, s. 204; Gölpinarlı, 1958, XXV). Hacı Bektaş Tekkesinde Çelebilerin Pir Evi liderliğini üstlenmesi, XVI. yüzyılın başında Balım Sultan tarafından organize edilen Babalar yapılanmasıyla sona ermiştir. Bu tarihten itibaren tekke yönetimi babaların kontrolüne geçerken, Çelebiler daha geri planda kalmış ve tekke gelirlerinden küçük bir pay alarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çelebiler, bu süreçte daha çok kendilerine bağlı ocakzade dede ve babaların meseleleriyle ilgilenmiştir. Köprülü'ye göre, Balım Sultan'ın ardından Çelebiler ile Dedegan kolu arasında şiddetli bir rekabet başlamıştır (Köprülü, 1993). Çelebi-Babalar arasındaki bu rekabet ve Çelebilerin ikinci planda kalması, Cumhuriyet'in ilanı ve tekkelerin kapatılmasına kadar devam etmiştir. Bektaşî ve Kızılbaş farklılığını anlamaya çalışırken, bu grupları şu şekilde

sınıflandırmak mümkündür: Çelebilere bağlı ya da bağımsız ocaklara mensup topluluklar genellikle Kızılbaş olarak, Babagan koluna bağlı olanlar ise Bektaşî olarak tanımlanabilir (Yaman, 2011).

Ocak (2000), Bektaşîliğin tarihsel gelişimi ve ritüellerinin Anadolu'nun toplumsal ve dinî yapısında kalıcı izler bıraktığını ifade eder. Bu izler, sadece dinî ve kültürel değil, aynı zamanda sosyal bir kimlik inşasına da katkıda bulunmuştur. Bektaşîliğin ritüel ve öğretileri, Anadolu'daki diğer dinî akımlar ve topluluklarla etkileşim içinde gelişmiş, bu da Bektaşîliğin daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Neticede Bektaşîlik, tarihsel süreç içinde farklı toplumları birleştirici ve kimlik oluşturuvcu bir rol oynamıştır.

Bektaşîler, Hz. Ali'nin ilahi bir sırıya sahip olduğuna ve onun soyundan gelen On İki İmamların, dinî otoriteyi temsil ettiğine inanırlar. Bu bakış açısı, Bektaşîliğin Sünnî ve Şii yorumlardan ayrıldığı noktaları belirginleştirir. Bektaşîlikte ritüeller ve ibadetler, inancın temel bir parçasıdır. Bektaşî ritüelleri, genellikle cem adı verilen toplu ibadetler etrafında şekillenir. Cemlerde, bir dede ya da baba liderliğinde dualar okunur, semah dönülür ve nefes adı verilen ilahiler söylenir (Shankland, 2003). Semah, Bektaşî ibadetlerinin merkezinde yer alır ve Allah'a olan aşkı sembolize eder. Bu ritüeller, Bektaşî topluluğunun manevi dünyasında derin bir yer tutar ve onları mistik bir yolculuğa çıkarır. Cemlerde yapılan dualar ve okunan nefesler, Bektaşîliğin mistik yapısını ve bu inanç sisteminin manevi derinliğini yansıtır (Gölpınarlı, 1995). Bektaşîlik, yalnızca İslam'ın içinde değil, aynı zamanda diğer dinî akımlarla da etkileşim içinde olmuştur. Şii İslam'ı ile olan benzerlikleri, Bektaşîliğin Şii öğretilerinden etkilenmiş olabileceğini gösterir. Bektaşîlik, özellikle Ali ve On İki İmamlara olan derin bağlılığı ile bilinir. Bununla birlikte, Bektaşîliğin Sünnî İslam ile olan ilişkisi de karmaşıktır; bazı dönemlerde Sünnî otoriteler tarafından baskı altına alınmış, ancak bazı dönemlerde de desteklenmiştir (Ocak, 2000). Bektaşîlik ile Anadolu'daki diğer yerel inanç sistemleri arasında önemli etkileşimler yaşanmıştır. Anadolu'nun yerel halk inançları, Bektaşîliğin gelişim sürecine ve biçimlenmesine katkı sağlamış; bu inancın bazı ritüel ve uygulamaları, yerel gelenek ve ritüellerle iç içe geçmiştir. Bu durum, Bektaşîliğin toplumsal yapısının ve kültürel mirasının çeşitlenmesine olanak tanımış ve onu zengin bir kültürel birikim hâline getirmiştir (Erdoğan, 1993).

Hacı Bektaş Veli'nin izinden giden Abdal Musa ve diğer halifelerinin faaliyetleri sonucunda Bektaşîlik şekillenmiştir. XV ve XVI. yüzyıllarda, Anadolu'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada yayılan ve çeşitli yerel boy adlarıyla da anılan, genel olarak Bektaşîler olarak ifade edilen topluluklar, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsurları arasında yer almakla birlikte, devletle nispeten barışçıl bir ilişki içerisinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde doğuda Şah İsmail liderliğinde Safevî Devleti ortaya çıkmıştır. Safevî Devleti, tıpkı Osmanlı Devleti gibi Türk kökenli bir yapıya sahip olmakla birlikte, inanç ve itikat bakımından da yakınlık göstermiştir. Şah İsmail'in soyu, karizmatik kişiliği ve şairlik yönü, onu Kızılbaş Türk boylarının tartışmasız lideri hâline getirmiştir.

Bektaşîlik, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bazen resmî destek görmüş, bazen de baskılara maruz kalmıştır. XVI. yüzyılda, Yavuz Sultan Selim döneminde Safevî Devleti ile yaşanan siyasî ve dinî gerilimler sırasında Bektaşîler, Sünnî çoğunluk tarafından kuşku ve baskılarla karşılaşmışlardır (Ocak, 2000). Bu süreçte Osmanlı Devleti, egemenliği altında yaşayan ancak Safevî Devleti'ni kuran ve ona sempati duyan topluluklarla kaçınılmaz bir hesaplaşma sürecine girmiştir. Bu çatışma, hem siyasî hem de toplumsal düzeyde bir varlık-yokluk mücadelesine dönüşmüştür. 1514 yılındaki Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar, Safevîler karşısında zafer kazanmış ve bu zafer, meselenin siyasî ve askeri boyuttan toplumsal bir zemine taşınmasına neden olmuştur. Bu dönemin ardından, Safevî Devleti'nin Kızılbaş boylar üzerindeki etkisi azalırken, Kızılbaş boyların da Safevî Devleti üzerindeki nüfuzu zayıflamıştır. Mısır'dan halifeliğin alınmasıyla, Sünnî karakteri daha da güçlenen Osmanlı Devleti ile Kızılbaş toplulukları arasındaki sosyal ve siyasî uyumsuzluk, inanç farklılıklarıyla birlikte daha da belirginleşmiştir. Sosyo-ekonomik nedenlerin ağırlıkta olduğu, ancak zaman zaman dinî gerekçelerle açıklanan birçok halk ayaklanması da bu süreçte ortaya çıkmıştır. Ayrıca Osmanlı şeyhülislamı, Osmanlı-Safevî mücadelesi sırasında ve sonrasında dinî, siyasetin bir aracı hâline getirerek Kızılbaş Türkler hakkında ağır fetvalar vermekten çekinmemiştir (Ahmet Refik, 1932). Ancak Bektaşîlik, Osmanlı ordusundaki Yeniçeri Ocağı ile bağlantısı sayesinde uzun süre varlığını koruyabilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşî dervişlerinin manevi liderler olarak kabul edilmesi, Bektaşîliğin Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisini sürdürmesine katkı sağlamıştır (Çift, 2003). Cumhuriyet'in ilanı ile ise Bektaşîlik, Türkiye'de büyük bir dönüşüm sürecine girmiş; 1925 yılında Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun çıkarılmasıyla Bektaşî tekkeleri kapatılmış, bu da Bektaşîliğin kamusal alandaki görünürlüğünü büyük ölçüde azaltmıştır. Ancak, bu yasaklama sürecine rağmen Bektaşîlik, Anadolu'da bir halk inancı olarak varlığını sürdürmüş ve günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. Bektaşî inanç ve pratikleri, özellikle Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ve Balkanlar'da yaşayan Alevî-Bektaşî toplulukları arasında hâlâ canlıdır (Ocak, 2000). Bektaşîlik, modern dönemde hem bir dinî kimlik hem de bir kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda,

Bektaşilik, sadece bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda bir kültürel ve sosyal fenomen olarak da önem arz etmektedir.

Bektaşilik, sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda zengin bir kültürel mirasın taşıyıcısıdır. Bektaşi ozanları ve şairleri, bu inanç sisteminin düşüncelerini ve öğretilerini halka yaymada önemli bir rol oynamışlardır. Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal ve Kul Himmet gibi ünlü Bektaşi şairler, şiirlerinde Bektaşi inancını ve felsefesini işlemiş, halkın bu inancı benimsemesine katkıda bulunmuşlardır (Gölpınarlı, 1995). Bektaşi şiiri, lirik bir üslup ve mistik bir içerikle dikkat çeker ve insan sevgisi, Tanrı aşkı ve doğa sevgisi gibi temaları işler (Shankland, 2003). Bu şairlerin eserleri, sadece dinî bir mesaj taşımaz, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik gibi evrensel değerleri de yansıtır.

Bektaşilik, toplumsal adalet ve hoşgörü ilkeleri üzerine inşa edilmiş bir inanç sistemidir. Bu nitelikler, Bektaşiliğin diğer İslami tarikatlardan ayrılarak daha geniş bir toplumsal kabul görmesine yol açmıştır. Bektaşi inancında, tüm bireylerin eşit olduğu ve herkesin kendi manevi yolculuğunu sürdürdüğü kabul edilir. Bu eşitlikçi yaklaşım, Bektaşiliğin sosyal yapısında belirleyici bir unsur olarak öne çıkar ve Anadolu'daki toplumsal yapıya olan etkisini pekiştirir (Erdoğan, 1993). Bektaşilikte hoşgörü, inancın temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve bu, Bektaşi topluluklarının farklı dinî ve etnik gruplarla barış içinde yaşamasına olanak sağlamıştır (Shankland, 2003). Bektaşiliğin sosyal ve kültürel etkileri, Anadolu ve Balkanlar'da geniş bir yelpazede gözlemlenebilir. Bektaşi öğretilerinin yayılmasıyla birlikte, Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında bu inancın pratikleri günlük yaşamın bir parçası hâline gelmiştir. Özellikle tarımsal faaliyetler ve zanaat faaliyetlerinde Bektaşiliğin etkileri belirgin bir şekilde gözlemlenmiştir. Bektaşi toplulukları, yerel üretim ve ekonomik faaliyetlerinde sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini uygulamış, bu da toplumun ekonomik yapısında belirli bir denge sağlamıştır (Gölpınarlı, 1995).

Türkiye'de Alevi-Bektaşi toplulukları üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu çalışmaların ilk olarak XIX. yüzyıl sonlarında başladığı ve bu alanda John Kingsley Birge, Georg Jacob ve Frederick William Hasluck gibi yabancı araştırmacıların öncülük yaptığı gözlemlenmektedir. Takip eden yıllarda, Baha Said, Hâmid Sa'dî, Süleyman Fikri, M. Fuad Köprülü, Besim Atalay ve Y. Ziya Yörükân gibi isimler bu alandaki çalışmalara katkıda bulunmuşlardır. 1940 ve 1950'li yıllardan sonra Bektaşi kökenli bazı bireylerin gerçekleştirdiği yayınlar, konunun aydınlatılmasında kısmen etkili olmuş; özellikle 1990'ların başlarından itibaren bu alanda, önemli bir yayın hareketliliği yaşanmış ve adeta bir yayın patlaması meydana gelmiştir. Bu dönemdeki yayınlar artık takip edilemez bir aşamaya ulaşmıştır. Dolayısıyla, son yılları Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan araştırmalarda kurumsallaşma döneminin başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür (Yıldız, 2022).

Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye'nin sosyal, kültürel ve dinî yapısında önemli bir yere sahip olan, özellikle Anadolu'nun kırsal bölgelerinde derin izler bırakan bir inanç ve yaşam tarzı olarak öne çıkmaktadır. Bu tarikatın tarihi kökenleri, dinî ritüelleri, sosyal yapısı ve modern dönemlerdeki etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar hem Türkiye'de hem de dünya genelinde ilgi çekici bir akademik alan oluşturmuştur (Yıldız, 2022). Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısı, son yıllarda ciddi bir artış göstermiş ve bu alanda bibliyometrik analiz çalışmaları, alanın gelişimini ve dinamiklerini anlamada önemli bir araç olarak kabul edilebilir. Bibliyometrik analiz, belirli bir konuda üretilen bilimsel yayınların sayısal verileri üzerinden yapılan analizlerle, o alanın araştırma eğilimlerini, en çok atıf yapılan çalışmaları, aktif araştırmacıları ve önde gelen dergileri belirlemeye yarayan bir yöntemdir.

Bektaşilik üzerine yapılan araştırmaların bibliyometrik analizi, bu alanın tarihsel gelişimini, araştırma eğilimlerini ve gelecekteki potansiyel çalışma alanlarını belirlemeye yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim, bibliyometrik analizler, araştırma alanındaki yoğunlaşma ve dağılım noktalarını tespit etme imkânı sunarak, Bektaşilik çalışmalarının akademik dünyadaki yerini ve etkisini daha somut bir şekilde ortaya konulmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, bu analizler sayesinde Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların hangi disiplinler arası bağlamlarda ele alındığı ve hangi metodolojik yaklaşımların benimsendiği de anlaşılabilir hâle gelmektedir. Örneğin; bu araştırmaların büyük bir kısmının tarih, sosyoloji, ilahiyat ve kültürel çalışmalar gibi çeşitli disiplinlerden beslenerek yapıldığı gözlemlenmektedir (Yıldız, 2022).

Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye'nin sosyal, kültürel ve dinî yapısında önemli bir yere sahip olan, özellikle Anadolu'nun kırsal bölgelerinde derin izler bırakan bir inanç ve yaşam tarzı olarak öne çıkmaktadır. Bu tarikatın tarihi kökenleri, dinî ritüelleri, sosyal yapısı ve modern dönemlerdeki etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, hem Türkiye'de hem de dünya genelinde ilgi çekici bir akademik alan oluşturmuştur (Yıldız, 2022). Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısı, son yıllarda ciddi bir artış göstermiş ve bu alanda bibliyometrik analiz çalışmaları, alanın gelişimini ve dinamiklerini anlamada önemli bir araç olarak kabul edilebilir. Bibliyometrik analiz, belirli bir konuda üretilen bilimsel yayınların

sayısal verileri üzerinden yapılan analizlerle, o alanın araştırma eğilimlerini, en çok atıf yapılan çalışmaları, aktif araştırmacıları ve önde gelen dergileri belirlemeye yarayan bir yöntemdir.

Bektaşilik üzerine yapılan araştırmaların bibliyometrik analizi, bu alanın tarihsel gelişimini, araştırma eğilimlerini ve gelecekteki potansiyel çalışma alanlarını belirlemeye yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim, bibliyometrik analizler, araştırma alanındaki yoğunlaşma ve dağılım noktalarını tespit etme imkânı sunarak, Bektaşilik çalışmalarının akademik dünyadaki yerini ve etkisini daha somut bir şekilde ortaya konulmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, bu analizler sayesinde Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların hangi disiplinler arası bağlamlarda ele alındığı ve hangi metodolojik yaklaşımların benimsendiği de anlaşılabilir hâle gelmektedir. Örneğin; bu araştırmaların büyük bir kısmının tarih, sosyoloji, ilahiyat ve kültürel çalışmalar gibi çeşitli disiplinlerden beslenerek yapıldığı gözlemlenmektedir (Yıldız, 2022).

Bibliyometrik analiz, sadece yayınların sayısal dökümünü değil, aynı zamanda bu yayınların içerdikleri atıfları, anahtar kelimeleri ve konu başlıklarını da inceleyerek, alandaki bilgi birikiminin yapısını çözümlenmeye amaçlar. Bu bağlamda, Bektaşilik konusundaki yayınların bibliyometrik analizi, bu tarikatın hangi boyutlarının daha fazla ilgi gördüğünü, hangi konuların ihmal edildiğini ve hangi araştırmacıların alana önemli katkılarda bulunduğunu belirlemek açısından büyük önem taşır. Özellikle son yıllarda, Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların sayısında bir artış gözlenmekle birlikte, bu çalışmaların çoğunlukla belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaştığı ve disiplinler arası iş birliklerinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bibliyometrik analizlerin sunduğu verilerle daha net bir şekilde anlaşılabilir ve alandaki potansiyel boşlukları doldurmak için gelecekte yapılacak araştırmalara yön vermektedir. Bektaşilik çalışmaları, özellikle sosyal bilimler ve tarih disiplinleri arasında bir köprü işlevi görmekte olup, bu bağlamda bibliyometrik analizler, disiplinler arası diyalogların kurulmasına da katkıda bulunabilir.

Bektaşilik üzerine yapılan yayınların coğrafi dağılımı da bibliyometrik analizlerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu analizler, belirli ülkelerde Bektaşilik araştırmalarının daha yoğun olduğunu, ancak diğer bölgelerde bu tür çalışmaların sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Örneğin, Türkiye, Balkanlar ve Orta Doğu'da Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların daha yoğun olduğu, buna karşın Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da bu alanda yapılan çalışmaların nispeten daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Bektaşilik araştırmalarının daha geniş bir coğrafi kapsamda ele alınması gerektiğini ve bu alanda uluslararası iş birliklerinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Bektaşilik araştırmalarının tarihsel gelişimi de bibliyometrik analizlerle izlenebilir. Bu analizler, Bektaşilik üzerine yapılan yayınların hangi dönemlerde yoğunlaştığını, hangi dönemlerde ise azaldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi, bu alandaki araştırma eğilimlerini, odaklanılan konuları ve alandaki önemli araştırmacıları belirlemek açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu analizler, Bektaşilik çalışmalarının akademik dünyadaki yerini anlamak ve gelecekteki araştırmalar için yol gösterici olmak amacıyla kullanılabilir değerli bir araçtır. Bibliyometrik analizlerin sunduğu veriler, sadece mevcut durumu ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda Bektaşilik araştırmalarının gelecekteki yönelimlerini de belirlemek için kullanılabilir. Bu bağlamda, Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların daha geniş bir coğrafi alanda ve disiplinler arası iş birlikleriyle ele alınması, alandaki bilgi birikiminin zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

1. Problem Durumu

Bu çalışmada, Bektaşilik konusundaki akademik makalelerin bibliyometrik analizi yapılacaktır. Analiz sürecinde, yayınların yayımlandığı yıllar, yayımlandıkları dergiler, dergi indeksleri, ele alınan konu başlıkları, araştırma yöntemleri, veri analiz teknikleri, veri toplama kaynakları, kullanılan veri toplama araçları, anahtar kelimelerin dağılımı, yayınların yapıldığı ülkeler ve kıtalar arasındaki dağılım gibi pek çok faktör değerlendirilecektir. Bu analizlerin sonucunda, Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların genel eğilimleri ve trendleri ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca, çalışmaların hangi konulara odaklandığı, kullanılan yöntemler ve teknikler, başvuru kaynakları ve öne çıkan kavramlar da tespit edilecektir. Elde edilen veriler, gelecekte Bektaşilik konusunda yapılacak araştırmalar için bir referans kaynağı teşkil edebilir. Bu çerçevede, bu araştırmanın temel problemi **“Bektaşilik Konusunda Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi”** olarak belirlenmiştir.

1.1. Alt Problem Durumları

1. Bektaşilik üzerine yayınlanan makaleler ile ilgili temel bilgiler nelerdir?
2. Bektaşilik üzerine yayınlanan makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Bektaşilik ile ilgili yapılan çalışmalarda en fazla makale üreten yazarlar kimlerdir?
4. Bektaşilik ile ilgili yapılan çalışmalarda en ilgili kaynaklar hangileridir?

5. Bektaşılık ilgili çalışma yapan sorumlu yazarların ülkelere göre dağılımı nasıldır?
6. Bektaşılık ilgili çalışmalarda en çok atıf yapılan kaynaklar hangileridir?
7. Bektaşılık üzerine yayınlanan makalelerde en çok hangi ülkelerdeki yazarlar atıf almıştır?
8. Bektaşılık üzerine yazarların yapmış oldukları çalışmalarda kullanmış oldukları kelimelerin sıklığı nasıldır?
9. Bektaşılık üzerine yayınlanan makalelerde ülkelerin bilimsel üretkenliği nasıldır?
10. Bektaşılık konusunda yapılan çalışmalarda yıllara göre trend konular hangileridir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; Bektaşılık konusunda Web of Science (WoS) ve Scopus (Science Direct) veri tabanlarında kayıtlı bulunan makaleleri bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bibliyometrik analiz, belirli bir alanda üretilen akademik literatürün değerlendirilmesi ve yapılandırılmasına olanak tanıyan etkili bir yöntemdir. Bu yöntem, literatürün hangi konulara odaklandığını, kimler tarafından üretildiğini ve nasıl bir etki yarattığını sayısal verilerle ortaya koyar. Bektaşılık alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi, bu alanda üretilen bilimsel bilginin kapsamını anlamak için büyük önem taşımaktadır. Bektaşılık, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel mirası içinde önemli bir yer tutmakta olup, bu konudaki akademik çalışmaların sayısal analizi, alanın bilimsel gelişimini daha yakından takip etme olanağı sunar. Örneğin, Garfield (1972), bibliyometrik analizlerin araştırmacıların literatürde nasıl bir etki yarattığını göstermede önemli bir araç olduğunu vurgular.

Bektaşılık konusundaki akademik çalışmalar, tarih, ilahiyat, sosyoloji ve kültürel antropoloji gibi çeşitli disiplinler aracılığıyla incelenmiştir. Bu disiplinler arası çalışmaların hangi alanlarda yoğunlaştığını anlamak ve bu alanlarda ne tür boşluklar olduğunu belirlemek için bibliyometrik analizden yararlanmak mümkündür. Donthu ve arkadaşları (2021), bibliyometrik analizlerin disiplinler arası etkileşimleri değerlendirmede önemli bir araç olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Bektaşılık araştırmaları hangi akademik disiplinlerde daha yoğun yer almış ve hangi alanlarda eksiklikler bulunmaktadır sorularına yanıt aramak, bu analizlerle mümkündür. Ayrıca Bektaşılık üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi, zaman içerisindeki eğilimleri de ortaya koymaktadır. Bektaşılık araştırmalarının hangi yıllarda arttığı, hangi dönemlerde azaldığı gibi bilgiler bu tür analizlerle tespit edilebilir. Pritchard (1969), bibliyometrik analizlerin zaman içerisindeki eğilimleri anlamada önemli bir araç olduğunu ifade eder. Türkiye'de Bektaşılık üzerine yapılan çalışmaların tarihsel süreçte nasıl bir seyir izlediğini görmek, bu alandaki akademik ilgiyi değerlendirmeye yardımcı olabilir.

Bu analizler aynı zamanda akademik literatürdeki boşlukları belirleme olanağı da sunar. Hangi konuların akademik literatürde yeterince ele alınmadığını görmek, gelecekteki araştırmaların yönünü belirlemede kritik rol oynar. Leydesdorff (2010), bibliyometrik analizlerin araştırma boşluklarını tespit etmede etkili olduğunu belirtmiştir. Bektaşılık üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, tarihsel çalışmaların ağırlıklı olduğu ancak bu inanç sisteminin günümüz toplumundaki yeri ve modern etkileri üzerine yeterince araştırma yapılmadığı görülmektedir. Bu tür analizlerle, Bektaşılık çalışmaları için yeni araştırma alanları tespit edilebilir ve bu alanlardaki eksiklikler giderilebilir.

Bibliyometrik analizler, sadece geçmişte yapılan araştırmaları değil, aynı zamanda mevcut akademik ağları ve iş birliklerini de değerlendirme imkânı sunar. Small (1973), bilimsel literatürdeki atıf ilişkilerinin akademik iş birliklerini anlamada önemli bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Bektaşılık alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi, bu alanda kimlerin iş birliği yaptığını ve hangi araştırmacıların ön planda olduğunu anlamamıza yardımcı olabilir. Bu da Bektaşılık araştırmalarının daha geniş bir akademik topluluk tarafından nasıl ele alındığını ortaya koyar. Sonuç olarak, Bektaşılık alanında yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi, bu alandaki literatürün yapısını anlamak, akademik boşlukları tespit etmek ve gelecekteki araştırmalar için bir yol haritası sunmak açısından son derece değerlidir. Bu yöntem, Bektaşılık çalışmalarının tarihsel süreçte nasıl geliştiğini, hangi konuların ön planda olduğunu ve akademik etki düzeyini ortaya koyarak, bu alanda yapılan araştırmaların genel durumunu net bir şekilde gözler önüne serer.

1.4. Sayıtlar (Varsayımlar)

Tarama yapılan veri tabanlarında Bektaşılık konusunda tüm makalelerin olduğu kabul edilmiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Bibliyometrik analiz yöntemi, bilimsel araştırmaları ve akademik performansı değerlendirmenin güçlü araçlarından biri olarak kabul edilmesine rağmen, bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada yer alan veriler Web of Science (WoS) ve Scopus (Science Direct) veri tabanlarında kayıtlı bulunan makaleler ile sınırlıdır. Ayrıca bu sınırlılıkların başında, bu yöntemin sadece nicel verilere dayanması gelir. MacRoberts ve MacRoberts (1989) bu durumu eleştirerek, atıf sayısının her zaman bir çalışmanın kalitesini yansıtmadığını ifade etmişlerdir. Atıf sayıları, bazı çalışmalarda popülerite veya tartışma yaratan konulara odaklanabilir, ancak bu, araştırmanın bilimsel katkısı hakkında tam bir resim sunmaz. Bibliyometrik analizlerin bir başka sınırlılığı, disiplinler arası çalışmaların yeterince değerlendirilmemesidir. Van Raan (2005), disiplinler arası çalışmaların genellikle tek bir alandaki araştırmalara kıyasla daha az atıf aldığını, bu nedenle bu tür çalışmaların bibliyometrik analizlerde düşük performans gösterebileceğini belirtmiştir. Oysa disiplinler arası çalışmalar, farklı bilimsel alanlar arasında bilgi paylaşımı ve yeni teorilerin ortaya çıkmasında kritik rol oynar. Bibliyometrik analizlerin bu tür çalışmaları göz ardı etmesi, araştırmaların çeşitliliğini ve yenilikçi yaklaşımların etkisini ölçmede yetersiz kalabilir. Ayrıca, bibliyometrik analiz yöntemlerinin ülke ve dil bazında dengesiz sonuçlar ortaya koyabileceği belirtilmiştir. Mingers ve Leydesdorff (2015), İngilizce dışındaki dillerde yayınlanan makalelerin uluslararası atıf dizinlerinde yeterince temsil edilmediğini ve bu durumun, özellikle yerel veya bölgesel konularda yapılan çalışmaları dezavantajlı hâle getirdiğini belirtmiştir. Bibliyometrik analizler, yalnızca İngilizce literatür üzerinden yapılan değerlendirmelerle sınırlı kaldığında, küresel bilimsel üretim hakkında dengeli bir bakış sunamamaktadır.

Bir başka sınırlılık ise bibliyometrik analizlerde kullanılan veri tabanlarının sınırlı kapsamıdır. Archambault ve Gagné (2004), birçok veri tabanının belirli alanlarda eksik veri sunduğunu ve bu durumun sonuçları ciddi şekilde etkileyebileceğini belirtmiştir. Özellikle sosyal bilimler ve beşerî bilimler alanında çalışan araştırmacılar, bu veri tabanlarının sınırlı kapsama alanından dolayı yeterince temsil edilemeyebilir. Bu eksiklik, bazı alanların diğerlerine kıyasla daha düşük bir performans sergilemesine neden olabilir. Bornmann ve Daniel (2008) tarafından yapılan bir çalışmada, atıf analizlerinin akademik çevrelerde popüleritesine rağmen, nitelikli ve anlamlı bilimsel katkıları ölçmede eksik kaldığı ifade edilmiştir. Özellikle yeni ortaya çıkan alanlar veya marjinal konularda yapılan çalışmalar, henüz büyük bir atıf almaya bile önemli bir bilimsel etkiye sahip olabilir. Ancak bibliyometrik analizler, bu tür araştırmaların etkisini yeterince göz önünde bulundurmayabilir. Bu bilgilerden yola çıkarak bibliyometrik analiz yönteminin, bilimsel araştırmaları değerlendirmek için önemli bir araç olsa da bu yöntemin sınırlılıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Atıf sayısına dayalı bu değerlendirme, araştırmaların gerçek bilimsel katkılarını tam anlamıyla yansıtamayabilir.

1.6. Yöntem

Betimsel araştırma yöntemi, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir araştırma türüdür. Bu yöntemde, olaylar, olgular veya durumlar olduğu gibi tanımlanır ve herhangi bir müdahalede bulunulmadan mevcut durumu betimlemek amaçlanır (Yıldırım, 2000, s. 33-59). Araştırmacılar, verilerin doğal ortamlarında toplandığı ve elde edilen sonuçların sadece mevcut durum hakkında bilgi verdiği bu yöntemi tercih ederler. Böylece, olaylar arasındaki ilişkiler daha net bir şekilde gözlemlenebilir ve yorumlanabilir. Bu yöntem, özellikle eğitim bilimleri ve psikoloji gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır (Creswell, 2012). Betimsel araştırmalarda önemli bir nokta, elde edilen bulguların sadece mevcut durumu yansıttığını ve geleceğe yönelik herhangi bir tahmin ya da sebep-sonuç ilişkisi ortaya koymadığını unutmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 33-59). Diğer bir deyişle, bu yöntem, neden-sonuç ilişkileri kurmak yerine, mevcut durumu olduğu gibi yansıtır. Bu da araştırmacılara daha objektif ve somut veriler sunarak, konunun daha derinlemesine anlaşılmasını sağlar.

Ayrıca, betimsel araştırma yöntemi, çeşitli veri analiz teknikleriyle desteklenerek araştırmanın gücünü artırabilir. Özellikle nicel verilerle çalışıldığında, frekans dağılımı, ortalamalar ve yüzdeler gibi istatistiksel analizlerle elde edilen bulgular daha anlamlı hâle getirilir (Fraenkel & Wallen, 2009). Bu tür analizler, araştırmacıların durumu daha iyi yorumlamalarına ve daha genelleştirici sonuçlara ulaşmalarına yardımcı olur. Bunun yanında betimsel araştırma yöntemi, mevcut durumu betimlemeye yönelik temel bir yaklaşım sunar ve araştırmacılara geniş bir veri yelpazesi sunar. Bu yöntemi kullanarak yapılan araştırmalar, bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamakta ve belirli bir konuda kapsamlı bir tablo sunmaktadır (Marshall & Rossman, 2014).

1.7. Verilerin Toplanması

Web of Science (WoS) ve Scopus, akademik araştırmaların değerlendirilmesinde ve bilimsel çıktının analizinde en önemli veri tabanları olarak kabul edilmektedir. Bu veri tabanları, bilimsel dergilerde yayımlanan makalelerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve bibliyometrik analizlerin yapılması için geniş bir veri kümesi sunar (Falagas et al., 2008). WoS, özellikle sosyal bilimler, doğa bilimleri ve mühendislik gibi farklı alanlardan yayımlanan en prestijli dergileri tarayarak araştırmacılara kaliteli ve güvenilir bir bilgi kaynağı sunar. Scopus ise, daha geniş bir disiplin yelpazesi ve daha fazla sayıda kaynak sunarak, araştırmaların küresel düzeyde etkisini ölçmeye olanak tanır (Mongeon & Paul-Hus, 2016). Bu veri tabanlarının sağladığı veriler, araştırmacılar ve kurumlar için çeşitli ölçütlere dayalı analizler yapma fırsatı sunar. Örneğin, WoS ve Scopus'taki atıf analizleri, bir çalışmanın akademik dünyadaki etkisini belirlemek ve bilimsel çalışmaların yaygınlığını ve etkileşim gücünü ölçmek için kullanılır (Archambault et al., 2009). Bu atıf verileri, akademik performans değerlendirmelerinde de kritik bir rol oynar, çünkü yüksek atıf alan makaleler genellikle alanında öncü araştırmalar olarak kabul edilir. Ayrıca, üniversiteler ve araştırma kurumları, bu veri tabanlarından elde edilen sonuçlara dayalı olarak akademik sıralamalarda yer almakta ve performanslarını değerlendirmektedirler (Aksnes & Sivertsen, 2019).

Web of Science ve Scopus verilerinin önemi, bilimsel iş birliğinin küresel düzeyde izlenmesi açısından da büyüktür. Bu veri tabanları, uluslararası iş birliği ağlarını analiz etmek ve ülkeler, kurumlar veya bireyler arasındaki bilimsel etkileşimleri incelemek için kullanılır. Ayrıca, bu tür veriler sayesinde belirli araştırma konularının gelişim süreçleri ve bilimsel ilerlemeler daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilir (Sugimoto & Larivière, 2018). Dolayısıyla, WoS ve Scopus gibi büyük veri tabanlarının sunduğu bu olanaklar, araştırmacıların çalışmalarını daha geniş bir kitleye ulaştırmalarını ve bilimsel literatüre katkılarını optimize etmelerini sağlar.

1.8. Verilerin Analizi

Scopus ve Web of Science verilerinin birleştirilmesi, her iki veri tabanından elde edilen bibliyometrik verilerin daha kapsamlı analiz edilmesi açısından önemli bir adımdır. İlk olarak, Scopus ve Web of Science'tan veriler CSV ya da Excel formatında dışa aktarılır ve bu şekilde veri toplama süreci başlatılır. Toplanan veriler, eksik ya da tutarsız bilgileri düzeltmek için temizlik ve düzenleme aşamalarına tabi tutulur; bu aşamada veri uyumunu sağlamak amacıyla formatlama işlemleri gerçekleştirilir. Veriler düzenlendikten sonra, Excel gibi veri yönetim yazılımları aracılığıyla birleştirme işlemi yapılır. Bu aşamada, başlıklar veya yazar isimleri gibi ortak değişkenler üzerinden karşılaştırma yapılarak veriler entegre edilir (Huang et al. 2022) Bu süreç, her iki kaynağın bir araya getirilerek daha geniş kapsamlı ve derinlemesine bibliyometrik analizlerin gerçekleştirilmesine olanak tanır.

Bu çalışmada yer alan verilerin analizinde R programlama dili üzerinde geliştirilmiş olan bibliometrix paketi kullanılacaktır. R programlama dili üzerinde geliştirilmiş olan bibliometrix paketi, araştırmacılara bibliyometrik analiz yapma konusunda güçlü araçlar sunmaktadır. Bu paket, bilimsel literatür üzerinde nicel analizler yaparak araştırmaların zaman içindeki eğilimlerini ve bilimsel etkilerini değerlendirme olanağı sağlar (Aria & Cuccurullo, 2017). Özellikle, veri madenciliği ve ağ analizi gibi teknikler kullanarak akademik yayınların analizini mümkün kılar. Biblioshiny, bibliometrix'in web tabanlı arayüzü olarak bu analizlerin kullanımını daha geniş bir kitleye ulaştırmak amacıyla geliştirilmiştir. Kullanıcı dostu bir arayüz sunarak, R programlama diline aşina olmayan kullanıcıların da bibliyometrik analizleri rahatlıkla yapabilmelerine olanak tanır (Aria & Cuccurullo, 2017). Biblioshiny, araştırmacılara çeşitli bibliyometrik analizleri hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirme fırsatı sunar. Kullanıcılar, WoS ve Scopus gibi büyük veri tabanlarından alınan verileri doğrudan bu platforma yükleyebilir ve analizler gerçekleştirebilirler. Bu analizler arasında, yıllık yayın eğilimleri, yazar üretkenliği, iş birliği ağları ve atıf analizleri gibi önemli metrikler yer almaktadır (Choi & Pak, 2020). Biblioshiny, bu süreçleri grafiksel ve etkileşimli bir formatta sunarak, araştırmacıların sonuçları daha hızlı yorumlamalarına yardımcı olur. Ayrıca, analiz sonuçları kolayca dışa aktarılabilir ve farklı formatlarda raporlanabilir. Biblioshiny'nin sağladığı önemli avantajlardan biri de bibliometrix ile sunulan tüm analiz araçlarına, görsel olarak erişim imkânı sağlamasıdır. Bu araçlar, bilimsel araştırma trendlerini ve iş birliği ağlarını daha net bir şekilde görselleştirmeye yardımcı olur (Zupic & Čater, 2015). Böylece araştırmacılar,

bibliyometrik verilerden elde edilen bulguları interaktif bir şekilde keşfedebilir ve sonuçları daha geniş kitlelere sunabilirler. Biblioshiny'nin görsel analitik araçları sayesinde, karmaşık veri setleri kolayca analiz edilip anlaşılabilir hâle gelir ve bu da araştırmacılar için büyük bir avantaj sağlar.

2. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

Bu çalışmada Web of Science (WoS) ve Scopus (Science) veri tabanlarında “Bektashism” anahtar kelimesi ile makalelerin başlık, özet ve anahtar kelimeler bölümlerinde arama yapılmıştır. Taranan veri tabanlarında Bektaşilik konusu ile ilgili ilk makalenin, 2003 yılında olduğu belirlenmiş ve bundan dolayı 2003-2024 yılları arasındaki çalışmalar elde edilmiştir. Elde edilen veriler R programlama dilindeki “bibliometrix” paketinin bir web tabanlı arayüzü olan “biblioshiny” programına aktarılmış ve tüm veriler analiz edilmiştir. Elde edilen temel veriler Tablo 2.1’de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Bektaşilik Üzerine Yayımlanan Makalelerle İlgili Temel İstatistikler

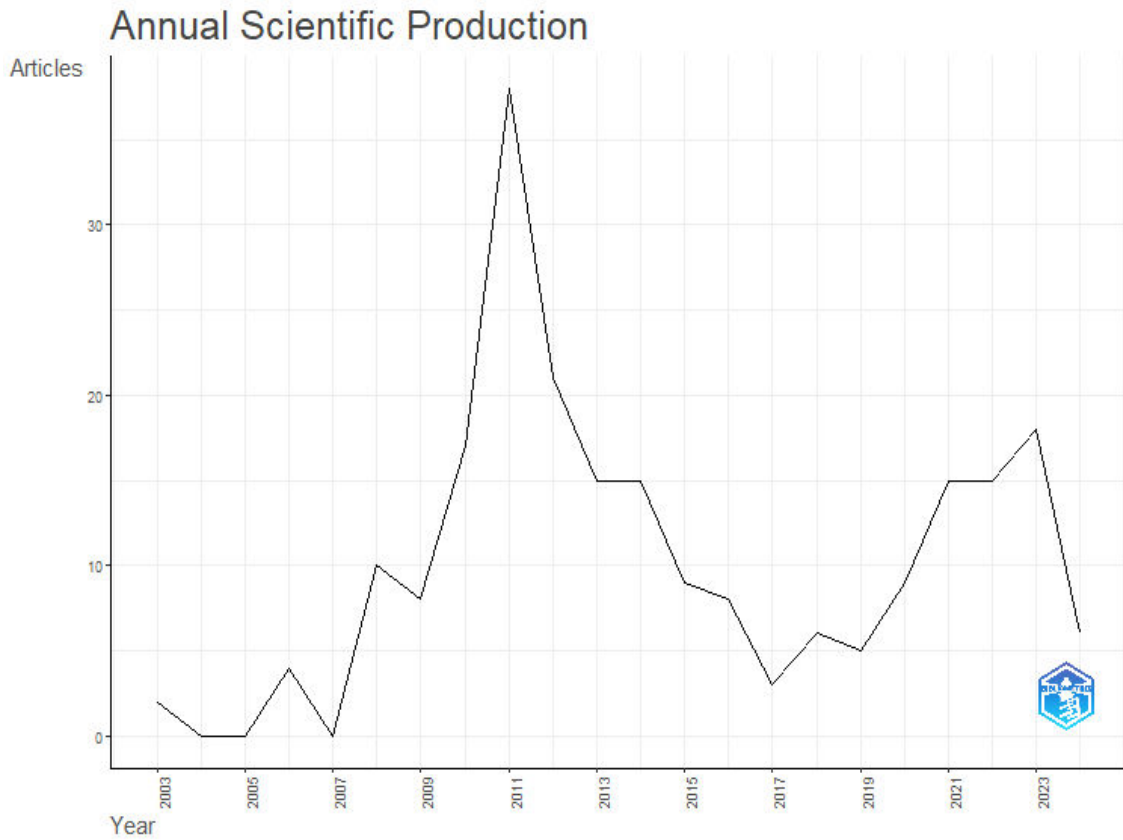
Veriler Hakkında Temel Bilgiler	
Zaman Aralığı	2003/2024
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar vb.)	39
Belgeler	224
Yıllık Büyüme Oranı %	5.37
Belge Ortalama Yaş	9.15
Doküman Başına Ortalama Atıf Sayısı	1371
Başvuru	0
BELGE İÇERİĞİ	
Anahtar Kelimeler Artı (ID)	19
Yazarın Anahtar Kelimeleri (DE)	707
YAZAR	
Yazar	204
Tek Yazarlı Dokümanların Yazarları	142
YAZARLARIN İŞ BİRLİĞİ	
Tek Yazarlı Dokümanlar	189
Doküman Başına Ortak Yazarlar	1.19
Uluslararası Ortak Yazarlıklar %	1.339
BELGE TÜRLERİ	
Makale	223
Makale; Kitap Bölümü	1

Tablo 2.1’deki veriler, 2003-2024 yılları arasında Bektaşilik üzerine yayımlanan makalelerle ilgili temel istatistikleri kapsamaktadır. Bu dönemde toplamda 39 farklı kaynaktan 224 belge yayımlanmış olup, yıllık büyüme oranı %5.37 olarak hesaplanmıştır. Belgelerin ortalama yaşı 9.15 yıldır ve her belgeye yapılan atıf ortalaması 1371 olarak tespit edilmiştir. Anahtar kelimeler açısından incelendiğinde, yazarlar tarafından 707 farklı anahtar kelime (DE) kullanılmışken, ek anahtar kelimeler (ID) 19’dur. Çalışmalara toplamda 204 yazar katkıda bulunmuş, bu yazarların 142’si tek yazarlı belgelerde yer almıştır. 189 doküman tek yazarlıdır ve belge başına ortalama 1.19 ortak yazar bulunmaktadır. Uluslararası iş birliği oranının ise %1.339 olduğu belirlenmiştir. Çalışmaların türüne bakıldığında ise 223’ü makale olduğu görülmektedir. Sadece bir çalışma kitap bölümü olarak yayımlanmıştır.

Tablo 2.1’deki veriler, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların 2003-2024 yılları arasındaki durumu ve gelişimi hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda yıllık büyüme oranı %5.37’dir. Bu sonuç, konuyla ilgili çalışmaların zaman içinde giderek arttığını göstermektedir. Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda daha da dikkat çektiği ifade edilebilir. Bu, konunun akademik çevrelerde önem kazandığı ve ilgilenen araştırmacı sayısının arttığı anlamına gelir. Belge başına ortalama atıf

sayısının 1371 olması, bu alanda yayımlanan çalışmaların önemli ölçüde atıf aldığını ve akademik çevrelerde geniş bir yankı uyandırdığını göstermektedir. Yüksek atıf oranları, bu alandaki çalışmaların etkili olduğunu ve diğer araştırmacılar tarafından referans olarak alındığını ortaya koymaktadır. Belgelerin ortalama yaşının 9.15 yıl olması ise, bu çalışmalara duyulan akademik ilginin uzun bir dönem boyunca devam ettiğini ve konunun hala güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Anahtar kelimeler açısından bakıldığında, yazarlar tarafından kullanılan anahtar kelime sayısının (DE) 707, ek anahtar kelimelerin (ID) ise 19 olması, araştırmaların çeşitliliğini ve geniş kapsamlı bir literatür taraması yapıldığını ortaya koymaktadır. Yazarların çalışmalarına dikkat çekmek ve spesifik konuları vurgulamak için kullandıkları anahtar kelimeler, bu araştırmaların odaklandığı tematik alanları ve metodolojik yaklaşımları da yansıtmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalara 204 yazar katkıda bulunmuştur. 189 dokümanın olması, alanda bireysel çalışma yönteminin ağırlıklı olduğunu gösterir. Bununla birlikte, doküman başına ortalama 1.19 yazar düşmesi, az da olsa iş birliği yapılan çalışmaların varlığına işaret etmektedir. Uluslararası ortak yazarlık oranının %1.339 gibi düşük bir seviyede olması ise Bektaşılık konusundaki araştırmaların büyük oranda yerel ya da ulusal düzeyde kaldığını, uluslararası iş birliğinin bu alanda sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu, konunun daha çok bölgesel ve kültürel bir bağlamda değerlendirildiğini, uluslararası akademik arenada ise henüz yeterince yaygınlaşmadığını düşündürmektedir. Belge türlerine bakıldığında, 223 belgenin makale ve yalnızca 1 belgenin kitap bölümü olduğu görülmektedir. Bu durum, Bektaşılık üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun akademik dergilerde yayımlandığını, kitap bölümlerinin ise oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bektaşılık üzerine yapılan araştırmalar, 2003-2024 yılları arasında belirgin bir gelişme göstermiştir. Yıllık büyüme oranı ve yüksek atıf sayıları, bu alandaki çalışmaların akademik dünyada önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Ancak uluslararası iş birliği ve kitap bölümü sayılarının düşük olması, çalışmaların daha çok yerel düzeyde kaldığını ve bu alanda yapılacak uluslararası ortak çalışmaların artırılabilirliğini ortaya koymaktadır. Yazarlar arasındaki iş birliğinin sınırlı olması ise bireysel çalışmaların ön planda olduğu bir akademik eğilim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu veriler, Bektaşılık çalışmaları alanında gelecekte yapılacak araştırmalar için yeni fırsatlar ve iş birliği alanları olduğunu işaret etmektedir. Şekil 2.1’de Bektaşılık üzerine yayınlanan makalelerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

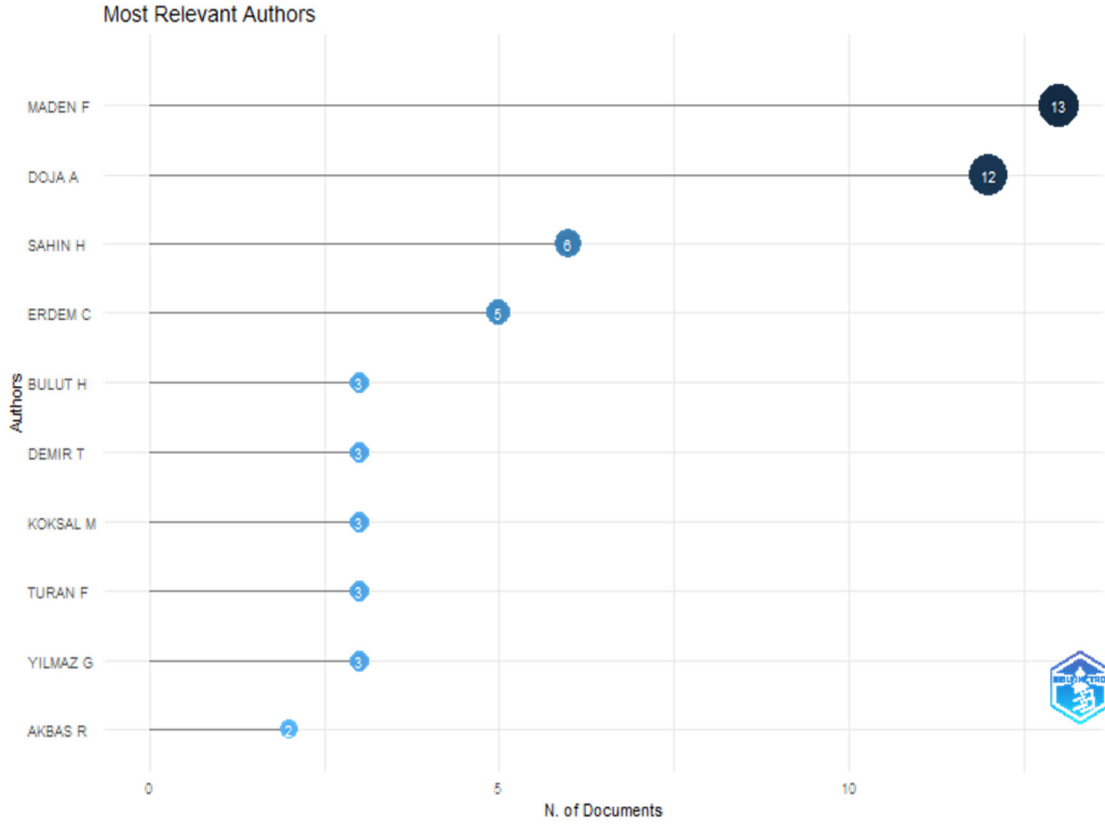

Şekil 2.1. Yıllık Bilimsel Üretim

Şekil 2.1’e göre, 2003 yılında yalnızca 2 makale yayımlanmışken, 2004 ve 2005 yıllarında herhangi bir makale yayımlanmamış olduğu ortaya çıkmaktadır. 2006’da 4 makale ile bir artış yaşanmış, 2007’de tekrar

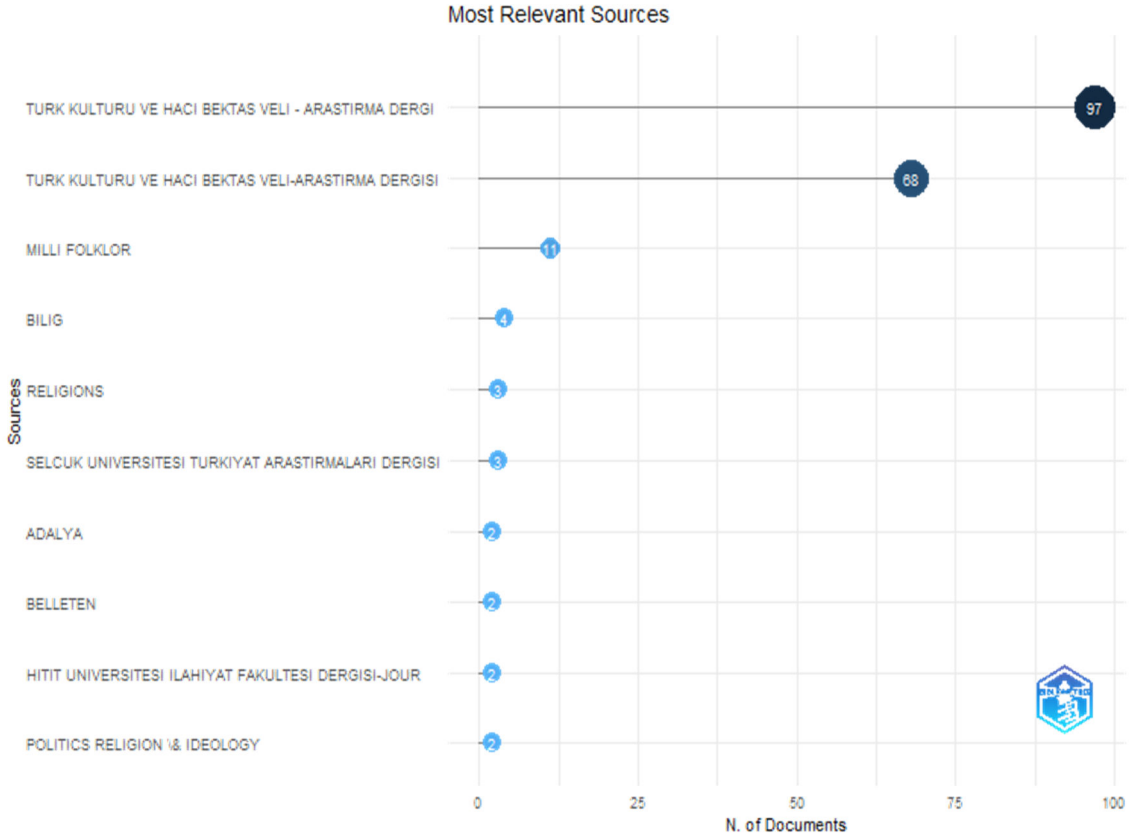
bir düşüşle makale yayımlanmamıştır. 2008'den itibaren yıllık makale sayılarında genel bir artış gözlemlenmiştir. Özellikle 2011 yılı, 38 makale ile en yüksek sayıya ulaşan yıl olmuştur. 2010'da 17, 2012'de ise 21 makale yayımlanarak, bu yıllar da nispeten verimli geçmiştir. Sonraki yıllarda, yıllık makale sayıları genel olarak 10'un altında seyretmiş ancak 2021, 2022 ve 2023 yıllarında 15 ila 18 makale arasında değişen sayılarla dikkate değer bir istikrar gözlenmiştir. 2024 yılında ise bu sayı tekrar 6'ya düşmüştür. Bu veriler, araştırma faaliyetlerinin belirli yıllarda ivme kazandığını ve bazı yıllarda düşüş yaşadığını, ancak son dönemlerde daha tutarlı bir makale üretimi olduğunu göstermektedir.

Şekil 2.1'deki veriler, yıllara göre yayımlanan makalelerin dağılımını detaylandırarak araştırma faaliyetlerinin dönemsel olarak nasıl bir seyir izlediğine dair önemli bulgular sunmaktadır. 2003-2024 yılları arasındaki veriler incelendiğinde, yayımlanan makale sayılarında belirgin dalgalanmalar olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 2004, 2005 ve 2007 yıllarında hiç makale yayımlanmamış olması, bu yıllarda konuya yönelik akademik ilginin düşük seviyede olduğunu veya çeşitli sebeplerle akademik yayın süreçlerinde durgunluk yaşandığını göstermektedir. Bu durgunluk dönemlerinin ardından, 2008 yılında yayımlanan makale sayısının 10'a yükselmesi, ilginin yeniden artmaya başladığını işaret eder. 2010 ve sonrasında, özellikle 2011 yılında 38 makale ile zirve noktasına ulaşan bir artış dikkat çekmektedir. Bu dönemde yaşanan artış, Bektaşilik veya ilgili araştırma alanlarına yönelik artan akademik ilginin ve daha fazla araştırmacının bu alana yönelmiş olabileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 2011'de olduğu gibi 2012'de de 21 makale yayımlanarak yine yüksek sayıda bir üretim gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönemden sonra yayımlanan makale sayılarında bir düşüş trendi gözlenmiştir. Bu düşüş, 2013 ve 2014 yıllarında 15 makale ile belirli bir dengeye oturmuş, ancak 2015'ten itibaren daha düşük sayılarla devam etmiştir. Özellikle 2017 yılında yayımlanan yalnızca 3 makale, bu dönemdeki durgunluğun bir göstergesidir. 2018-2020 yılları arasında da makale sayıları nispeten düşük kalmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında 15 makale ile araştırma faaliyetlerinde bir toparlanma yaşanmıştır. 2023'te ise 18 makale ile bir artış gözlenmiştir, bu da son dönemde konuya yönelik akademik ilginin tekrar yükselişe geçtiğini göstermektedir. 2024 yılına gelindiğinde makale sayısının tekrar 6'ya düştüğü görülmektedir; bu durum, henüz yılın başlarında bulunduğu için yılın geri kalanında ek çalışmaların yayımlanma olasılığı ile birlikte değerlendirilebilir. Genel olarak, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların belirli yıllarda yoğunlaştığı, bazı yıllarda ise önemli düşüşler yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu dalgalanmalar, dönemin politik, kültürel ve akademik dinamikleriyle açıklanabilir. Özellikle 2011 yılında yaşanan yoğun artışta, alanla ilgili yeni metodolojik yaklaşımların veya araştırma projelerinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Bu bulgular, Bektaşilik ve ilgili alanlardaki akademik ilginin belirli dönemlerde arttığını ve farklı dönemsel etkenlerle şekillendiğini göstermektedir. Şekil 2.2'de Bektaşilik konusunda en üretken yazarlar yer almaktadır.

Şekil 2.2. Bektaşılık Konusunda En Üretken Yazarlar

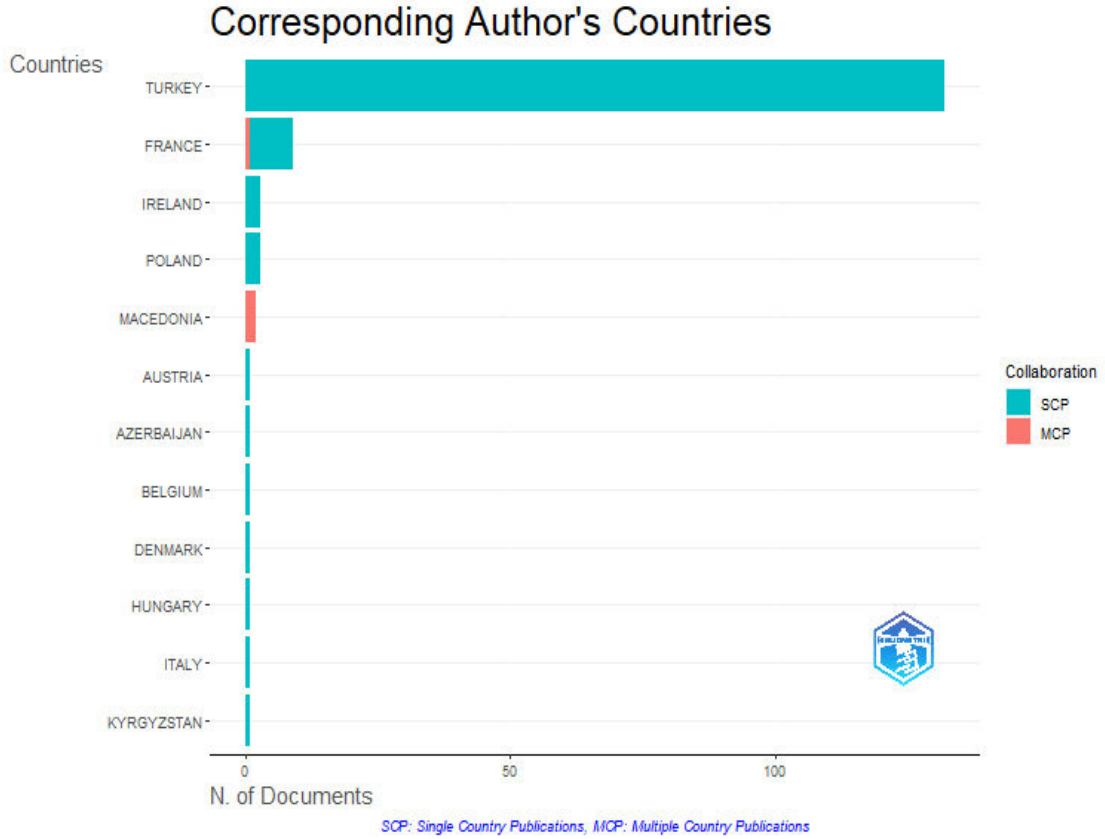
Şekil 2.2'deki verilere göre, araştırma alanında en fazla makale yayımlayan yazarlar arasında Maden F., 13 makale ile önde gelen isimdir. Onu, 12 makale ile Doja A. takip etmektedir. Şahin H. ise 6 makale ile üçüncü sırada yer alırken, Erdem C. 5 makale ile önemli bir katkı sağlamıştır. Bulut H., Demir T., Köksal M., Turan F. ve Yılmaz G. ise her biri 3 makale ile benzer seviyede katkıda bulunmuşlardır. Son olarak, Akbaş R., 2 makale ile bu listeye dahil olmuştur. Verilerden görüldüğü üzere, belirli yazarlar diğerlerine göre alanda daha yoğun çalışmalar yapmıştır. Şahin H., 6 makale ve Erdem C. ise 5 makale ile alanda çalışma sayısı fazla olan diğer yazarlardır. Bulut H., Demir T., Köksal M., Turan F. ve Yılmaz G., her biri 3 makale ile diğer yazarları takip etmektedirler. Bu yazarlar, ortak çalışmalara ya da belirli bir uzmanlık alanına odaklanarak araştırma yapmış olabilirler. Şekil 2.3'te Bektaşılık ile ilgili yapılan çalışmalarda en ilgili kaynaklar yer almaktadır.

Şekil 2.3. En İlgili Kaynaklar

Şekil 2.3'teki verilere göre akademik literatürde “Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi” en fazla makaleye sahip dergi olarak 97 ve 68 makaleyle öne çıkmaktadır (Aynı derginin verilerde iki defa yer alması, süreç içerisinde derginin isminin değişmesinden kaynaklanmakta olup daha ayrıntılı bilgi derginin internet sayfasından edinilebilir.). Bu dergi, alanında en çok başvurulan kaynaklardan biri olarak dikkat çekmektedir. İkinci sırada yer alan “Milli Folklor” dergisi ise 11 makaleyle katkıda bulunmuştur. Diğer kaynaklar arasında “Bilig” 4, “Religions” 3, “Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi” 3, “Adalya” 2, “Bellekten” 2, “Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi” 2 ve “Politics, Religion & Ideology” 2 makale ile alanda yer bulmaktadır. Bu tablo, özellikle Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli ile ilgili çalışmaların yoğun bir şekilde yayımlandığı dergilerin araştırmalarda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Şekil 2.3'teki veriler, Türk kültürü ve özellikle Hacı Bektaş Veli üzerine yapılan akademik çalışmaların yoğunluğunu ve bu alanda hangi dergilerin ön planda olduğunu göstermektedir. “Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi” 97 ve 68 makale ile açık ara en çok katkı sağlayan kaynak olarak öne çıkmaktadır. Böylece, Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik konularında bu derginin akademik camiada merkezi bir rol oynadığını ortaya çıkmaktadır. İkinci sırada yer alan “Milli Folklor” dergisinin 11 makalesi ise halk kültürü çalışmalarının, Bektaşilik ve Türk kültürü ile bağlantılı olarak önemli bir akademik ilgi odağı olduğunu göstermektedir. Diğer dergiler arasında “Bilig” (4 makale) ve “Religions” (3 makale) gibi farklı disiplinlere odaklanan dergilerin de bulunması, bu alandaki çalışmaların disiplinler arası bir yaklaşımla ele alındığını ortaya koymaktadır. “Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi” gibi spesifik alanlara odaklanan dergiler ise Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik konusundaki tarihsel ve kültürel incelemelere katkı sağlamaktadır. Verilere genel olarak bakıldığında, Bektaşilik ve Türk kültürü üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük oranda belli başlı dergilerde yoğunlaştığı, ancak farklı disiplinlerden de katkılar alarak zenginleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum, konunun Türkiye'nin akademik çevrelerinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ve derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Şekil 2.4'te Bektaşilik ile ilgili çalışma yapan sorumlu yazarların ülkelere göre dağılımı yer almaktadır.

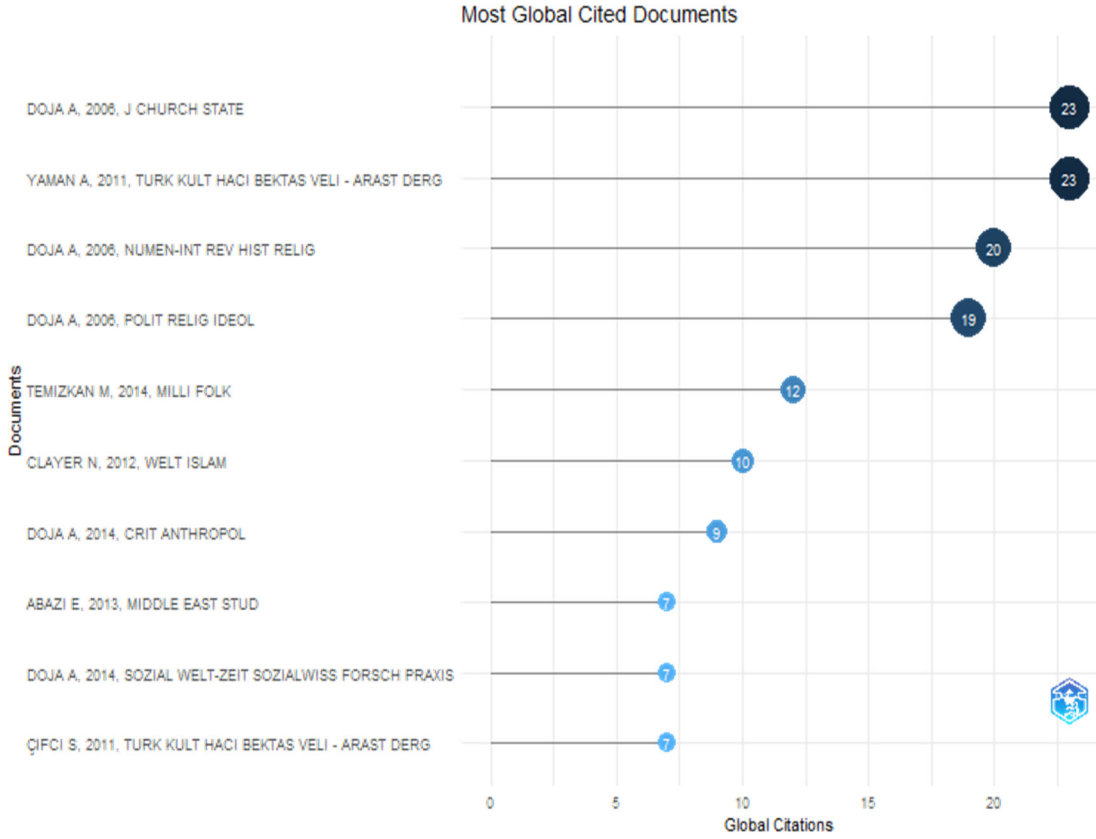

Şekil 2.4. Sorumlu Yazarların Ülkeleri

Şekil 2.4'teki verilere bakıldığında, 132 çalışma ile Türkiye alandaki en büyük katkıyı sağlayan ülke durumundadır. Türkiye'nin bu denli yüksek bir makale sayısına sahip olması, özellikle Türk kültürü, tarihi ve sosyal yapısıyla ilgili konularda yapılan çalışmaların yoğunluğunu işaret etmektedir. Fransa 9, İrlanda ve Polonya ise 3'er makale ile araştırmalara katkıda bulunurken, Makedonya 2 makale ile yer almaktadır. Diğer ülkeler, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Danimarka, Macaristan, İtalya ve Kırgızistan ise her biri 1 makale ile temsil edilmektedir. Bu dağılım, araştırma konusunun özellikle Türkiye'de yoğun bir ilgi gördüğünü, ancak Avrupa ve diğer ülkelere de kısıtlı sayıda katkı sağlandığını göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin bu alanda baskın bir rolü gözlemlenmekte ve diğer ülkelere gelen daha sınırlı sayıdaki katkılar, araştırmanın küresel bağlamdaki yayılımını belirli ölçüde sınırlamaktadır.

Şekil 2.4'teki verilere dayalı olarak yapılan analiz, ilgili araştırma alanında en büyük katkının Türkiye'den geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. 132 makaleyle diğer ülkelere oldukça yüksek bir katkıya sahip olan Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlamı açısından bakıldığında bu durum normaldir. Bu istatistik, Türkiye'deki akademik çevrelerin konuyu derinlemesine ele aldığını ve yoğun bir şekilde çalıştığını da açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanında Fransa (9 makale), İrlanda ve Polonya (her biri 3 makale) gibi Avrupa ülkelerinin de bu konuya belli bir ilgi gösterdiği, ancak katkılarının sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Bu veriler, Avrupa'daki akademik çevrelerin ilgili konuyu daha çok bölgesel ya da kültürel merceklerden değerlendirdiğini, ancak araştırmaların geniş çaplı bir küresel yaygınlık kazanmadığını düşündürmektedir. Makedonya'nın 2 makalesiyle bu alana katılım göstermesi, Bektaşılığın Balkan coğrafyasındaki varlığı açısından bakıldığında doğaldır. Hatta bu sayının, beklenen katkıdan oldukça uzak olduğunu da vurgulamak gerekir. Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Danimarka, Macaristan, İtalya ve Kırgızistan gibi ülkelere her birinin 1'er makale ile alana katkı sağladığı görülmektedir. Az sayıda ülkeden gelen sınırlı katkılar, araştırmanın geniş bir uluslararası katılıma sahip olmadığını, daha ziyade yerel ve bölgesel düzeyde kaldığını göstermektedir. Bütün bu istatistikler, konunun daha fazla uluslararası akademik iş birliğine ihtiyaç duyduğunu ve küresel ölçekte daha fazla araştırmaya açık olduğunu göstermektedir. Bu durum, ilgili araştırmaların farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda daha geniş bir akademik perspektifle ele alınabileceğine işaret etmektedir. Şekil 2.5'te Bektaşılık ile ilgili en çok atıf yapılan kaynaklar yer almaktadır.

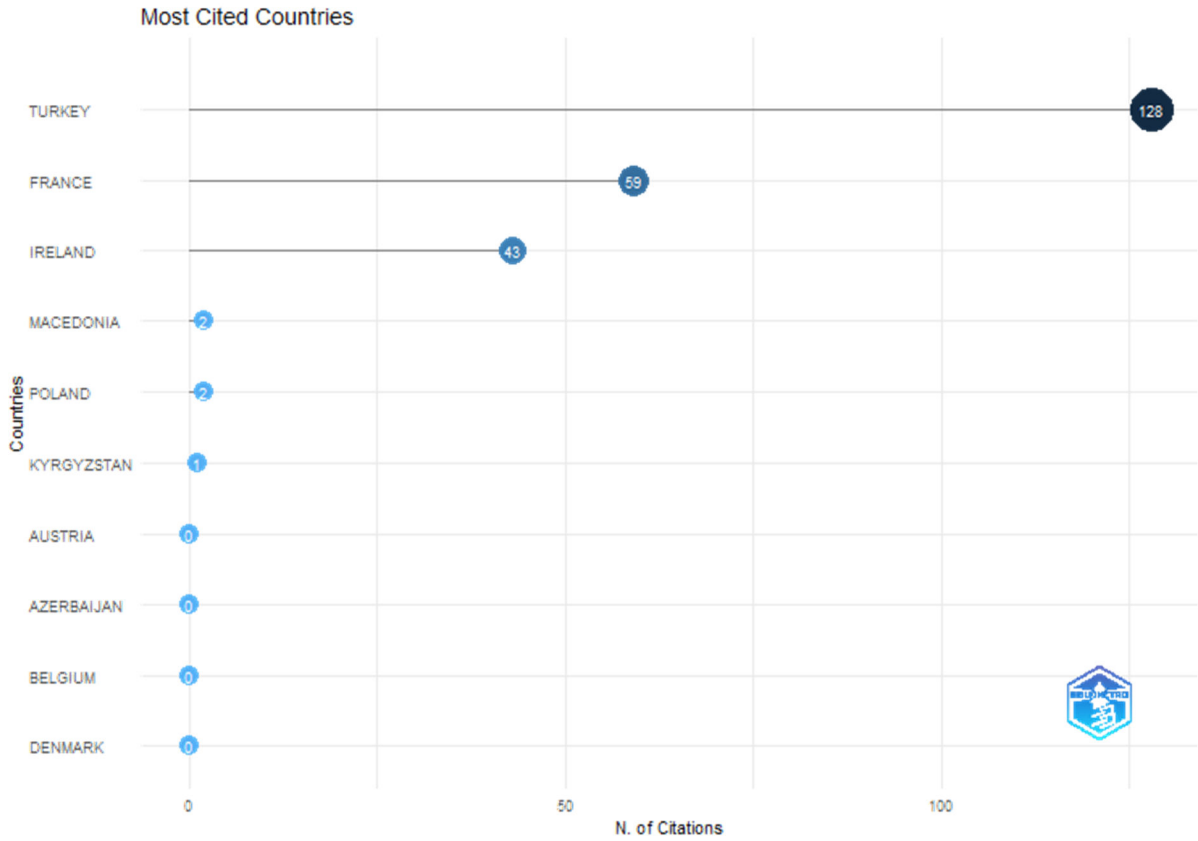

Şekil 2.5. En Çok Alıntı Yapılan Küresel Belgeler

Şekil 2.5'teki veriler, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların hangi kaynaklarda yayımlandığını ve bu çalışmalara yapılan atıfların sayısını göstermektedir. Doja (2006), tarafından yayımlanan makaleler, "J Church State" dergisinde 23 atıf alarak en çok referans gösterilen çalışmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Aynı yazarın "Numen" (20 atıf) ve "Polit Relig Ideol" (19 atıf) dergilerinde yayımlanan diğer çalışmaları da bu alanda önemli katkılar sağlamıştır. Yaman'ın (2011), "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi"nde yayımlanan makalesi de 23 atıf ile dikkat çekmektedir. Temizkan'ın (2014), "Milli Folklor" dergisinde yayımlanan çalışması 12 atıf alırken, Clayer'in (2012), "Welt Islam" dergisindeki çalışması 10 atıf alarak dikkat çekmiştir. Ayrıca Doja'nın, 2014 yılında "Crit Anthropol" ve "Sozial Welt-Zeit" dergilerinde yayımlanan diğer makaleleri de sırasıyla 9 ve 7 atıf almıştır. Abazi'nin (2013) "Middle East Stud" dergisindeki çalışması ise 7 atıf almış, bu da araştırmanın ilgili alanda uluslararası bir yankı bulduğunu göstermektedir. Çifci'nin (2011) çalışması da "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi"nde yayımlanmış olup 7 atıf almıştır. Veriler, özellikle Doja ve Yaman'ın, bu alandaki akademik çalışmalara önemli katkılarda bulunduğunu ve Bektaşilik üzerine yapılan araştırmaların farklı disiplinlerde geniş bir yankı bulduğunu göstermektedir.

Şekil 2.5'teki veriler, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların, farklı disiplinlerde ve çeşitli dergilerde yayımlanarak geniş bir literatüre katkı sağladığını göstermektedir. Özellikle Doja'nın, 2006 ve 2014 yıllarında yayımladığı makaleler, farklı dergilerde (Örneğin; *J Church State*, *Numen-International Review of the History of Religions*, *Political Religion Ideology* ve *Critical Anthropology*) yüksek sayıda atıf almış ve bu alanda belirleyici çalışmalar arasında yer almıştır. Doja'nın çalışmaları, Bektaşilik ve Hacı Bektaş Veli'nin din, siyaset ve ideoloji bağlamında derinlemesine analiz edildiğini göstermekte olup, farklı akademik disiplinlerde ilgi görmüştür. Bunun yanında Yaman'ın, 2011 yılında *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*'nde yayımlanan çalışması da 23 atıf alarak Türkiye'deki Bektaşilik çalışmalarının akademik literatürde geniş yer bulduğunu ortaya koymaktadır. Temizkan'ın (2014), *Milli Folklor* dergisinde yayımlanan çalışması ise Bektaşiliğin kültürel ve folklorik yönlerinin araştırıldığını göstermekte, bu da Bektaşiliğin bir dinî oluşumun ötesinde kültürel ve toplumsal bir olgu olarak da ele alındığını işaret etmektedir. Clayer'in (2012), *Welt Islam* dergisindeki çalışması, Bektaşilik ve İslam tarihinin dünya çapında nasıl incelendiğini gösterirken, Abazi'nin, *Middle East Studies*'de yayımlanan çalışması, Bektaşiliğin Ortadoğu çalışmaları bağlamında da önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Şekil 2.6'da Bektaşilik üzerine yayınlanan makalelerde en çok atıf alan

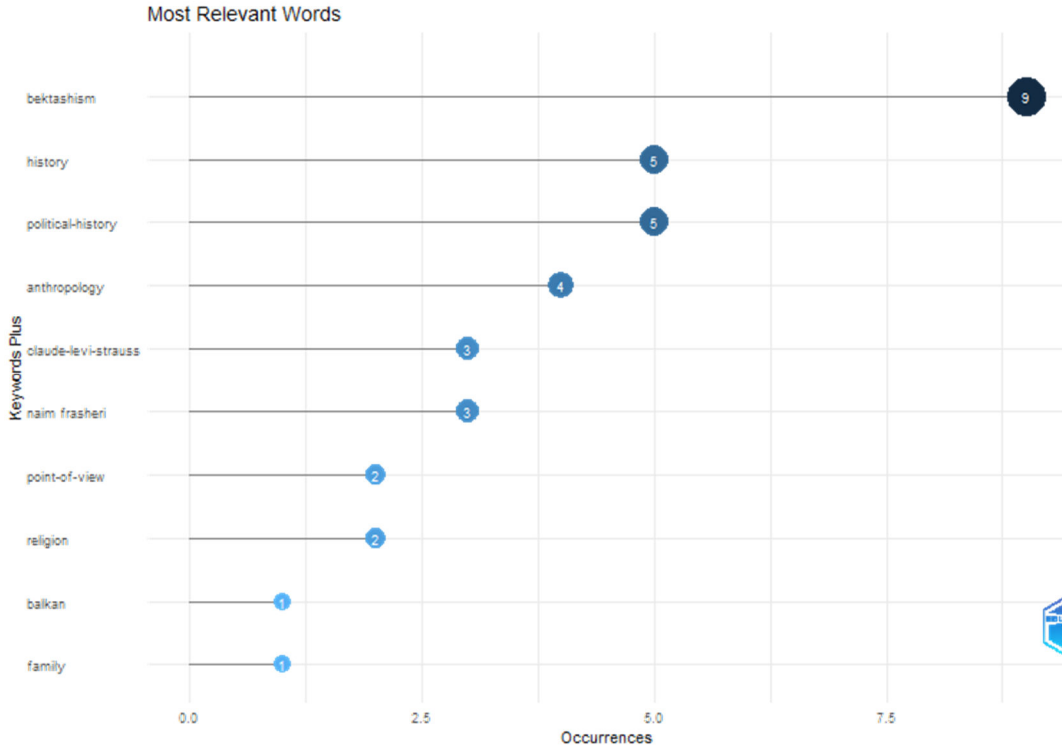
ülkeler yer almaktadır.

Şekil 2.6. En Çok Atıf Alan Ülkeler

Şekil 2.6'da Bektaşılık üzerine yapılan çalışmalara ait uluslararası atıf verileri yer almaktadır. Bu veriler, Türkiye'nin bu alanda merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Türkiye, 128 atıf ile en yüksek değere sahip ülke olup, Bektaşılık çalışmalarının büyük kısmının Türkiye'de yoğunlaştığını ve uluslararası akademik camiada geniş bir yankı bulduğunu ortaya koymaktadır. Fransa ve İrlanda, sırasıyla 59 ve 43 atıf ile Türkiye'yi takip etmekte olup, bu ülkelerde de Bektaşılık konusunda belirli bir akademik ilgi olduğu görülmektedir. Özellikle Fransa, İslam ve Orta Doğu araştırmaları alanındaki köklü akademik geçmişiyle bu alanda öne çıkmaktadır. Makedonya ve Polonya'nın her biri 2 atıf alırken, Kırgızistan 1 atıf ile bu alandaki araştırmaların sınırlı olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Diğer ülkeler olan Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Danimarka, Macaristan ve İtalya ise bu çalışmada atıf almamıştır, bu da bu ülkelerde Bektaşılık üzerine yapılan araştırmaların ya sınırlı olduğunu ya da uluslararası literatürde henüz yeterince görünür olmadığını göstermektedir. Bu dağılım, Bektaşılık araştırmalarının coğrafi merkezini ve uluslararası akademik etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bektaşılık, tarihsel ve kültürel olarak Anadolu coğrafyasına derinden bağlı bir inanç sistemi olduğundan, bu alandaki en kapsamlı akademik araştırmalar ve yayınlar, Türkiye'den çıkmaktadır. Türkiye'deki araştırmacıların Bektaşılık üzerine yaptıkları çalışmalar, uluslararası akademik camiada yoğun ilgi görmektedir. Fransa ve İrlanda'nın, sırasıyla 59 ve 43 atıf alması, Bektaşılık araştırmalarının bu ülkelerde de ilgi gördüğüne işaret eder. Fransa'nın, özellikle Orta Doğu ve İslam araştırmaları alanında köklü bir geleneği olması, Bektaşılık gibi tasavvufi inanç sistemlerine yönelik akademik ilginin varlığını açıklayabilir. İrlanda'nın ise özellikle kültürel ve dinî araştırmalar bağlamında uluslararası literatüre katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Makedonya ve Polonya gibi Balkan ülkelerinin Bektaşılık çalışmalarında 2 atıf alması, bu bölgelerin tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu etkisi altında bulunması ve Bektaşılığın bu coğrafyada varlık göstermesiyle açıklanabilir. Buna karşın, Kırgızistan'ın 1 atıf alması, bu bölgedeki araştırmaların sınırlı olduğunu, ancak yine de Bektaşılık gibi heterodoks İslami hareketlerin Orta Asya'da akademik ilgi gördüğünü göstermektedir. Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Danimarka, Macaristan ve İtalya gibi ülkelerin Bektaşılık çalışmalarında atıf almaması, bu ülkelerde Bektaşılık üzerine akademik araştırmaların yeterince gelişmediğini ya da uluslararası literatüre yansımadığını düşündürmektedir. Bu veriler yorumlandığında, alanın uluslararası iş birliği potansiyeline sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bektaşılık gibi özel bir inanç sistemi üzerine yapılan çalışmaların uluslararası boyutları dikkate alındığında, Türkiye'nin akademik öncülüğü bu alandaki literatürde belirleyici bir

faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 2.7’de yazarların çalışmalarında en sık kullandıkları kelimeler yer almaktadır.

Şekil 2.7. Yazarların En Sık Kullandığı Anahtar Kelimeler

Şekil 2.7’deki veriler, yazarların çalışmalarında en sık kullanılan terimleri ve bu terimlerin tekrar sayısını göstermektedir. “Bektashism (Bektaşilik)” kelimesi 9 kez ile en çok kullanılan terim olurken, “history (tarih)” ve “political-history (siyasi tarih)” terimleri ise beşer kez tekrarlanmıştır. Bu durum, çalışmanın Bektaşilik ve siyasi tarih ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir. “Anthropology (antropoloji)” terimi dört kez kullanılarak, çalışmanın antropolojik bir perspektifi de kapsadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, “Claude Lévi-Strauss” ve “Naim Frashëri” gibi isimler üçer kez tekrarlanarak, çalışmanın önemli düşünürler ve figürlerle ilişkili olduğunu işaret etmektedir. “Point-of-view (bakış açısı)” ve “religion (din)” terimleri ise iki kez kullanılmış olup, çalışmada bakış açısı ve din ile ilgili konuların tartışıldığı anlaşılmaktadır. “Balkan (Balkanlar)”, “family (aile)”, “folklore (folklor)”, “future (gelecek)”, “identity (kimlik)”, “islam (İslam)”, “language (dil)”, “nation (ulus)”, “patterns (kalıplar)”, “southeast europe (güneydoğu Avrupa)” ve “women (kadınlar)” terimlerinin her biri bir kez tekrarlanmış olup, çalışmanın geniş bir coğrafi ve kültürel çerçevede ele alındığını göstermektedir. Bu veriler, araştırmanın çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ve çeşitli disiplinlerden yararlandığını ortaya koymaktadır.

Şekil 2.7’deki veriler yorumlanacak olursa, çalışmada kullanılan terimlerin sıklığına dayanarak araştırmanın içeriği ve odak noktaları hakkında önemli ipuçları vermektedir. En çok tekrarlanan terim “Bektashism (Bektaşilik)” olup, çalışmanın Bektaşilik üzerine yoğun bir inceleme sunduğunu göstermektedir. “history (tarih)” ve “political-history (siyasi tarih)” terimlerinin beşer kez kullanılması, çalışmanın tarihsel ve siyasal bağlamda derinlemesine bir analiz içerdiğini düşündürmektedir. “Anthropology (antropoloji)” teriminin dört kez tekrarlanması, çalışmada antropolojik perspektifin önemli bir yer tuttuğunu, toplumsal ve kültürel yapılar üzerine bir çözümleme yapıldığını ortaya koymaktadır. Claude Lévi-Strauss ve Naim Frashëri gibi düşünür ve figürlere yapılan üçer kez atıf, bu isimlerin çalışma boyunca referans alınan önemli kaynaklar olduğunu ve düşünce sistemlerine dair analizler yapıldığını işaret etmektedir. “Point-of-view (bakış açısı)” ve “religion (din)” terimlerinin ikişer kez geçmesi, çalışmanın hem bireysel bakış açıları hem de din sosyolojisi ile ilgili çeşitli tartışmalar içerdiğini göstermektedir. Ayrıca, “Balkan (Balkanlar)”, “family (aile)”, “folklore (folklor)”, “future (gelecek)”, “identity (kimlik)”, “islam (İslam)”, “language (dil)”, “nation (ulus)”, “patterns (kalıplar)”, “southeast europe (güneydoğu Avrupa)” ve “women (kadınlar)” terimlerinin her birinin bir kez kullanılması, çalışmanın çok disiplinli bir yaklaşımla geniş bir konu yelpazesi sunduğunu ve kültürel, coğrafi,

toplumsal ve dinî unsurları ele aldığını göstermektedir. Bu bulgular, çalışmanın Bektaşılık ve tarihsel gelişim üzerine odaklanırken aynı zamanda antropolojik ve sosyolojik açılardan da zengin bir inceleme sunduğunu ve farklı akademik alanlardan faydalanılarak çok yönlü bir analiz yapıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle terimlerin sıklığı, çalışmanın temel tartışma noktalarının yanı sıra belirli bir coğrafi alan (Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa) ve dinî kimlikler (Bektaşılık, İslam) ekseninde şekillendiğini göstermektedir. Tablo 2.2’de Bektaşılık konusunda yayınlanan makalelerde ülkelerin bilimsel üretkenlikleri yer almaktadır.

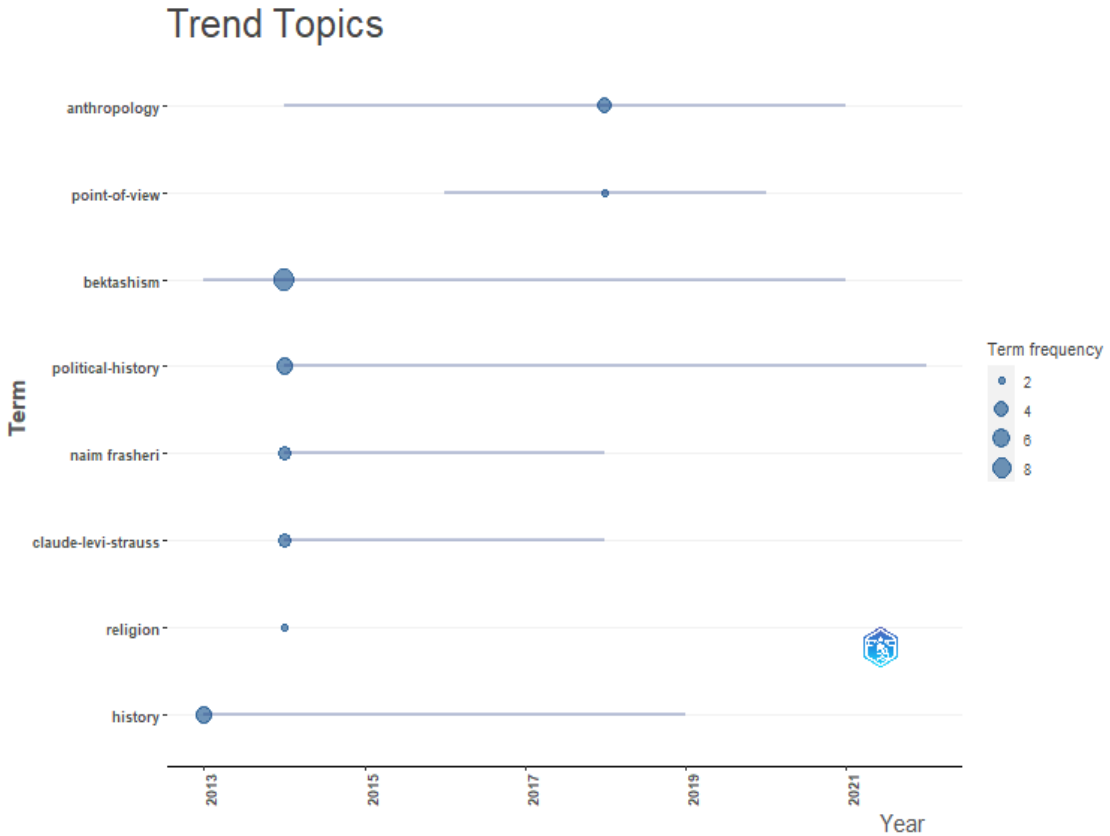
Tablo 2.2. Ülkelerin Bilimsel Üretkenlikleri

Ülke	Yayın Sayısı
TURKEY	234
FRANCE	19
IRELAND	5
POLAND	5
DENMARK	3
ALBANIA	2
AUSTRIA	2
BELGIUM	2
ITALY	2
KYRGYZSTAN	2
NORTH MACEDONIA	2
AZERBAIJAN	1
HUNGARY	1
SERBIA	1

Tablo 2.2’deki veriler incelendiğinde, Bektaşılık konusunda Türkiye’nin diğer ülkelere kıyasla çok daha yüksek sayıda yayın ürettiği görülmektedir. Toplamda 234 yayınlı en fazla katkıyı sunan Türkiye, araştırma faaliyetlerinde diğer ülkelerin açık ara önünde yer almaktadır. Fransa, 19 yayınlı ikinci sırada yer alırken, İrlanda ve Polonya gibi ülkeler ise 5’er yayınlı daha düşük katkı sağlamaktadır. Danimarka 3, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, İtalya, Kırgızistan ve Kuzey Makedonya 2’şer yayınlı temsil edilmektedir. Azerbaycan, Macaristan ve Sırbistan gibi ülkeler ise 1’er yayınlı sınırlı kalmıştır. Bu veriler, Türkiye’nin bu alandaki akademik üretkenliğinin, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında önemli bir fark yarattığını ortaya koymaktadır. Diğer ülkelerdeki yayın sayılarının görece düşük olması, alan bazlı farklılıklar, akademik kapasite ya da bu ülkelerin spesifik konulara yönelik sınırlı ilgisinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 2.2’deki verilerin analiz edildiğinde, Bektaşılık üzerine yapılan araştırmalarda Türkiye’nin akademik üretkenliğinin ön planda olduğunu açıkça ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin, toplamda 234 yayınlı Bektaşılık konusunda diğer ülkelere kıyasla çok daha yüksek bir sayıda akademik katkı sunduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’nin tarihî, kültürel ve sosyolojik bağlamda Bektaşılık konusuna olan ilgisinin bir yansımasıdır. Türkiye’nin akademik üretimde lider olması, bu konunun Türkiye’nin kültürel mirasındaki önemli yerinden kaynaklanıyor olabilir. Fransa’nın, 19 yayınlı ikinci sırada yer alması, Batı Avrupa’daki ilginin belirli bir düzeyde olduğunu, ancak Türkiye’ye kıyasla sınırlı kaldığını göstermektedir. Fransa’nın tarihsel olarak Bektaşılık ve Osmanlı İmparatorluğu’na olan ilgisi bu katkının temelini oluşturabilir. Çünkü Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, tarihsel süreçte ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlar taşıyan karmaşık bir yapı sergilemiştir. Bu ilişkiler içerisinde, Osmanlı’nın dinî ve toplumsal yapısında önemli bir yer tutan Bektaşılık inancı dolaylı etkiler ve temaslarla dikkate değer bir rol oynamıştır. Fransa’nın Doğu politikaları ve Osmanlı topraklarındaki diplomatik ve kültürel nüfuz çabaları, Bektaşılık inancı üzerinden de çeşitli yansımalarının olduğu söylenebilir. Bu bağlantılar, özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yoğunlaşmıştır. Ancak yine de sınırlı bir sayıda yayın üretilmiştir. İrlanda ve Polonya’nın 5’er yayınlı bu alana katkıda bulunması, Bektaşılık konusunda bu ülkelerde sınırlı ama var olan bir akademik ilgiye işaret etmektedir. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde Bektaşılık, tarihsel bağlar ve kültürel etkiler açısından bazı araştırmacılar için bir inceleme alanı olabilir. Danimarka, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, İtalya, Kırgızistan ve Kuzey Makedonya’nın 2’şer yayınlı temsil edilmesi, bu ülkelerde sınırlı bir akademik ilginin var olduğunu göstermektedir. Özellikle Arnavutluk ve Kuzey Makedonya gibi Balkan ülkeleri,

Bektaşilikle doğrudan tarihi bağları olan ülkeler olmalarına rağmen akademik üretimin düşük kalması dikkat çekicidir. Bu durum, yerel araştırmaların azlığını veya uluslararası arenada yeterince temsil edilmediğini düşündürülebilir. Azerbaycan, Macaristan ve Sırbistan gibi ülkelerin yalnızca 1'er yayımla sınırlı kalması, Bektaşilik konusuna olan akademik ilginin bu ülkelerde çok daha sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerin kültürel ve tarihî bağlarına rağmen, araştırma faaliyetlerinin azlığı, konuya olan ilginin akademik çevrelerde daha fazla yaygınlaşmadığına işaret edebilir. Türkiye'nin bu alanda açık ara lider olduğunun görüldüğü bu veriler, ülkenin Bektaşilik araştırmalarındaki akademik üretkenliğinin gücünü ortaya koyarken, diğer ülkelerdeki düşük akademik üretim, Bektaşilik konusunun bu ülkelerde daha sınırlı bir inceleme alanı olarak kaldığını göstermektedir. Bu analiz, Türkiye'nin konuya olan derin tarihsel ve kültürel bağlarının araştırmalara yansıdığı ve uluslararası literatürde ön plana çıktığını kanıtlamaktadır. Diğer ülkelerde ise bu konuda daha fazla araştırma yapılması, uluslararası akademik çeşitliliği artırabilir ve Bektaşilik çalışmalarına yeni perspektifler kazandırabilir. Şekil 2.8'de Bektaşilik konusunda yıllara göre trend konular yer almaktadır.

Şekil 2.8. Trend Konular

Şekil 2.8'deki verilere göre, çeşitli alanlarda yapılan çalışmaların zaman içindeki dağılımı ve sıklıkları incelendiğinde, en fazla çalışmanın “Bektashism” (Bektaşilik) üzerine yapıldığı görülmektedir; bu alan, 9 yayına sahip olup ilk çeyrekte (Q1) 2013 yılında başlayıp 2021'e kadar uzanmaktadır. “History” (Tarih) ve “Political History” (Siyasi Tarih) konularında 5'er çalışma yapılmış ve her iki alan da 2013 ve 2014 yıllarında başlamış, “History” 2019'da “Political History” ise 2022'de üst çeyreğe (Q3) ulaşmıştır. Diğer konular arasında “Claude Levi-Strauss” ve “Naim Frasheri” üzerine yapılan çalışmalar 3'er yayına sahip olup, 2014 yılında başlayarak 2018'e kadar sürmüştür. “Anthropology” (Antropoloji) alanında ise 4 yayın bulunmakta olup bu çalışmalar, 2014 yılında başlamış ve 2021 yılında üçüncü çeyreğe ulaşmıştır. Daha az çalışmanın yapıldığı “Religion” (Din) ve “Point-of-View” (Bakış Açısı) konuları ise sırasıyla 2014 ve 2016 yıllarında başlamış, ancak 2 yayın ile sınırlı kalmışlardır. Bu veri seti, belirli alanlarda zaman içinde artan akademik ilginin yanı sıra, bazı konulara daha sınırlı düzeyde odaklanıldığını göstermektedir.

Şekil 2.8'deki veriler incelendiğinde, Bektaşilik (Bektashism) üzerine en fazla yayının yapıldığı görülmektedir. 2013'te başlayan bu ilgi, 2021 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bektaşilik, Türkiye ve Balkanlar'daki dinî ve kültürel yapıların araştırılması açısından önemli bir konu olduğundan, bu alanın geniş

bir zaman aralığında akademik olarak işlenmesi şaşırtıcı değildir. Siyasi tarih (Political History) ve genel tarih (History) gibi disiplinler de dikkate değer sıklıkta çalışılmış olup, sırasıyla 2014 ve 2013 yıllarında başlamış, siyasi tarih 2022'ye kadar uzanarak en güncel çalışmalardan biri olmuştur. Bu, tarihin politik bağlamda incelenmesine yönelik ilgiyi ve bu alandaki akademik üretimin canlılığını göstermektedir. Ayrıca Antropoloji (Anthropology) çalışmaları da 2014'te başlamış ve 2021'e kadar genişlemiş olup, insan davranışları ve kültürel dinamiklerin araştırılmasında sürdürülen ilginin bir yansımasıdır. Bunun yanı sıra, Claude Levi-Strauss ve Naim Frasheri gibi bireylere odaklanan araştırmaların 2014-2018 yılları arasında sınırlı kalması, bu konulara olan ilginin daha spesifik ve dönemsel olduğunu göstermektedir. Din (Religion) ve Bakış Açısı (Point-of-View) gibi konular ise yalnızca iki çalışmayla daha az araştırılmıştır. Bu durum, bu konuların dar bir akademik çevrede çalışıldığını veya genel ilgiye kıyasla nispeten marjinal kaldığını işaret edebilir. Genel olarak, veriler, bazı alanlarda yoğun bir akademik ilgi olduğunu, bazı konuların ise belirli zaman dilimlerinde daha sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, araştırma fonları, toplumsal ve siyasi gelişmeler gibi çeşitli dış faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, Bektaşılık konusundaki çalışmaların yıllar içerisindeki gelişimini anlamak için Web of Science ve Scopus (Science Direct) veri tabanlarında 2003-2024 yılları arasındaki veriler incelenmiştir. Tablo 2.1'de yer alan veriler, 2003-2024 yılları arasında Bektaşılık üzerine yapılan akademik çalışmaların kapsamını ve temel istatistiklerini sunmaktadır. Bu dönemde toplam 39 farklı kaynaktan 224 belge yayımlanmış ve yıllık büyüme oranı %5.37 olarak belirlenmiştir. Yıllık büyüme oranı, Türkiye'de dinler tarihi ve sosyoloji gibi alanlardaki diğer çalışmalarla uyumlu bir biçimde artış göstermektedir. Şahin (2016) de, Türkiye'deki sosyal bilimlerde, özellikle din sosyolojisi konusunda akademik çalışmaların yaygınlığının arttığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, Bektaşılık üzerine yapılan bu araştırmalar, genişleyen bir akademik ilgi alanının parçası olarak değerlendirilebilir. Belgelerin ortalama yaşı 9.15 yıl olup, bu da Bektaşılık alanındaki çalışmaların belirli bir sürekliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Sosyal bilimlerdeki araştırmalar genellikle uzun süreli birikimlerin sonucunda gelişir ve bu durum Bektaşılık üzerine yapılan çalışmalarda da görülmektedir.

Anahtar kelimelerin çeşitliliği, yazarların çalışmalarda kullandığı 707 farklı anahtar kelime (DE) ve 19 ek anahtar kelime (ID) ile dikkat çekmektedir. Bu durum, Bektaşılık konusunun çok yönlü bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Disiplinler arası etkileşim, sosyal bilimlerde yaygın bir eğilimdir ve bu araştırmada da kendini göstermektedir. Özellikle Bektaşılık gibi çok katmanlı ve tarihsel bir konunun farklı perspektiflerden incelenmesi, literatürde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Yazarların anahtar kelimelerde gösterdiği çeşitlilik, akademik tartışmalara yeni açılımlar kazandırmakta ve araştırmaların çok yönlü bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Araştırmalara toplamda 204 yazar katkıda bulunmuş, bunların 142'si tek yazarlı belgelerde yer almıştır. Tek yazarlı dokümanların sayısının (189) fazla olması, araştırmaların bireysel çabalarla da geliştiğini göstermektedir. Ancak, ortalama 1.19 ortak yazar bulunması ve uluslararası iş birliği oranının %1.339 olması, Bektaşılık üzerine yapılan araştırmaların daha çok yerel bir çerçevede yoğunlaştığını ve uluslararası iş birliğinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'deki sosyal bilimlerde ortak yazarlık ve iş birliği eksikliği ile ilişkilendirilebilir. Yazarların çoğunlukla tek başına çalışmaları, Bektaşılık üzerine yapılan araştırmaların daha derinlemesine, fakat daha az ortak çalışmayla ilerlediğini göstermektedir.

Şekil 2.1'deki veriler, Bektaşılık konusundaki akademik yayınların yıllara göre dağılımını göstermektedir. 2003 yılında yalnızca 2 makalenin yayımlanmış olması, bu alandaki akademik ilginin başlangıç aşamasında sınırlı olduğunu göstermektedir. 2004 ve 2005 yıllarında hiç makale yayımlanmaması, Bektaşılık konusuna olan ilginin düşük olduğunu düşündürmektedir. Ancak, 2006 yılında 4 makale ile bir artış yaşanması, konunun araştırmacılar arasında yeniden ilgi uyandırdığını göstermektedir. Bu durum, sosyal bilimlerde belirli dönemlerde araştırma konularına yönelik dalgalanmaların sıkça görüldüğünü ortaya koymaktadır. 2007 yılında tekrar bir düşüş yaşanması, akademik ilginin tutarsız olduğunu göstermektedir. 2008'den itibaren yıllık makale sayılarında genel bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle 2011 yılı, 38 makale ile bu alandaki en yüksek üretim yılı olmuştur. Bu durum, Bektaşılık üzerine yapılan araştırmaların o dönemde artan bir ilgiyle karşılandığını ve akademik toplulukta belirli bir kabul gördüğünü göstermektedir. 2010 yılında 17 ve 2012 yılında 21 makale yayımlanması, bu yılların verimli geçtiğini ortaya koymaktadır. Araştırmalardaki bu artış, ilgili alanda daha fazla bilgi ve derinlik sağlamak amacıyla yapılan çabaları yansıtmaktadır. Sonraki yıllarda, yıllık makale sayıları genel olarak 10'un altında seyretmiştir. Ancak 2021, 2022 ve 2023 yıllarında 15 ila 18 makale arasında değişen sayılarla dikkate değer bir istikrar gözlemlenmiştir. Bu durum, araştırma faaliyetlerinin yeniden ivme kazandığını ve akademik camianın Bektaşılık konusuna

yönelik tutarlı bir ilgi göstermeye başladığını ortaya koymaktadır. Genel olarak veriler, belirli yıllarda artış ve düşüşler gösterse de son dönemlerde daha tutarlı bir makale üretimi olduğunu ve araştırma faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamak için stratejiler geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2.2'deki verilere göre, araştırma alanında en fazla makale yayımlayan yazarlar arasında Maden F., 13 makale ile önde gelen isimdir. Onu, 12 makale ile Doja A., takip etmektedir. Şahin H. ise 6 makale ile üçüncü sırada yer alırken, Erdem C., 5 makale ile önemli bir katkı sağlamıştır. Bulut H., Demir T., Köksal M., Turan F. ve Yılmaz G. ise her biri 3 makale ile benzer seviyede katkıda bulunmuşlardır. Son olarak, Akbaş R., 2 makale ile bu listeye dahil olmuştur. Verilerden görüldüğü üzere, belirli yazarlar diğerlerine göre alanda daha yoğun çalışmalar yapmıştır. Şahin H., 6 makale ve Erdem C. ise 5 makale ile alanda çalışma sayısı fazla olan diğer yazarlardır. Bulut H., Demir T., Köksal M., Turan F. ve Yılmaz G., her biri 3 makale ile diğer yazarları takip etmektedirler. Bu yazarlar, ortak çalışmalara ya da belirli bir uzmanlık alanına odaklanarak araştırma yapmış olabilirler. Bütün bu veriler, Bektaşilik üzerine yapılan çalışmalarda belirli yazarların yönlendirici bir rol aldığını ve literatürü şekillendirdiklerine işaret etmektedir.

Şekil 2.3'teki verilere göre, akademik literatürde "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi", 97 makale ile en fazla makaleye sahip dergi olarak dikkat çekmektedir. Bu dergi, Bektaşilik ve Türk kültürü üzerine yapılan araştırmalarda en çok başvurulan kaynaklardan biri olarak öne çıkmakta ve alanın gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu durum, derginin hem Hacı Bektaş Veli'ye yönelik hem de Türk kültürüne dair çeşitli konularda önemli bir bilgi kaynağı işlevi gördüğünü göstermektedir. İkinci sırada yer alan "Milli Folklor" dergisi, 11 makaleyle önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu dergi, Türk folkloru üzerine yapılan araştırmalarda önemli bir rol oynamakta ve Bektaşilik ile ilgili konuları ele alarak folklorik unsurların derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır. Diğer dergiler arasında "Bilig" 4 makale, "Religions" 3 makale, "Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi" 3 makale, "Adalya" 2 makale, "Belleten" 2 makale, "Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi" 2 makale ve "Politics, Religion & Ideology" 2 makale ile alanda yer bulmaktadır. Bu dergiler, çeşitli disiplinlerden gelen katkılarıyla Bektaşilik ve Türk kültürü üzerine geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu veriler, Bektaşilik ve Türk kültürü üzerine yapılan akademik çalışmaların belirli dergiler aracılığıyla yoğun bir şekilde yayımlandığını göstermektedir. Hacı Bektaş Veli'nin felsefi ve sosyal etkileri üzerine yapılan araştırmalar, genellikle bu dergilerde yer almakta ve alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Yazarların, bu dergiler aracılığıyla ulaştıkları platformlar, çalışmalarının görünürlüğünü artırmakta ve akademik tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, bu dergilerin önemi, sadece makale sayıları ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda alanın gelişimine olan katkılarıyla da belirginleşmektedir.

Şekil 2.4'teki verilere göre Bektaşilik konusundaki araştırmaların ülkeler bazında dağılımı, özellikle Türkiye'nin alandaki baskın rolünü vurgulamaktadır. Türkiye'nin 132 makale ile en büyük katkıyı sağlaması, Türk kültürü, tarihi ve sosyal yapısının bu tür çalışmalarda ön planda olduğuna işaret eder. Literatürde de bu durum desteklenmektedir; örneğin Ocak (2014), Bektaşilik ve Alevilik çalışmalarının Türkiye'de yoğun bir şekilde ele alındığını, bunun hem tarihsel hem de kültürel bağlamda derin bir geçmişe dayandığını belirtmektedir. Türk araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde incelendiğini vurgulamaktadır. Bu durum, Şekil 2.4'teki Türkiye'nin yüksek makale sayısı ile örtüşmektedir. Fransa'nın 9 makale ile ikinci sırada yer alması, Avrupa'da Bektaşilik ve Alevilik konularına sınırlı ancak önemli bir ilgi gösterildiğini ortaya koymaktadır. Bektaşilik konusunun Balkanlar ve Avrupa'daki etkisine bakıldığında özellikle Fransa, Almanya ve diğer Batı ülkelerinde sınırlı da olsa akademik çalışmaların varlığına dikkat çekmiştir. Ancak, Türkiye dışındaki bu katkılar daha çok diaspora ya da tarihsel bağlantılar üzerine odaklanmakta, kapsam ve sayı olarak sınırlı kalmaktadır. Bu da Fransa'nın 9 makale ile yer almasını açıklamaktadır. İrlanda, Polonya, Makedonya gibi ülkelerden gelen sınırlı katkılar, Bektaşiliğin bu ülkelerdeki akademik çalışmalar içerisinde nispeten daha az ilgi gördüğünü göstermektedir. Literatürde de bu durum gözlemlenmektedir; Birge (1937), Bektaşiliğin Türkiye ve Balkanlar dışında daha az bilindiğini ve çalışıldığını belirtmiştir. Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Danimarka gibi ülkelerin sadece birer makale ile temsil edilmesi, bu ülkelerdeki akademik ilginin sınırlı kaldığını doğrulamaktadır. Bu sonuçlara dayalı olarak Türkiye'nin bu alanda baskın bir role sahip olması hem yerel tarih hem de sosyal yapı ile ilgili çalışmalara verdiği önemle açıklanabilir. Avrupa ve diğer ülkelerden gelen katkılarının sınırlı kalması ise Bektaşiliğin küresel çapta daha dar bir coğrafi ilgi alanına sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, literatürde de vurgulandığı üzere, araştırmaların çoğunlukla Türkiye ve Avrupa'nın belli bölgelerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Şekil 2.5'teki veriler, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların çeşitli kaynaklarda yayımlandığını ve bu çalışmaların literatürde nasıl karşılık bulduğunu gözler önüne sermektedir. Doja'nın, "J Church State" dergisinde yayımladığı makalenin 23 atıf alması, bu çalışmanın akademik çevrelerde oldukça yüksek bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, Doja'nın "Numen" ve "Polit Relig Ideol" dergilerindeki makalelerinin sırasıyla 20 ve 19 atıf alması, yazarın Bektaşilik konusunda uluslararası bir

tanınırlığa sahip olduğunu ve bu çalışmaların geniş bir akademik yankı uyandırdığını ortaya koymaktadır. Yaman'ın, "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi"nde yayımlanan ve 23 atıf alan 2011 tarihli çalışması, Türkiye'deki akademik çevrelerde Bektaşilik konusundaki araştırmalara önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu durum, Türkiye merkezli araştırmaların da literatürde dikkat çekici bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Temizkan'ın, "Milli Folklor" dergisinde yayımlanan ve 12 atıf alan çalışması da Bektaşilik konusunun, folklorik ve kültürel boyutlarına ilginin sürdüğünü ifade etmektedir. Clayer'in "Welt Islam" dergisindeki 10 atıf almış olan çalışması, Bektaşilik konusunun İslam çalışmaları bağlamında da ele alındığını ve bu alanda önemli bir kaynak olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Bektaşiliğin sadece yerel değil, aynı zamanda uluslararası bağlamda da ele alınan bir konu olduğunu göstermektedir. Doja'nın "Crit Anthropol" ve "Sozial Welt-Zeit" dergilerindeki diğer çalışmaları ile Abazi'nin "Middle East Stud" dergisindeki çalışması, Bektaşilik araştırmalarının antropoloji ve Orta Doğu çalışmaları gibi farklı disiplinlerde de yankı bulduğunu kanıtlamaktadır. Bu dergilerde yayımlanan çalışmaların aldığı 7 ila 9 atıf, Bektaşiliğin farklı disiplinler arasında nasıl bir ilgi uyandırdığını göstermektedir. Çıfci'nin, 2011 yılında "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi"nde yayımlanan çalışmasının 7 atıf alması ise bu derginin, Türkiye'deki Bektaşilik araştırmaları için temel bir kaynak olarak konumlandığını ve araştırmacılar tarafından sıklıkla başvurulduğunu göstermektedir. Bu veriler, özellikle Doja ve Yaman'ın, alanın gelişimine büyük katkı sağladığını ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların farklı akademik disiplinlerde geniş bir yankı bulduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak bu atıf verileri, Bektaşilik çalışmaları alanında öne çıkan bazı yazarların hem yerel hem de uluslararası akademik literatürde önemli bir yer edindiğini ve Bektaşilik konusunun disiplinler arası bir ilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, Bektaşiliğin dinî, kültürel ve sosyal açılardan geniş bir perspektifle ele alındığını ve ilgili literatürde kalıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 2.6'da Bektaşilik üzerine yapılan uluslararası atıf verilerine göre, Türkiye'nin bu alanda merkezi bir rol oynadığı ve çalışmaların büyük bir kısmının Türkiye kaynaklı olduğu görülmektedir. Türkiye, 128 atıf ile en yüksek değere sahip olup, bu durum Bektaşilik çalışmalarının büyük ölçüde Türkiye'de yoğunlaştığını ve uluslararası akademik camiada geniş yankı bulduğunu göstermektedir. Fransa ve İrlanda, sırasıyla 59 ve 43 atıf ile Türkiye'yi takip etmekte olup, bu ülkelerde de Bektaşilik konusunda belirli bir akademik ilgi olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Fransa, İslam ve Orta Doğu araştırmalarındaki köklü akademik geçmişiyle bu alanda öne çıkmaktadır (Shankland, 2003). Makedonya ve Polonya her biri 2 atıf alırken, Kırgızistan 1 atıf ile bu alandaki araştırmaların sınırlı olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Danimarka, Macaristan ve İtalya ise herhangi bir atıf almamıştır. Bu dağılım, söz konusu ülkelerde Bektaşilik araştırmalarının ya çok sınırlı olduğunu ya da uluslararası literatürde yeterince görünür olmadığını göstermektedir. Bektaşiliğin kökeninin ve tarihsel gelişiminin, Anadolu'ya dayandığı birçok akademik çalışmada vurgulanmaktadır. Köprülü (2005, s. 64-65), Bektaşiliğin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'da yayılarak kurumsallaştığını belirtirken, Ocak (2013), Bektaşilik ve Alevilik ilişkisini tarihsel ve sosyolojik boyutlarıyla inceleyerek Türkiye'nin bu alandaki merkezi rolünü desteklemektedir. Benzer şekilde, Birge (1937), Bektaşiliğin Osmanlı toplumundaki etkisine dikkat çekerken, Melikoff (1993) da, Bektaşilik ve Alevilik arasında kurulan bağın tarihsel kökenlerine işaret etmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Bektaşilik araştırmalarındaki öncülüğü akademik literatürde geniş bir yankı bulmakta olup, Fransa gibi ülkelerin bu alandaki ilgisi de Osmanlı ve İslam tarihi çalışmalarındaki köklü akademik gelenekleriyle açıklanabilir.

Şekil 2.7'deki verilere göre, çalışmada en sık kullanılan terimlerin incelenmesi, araştırmanın odaklandığı temalar ve yaklaşımlar hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. "Bektashism (Bektaşilik)" teriminin dokuz kez kullanılması, bu çalışmanın merkezinde Bektaşiliğin yer aldığını göstermektedir. Literatürde Bektaşilik, tarihsel ve dinî boyutlarıyla önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Köprülü (2005, s. 64-65), Bektaşiliğin Osmanlı dönemindeki kültürel ve dinî yapısının derinlemesine analizini yapmış, bu mistik tarikatın Osmanlı toplumu üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Çalışmada "history (tarih)" ve "political-history (siyasi tarih)" terimlerinin, beşer kez kullanılması da bu araştırmanın tarihsel ve siyasi bir bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir. Özellikle Bektaşiliğin, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki siyasi rolü, birçok akademik çalışmada incelenmiştir. Birge (1937), Bektaşilik tarikatının Osmanlı'daki siyasi etkisini ve sosyopolitik konumunu detaylı bir şekilde ele alırken, Ocak (2013), Bektaşiliğin dinî ve mistik yönlerini Osmanlı tarihindeki yeriyile birlikte analiz etmiştir. "Anthropology (antropoloji)" teriminin dört kez kullanılması ise çalışmanın antropolojik bir perspektifi de kapsadığını göstermekte olup, bu durum Bektaşiliğin toplumsal yapılar ve kültürel dinamikler üzerinden ele alındığını ortaya koymaktadır. Shankland (2003), Bektaşiliğin toplumsal ve kültürel boyutlarını antropolojik bir bakış açısıyla incelemiş ve bu tarikatın sosyal yaşam üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Ayrıca, Claude Lévi-Strauss ve Naim Frashëri isimlerinin üçer kez tekrarlanması, bu çalışmanın önemli düşünürler ve figürlerle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Lévi-

Strauss'un yapısalcı antropoloji teorileri, özellikle Bektaşiliğin yapısal özelliklerinin incelenmesinde önemli bir zemin sunmaktadır. "Point-of-view (bakış açısı)" ve "religion (din)" terimlerinin iki kez kullanılması, çalışmanın din ve bakış açısı kavramlarını irdelediğini göstermektedir. Melikoff (1993), Bektaşilik ve Alevilik arasındaki ilişkileri ve dinin toplumsal hayattaki rolünü derinlemesine incelemiştir. "Balkan (Balkanlar)", "family (aile)", "folklore (folklor)" ve "identity (kimlik)" terimlerinin birer kez kullanılması, çalışmanın geniş bir coğrafi ve kültürel çerçevede ele alındığını göstermekte olup, Bektaşiliğin Balkanlar'daki etkisi ve folklorik kökenleri üzerine yapılan araştırmalarla da örtüşmektedir. Bu veriler, araştırmanın çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ve Bektaşiliğin farklı disiplinler çerçevesinde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2.2'de yer alan veriler, Bektaşilik konusunda Türkiye'nin bilimsel katkısının diğer ülkelerle kıyaslandığında önemli bir üstünlük sağladığını göstermektedir. Türkiye'nin 234 yayın ile açık ara lider olması, bu alanın Türkiye'deki akademik ve kültürel önemiyle doğrudan ilişkilidir. Bektaşilik, Osmanlı ve Türk kültürünün derin bir parçası olduğu için, bu alandaki çalışmaların merkezinin Türkiye olması beklenen bir durumdur. Türkiye'deki Bektaşilik çalışmalarının yoğunluğunun olması, tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra akademik ilginin de bir sonucu olduğu söylenebilir. Fransa'nın 19 yayınlı ikinci sırada yer alması, Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların, Batı Avrupa'da da belirli bir düzeyde ilgi gördüğünü işaret eder. Fransa, tarihsel olarak Osmanlı coğrafyasına yakın temas kurmuş ve Bektaşilik gibi tasavvufi akımlara ilgisini sürdüren bir ülke olmuştur. Ancak bu ilginin, Türkiye'deki düzeyde olmadığı açıktır. Fransa'daki Bektaşilik araştırmalarının daha sınırlı olması, bu alanın Batı'daki çalışmalarının genellikle bir dış gözlem niteliğinde olduğunu düşündürmektedir. İrlanda, Polonya gibi ülkelerin 5'er yayınlı temsil edilmesi, Bektaşilik üzerine olan ilginin daha global bir fenomen olduğunu ancak sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, genellikle dinî ya da tasavvufi hareketlere, Batı Avrupa'daki akademisyenlerin duyduğu entelektüel meraktan kaynaklanmaktadır. Yine de bu ülkelerdeki akademik katkıların sınırlı kalması, yerel akademik gündemlerin farklı alanlara odaklandığını düşündürülebilir. Danimarka, Arnavutluk ve Avusturya gibi ülkelerdeki yayın sayılarının ise 2 ila 3 arasında değişmesi, Bektaşilik çalışmalarının bu ülkelerde genellikle daha niş bir alan olarak kaldığını göstermektedir. Arnavutluk, tarihsel olarak Bektaşilikle bağlantılı bir ülke olmasına rağmen, yayın sayısının Türkiye ile kıyaslandığında düşük kalması, bu konudaki akademik çalışmaların merkezi olarak Türkiye'nin konumlandığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Kuzey Makedonya gibi Osmanlı mirasına sahip olan ülkelerde de Bektaşilik üzerine çalışmaların sınırlı kalması dikkat çekicidir. Azerbaycan, Macaristan ve Sırbistan'ın sadece 1'er yayın ile temsil edilmesi, bu ülkelerdeki akademik ilgiyi daha spesifik alanlara yönlendirdiklerini göstermektedir. Özellikle Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ile tarihsel bağları olmasına rağmen Bektaşilik konusunda çok az akademik üretim gerçekleştirmiştir. Bu bulgulardan hareketle Türkiye'nin Bektaşilik araştırmalarındaki baskın rolü hem tarihsel bağların hem de akademik ilginin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Diğer ülkelerin katkıları daha sınırlı kalmış olup, bu durum yerel akademik geleneklerin farklı ilgi alanlarına yönelmesiyle açıklanabilir. Türkiye'deki yoğun Bektaşilik araştırmaları, bu alanın daha derinlemesine ve çok boyutlu bir şekilde ele alındığını gösterirken, diğer ülkelerdeki araştırmaların genellikle dış gözlem ve akademik merak çerçevesinde kaldığı görülmektedir.

Şekil 2.8'de sunulan veriler, Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların diğer alanlara kıyasla daha fazla olduğunu ve zaman içinde bu alandaki akademik ilginin sürekli arttığını ortaya koymaktadır. 9 yayına sahip Bektaşilik çalışmaları, 2013'te başlayan ve 2021'e kadar süren bir süreçte dikkat çekici bir ivme kazanmıştır. Bu durum, Bektaşilik'in hem dinî hem de sosyokültürel yönleriyle akademik çalışmalarda geniş bir ilgi gördüğünü göstermektedir. Tarih (History) ve Siyasi Tarih (Political History) alanlarında yapılan 5'er çalışmanın sıklığı da dikkat çekicidir. Bu alanlarda yapılan çalışmaların 2013-2022 yılları arasında yoğunlaşması, Osmanlı sonrası dönemde Bektaşiliğin siyasi ve tarihsel etkilerine olan akademik merakı yansıttığı söylenebilir. Özellikle Siyasi Tarih çalışmaları, Bektaşiliğin Osmanlı İmparatorluğu içindeki etkisini ve bu etkinin günümüze kadar süregelen mirasını incelemeye yönelik bir eğilim ortaya koymaktadır. Tarih alanındaki araştırmaların 2019'da üst çeyreğe ulaşması, bu dönemdeki tarihsel olaylara ilişkin yeni bulguların ortaya çıkmasıyla ilişkili olabilir.

Claude Levi-Strauss ve Naim Frasheri üzerine yapılan 3'er yayının 2014-2018 yılları arasında yoğunlaşması, Bektaşiliğin antropolojik ve kültürel bağlamlarda da değerlendirildiğini göstermektedir. Levi-Strauss'un yapısalcı yaklaşımı, Bektaşiliğin ritüelleri ve toplumsal yapıları üzerinde analizler yapılmasını mümkün kılarak bu dönemde akademik ilginin bu alana yönelmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Aynı şekilde, Naim Frasheri üzerine yapılan çalışmalar, Bektaşiliğin Arnavutluk'taki etkilerini incelemeye yönelik bir akademik eğilimi yansıtır. Frasheri, Bektaşiliğin modern Arnavut milliyetçiliği üzerindeki etkisini simgeleyen önemli bir figür olarak görülmektedir ve bu durum, bu alandaki çalışmaların belirli bir dönemde yoğunlaşmasına neden olduğu söylenebilir. Antropoloji (Anthropology) alanındaki 4 yayın, Bektaşiliğin ritüelleri, toplumsal yapıları ve kültürel anlamları üzerinde antropolojik analizlerin arttığını göstermektedir.

2014 yılında başlayan bu çalışmaların 2021'de üçüncü çeyreğe ulaşması, bu alanda derinlemesine incelemelerin zamanla daha fazla kabul gördüğünü ve Bektaşiliğin kültürel açıdan nasıl anlamlandırıldığının kapsamlı bir şekilde değerlendirildiğini ortaya koyar. Antropolojik çalışmaların artması, Bektaşiliğin yalnızca dinî bir hareket olarak değil, aynı zamanda sosyokültürel bir fenomen olarak da incelendiğini göstermektedir. Din (Religion) ve Bakış Açısı (Point-of-View) konularında yapılan 2 yayın ise bu alanlara yönelik ilginin sınırlı olduğunu göstermektedir. Dinî açıdan Bektaşilik, Türkiye'de daha çok sosyolojik ve tarihsel bağlamlarda ele alındığı için bu alandaki çalışmaların daha sınırlı kaldığı söylenebilir. Fakat bu alandaki eksiklik, gelecekte dinî boyutların daha ayrıntılı incelenmesi için bir fırsat sunabilir (Ocak, 2016). Benzer şekilde, Bakış Açısı (Point-of-View) çalışmalarının sınırlı kalması, bu tür çalışmalara yönelik akademik ilginin dar bir çerçevede kaldığını ve daha geniş kapsamlı araştırmaların gerekliliğini işaret eder. Bu verilerden hareketle Bektaşilik, Tarih ve Antropoloji gibi konuların zamanla artan akademik ilgiye mazhar olduğunu gösterirken, Din ve Bakış Açısı gibi alanlarda daha sınırlı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu dağılım, akademik araştırmaların genel eğilimlerini ve Bektaşilik üzerine farklı disiplinlerdeki araştırmaların zaman içindeki değişimini yansıtmaktadır.

Öneriler

1. Bektaşilik üzerine yapılan araştırmaların küresel ölçekte daha fazla görünürlük kazanması ve uluslararası iş birliğinin artırılması amacıyla, yurt dışındaki üniversiteler ve araştırma merkezleriyle ortak projeler geliştirilebilir. Bu amaçla, özellikle Bektaşiliğin tarihsel, sosyokültürel ve dinî yönleriyle ilgilenen uluslararası akademisyenler ve araştırma kurumlarıyla iş birliği ağı oluşturulabilir. Aynı zamanda, çok yazarlı uluslararası makaleler teşvik edilerek, Bektaşilik çalışmaları uluslararası akademik dergilerde daha fazla yayımlanmasının ve atıf oranlarının artırılması hedeflenmesi bu alana katkı sağlayabilir.
2. Bektaşilik konusundaki akademik üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak ve daha geniş bir akademik topluluğun dikkatini çekmek için, bu alanla ilgili düzenli uluslararası sempozyumlar ve çalıştaylar düzenlenmesi önerilebilir. Özellikle Bektaşilik ile ilgili disiplinler arası konuların ele alınacağı etkinlikler, araştırma ilgisini artırabilir ve alandaki makale sayılarında daha fazla artış sağlayabilir. Ayrıca, araştırmaların sürekliliği ve bilimsel gelişmelerin hızlanması adına özel sayıların yayımlandığı akademik dergilerde bu tür çalışmalara yer verilmesi teşvik edilebilir.
3. Bektaşilik alanında öne çıkan araştırmacıların katkılarından yararlanarak, daha geniş çaplı ve disiplinler arası projeler geliştirilebilir. Bu yazarlar tarafından düzenlenecek özel çalıştaylar ve seminerler, genç araştırmacıların bu alana yönelmesini teşvik edebilir ve mevcut bilgi birikiminin daha geniş bir akademik çevrede yayılmasına katkı sağlayabilir.
4. Bektaşilik ve Türk kültürü üzerine yapılan araştırmaların daha geniş bir akademik kitleye ulaşması için, "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi" gibi önde gelen dergilerin uluslararası indekslerde daha fazla yer alması sağlanarak bu dergilerde yayımlanan çalışmaların uluslararası akademik çevrelerce tanınması teşvik edilebilir. Bu amaçla, makalelerin İngilizce özetleri ve anahtar kelimeleri artırılarak, dergilerin uluslararası erişilebilirliği artırılabilir.
5. Bektaşilik konusundaki araştırmaların uluslararası alanda daha geniş bir perspektife ulaşabilmesi için, Türkiye dışında yer alan ülkelerdeki araştırmacılarla iş birliği projeleri geliştirilebilir. Bu doğrultuda, farklı ülkelerdeki akademik kurumlarla ortak çalışmalar ve sempozyumlar düzenlenerek, konu hakkında uluslararası bir tartışma ortamı oluşturulabilir. Ayrıca, yabancı yazarların Türkiye'deki araştırma faaliyetlerine katılımlarını teşvik etmek amacıyla burs ve hibe programları gibi destek mekanizmaları oluşturulabilir. Bu şekilde, Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların küresel düzeyde çeşitlenmesi ve zenginleşmesi sağlanabilir.
6. Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların daha geniş bir kitleye ulaşabilmesi için, en çok atıf alan çalışmaların tanıtımına özel bir önem verilebilir. Bu doğrultuda, Doja ve Yaman gibi etkili yazarların eserlerinin daha fazla görünürlük kazanması sağlanabilir. Ayrıca, bu yazarların katılacağı sempozyumlar veya webinarlarda, kendilerinin yazdığı makalelerin içerikleri ve elde ettikleri bulgular detaylandırılarak, diğer araştırmacılara ilham verici bir platform oluşturulabilir. Bu tür etkinlikler, akademik topluluk içinde bilgi paylaşımını artırarak, Bektaşilik alanındaki araştırmaların daha kapsamlı ve disiplinler arası bir yapıda gelişmesine katkıda bulunabilir.
7. Bektaşilik üzerine yapılan araştırmaların uluslararası görünürlüğünü artırmak amacıyla, Türkiye merkezli çalışmaların daha fazla tanıtımını sağlamak için stratejik planlar geliştirilebilir. Bu bağlamda, Türk akademisyenlerin, özellikle Fransa ve İrlanda gibi ülkelerdeki araştırmacılarla iş birliği yapması

- teşvik edilebilir. Ortak projeler, sempozyumlar ve makaleler, Türkiye'nin bu alandaki liderliğini pekiştirmekle kalmayıp, Bektaşilik konusunda farklı perspektiflerin de ortaya çıkmasına olanak tanıyabilir. Ayrıca, Türkiye'deki üniversitelerin ve araştırma kurumlarının, uluslararası platformlarda Bektaşilik üzerine düzenlenecek konferanslar ve çalışma gruplarına ev sahipliği yapması, bu alandaki etkileşimi artırarak daha fazla atıf ve iş birliği sağlanabilir. Bu tür girişimler, Bektaşilik konusundaki uluslararası akademik ilgiyi artırabilir ve Türk akademisinin global ölçekteki etkisini güçlendirebilir.
8. Bektaşilik konusundaki araştırmaların çok disiplinli yapısı göz önünde bulundurularak, bu çalışmalarda tarih, siyasi tarih ve antropoloji gibi anahtar disiplinlerdeki bilgi ve metodolojilerin daha derinlemesine ele alınması faydalı olabilir. Özellikle “Bektashism” ve “political-history” gibi terimlerin yoğun kullanımı, Bektaşilik çalışmalarının tarihsel ve politik bağlamlarının daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu kapsamda, gelecek çalışmalarda sosyal antropoloji, dinî çalışmalar ve bölgesel analizler gibi alanlarda daha fazla iş birliği yapılması ve bu çalışmaların disiplinler arası bir bakış açısıyla zenginleştirilmesi sağlanabilir. Böylece, araştırmanın geniş bir coğrafi ve kültürel çerçevede ele alınması, Bektaşilik konusundaki bilimsel literatürü daha kapsamlı ve derinlemesine bir perspektife taşıyabilir.
  9. Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük çoğunluğunun Türkiye’de yoğunlaştığı göz önünde bulundurularak, uluslararası iş birliği ve karşılaştırmalı çalışmaların artırılması faydalı olabilir. Türkiye’nin bu alandaki lider konumu, diğer ülkelerdeki düşük yayın sayısının nedenlerini anlamak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Özellikle Fransa, İrlanda ve Polonya gibi ülkelerde daha fazla akademik araştırma yürütülmesi teşvik edilmeli ve bu ülkelerle Türkiye arasında disiplinler arası ortak projeler geliştirilmeye çalışılabilir. Ayrıca, bu tür iş birlikleri, Bektaşilik konusunun küresel akademik alandaki görünürlüğünü artırabilir ve farklı akademik perspektiflerin daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesine olanak sağlayabilir.
  10. “Bektaşilik” ve “Tarih” gibi alanlarda yoğunlaşan çalışmaların, bu konulara akademik ilginin yüksek olduğunu göstermesi nedeniyle, bu ilginin devam ettirilmesi ve daha derinlemesine araştırmaların yapılması teşvik edilmelidir. Bununla birlikte, “Antropoloji” ve “Din” gibi alanlarda yapılan çalışmaların daha sınırlı kalması, bu alanların daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyduğunu işaret etmektedir. Özellikle farklı disiplinler arası çalışmaların artırılması, bu alanlardaki bilgi boşluklarının doldurulmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, belirli bir dönem aralığında yoğunlaşan çalışmalardan yola çıkarak, araştırma projeleri için yeni temalar ve perspektifler geliştirmek de bu akademik ilgiyi sürdürebilir ve araştırmanın kapsamını genişletebilir.
  11. Bu çalışmada, Bektaşilik üzerine yapılan araştırmalarda Web of Science ve Scopus veri tabanlarından yararlanılmıştır. Ancak, çalışmanın kapsamını daha da genişletmek amacıyla diğer indekslerin de kullanılması ve elde edilen bulguların karşılaştırılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle ulusal ve uluslararası farklı veri tabanlarına kütüphanelerin kaynaklarına erişim sağlanması ve farklı türden akademik belgelerin analiz edilmesi, çalışmanın derinliğini artırarak farklı bakış açıları sunabilir ve alandaki mevcut literatürü daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak tanıyabilir.

Kaynakça

- Abazi, M. (2013). The Bektashi order in the Balkans: cultural and religious dynamics. *Middle East Studies*, 15 (2), 145-162.
- Ahmet Refik (1932). *Onaltıncı asırda Rafizilik ve Bektaşılık*. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Aksnes, D. W. & Sivertsen, G. (2019). A criteria-based assessment of the coverage of Scopus and Web of Science. *Journal of Data and Information Science*, 4(1), 1-21. <https://doi.org/10.2478/jdis-2019-0001>
- Archambault, É. & Gagné, É. V. (2004). The use of bibliometrics in the social sciences and humanities. *Science-Metrix*, 1-21.
- Archambault, É., Campbell, D., Gingras, Y., & Larivière, V. (2009). Comparing bibliometric statistics obtained from the Web of Science and Scopus. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(7), 1320-1326. <https://doi.org/10.1002/asi.21062>
- Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- Birge, J. K. (1937). *The Bektashi order of dervishes*. Luzac Oriental.
- Bornmann, L. & Daniel, H. D. (2008). What do citation counts measure? A review of studies on citing behavior. *Journal of Documentation*, 64(1), 45-80. <https://doi.org/10.1108/00220410810844150>
- Choi, B. C. & Pak, A. W. (2020). Bibliometric analysis of scientific research on COVID-19. *Journal of Medical Virology*, 92(12), 2460-2468. <https://doi.org/10.1002/jmv.25882>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Pearson.
- Çift, S. (2003). 1826 Sonrasında Bektaşılık ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 249-267.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Erdoğan, K. (1993). *Alevilik-Bektaşılık*. İletişim Yayınları.
- Falagas, M. E., Pitsouni, E. I., Malietzis, G. A., & Pappas, G. (2008). Comparison of PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar: Strengths and weaknesses. *The FASEB Journal*, 22(2), 338-342. <https://doi.org/10.1096/fj.07-9492LSF>
- Faroqhi, S. (1975). XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri, *Türkiye İktisat tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar*, 10 Haziran 1973, Okyar, O. (Ed.). Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 197-229.
- Fraenkel, J. R. & Wallen, N. E. (2009). *How to design and evaluate research in education* (7th ed.). McGraw-Hill.
- Garfield, E. (1972). Citation analysis as a tool in journal evaluation. *Science*, 178(4060), 471-479. <https://doi.org/10.1126/science.178.4060.471>
- Gölpınarlı, A. (1995). *Vilayet-Name*. İnkılap Kitabevi.
- Huang, Y., Xu, C., Zhang, X., & Li, L. (2022). Bibliometric analysis of landslide research based on the WOS database. *Natural Hazards Research*, 2(2), 49-61.
- Köprülü, F. (1993). Bektaş, Hacı Bektaş Veli md., *İslam Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 461-463.
- Köprülü, M. F. (2005). *Anadolu'da İslamiyet*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Leydesdorff, L. (2010). Bibliometrics and the evaluation of research performance. *Science and Public Policy*, 37(9), 627-634. <https://doi.org/10.3152/030234210X511990>

- MacRoberts, M. H., & MacRoberts, B. R. (1989). Problems of citation analysis: A critical review. *Journal of the American Society for Information Science*, 40(5), 342-349.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research* (6th ed.). SAGE.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur idik uyardılar*. Cumhuriyet Kitapları.
- Mingers, J. & Leydesdorff, L. (2015). A review of theory and practice in scientometrics. *European Journal of Operational Research*, 246(1), 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2015.04.002>
- Mongeon, P. & Paul-Hus, A. (2016). The journal coverage of Web of Science and Scopus: A comparative analysis. *Scientometrics*, 106(1), 213-228. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1765-5>
- Ocak, A. Y. (2011). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın ayak izleri*. Kitap Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (2013). *Bektaşî menâkıbnâmelerinde İslâm öncesi inanç motifleri*. İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2014). *Alevî ve Bektaşî inançlarının tarihi kökenleri: Osmanlı dönemi*. İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2016). *Bektaşîlik ve İslâm tasavvufu*. İSAM Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2000). *Bektaşî menâkıbnâmelerinde İslâm öncesi inanç motifleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Shankland, D. (2003). *The Alevîs in Turkey: The emergence of a secular Islamic tradition*. Routledge.
- Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for Information Science*, 24(4), 265-269. <https://doi.org/10.1002/asi.4630240406>
- Sugimoto, C. R. & Larivière, V. (2018). *Measuring research: What everyone needs to know*. Oxford University Press.
- Şahin, M. C. (2016). Türkiye'de din sosyolojisi disiplini üzerine bazı değerlendirmeler. *Journal of Islamic Research*, 27(2), 148-163.
- Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve tarikatlar tarihi*. Türkiye Yayınevi.
- Van Raan, A. F. (2005). Measurement of central aspects of scientific research: Performance, interdisciplinarity and structural characteristics. *Scientometrics*, 62(3), 467-475.
- Yaman, A. (2011). *Alevîlik Kızılbaşlık tarihi*. Nokta Kitap.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2000). *Bilim felsefesi*. Remzi Kitabevi.
- Yıldız, H. (2018). Alevîlik-Bektaşîlik araştırmalarında yöntem sorunu. IV. Uluslararası Alevîlik ve Bektaşîlik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018) Bildiriler Kitabı, (697-710) içinde. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Zupic, I. & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED IN THE FIELD OF BEKTAŞIŞM **(Extended Summary)**

Bektashism emerged in the 13th century in Anatolia, shaped around the teachings of Hacı Bektaş Veli, and is recognized as a heterodox interpretation of Islam. This belief system gained significant influence, particularly in the Ottoman Empire and the Balkans. Considering that Bektashism constitutes both a religious and social structure, this study presents a bibliometric analysis of articles related to Bektashism. The aim is to identify the historical development and potential future research areas in this field. Articles retrieved from databases such as Web of Science (WoS) and Scopus have been analyzed for this study. As a starting point, a total of 224 documents published between 2003 and 2024 were examined. These documents were published in 39 different sources, and the annual growth rate was calculated at 5.37%. This growth rate indicates an increasing academic interest in the topic and the proliferation of research on Bektashism. This study provides important statistics on articles published on Bektashism between 2003 and 2024. During this period, 224 documents were published across 39 different sources, with an annual growth rate of 5.37%. The average number of citations per document was 1371, and the average age of the documents was determined to be 9.15 years. In terms of keywords, 707 different keywords were used. These findings indicate that the topic of Bektashism has garnered academic interest and resonated widely among researchers. Moreover, it is noteworthy that 189 of the documents were single-authored, and the rate of international collaboration was 1.339%. This reveals that studies on Bektashism have largely progressed through individual efforts and highlights the need for increased international collaboration. Based on the data from 2003 to 2024, significant fluctuations in the number of published articles can be observed. Notably, no articles were published in 2004, 2005, and 2007, suggesting low academic interest during these years. However, an increase occurred in 2008 with the publication of 10 articles, reaching a peak in 2011 with 38 articles. This trend indicates growing academic interest in the topic, with more researchers focusing on this field. Nevertheless, after 2014, a noticeable decline in the number of articles was observed, suggesting that academic output in this area has varied significantly over different periods. Maden F. stands out as the leading figure in the field with 13 articles, followed by Doja A., who has contributed 12 articles. This indicates that these authors have a significant impact on Bektashism research, and their contributions to the literature are noteworthy. It also highlights the importance of other authors' contributions, though specific names seem to play more central roles within the field. These findings suggest the presence of certain academic leaders in Bektashism studies, and that these authors have contributed to the methodological approaches, data analysis, and theoretical frameworks in the field. Furthermore, "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi" is by far the most influential journal, with 165 articles, while "Milli Folklor" follows in second place with 11 articles, with other journals contributing fewer works. These findings demonstrate that research on Bektashism is predominantly published in these journals, indicating their central role in advancing Bektashism studies.

Turkey is the largest contributor to the field with 132 articles, while other countries such as France, Ireland, and Poland are represented by a limited number of publications. This indicates that Bektashism is a topic of significant interest in Turkey, though contributions from other countries remain limited. The historical and cultural context of Turkey seems to drive the academic attention toward this area. Turkey also leads with 128 citations, demonstrating that the majority of Bektashism studies are concentrated within the country. France and Ireland follow, with 59 and 43 citations respectively, suggesting some level of academic interest in these countries as well. However, the relatively low number of studies in other countries points to the need for more academic research on Bektashism internationally. With 234 publications, Turkey is by far the most productive country in Bektashism research, while France ranks second with 19 publications. Ireland and Poland contribute modestly with 5 publications each. This illustrates the dominant academic output of Turkey in comparison to other countries. Turkey's leadership in this field is particularly rooted in the deep historical and cultural connections to Bektashism. Most of the research has focused on the concept of Bektashism itself, followed by topics related to history and political history. This data highlights shifts in academic interest over time, with certain topics receiving more attention in specific years. The results of this study show that academic research on Bektashism primarily focuses on its historical, social, and religious dimensions. However, studies on the socio-cultural transformation of Bektashism in the modern era are more limited. It is recommended that future research address these gaps by conducting more interdisciplinary studies. Furthermore, enhancing international collaborations could help expand the geographic scope of Bektashism studies.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Yaman, A. & Ede, Ş. (2024). Bektaşilik konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 10-38.

Yaman, A. & Ede, Ş. (2024). The bibliometric analysis of articles published in the field of Bektashism. SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies, 3, 10-38.

Yazar / Author

Ali YAMAN

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yaman_al@ibu.edu.tr, 0000-0001-5282-5686

Şenol EDE

Öğretmen, Mersin Tarsus Ashabı Kehf Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

senolede@gmail.com, 0009-0008-1778-2623

Geliş Tarihi / Received

22 Kasım / November 2024

Kabul Tarihi / Accepted

19 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

10-38

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale iki yazarlıdır. / The article is two authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 39-51.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

FÂTİMA EL-MA'SÜME'NİN TÜRBESİ'NE DAİR FERMANLAR VE MÜTEVELLİLERİ (14-16. YÜZYIL)

THE TOMB OF FATİMA EL-MA'SUMA AND ITS BENEFICIARIES (14TH - 16TH CENTURIES)

Ayşe ATICI ARAYANCAN

Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
ayseaticiarayancan@gmail.com

 0000-0002-4232-2564

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
(Received)
10.10.2024

Kabul Tarihi:
(Accepted)
24.12.2024

Yayın Tarihi:
(Published)
30.12.2024

Anahtar Kelimeler

Fatıma el-Ma'süme
Türbe
Kum
Rezevi
Ferman

Keywords

Fatıma al-Ma'suma
Tomb
Qum
Rezevi
Beneficiaries

Fâtıma el-Ma'süme, Ehl-i Beyt ailesinin önemli ve faziletli kadınlarından biridir. Kum şehrinde bulunan türbesi ve çevresinde bulunan imamzâde mezarları, mescitler ve diğer yapıların müteveli görevi 15-16. yüzyılda değişen yönetimler tarafından şehrin ileri gelenlerinden Rezevi ailesine verilmiştir.

Bu makalede, 14-16. yüzyılda Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevilerin ilk döneminde Fâtıma el-Ma'süme türbesinin vakfedilmesi ile ilgili fermanlar incelenip değerlendirilecektir. Bu doğrultuda, Fâtıma el-Ma'süme türbesi ve çevresi ile ilgili Sultan Cihanşah dönemine ait 866/1462 tarihli ferman ile vakıf şartları, sonrasında Akkoyunlu Uzun Hasan Bey ve Sultan Yakub dönemi Niqabat Sedat'ın makamının devredilmesi ve İmamzâde Fâtıma el-Ma'süme mübarek türbesi ile İmamzâde Tahir Ali bin Muhammed el-Bâkır'ın mübarek türbesinin vakfiyelerinin yönetilmesine ilişkin 12 Şaban 874/14 Şubat 1474 tarihli, 480/1480 tarihli kararname ve hutbe; Akkoyunlu Elvend Bey döneminde yazılan 905/1499 tarihinde yazılan ferman; Şah İsmail döneminde ait iki ferman ve Şah Tahmasb dönemine ait iki ferman olmak üzere 8 ferman incelenecektir.

Fermanlar üzerinden, bölgeye hâkim sultanların türbeye ve Kum'daki diğer seyyid mezarlarına gösterdikleri önem; vakıf kayıtları üzerinden siyasi çıkarlar, vakıfların devamlılıkları, vakıf şartları ve uygulamalar, mezhepsel yönelim üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca vakıf kayıtlarının Emir Timur döneminden başlayarak küçük eklemeler yapılarak dönem siyaset ve inanç politikalarına mikro düzeyde değişim ve dönüşümü değerlendirilecektir.

Fatıma al-Ma'suma is one of the most distinguished and virtuous women of the Ahl al-Bayt family. The duty of trusteeship over her Mausoleum in the city of Qom and the imamate tombs, masjids and other buildings around it was entrusted to the Rezevi family by the changing administrations and sultans in the 15th and 16th centuries.

This article analyses and evaluates the political, sectarian and economic aspects of the endowment of the Mausoleum of Fatıma al-Ma'suma in the 14th-16th centuries during the Karakoyunlu, Akkoyunlu and early Safavid periods. In this direction, the mandate of 866/1462 of the reign of Sultan Jahan Shah regarding the tomb of Fatıma al-Ma'suma and its surroundings and the conditions of its foundation, then the decree and khutba of 12 Shaban 874/1474 and 480/1480 regarding the transfer of the office of Niqabat Sedat during the reign of Uzun Hasan Beg of Aq Qoyunlu and the management of the endowments of the blessed grave of Imamzade Fatıma al-Ma'suma and the holy grave of Imamzade Tahir Ali bin Muhammad al-Baqir; the edict written in 905/1499 during the reign of Akkoyunlu Elvend Bey eighth edicts, two proclamations from the reign of Shah Ismail and two mandate from the reign of Shah Tahmasb are analysed.

The edicts are used to assess the importance of the sultans who ruled the region for the Mausoleum and other sayyid tombs in Qom, political interests through waqf records, continuity of waqfs, waqf conditions and practices, and sectarian orientation. In addition, the change and transformation of the waqf records from the time of Amir Timur will be evaluated at the micro level. This will be done by making small additions to the political and religious policies of the period.

Atf/Cite as: Arayancan Atıcı, A. (2024.) Fâtıma El-Ma'süme'nin Türbesi'ne dair fermanlar ve mütevellileri (14-16. yüzyıl). SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 39-51.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesinin bulunduğu "Kum-ı Mukaddese" adıyla anılan Kum şehri, Şii dünyasının siyasi ve dinî açıdan önemli merkezlerinden biridir (Daftary, 2013, s. 83). Nitekim İbn Havkal (2012), 10. yüzyılda "Kum halkının hepsi Şiidir. Çoğu Araptır." İfadesini kullanır (s. 323). Şehrin adının Resûl-i Ekrem tarafından konulduğu rivayet edilmektedir. Bu şehirde oturan ahalinin, oldukları yerde sorgulanıp doğrudan cennete girecekleri, meleklerin yardımı ile şehrin belalardan korunduğu, Ca'fer es-Sadık ve diğer imamların burada yaşamaları ile ilgili dua edilmekte; Fâtıma el-Ma'sûme ve seyyidlerin türbesini ziyarete gelenlere cennetin bahşedileceğine inanılmaktadır (Bazın, 2002, s. 361). Rivayete göre İmam Ca'fer es-Sadık'ın, İmam Musa el-Kâzım'ın (ö. 799) kızı Hz. Fâtıma el-Ma'sûme'nin Kum'da ölümünü ve gömülmesini önceden haber verdiği ve türbesini ziyaret eden herkese cennet vadettiği söylenir. İmam Ali el-Rıza (ö. 818) ve Muhammed et-Taki (ö. 839) de bu tür haccın faziletini büyük ölçüde vurgulamışlardır (Algar, 1998, s. 395-397; Şevket, 2017, s. 49).

Kum şehrine, 650 tarihinde Eş'arî kabilesi başta olmak üzere, Şii Arap kabilelerin göç etmeleri ile Şii nüfus sayısı artmıştır. Sekizinci İmam Musa el-Kâzım'ın kızı Fâtıma el-Ma'sûme'nin Kum şehrinde vefat etmesi ve türbesinin bulunması, bu şehre Şii dünyası açısından kutsallık kazandırmıştır (Caferiyan, 2009, s. 192; Huart, 1997, s. 981). Emevi ve Abbasi dönemlerinden itibaren bölgeye göç eden Şii nüfus içerisinde yer alan din âlimlerinin tesiriyle Kum şehri, Şiilik mezhebi için ilim ve öğretim şehri hâline gelmeye başlamış ve zamanla çok sayıda medreseler ve eğitim kurumlarının oluşmasıyla "Havza-i İlmiye" konumuna gelmiştir (Daftary, 2013, s. 124; Karakışla, 2024, s. 56). Şiiliğin önemli şehirlerinden Necef-i Eşref, Kerbelâ-yı Muallâ ve Meşhed'den sonra Kum-ı Mukaddese/Kum, dördüncü sırada gelmektedir (Bazın, 2002, s. 361). Şii fikirler, ilk önceleri Kufe'de ortaya çıkmış olsa da Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesinin yayılan etkisinden dolayı İsnâaşeriyye ile ilgili ilk hadis ve tefsir kitaplarının yazıldığı şehir Kum olmuştur (Hakyemez, 2022, s. 131). 17. yüzyıl ortalarından sonra birçok din adamı ve ilahiyatçıya da ev sahipliği yapmıştır (Rahbari, 2018, s. 758-769).

Kum şehrinin Şiilik için önemli olmasının diğer nedenleri, demografik yapısı, konum olarak İran'ın tam merkezinde olması, ticari ve zirai bir değere sahip olmaması, İran'ın diğer şehirlerine rahatça ulaşılabilirken istilaya çok fazla maruz kalmadan kapalı bir havza olarak kendi bütünlüğünü koruyabilmesidir. Ayrıca yakınındaki Rey, Kaşan, Aveh ve Save gibi şehirlerden de etkilenirken (Ebûl Fidâ, 2017, s. 325, 265; Hakyemez, 2022, s. 131) Cemkerân-ı Mescidi'nin Kum'da olması, şehrin Şiiler için önemli kılınmasına neden olmuştur (Caferiyan, 2007, s. 320).

Kum şehri, ilk olarak Fâtıma el-Ma'sûme'nin gömüldüğü kuzeydoğudan güneybatıya doğru kademeli olarak genişletilmiştir ve böylece şehirden uzakta bulunan Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesi bugün şehrin merkezinde ve en müreffeh bölgesinde yer almaktadır. Şehirde, Fâtıma el-Ma'sûme türbesinin yanında, Şiilerin imamzâdelerin yakınına defnedilme geleneğinden dolayı çok sayıda mezar ve türbe bulunmaktadır. Nitekim Fâtıma el-Ma'sûme'nin defnedilmesinden birkaç yıl sonra Ümmü Muhammed Mübareke Hanım'ın kızı ve oğlu İmam Taki, onun kabrinin yanına defnedildi (Jaffer, 2023, s. 56). Ayrıca kutsal türbenin çevresinde, Safevi hanedanına mensup son hükümdar ve asilzadelerinden Şah Safi (1642), Şah Abbas II (1666), Şah Süleyman (1693), Şah Sultan Hüseyin (1722) ve Şah Tahmasb II (1731)'in türbeler bulunmaktadır (Caferiyan, 2007, s. 311; Huart, 1997, s. 981).

Kum şehri, 14-16. yüzyıllar arasında Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevilerin hâkimiyeti altında kaldı (Tirhanî, 2001, s. 173, 176, 191). Karakoyunlu Sultan Cihanşah'ın oğlu Pir Budak, Kum şehrini 1453 yılında ele geçirdi (Rumlu, 2006, s. 317). Karakoyunlular yaklaşık 15 yıl, Kum şehrini hâkimiyetleri altında tuttular. Sultan Cihanşah, Kum'u iki kez 1453 ve 1462 yıllarında kışlık karargâhı olarak kullandı ve şehre, Şah Velikuz adında bir vali tayin etti. Sultan Cihanşah'ın tahıl ambarının şehirde bulunması ve 1458'de Horasan'daki sefere giderken ordusunu şehre getirip tahıl tedariklerini adamları arasında bölüştürmesiyle Kum şehrinin Karakoyunlu Devleti için stratejik açıdan önemli bir şehir olduğu da anlaşılmaktadır (Rumlu, 2006, s. 414-415). Karakoyunlu sonrası Akkoyunlu Uzun Hasan Bey ve Sutan Yakub döneminde, şehir önemli kararların alındığı, kışlak olarak kullanılan merkez konumuna getirildi (Gaffarî, 1343, s. 254).

Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi Türkmen yöneticileri dışında 14. ve 15. yüzyıllarda toplum liderleri ve mütevellîğini yapan soyları, sekizinci Şii İmamı Ali el-Rıza'dan gelen ve 9. yüzyılın sonlarından beri Kum'da yaşayan Rezevi ailesi, şehirde oldukça etkiliydi. Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesi, 9. yüzyıldan itibaren onların da kontrolündeydi (Drechsler, 2009). Bununla ilgili dönem fermanları incelendiğinde, türbenin mütevellî

görevinin uzunca bir süre Rezevi ailesi tarafından yürütüldüğü tespit edilebilmektedir. Kum şehrinde, aynı zamanda 9-15. yüzyıllar arasında kasaba ve bölgede hâkimiyet kuran güçler ile ilişkilendirilip yerel bir güç olmayı başaran Safi ailesi de etkiliydi (Ca'feriyan, 2007, s. 310).

Fâtıma el-Ma'sûme ve Türbesi Hakkında

Yedinci İmam Musa el-Kâzım'ın kızı ve sekizinci İmam Ali er-Rızâ'nın kız kardeşi Fâtıma el-Ma'sûme, 790 yılında Medine'de dünyaya geldi (Manji, 2024, s. 6; Abadi, 1348, s. 22). Kaynaklarda, Fatima bint Musa el-Kâzım, Akht el-Rida, Raziya, Marziyya, Ma'suma, Rashida, Siti, Hamide, Seyyida, İmamzadeh Masume gibi unvanlar ile anılmaktadır (Ardestani, 2002, s. 211; Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43). Karakoyunlu Sultan Cihanşah döneminde, Fâtıma el-Ma'sûme unvanı çok sık kullanılmıştır (Sajjadi, 2019, s. 1348; Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43).

816-17 yılında, Medine'den Tus'a ağabeyi sekizinci İmam Ali er-Rızâ'nın yanına giderken Save'de hastalandı (Ca'feriyan, 2007, s. 320; Rahbari, 2020, s. 21). Kum şehrinde bulunan Eşarilerin ileri gelenlerinden âlim Musa el-Eşari'nin evine getirildi ve buraya gömüldü (Nasir el-Şeriat, 2004, s. 165). Sajjadi, yedinci İmam Musa el-Kâzım'ın Harun Reşid'in emri ile 795 yılında tutuklanıp hapsedildiği, dört yıl hapiste kaldığını ve orada öldüğünü; Fâtıma el-Ma'sûme'nin de 816-17 yılında öldüğü düşünülürse en azından 21-22 yaşında vefat etmiş olabileceğini belirtmektedir (Sajjadi, 2019, s. 1348). Fâtıma el-Ma'sûme, Musa el-Eşari'nin (Mûsâ İbn Hazreç ibn Sa'd Eşari) evinin bahçesine yani Ulu Cami'nin altın kubbesinin bulunduğu yere defnedildi (Jaffer, 2003, s. 27-28). Mûsâ İbn Hazreç, Fâtıma el-Ma'sûme'nin mezarının üzerine hasırdan yapılmış bir tavan yerleştirdi ve bu tavan, İmam Taki'nin kızı Zeynep, Kum'a gelinceye kadar değişmeden kaldı. Fâtıma el-Ma'sûme'nin Kum'da bulunduğu birkaç gün boyunca yaşadığı Musa el-Eşari'nin evi daha sonra "Medrese-yi Sittiyeh" adında bir okul hâline getirildi (Jaffer, 2003, s. 27-28). Mezarın üzerine inşa edilmiş bu kubbe, tuğla ve harçtan yapılmıştır (Jaffer, 2003, s. 27-28). Bir süre sonra birinci kubbenin yanına iki kubbe daha inşa edildi. İmam Taki'nin kızı Zeynep, üçüncü kubbenin altına defnedildi. Bu kubbe, 1065 yılına kadar büyük âlim Şeyh'in teşviki üzerine Selçuklu Sultan Tuğrul'un döneminde üç kubbenin yerine yüksek bir kubbe inşa edildi (Caferiyan, 2003, s. 60). 1519 yılında, Şah İsmail tarafından altın bir revak yaptırıldı. Şah Tahmasb ise sırlı çiniler ile işli bir mezar odası inşa ettirdi, mezarın güney tarafına bir revak ekletti (Caferiyan, 2023, s. 61). Türbe ve Fevziyye Medresesi arasına Şah İsmail ve Şah Tahmasb tarafından Sahn-ı Atik Mezarlığı inşa edildi (Caferiyan, 2007, s. 320). Türbe'nin kubbesi, Feth Ali Şah döneminde 12 bin altın tuğladan oluşan altın varakla kaplatıldı, aynı süreçte bir medrese de inşa ettirildi. İlerleyen dönemde, 1883 yılında, Nâsirüddin Şah'ın veziri, türbenin önüne Sahn-ı Cedid Meydanı'nı yaptırdı (Bazın, 2002, s. 361). Türbenin içindeki duvarlarda farklı malzemeler kullanılarak şiirler, Kur'an ayetlerinden oluşan yazılar duvarları, revakları ve minareler süsledi. Örneğin kubbenin iç kısmında ve 1825 yılında, yerine sabitlenen mezar odasının içinde, Feth Ali Şah'ın nesta'lik hat ile yazılmış şiirleri bulunmaktadır. Her iki şiir de Fâtıma el-Ma'sûme ve Ehl-i Beyt'e övgü niteliğindedir (Jaffer, 2003, s. 27-28). Zamanla Şiilerin ziyaretgâhı konuma gelen türbe dinî, ekonomik ve siyasi bir konum hâline dönüştü (Kummi, 1361, s. 213-15; Tabâtabâyî, 1335, s. 18).

Fâtıma el-Ma'sûme'nin Kum'a gömülmesinden sonra, Kum şehri demografik ve statü olarak değişim gösterdi. Şiiliğin merkezlerinden biri ve dünyadaki büyük bir bilim, kültür ve araştırma merkezi hâline geldi. Selçuklu döneminde dinî eğitim merkezi hâline gelmeye başlayan Kum şehri (Bazın, 2002, s. 361), aynı zamanda Muhammed b. Ali b. Bâbaveyh ailesinin gayretlerinden dolayı önemli kelim merkezi oldu. Bu arada Rezevi ailesinin mütevellisi altında Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi ve çevresi genişletildi, etrafında seyyid mezarlarının sayısı giderek arttı. İsnâaşeriyye mezhebinden olanlar, hem Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'ni hem de diğer seyyidler ziyaret etmeye başladı (Aylar, 2023, s. 128; Demir, 2015, s. 52).

Böylece türbe ve Kum şehri, Şii hacıların düzenli olarak ziyaret ettiği mekân oldu ve cennete gidileceği inancı gelişti. Şiilerin şefaati ve Fâtıma el-Ma'sûme'nin hacılar için cennetin ödülü de dâhil olmak üzere, erdemleri ve haysiyetleri hakkında birçok hadis anlatıldı (Abadi, 1348, s. 93-96). Rivayete göre Hz. Fatıma Zehra'dan sonra imamlar tarafından bir ziyaretgâhı olan tek kadın Fâtıma el-Ma'sûme'dir. Bu hanımı ziyaret etmenin faziletleri hakkında birçok hadis mevcut olduğu söylendi. Fâtıma el-Ma'sûme'nin hacılara ve komşulara yönelik birçok mucizesi ve iyiliği de anlatılmaktadır.

Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'ne Dair Fermanlar ve İçeriği

Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'ne ait 14-16. yüzyıl arasında incelenen Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi erken döneme ait fermanlar, daha önceki vakıf kaydının devamı olarak yazılmıştır. Fermanlara, kendilerinden önceki sultanların adı ve hükümler eklenip türbenin mütevellisi olarak Rezevi aile üyelerine verilerek vesayet sisteminin devam ettirildiği görülmektedir. Türkmen hanedan üyeleri tarafından Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi ve Kum şehrindeki diğer türbe, imamzâde mezarları, cami, mescit ve İsnââşeriyye'ye ait diğer unsurların koruma altına alındığı görülmektedir.

Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'nin denetimi, idaresi 9. yüzyılda Fakhr al-din/Seyyid Fakhr al-din Nağib Rezevi'dir. Mütevelliler, sultanın emri ile doğrudan atanırlar, şer'i ve örfi karar verme yetkisine sahip olurlardı. 15. Yüzyılda, Emir Timur ve Şahruh tarafından türbenin müteveli görevi aynı aileden olan Nizameddin Ahmed-i Rezevi'ye verilmiştir. Karakoyunlu Sultanı Cihânşah döneminde yazılan 866/1462 tarihli fermanla görüldüğü üzere vakfın aynı şekilde aynı kişiye vakfedildiği görülmektedir (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43).

Türbenin mütevellisi olan Nizameddin Ahmed-i Rezevi, Kum'da ikamet eden Sedar-ı Rezevi ailesinin büyüklerindendi ve aile İsnââşeriyye mezhebinin dokuzuncu İmamı Muhammed el-Cevâd'ın¹ soyu ile bağlantılıdır (Öz, 2020, s. 512-513). Yine Nizameddin Ahmed-i Rezevi'nin babası Fahrüddin Nakib Rezevi de Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesinin koruyucularındandı (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43). Karakoyunlu Sultanı Cihânşah'ın fermanına göre türbenin yani Sedat Nigabat'ının mütevelliliği, Ardahal'daki Ali ibn Muhammed el-Bâkır'ın türbesinin korunması görevi verilmişti. Caminin mütevellisi, imamlığı ve vaazlığı da onun sorumluluğundaydı (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43).

Karakoyunlu Sultanı Cihânşah dönemine ait fermanla yazıldığı üzere Fâtıma el-Ma'sûme'nin mezar vakıflarının Nizameddin Ahmed-i Rezevi'ye verildiği, fermanla eski zamanlardan beri günümüze kadar seyyidlerin büyüklüğü, imamzâde türbesinin yöneticiliğini babaları ve dedelerine, kimsenin ortaklığı olmadan onlara ait olduğu ve şimdi onlar öldüğü için bu işin evlatlarına ortaklık olmadan ulaşması isteniyordu. Buna ek olarak vakıfların mahsulleri şer'i kanuna dayanarak vakıfçıların şartları göz önüne alınarak harcanması, mülk ve iktaya mamur edildiği yazarken türbeye bakım yapılması, mezarın hizmetçilerinin, müşrifleri ve civarında olan görevli kişilerin görevden alınması ya da getirilmesinin vakıf sahibine ait olduğuna dair ibareler mevcuttur (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43).

Söz konusu ferman, Karakoyunlu Sultanı Cihânşah'ın Kum'da kışladığı dönemlerde, 1462 tarihinde Pervaneci el-Mukaddem Hoca Şemseddin Muhammed tarafından yazılmıştır.² (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43). Ferman, bir metre uzunluğunda, seksen santimetre genişliğindedir. Bir tomar Hanbeligh kâğıdından ve altın tuğralıdır. Ferman, "Hazreti Fatma'nın Kum'daki Vakıflarının ve Türbesi'nin Nizam'ın Denetlenmesine İlişkin 1462 tarihli Kararname" başlığıyla yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 38).

Fermanla, Rezevi ailesine övgü ve dualardan sonra "İmam Ali bin Musa er-Rızâ'nın soyundan gelen, din ve iman sisteminin en şanlı üstadı Ahmed, Cenab-ı Allah onun loncasını muhafaza etsin, Vakıf Ravvdah Münevvere ve Türbe-i Kutsal İmamzadeh Masume, İmam'ın kızı Fatıma Hanım, ona ve babalarına selam ve selam olsun, büyük babalar ve muhterem dedeler, hiçbir müdahale ve ortaklık olmaksızın, hiçbir izin, hayır ve başka bir husus olmaksızın, güvenilir sahilikle bitmiştir. Onun soyundan gelen efendileri Kubab Negev'i, Murtaza Azam Ekrem, Melik el-Sada ve Negba İt'izad el-Abba, Seyyid el Amjad Nizamül Molla velledin Ahmed (Allah ondan razı olsun) başta Hakan Sa'îd Şahruh Mirza Bey olmak üzere geçmiş hükümdarların hükümleri merhum Emir Timur Gürkan'ın imzası ile yürürlüğe girmiştir." şeklinde ibare yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43).

Söz konusu fermanla, vakıf şartları, türbenin korunması ve bakımı gibi önemli bir konuyu başka hiç kimsenin katılımı olmadan Nizameddin Ahmed Rezevi'ye devredildiğinin üzeri çizilirken, takvanın aşırılıkları, şartların ihlal edilmemesi, görevlerin gerektiği gibi yerine getirilmesi ve vakıfların gelirlerinin şeriata ve vakıfların şartlarına uygun olarak harcanması gibi hususlar vurgulanmıştır. Türbenin adının yayılması için hizmet edilmesi ve Cenâb-ı Hak adına ünlü mirzalar, yüksek rütbeli emirler, seyyidler, hükümdarlar, hâkimler, amel idarecileri, soylular, sahaplar, ihracatçılar, asları ve halefleri ile birlikte Kum şehri, müminlerin fermanla geçtiği üzere Rezevileri sahibi olarak görmeleri gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer es-Sâdık (ö. 220/835), (Öz, 2020, s. 512-513).

² Belgede, "Mescid-i Haram'ın 20-28. yılların onun yılında yazılmıştır." şeklinde yer almaktadır.

Ayrıca vakıf şartlarının yerine getirilmesi için bahsi geçen kutsal türbenin düzenine ve refahına sebep olan her konuda yardım malzemelerini yerine getirdiklerini de belirtmektedirler (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43). Yine fermanında, mera temini için en gerekli malzemelerle birlikte bahçenin işlerinin, çalışmasının refah ve kontrolünün yapılması da yer almaktadır. Seyyidlerin dinî ve geleneksel işlerinin sorgulanması, kesilmesi ve sorunların çözülme yetkisi de mütevelliyeye havale edilmektedir. Yine Murtaza Meşariyan da seyyidlere farz olacak bir şekilde yüceltmeye çalışmalı ve vakfın önceki düzen ve durumuna göre her birine adak ve vakıflarından paylarının verilmesi, şükür olacak şekilde geçinilmesi ibaresi yer almaktadır. Ek olarak her biri bir önceki yenileme (restorasyon) ve vakfın durumuna ilişkin adak ve bağışlardan kendi payına düşeni vermeli ve geçimini bu şekilde sağlamalıdır kaydı bulunmaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 38-43).

Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi ile ilgili Akkoyunlu Uzun Hasan Bey (12 Şaban 874) ve Sultan Yakub Mirza döneminde (884/1480) yazılan iki ferman daha yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 38). Uzun Hasan Bey tarafından 874/1470 yılında Halid Nafızah'a yazdırılan ve 1480 yılında Sultan Yakub tarafından düzenlenen fermanında, Nigabat ve Sedat'ın görevlerinin devredilmesi, Kum'daki vakıfların ve türbenin Nizameddin Ahmed-i Rezevi'ye devredilmesi ve denetlenmesine dairdir. Fermanında, türbenin mütevellî olma görevi ise onun kardeşi Seyyid Kemaldin Ayetullah'a devredilmektedir. Uzun Hasan Bey ve Yakub Bey adına iki Türkmen hükümdar tarafından Hz. Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi ve Ardahal'daki İmamzadeh Tahir Ali bin Muhammed el-Bâkır'ın türbesinin mütevellîsi olarak atanmaktadır. Buna ilaveten imamlık görevi ve Kum'daki İmam Hasan Askari Camii'nin koruyuculuğuna kardeşi Seyyid Nizameddin Sultan Ahmed ile birlikte atandığı görülmektedir. Fermanında, "Hakan olmak üzere geçmiş padişahların hükümleri Seyyid Şahruh Mirza, merhum Sultan Emir Timur Gürkan'ın ve Mazbur Cihanşah Mirza'nın ve padişahın imzalarını taşıyor." ibaresi eklenmiştir (Tabâtabâyî, 1352, s. 44).

Bunlara ilaveten fermanında, şeriat ve vakıf şartlarına göre vakfın ürünlerini kullanmalı ve cami ile Meşhadin Malikânesi'nin refahı korunmalı ve herkes tarafından revaç görülen bir yer hâline getirilmesine dair hükümler yer almaktadır. Ayrıca Meşhadin Malikânesi'nin ve caminin hizmetkârlarına, amirlerine ve komşularına tecavüz etmemeli, onları görevden almamalı ve yerleştirmemelidir. Şehrin ileri gelenlerinin Sedat'ın (Sedat Nigabat) soy ağacının araştırılmasında onlara gerektiği gibi yardım etmek ve eşlik etmek, onların sorumluluğundadır. Yine şeriat, örf ve âdet olan Sedat, onlara emanet edilmiştir ve adı geçen padişahların ferman sırasına göre Meşhed Köşkü'nün vakfiyeleri, bunların mal ve eşyaları ile diğer sadatlardan bahsedilmektedir (Tabâtabâyî, 1352, s. 44).

Fermanında, şehir ve vilayette -miras veya iktisap yoluyla- yemin etmiş olan ve Nizameddin Ahmed-i Rezevi, adı geçen mezarların komşuları, mal, masraf ve kanuni haklarını almamış olup, muaf ve kesin olup kayıt devam etmiştir. Fermanında, "emir, muaf ve kesindir" diyerek aslında değişim ve dönüşüme, kimsenin evlerine inmesine izin verilmemesine, onların dört ucunu ve eşyalarının alınmaması, kesinlikle sığırların, otlakların alınmaması, büyükbaş hayvanları avlamamaları, esir tutulmamaları, emir istememeleri ve önceki kuralların hepsini en uygun karar olarak uygulanmasına dair ibare yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 44).

Fermanında, yukarıda bahsettiklerimize ek olarak gözlem ve bakım bölümleri, eğer sabitse ve devam ediyorsa, aynı emirler muaf tutulmalı, sabitlenmeli veya askıya alınmalı, sürekli kurallarda değişiklik yapılmasına ve evlerine kimsenin inmesine izin verilmemesine dair ibareler ile devam etmektedir (Tabâtabâyî, 1352, s. 44). Fermanında, "Bunlar, hayvan ve otlak almamalı, hayvanları avlanmamalı ve avlanmaya zorlanmamalıdır, her yıl bu bölümlerde yeni bir düzen ve izin istenmemelidir ve kaynağın kalitesinin yüksek olmasıyla kaynak netleştirildiğinde güven sağlanabilir" şeklindedir (Tabâtabâyî, 1352, s. 44).

Akkoyunlu Sultan Yakub tarafından yazdırılan 1470 tarihli fermana ilaveten, seyyidlerin soyunun araştırılması, gerekli yardım ve refakatin düşünülmesi gerektiği; yine seyyidlerin dinî ve geleneksel işlemlerini sorgulamak ve kesmek için onlara vakıflar tahsis edilmesi ibaresi de yer almaktadır. Yine 1494 yılında yazılan başka bir fermana göre türbenin daha sonraki mütevellîsi ve imamlık görevi, Seyyid Mürşiddin Said İslam'a verilmiştir (Tabâtabâyî, 1352, s. 118-123).

Türbenin mütevellîsi olarak Seyyid Mürşiddin Said İslam'ın atanmasına hitaben yazılan çeşitli dönemlerde yazılan dört adet ferman daha bulunmaktadır. Bunlar, Akkoyunlu Elvan Bey döneminde yazılan 904/1498 tarihli ferman (Tabâtabâyî, 1352, s. 118-123), Safevi dönemi, Şah İsmail döneminde 918/1513 ve 920/1514 tarihli iki ferman, Şah Tahmasb döneminde ise 943/1536 tarihli bir ferman yer almaktadır.

Akkoyunlu Elvend Bey döneminde, 905/1499 tarihinde yazılan fermanında, diğer fermanlarda olduğu gibi Hz. Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi ve İmamzadeh Tahir Ali bin Muhammed el-Bâkır'ın Ardahal'daki

türbesinin vakfedildiği belirtilmektedir. Rezevilerin mütevellisi ve imamlık görevlerini yaptıkları belirtildikten sonra onlara önemli işler havale edildiğini, takvalarının mükemmelliğinden sapmamalarını, görevlerini gerektiği gibi yerine getirmelerini, vakıfların ürünlerini şeriata ve vakfın durumuna göre kullanmalarını, caminin ve türbenin refahını en üst düzeyde yükseltip topluma sunmalarını kesin olarak bildirildiği yazmaktadır. Türbe ile ilgili daha önce yazılan fermanlarda geçen tüm şartlar, tekrar edilmektedir (Tabâtabâyî, 1352, s. 118; Tabâtabâyî, 1382, s. 213-216). Daha önceki sultanların fermanlarına göre Nizameddin Sultan Ahmed, Seyyid Kemaleddin Ayetullah ile birlikteydi ve geçmişteki son insan ve ilk kişi, Sedat'ın isteğine göre yaşlılık çağına ulaşmıştı. Dolayısıyla Astana, Kum'un sorumluluğu oğluna devredilmiştir (Tabâtabâyî, 1352, s. 118; Tabâtabâyî, 1382, s. 213-216).

Ayrıca seyyidlerin dinî ve geleneksel işlerinin sorgulanması, kesintiye uğratılması ve çözülmesi de Rezevilere devredilmiştir. Yine adı geçen sultanların fermanlarında yazılı olan düzene göre Meşhadin el-Müneverin'in vakıflarından, mallarından ve eşyalarından Divâniye'nin, mal, gider ve haklarını miras almadıkları ya da iktisap etmedikleri yazılıdır. "Diğer Rezevi Seyyidleri ve bunların Kum şehri vilayetinde bulunan söz konusu türbelerin komşularından almamışlar, divânın mallarını, giderlerini ve haklarını miras almamışlar veya iktisap etmemişler, muaf ve tartışılmaz olmuşlar ve sonuna kadar devam etmişlerdir" ibaresi yer almaktadır. Bu ibareden sonra fermana, aynı emri muaf, tartışmasız, merfû'el-gulâm olarak görüyorlar ve kuralları sürekli olarak değiştirip değiştirmemeyi, hiç kimseyi evlerine sokmamayı, sığır, otlak ve keçi almamayı, çiftçilerini avlamamayı ve eski hükümlerini imzaya layık görmekte idler. Bu açıklamalara ilaveten Seyyid Kemaleddin Ayetullah'ın vefat ettiği, çocuğu kalmadığı ve Seyyid Nizamüddin Sultan Ahmed'in ise yaşlanması sebebiyle müteveli olarak Seyyid Mürşiddin Said İslam/Raşidü'l-İslam Rezevi'ye verildiği kaydedilmiştir (Tabâtabâyî, 1352, s. 118-123).

Fermana, şeriata göre kimsenin ona müdahale etmesine izin verilmeyeceğini; merayı güçlendirme, muhafaza etme görevlerinin olduğunu, vakıf ve türbelerin muaf olduğunu ve Rezevilerin büyük seyyidlerinin sürekli kabul edilir ve onları muaf olmasının tartışmasız olduğunu, tarhan ve merfû'el-gulam vb. olarak kabul ederler (Tabâtabâyî, 1352, s. 118-123). Ayrıca mahkemenin gerekçelerinin, tahsislerinin, harçlarının, masraflarının, ihracat gümrüğünün, satın alınan hububatın ve diğer masraflarını bozmamalıdır ve kendilerine söz konusu vakıflara, şeriata aykırı herhangi bir para aktarılmamalı, merhum Sultan Rüstem'in imzaladığı fermana olduğu gibi Raşidü'l-İslam için bir yer olan kısa ve gergin bir kalem ve ayak ile yarım koyun başı olmalıdır ibaresi yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 118-123). Aynı düzenden muaf olmalı, yağ, deri vb. nedenlerden ötürü kimseye saldırmamalı, kesim yaptıkları hiçbir yerde takdir istememeliler, hiçbir canlı tarafından engellenmemeli, bu fasilla her yıl bir ruhsat talep etmemelilerdir. Yine müteveli ve üyelik aidatlarının, şeriata uygun olacak şekilde eski sultanların emri ile ödenmesine karar verildiğine dair şartlar yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 118-123).

Türbe ile ilgili diğer bir ferman ise 918/1513 tarihli Şah İsmail dönemine aittir. Hz. Fâtûma el-Ma'sûme Türbesi ve Muhammed el-Bâkır'ın türbesinin bağışlarının bir kısmını Raşidü'l-İslam Rezevi'ye vermiştir. Türbenin bağışları, İmam Askerî Camisi'nin bağları ve Raşidü'l-İslam Rezevi'ye mülkleri ile ilgili önceki gelenek ve görenekler, aynı şekilde uygulanmıştır. Fermana, "Kum şehir yöneticileri, valileri ve şerifleri bilmelidir ki şu anda Raşidü'l-İslam Rezevi'ye kutsal türbesinin müteveli olmalarına ve evlerine tahıl alımı ve Hz. Fatıma'nın kutsal türbesinin bağışlarını rahatsız etme ve saldırma planı nedeniyle inmemelerine karar verdik. Ayrıca Nakib'in bahçesinin ve Zekerriye bahçesinin, İmam el-Hamma el-Me'sum el-İmam Muhammed Hasan el-Askerî ve Maliki Seyyid el-Askerî'nin türbesi ve camisinin tüm bağış yerlerinin haklarının eksi düzene göre zorunlu olduğu ve onlara aynı düzenin yeniden verilmesi gerektiği" belirtilir (Tabâtabâyî, 1382, s. 217-218). İhlal edene, her türlü yardımı sağlamak, yasaklamak, tam bir saygı ve hürmet göstermek, her yıl yeni belgeye ihtiyaç duymamak, hükümdarın görevidir. Ayrıca adı geçen kutsal türbenin vakıf mallarını haksız yere gasp eden ve oradaki İslam hâkimleri tarafından ispat edilen kimsenin, söz konusu türbenin emanetçisine, gecikmeksizin teslim etmesi ve ihmal etmemesi, tedbirli olması ve muhalefetten kaçınması gerektiği kararlaştırılmıştır. Söz konusu türbe ve camilerin vakfiyelerinde, hükümdarların giriş yapmaması ve düzeni bozmaması şartı konulmuştur (Tabâtabâyî, 1382, s. 217-218).

20 Rebiülevvel 920/15 Mayıs 1513 tarihli Şah İsmail tarafından yazdırılan ikinci fermana, İmam Hasan el-Askerî'nin türbesi ve camisinin bağışlarının mülkünün ve haracının verilmesi istendi. Buraların mütevelliliğini Raşidü'l-İslam Rezevi'ye devrederek, İmam Hasan el-Askerî Camisi'nin ve kutsal türbenin bağışları ile ilgili fermanın arkasına mülklerinin ve haraçlarının miktarı, nakit olarak kaydedildi. Diğer fermana yer alan hükümlere ilaveten, İslam'ın hâkimleri ve vakıfların mütevellileri, fermanı kabul etmeli; Sadr'ın kurallarını ihlal etmemeli, oradaki çiftçilere ve çalışanlara, tahıl ve saman uğruna para aktarmamalıdır.

Bu bölümde, yardımda bulunan sultanların ve Kum hükümdarının görevi, kimseye karşı çıkma fırsatı vermemek, söylediklerini çiğnememek ve sultanın hitabına yol açacak itaatsizliğe karşı dikkatli olunması ibaresi yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1382, s. 217-218).

18 Şevval 913/20 Şubat 1507 tarihli fermanla ise Şah İsmail'in fermanları nedeniyle yine Raşidü'l-İslam Rezevi'ye devredilmesi, özellikle Sultani ve Begûmi'nin eski ve yeni vakıflarının müteveli heyeti ve İmam Hasan el-Askerî Camisi'nin müteveli heyeti, kutsal türbenin vakıflarının, mahkemenin tüm mal ve haraçları, kutsal türbenin ve İmam Hasan el-Askerî Camisi'nin kendisine verilmesinden, her birinin parasal ve emtia ürünlerinden bahsedilmektedir (Tabâtabâyî, 1382, s. 221-126).

Şah Tahmasb'ın 18 Cemaziyülevvel 948/9 Eylül 1541 tarihli fermanı ile türbenin ve İmam Hasan el-Askerî Camisi'nin mütevellisi ve imam olarak Raşidü'l-İslam Rezevi'nin oğlu Seyyid Şuhabeddin Mahmud Rezevi'nin atandığı görülmektedir. Türbenin ve vakfın durumuna, hümayunun itaatkâr hükümlerine göre merhum babasına ait olan egemenlik ve sığınak reddi; Seyyid Murşid el-din Raşid el-İslam el-Razavi el Nagib'in ve kutsal türbe ile kutsal caminin yönetimi, mahsullere el koymaya ve oradaki rekabeti onarmaya, herhangi bir ihmalin oluşmasına izin vermemeye çalışıldığı, talimatlara ve şeriata uygun olarak hareket ettiği tespit edildiği yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1382, s. 226-227).

Fermanla, ayrıca kutsal türbe ve mübarek camiye ait kiracılar, personel, çalışanlar ve tebaa, müteveli heyetinin haberi olmadan tek bir dinar ve tek bir yük ticareti yapmamalı; aralarında çıkan her türlü meseleyi çözmeli, bunları saklamamalı, hiç kimse şeriata ve vakıf şartlarına karşı gelmemeli, kutsal türbenin ve söz konusu caminin vakıflarına girmemelidir ibaresi bulunmaktadır (Tabâtabâyî, 1382, s. 217-218). Yine fermanla, eski düzen ve süreklilik yaklaşımına göre her türlü gerekçelendirilme ve görevlendirilmeden muaf tutulmaları gerektiğine karar verilmiştir. Hükümetin görev sahipleri, şeriata ve adı geçen mütevelliden bağış isteme koşuluna aykırı hareket etmeyecek ve talimatlarda belirtilen şekilde hareket edilecek ibaresi yer almaktadır (Kalam-Hüseyin, 1382, s. 226-227).

Şah Tahmasb tarafından yazdırılan 972/1564 yılına ait fermanla, Seyyid Şuhabeddin Mahmud Rezevi'nin ölümünden sonra kardeşi ya da oğlu Emir Sultan Ahmed'in müteveli olarak atandığı görülmektedir (Kalam-Hüseyin, 1382, s. 229; Tabâtabâyî, 1382, s. 199-200). Söz konusu fermanla, Şah Tahmasb'ın kız kardeşi Sultan'ın mezarında Kur'an okumak için kutsal türbenin muhafızı dışında altı Kur'an hafızının tutulması, bunlardan herhangi birinin ayrılması durumunda, Emir Sultan Ahmed'in onun yerine başka birini atama yapması belirtilmektedir (Kalam-Hüseyin, 1382, s. 229; Tabâtabâyî, 1382, s. 229).

Nizameddin Sultan Ahmed, vefat edinceye kadar türbenin mütevellisi olarak kalmıştır. Nitekim öldükten sonra Kum'a defnedilmiştir. Fatıma el-Ma'sûme'nin mezarının yanında "Ali bin Cafer" adı ile bilinen türbe, Nizameddin Sultan Ahmed'in mezarıdır. Sultan Ahmed'in mezar taşının köşesinde, Şah Tahmasb'ın 948/1541 tarihli fermanla yazıldığı üzere türbeyi son yıllarına kadar koruduğu ve mütevellisi olduğu yazmaktadır (Tabâtabâyî, 1353, s. 39).

Rezevi Ailesine Verilen Görev ve Yetkiler (1462-1565)

Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'ne ait fermanlar incelendiğinde türbenin müteveli görevi, 9. yüzyılda Seyyid Fakhr al-din Nakip Rezevi'den başlayarak 15-16.yüzyıllar arasında da Rezevi ailesine verildiği tespit edilmektedir. 1462-1564 yılları arasında, mevcut fermanlardaki kayıtların takibi yapıldığında müteveli olarak Nizameddin Ahmed-i Rezevi'ye, sonrasında Nizameddin Ahmed-i Rezevi ve kardeşi Seyyid Kemal el-din Ayetullah'a, daha sonrasında Raşidü'l-İslam Rezevi'ye, Seyyid Şuhabeddin Mahmud Rezevi ve onun ölümünden sonra kardeşi/oğlu Emir Sultan Ahmed'e devredilmiştir. Adı geçen mütevelliler, dönemin sultanları tarafından doğrudan atanmışlar ve onlara çeşitli görevler verilmiştir.

Fermanlar incelendiğinde Rezevi ailesine vakıf gelirleri, vakfın tamiri ve korunması, çeşitli camilerin koruyuculuğu, Kum'daki bazı camilerin imamlığı ve vaazlığı, mahsullerin şer'i kanuna dayanarak vakıfçıların şartları göz önüne alınarak harcanması, mülk ve iktaya mamur edildi, türbeye bakım yapılmasına dair görevler tanzif edilmiştir. Ayrıca mezarın hizmetçilerinin, müşrifleri ve civarında olan görevli kişilerin görevden alınması ve getirilmesi, seyyidlerin dinî ve geleneksel işlerinin takibi, hafızların atanması ya da değiştirilmesi gibi görevlerin verildiği de tespit edilebilmektedir (Tabâtabâyî, 1352, s. 39; Tabâtabâyî, 1382, s. 199-200). Vakıf gelirlerinin cami ve türbe gibi yapıların bakımı ve onarımı için tahsis edilmesi, devletin ve ailelerinin dini yapılar üzerindeki kontrol ve sahiplik anlayışını yansıtır. Bu türbenin ve onun etrafındaki mimari eserlerin korunmasının yanı sıra reayanın bu yapılara olan bağlılığını pekiştirmektedir. Harcamaların şer'i kurallara dayandırılarak yapılması dini otoritenin ve toplumsal düzenin

sağlanmasında önemli bir unsurdur. Bu durum Safevi Devleti'nin dini kimliğini güçlendirirken, aynı zamanda Rezevi ailesinin otoritesini de meşrulaştırmaktadır. Ayrıca fermanlarda belirtilen görevler, örneğin Rezevi ailesinin amillerin imamlığı ve vaazlığı gibi pozisyonların üstlenmesi, onların dini ve ahlaki liderliğinin sağlanmasında etkili olduklarını yansıtmaktadır. Yine seyyidlerin dini işleri ve hafızların atama ya da değiştirilmesi gibi görevlerin aileye verilmesi, dini geleneklerin ve cemaatin sürekliliği açısından önemli rol oynarken, bu görevler toplumsal sadakati artırmakta ve dini otoriteyi güçlendirme amacı taşımaktadır. Rezevi ailesinin vakıf gelirleri, türbe ve cami bakımı ile din görevlilerini atamasındaki yetkinliği manevi ve maddi açıdan toplumsal bağlılık yaratırken, dinî kimliğin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Sadece Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi değil İmam Hasan el-Askerî Camisi'nin mütevellî heyetliği, Kum'daki tüm kutsal türbelerde çalışan hizmetkârların, görevlilerinin ve denetçilerinin görevden alınması ya da yerleştirilmesi, mahkemenin tüm mal ve haraçları, Muhammed el-Bâkır'ın türbesi, İmam Hasan el-Askerî Cami gibi etraftaki ibadethanelerin, türbelerin koruyuculuğu ve vakıf gelirlerinin kullanımı da devredilmiştir. Ayrıca vakıf gelirleri ile ilgili kullanım yetkisi de verilmiştir. Örneğin fermanında, “kutsal türbe ve mübarek camiye ait kiracılar, personel, çalışanlar ve tebaa, mütevellî heyetinin haberi olmadan tek bir dinar ve tek bir yük ticareti yapmamalı, aralarında çıkan her türlü meseleyi çözmeli, bunları saklamamalı, herkes şeriata ve vakıf şartlarına uymalıdır” şeklindedir (Tabâtabâyî, 1382, s. 217-218). Yine devlet görevlilerinin şeriata uygun bir şekilde mütevelliden bağış isteme koşuluna aykırı hareket etmemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Talimatlarda belirtilen şekilde, Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbe vakıf gelirleri, oldukça kıymetli olduğundan fermanlarda, kullanım konusunda ciddi uyarılar yer almaktadır.

Vakıf gelirleri, her ne kadar mütevellilere verilse de türbenin masraf ve tamiri için özellikle Safevi Sultanı Şah İsmail ve Şah Tahmasb, ciddi harcamalarda bulunmuştur. Nitekim daha önce de bahsedildiği üzere Şah İsmail tarafından altın bir revak yaptırılmıştır. Şah Tahmasb ise sırlı çiniler ile işli bir mezar odası inşa ettirmiş, mezarın güney tarafına ise bir revak ekletmiştir (Caferiyan, 2023, s. 61). Yine türbe ve Fevziyye Medresesi arasına Şah İsmail ve Şah Tahmasb tarafından Sahn-ı Atik Mezarlığı inşa edilmiştir (Caferiyan, 2007, s. 320). Aynı şekilde Şah İsmail'in (ö. 1523) kızı Şah Begüm, türbeyi 8 sıralı 8 kenarlı bir bina şeklinde yenilemiştir. Duvarları mozaik çinilerle süslenmiş ve önüne iki minareli sundurma inşa ettirmiş (Sajjadi, 2019, s. 1348). Türbenin kubbesi, Feth Ali Şah döneminde 12 bin altın tuğladan oluşan altın varakla kaplatılmıştır (Caferiyan, 2007, s. 320). Dolayısıyla Rezevi ailesi üyeleri, mütevellî olarak doğrudan atanıp tüm yetkileri ve gelirleri ellerinde tutmakla birlikte özellikle Safeviler dönemi sultanlarının maddi ve manevi desteğini aldıkları görülmekte; fermanlarda, aile üyelerine dualar sunulmaktadır. Ayrıca Rezevi ailesinin devletin dini ve sosyal yapısındaki önemli rolü reayanın dini liderlere, dolayısıyla devlete olan bağlılığını arttırmıştır. Fermanlarda yer alan dualar ise bu hiyerarşinin sembolik ifadesidir. Öte yandan türbelere yapılan inşa ve onarım İsnâşeriyye mezhebi ve Safevi Devleti'nin kimliğinin inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Safevi hükümdarlarının türbe ve diğer dini yapıların bakımına yönelik harcamaları, onların iktidarlarını pekiştirme çabalarının yanı sıra, topluma sundukları ideolojik bir mesaj taşımaktadır.

Fermanlarda dikkat çeken başka bir hususta, Kum şehri valilerin, emirlerin, ileri gelenlerin mütevellilere müdahale etmeme, gelirlerine dokunmama, rahatsız etmeme, saldırmama gibi uyarılar ve kararlar yer almaktadır. Örneğin Şah İsmail döneminde, 1512 yılına ait fermanında, “kutsal türbenin vakıf mallarını haksız yere gasp eden ve oradaki İslam hâkimleri tarafından ispat edilen kimsenin, söz konusu türbenin emanetçisine, gecikmeksizin teslim etmesi ve ihmal etmemesi, tedbirli olması ve muhalefetten kaçınması gerektiği kararlaştırılmıştır” yazmaktadır (Tabâtabâyî, 1382, s. 217-218). Meşhadin Köşkü'nün ve caminin hizmetkârlarına, amirlerine ve komşularına tecavüz etmemeli, onları görevden almamalı ve yerleştirmemesine dair uyarı da yapılmaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 44).

Yine Elvend Bey döneminde yazılan 1498 yılına ait fermanında, kurban kesimi ile ilgili yağ, deri vb. nedenlerden ötürü kimseye saldırmaması gerektiği, kesim yaptıkları hiçbir yerde takdir istememeleri, engellenmemelerine dair ibare yer almaktadır (Tabâtabâyî, 1352, s. 118; Tabâtabâyî, 1382, s. 213-216). Genel olarak Rezevi ailesine muhalefet edilmemesi gerektiği; vakıf gelirlerinin kullanımı konusuna müdahale edilmemesi, yolsuzluk ve baskı yapılmaması konusunda tedbirler alındığı görülmektedir. 1498 yılının ait fermanında yer alan ibareler Akkoyunlu Elvend Bey'in yönetim anlayışı, dini ve toplumsal uygulamalar ve otorite ile reaya arasındaki ilişkilerin bir yansımasıdır. Yönetim anlayışı bağlamında bakıldığında “kurban kesimi” için muafiyetlerin sağlanması gerekliliği, yönetim tarafından toplumu kontrol etme, etnik ve dini grup temelli çatışmaların önlenmesini amaçlamaktadır, öte yandan bu ibarelerin yer alması zamanın siyasal ikliminin yansımasıdır. Ayrıca Akkoyunlu yönetiminin Rezevi ailesine yönelik muhalefetin önlenme çabası otoriter bir yapının yerleşik olduğunu gösterirken, bireylerin devlete ve otoriteye karşı muhalefet etmemeleri

gerektiğini açıkça belirten düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ferman Elvend Bey döneminin yönetim politikalarını, toplumsal ve dini uygulamalarını yansıtan önemli bir belge olarak değerlendirilebilir (Tabâtabâî, 1352, s. 118).

Türbenin mütevellisi Rezevi ailesi üyeleri, sıralı olarak genellikle babadan oğula ya da kardeşe geçen bir sistemle tayin edilmiştir. Dolayısıyla ferman tarihleri ve içerikleri takip edildiğinde miras veya iktisap yoluyla görev devredildiği anlaşılmaktadır. Türbenin mukaddes olması ve burada vazife yapmanın getirdiği maddi ve manevi kazançlar nedeniyle fermanlarda sürekli denetim yapıldığı, Kum şehrinin ileri gelenlerine de mütevellinin görevini rahat yapabilmesi için şartlar koyulduğu görülmektedir. Yine Sadr'ın kurallarını ihlal etmemeleri gerektiği, oradaki çiftçilere ve çalışanlara tahıl ve saman uğruna para aktarmamaları konusunda uyarıldıkları tespit edilmektedir. Fermanlarda görüldüğü üzere Rezevi ailesinin mütevellilik görevini genellikle "babadan oğula ya da kardeşe" geçen bir sistemle devralması, ailevi geleneklerin ve toplumsal yapınının göstergesi olmakla birlikte, söz konusu ailenin sosyal statüsünü de göz önüne sermektedir. Miras yoluyla görev devrinin otoritelerce onaylanması istikrar ve sürekliliğin sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Öte yandan türbenin mukaddes sayılması, Rezevi ailesinin burada görev yaparak manevi bir sorumluluk yüklenmesinin yanında sosyal ve ekonomik bir rol üstelendiğini yansıtmaktadır. Fermanlarda yer alan çiftçilere ve çalışanlara tahıl ve saman uğruna para aktarılması konusundaki uyarılar, türbe yönetiminin maddi yönlerini ve yerel ekonomik ilişkileri gözler önüne sermektedir. Bu tür ekonomik etkileşimlerin mütevellinin görevini yürütürken karşılaşılabileceği güçlükler ve zorluklar ile görevini yerine getirdiğini yansıtmaktadır.

Sonuç

14-16. yüzyıl, siyasi istikrarsızlığın olduğu, Sünni ve Şiiğin kesin bir şekilde ayrılmaya başladığı, İsnâaşeriyye mezhepten olanların giderek güçlendiği bir dönemdir. Özellikle tarihî İran coğrafyasında, Şiiğin güçlenmesi ve yapılanmasında en etkin unsur, Fâtıma el-Ma'sûme ve imamzâdelerin Kum şehrindeki türbelerinin korunmasıdır. Kum şehrine hâkim olan Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi yöneticilerinin başta Fâtıma el-Ma'sûme, Muhammed el-Bâkır'ın türbesi, imamzâdeler ve seyyidlere gösterdiği saygı, oldukça yüksektir. Özellikle türbenin ve etrafının korunması için müteveli olarak doğrudan Rezevi ailesi üyelerini atamaları ve fermanlardan da anlaşılacağı üzere onlara gösterdikleri imtiyaz ve yetkiler, Kum'un zamanla İsnâaşeriyye mezhebinin merkezlerinden biri hâline dönüşürmüştür.

Fermanlar incelendiğinde şehirdeki hükümdarlar ve hâkim güçler dışında Rezevi ailesinin Kum'da en etkin ve yetkin güçlerden biri olduğu tespit edilebilmektedir. Rezeviler ve dönem hükümdarlarının politikaları ve hoşgörüsü sayesinde Fâtıma el-Ma'sûme'nin Kum şehrindeki türbesi, Şii İslam dünyası için İsnâaşeriyye mezhebi mensupları tarafından en fazla ziyaret edilen, korunan ve dua edilen kutsal mekânlardan biri hâline dönüşmüştür. Rezevi ailesine, dönemin hükümdarları tarafından geniş yetkiler, dokunulmazlıklar, imtiyazlar ve çeşitli görevler verilmiştir. Müteveli olarak 14-16. yüzyıl arasında sürekli görev yaptıkları herhangi bir kesintiye uğramadığı görülmektedir.

Kaynakça

- Abadiyi, A. (1348). *Nigab-i ber Zindegani Hazret-i Fatima Masumeh-i Selamüllahiya*, Esnad-ı Mugaddes Hazreti Hazret-i Fatima Masumeh-i Selamüllahiya.
- Algar, H. İmamzade. *Encyclopaedia Iranica*, 8(4), 395-397.
<https://www.iranicaonline.org/articles/emamzada-i>
- Aylar, M. (2023). Şiiliğin merkez şehri Kum. *Ortaçağ'da Şehir: İran*. Aylar, M. (Ed.), Son Çağ Akademi.
- Bazın, M. (2002). Kum. *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 26, 261-262.
- Caferiyan, R. (2007). Geçmişten günümüze Kum kenti. *Dini Araştırmalar*. Bozan, M. (Çev.), 9 (27), 309-322.
- Caferiyan, R. (2009). *Tarih-i Teşeyyü der İran*. Çaphane-i Maharet.
- Daftary, F. (2013). *Şii İslam Tarihi*. Fethi, A. (Çev), Alfa Yayınları.
- Demir, H. (2015). Şiiliğin Horasan bölgesine taşınmasında Sâdât'ın göçü ve imamzâdelerin etkisi. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 52. DOI:10.4324/9781003110903-5
- Drechsler, A. (2024). Tarik-e Qom, history to the Safavîd period. *Encyclopaedia Iranica*
<https://iranicaonline.org/articles/tarik-e-qom>
- Ebü'l Fida (2017). *Takvimü'l Buldan (Ebü'l Fidâ Coğrafyası)*. Şeşen, R. (Çev), Yeditepe.
- Gaffarî (1343). *Tarih-İ Cihan-Ara*, Neraki, H. (Neşr.).
- Hakyemez, C. (2022). İran'da İmamiyye/İsnaaşeriyye Şiiliğinin kökeni. *İran: Bir Ülkenin Akademik Anatomisi*, Karaoğlu, O. & Elhan, N. (Ed.), (123-146) içinde. İnkılap Yayınevi.
- Huart, C. (1997). Kum. *İslam Ansiklopedisi*, 6, 981.
- İbn Havkal, (2017). E. K. *Sûratü'l-Arş (10. Asırda İslam Coğrafyası)*. Şeşen, R. (Çev.), Yeditepe Yayınevi.
- Jaffer, M. (2003). *Lady Fatima Masuma (A) Qum*. Cami'at Al Zehra/Ensariyan.
<https://islamicmobility.com/pdf/Lady%20Fatima%20Masuma%20Qum.pdf>
- Karakışla, M. D.(2024). Kum ulemasının İran siyasi hayatı ve düşüncesine etkisi (1850-1921). (Tez No. 849600). [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı vakıf medeniyeti*. Bilge Yayınları.
- Kelam, C. H. A. (1382). *Türbet-i Pâkân-ı Kum*. 1, Ensariyan.
- Kummî, H. B. M. (1361). *Tarih-i Kum*. Hasan b. Ali Kummî, (Çev.),Tahran.
- Kurt, İ. (1997). *Vakıf müessesesi XV. ve XVI. asır vakıfları*. Ensar Neşriyat.
- Manji, Z. & Hasan R. (2024). *A glance at the life of Hazrat Fatima Masumah Qum*. Ensar, Tahran.
https://www.ghbook.ir/index.php?option=com_dbook&task=viewbook&book_id=2514&Itemid=430&lang=en
- Naeini, A.M.A. (2002). *Enver El-Meşe'e*. Muhammed Rıza Ensari, Ayetullah Marashi Necefi Kütüphanesi.
- Nasir El-Şeriat, M. H. (2004). *Tarih-i Kum*. Rahnemoon.
- Öz, M. (2020). Muhammed El-Cevâd. *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 30, 512-513.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye. *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 42, 465-467.
- Rahbari, L. (2018). Their beastly manner: Discourses of non-binary gender and sexuality in Shi'ite Safavid Persia. *Open Cultural Studies*, 2(1), 758-770.
- Rahbari, L. (2020). Politics of non-motherhood in Shi'a Islam: Imagery and narratives around Fatemeh-Masoumeh of Qom. *Turkish Journal Of Shiite Studies*, 2(1), 17-31.
- Rumlu, H. (2006). *Absenüt' Tevârih*. Öztürk, M. (Çev), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sajjadi, S. (1397). Astane-i Hazreti Masume. *Darülmüarrifi Bozorg-i İslam*, 3.
- Şevket, D. F. (2017). *İrán*. Örs, D. (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tabâtabâyî, H. M. (1335). *Türbe-i Pâkân*. I, Matbaa-yi Mehr.
- Tihranî, E. B. (2022). *Kitab-ı Diyarbekriyye*. Öztürk, M. (Çev.), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

THE TOMB OF FATIMA EL-MA'SUMA AND ITS BENEFICIARIES (14TH - 16TH CENTURIES)

Extended Summary

This article examines and evaluates the decrees relating to the appointment of the trustees of the shrine of Fatima al-Ma'suma, located in the city of Qom, during the early periods of the Qarakoyunlu, Akkoyunlu and Safavid dynasties in the 14th to 16th centuries. The 866/1462 decree of Sultan Cihan Shah concerning the shrine and its surroundings outlines the terms of the donation. It also discusses the transfer of the position of Niqabat Sedat during the reigns of Akkoyunlu Uzun Hasan Bey and Sultan Yakub, as well as the management of the endowments of the Blessed Shrine of Imamzade Fatima al-Ma'suma and the Blessed Shrine of Imamzade Tahir Ali bin Muhammad al-Bakir, as detailed in the decrees of 12 Shaban 874/14 February 1474, a decree of 480/1480 and a decree written during the period of Aqqoyunlu Elvend Bey in 905/1499. In addition, two decrees from the era of Shah Ismail and three decrees from the era of Shah Tahmasb were analysed, making a total of nine decrees, with the aim of comparing the conditions and decisions stated in them. When examined in this context, the decrees related to the Fatima al-Ma'suma shrine from the 14th to the 16th centuries appear to have been written as a continuation of the previous records of endowments. The names and rulings of the previous sultans were added to the decrees, and the role of trustees of the shrine was assigned to members of the Rezevi family, indicating the continuation of the guardianship system. In fact, tracing the records in the existing decrees between 1462 and 1564, it is found that the trusteeship was first assigned to Nizameddin Ahmed-i Rezevi, followed by Nizameddin Ahmed-i Rezevi and his brother Seyyid Kemal al-din Ayatullah, then to Rashid al-Islam Rezevi, and after his death to Seyyid Shuhabeddin Mahmud Rezevi and subsequently to his brother/son Emir Sultan Ahmed, who were directly appointed as trustees.

It can be observed that the Fatima al-Ma'suma shrine and other shrines, imamzadeh tombs, mosques, prayer houses and other elements belonging to the Isna Ashariyya in the city of Qom have been protected by members of the Turkmen dynasty in this way. Not only the Fatima al-Ma'suma shrine, but also the board of trustees of the Imam Hasan al-Askari mosque, the dismissal or appointment of all servants, officials and inspectors working in the holy shrines in Qom, the management of all properties and taxes, the shrine of Muhammad al-Baqir, and the guardianship and use of the endowment funds of the surrounding shrines and mosques have been transferred to the Razavi family. An examination of the decrees reveals that the Razavi family has been given responsibility for the protection of the shrine, the endowment revenues, the repair and maintenance of the endowment, the guardianship of various mosques, the imamate and preaching in some mosques in Qom, the expenditure of products based on Sharia law in accordance with the conditions set by the endowers, the provision of property and ikta, and the maintenance of the shrine.

In addition, it has been found that tasks such as the dismissal and appointment of the shrine's servants, overseers and officials in the vicinity, the supervision of the religious and traditional affairs of the Sayyids, and the appointment or replacement of memorisers were also assigned. For example, in a decree written during the Qarakoyunlu period, the Board of Trustees was given the responsibility for providing the necessary materials for grazing, as well as the work, welfare, and control of garden affairs, the education of the Sayyids, the questioning of their religious and traditional duties, the offering of vows, and the authority to solve problems. Furthermore, Murtaza Mashariyan emphasises that the Sayyids should strive to be elevated in a way that is obligatory for them, and it is stated that each should receive a share of the endowments according to the previous order and condition of the endowment, and they should live in a manner of gratitude. In addition, it is recorded that each should contribute his share from the previous donations related to the renewal and condition of the endowment, and in this way maintain his livelihood.

Another noteworthy aspect of the decrees are the warnings and decisions regarding the governors, commanders and prominent figures of the city of Qom, which emphasise non-interference with the trustees, not disturbing their revenues and refraining from attacks. The Rezevis are acknowledged as important figures, similar to the great Sayyids, and are recognised as tarhan and merfû'el-gûlam, among others. An examination of the decrees reveals that the Rezevi family is one of the most influential and competent forces in Qom, alongside the rulers and dominant powers in the city. Thanks to the policies and tolerance of the Rezevis and the ruling monarchs of the time, the shrine of Fatima al-Ma'suma in Qom has become one of the most visited, protected and prayed to holy sites by the followers of the Isna Ashariyyah sect in the Shia

Islamic world. It has been established that the Rezevi family was granted extensive powers, immunities, privileges and various duties by the rulers of the time between the 14th and 16th centuries.

Makale Bilgisi / Article Information

Atf/Cite as

Arayancan Atıcı, A. (2024.) Fâtıma El-Ma'sûme'nin Türbesi'ne dair fermanlar ve mütevellileri (14-16. yüzyıl). SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 39-51.

Arayancan Atıcı, A. (2024.) The tomb of Fatıma El-Ma'suma and its beneficiaries (14th - 16th centuries). SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies, 3, 39-51.

Yazar / Author

Ayşe ATICI ARAYANCAN

Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

Assoc. Prof., Osmaniye Korkut Ata University

Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History

ayseaticiarayancan@gmail.com, 0000-0002-4232-2564

Geliş Tarihi / Received

10 Ekim / October 2024

Kabul Tarihi / Accepted

24 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

39-51

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.

SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 52-68.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / *Research Article*

DIYARBAKIR-BİSMİL TÜRKMEN KÖYLERİNİN 1564'TEKİ KİŞİ ADLARI PERSONAL NAMES OF DIYARBAKIR-BİSMİL TURKMEN VILLAGES IN 1564

Mehmet Salih ERPOLAT

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

msalihherpolat@hotmail.com

0000-0001-5000-7698

Geliş Tarihi:

(Received)

01.12.2024

Kabul Tarihi:

(Accepted)

22.12.2024

Yayın Tarihi:

(Published)

30.12.2024

Anahtar Kelimeler

Diyarbakır
Bismil
Türkmen
Köyleri
Kişi Adları

Keywords

Diyarbakır
Bismil
Turkmen
Villages
Person Names

ÖZ

Bu makalede, günümüzde Diyarbakır'da Türkmen-Alevi özellikleriyle bilinen köylerin 1564'teki kişi adları incelenmiştir. Buna göre araştırmaya konu olan köylerde 499 erkek vergi mükellefinin olduğu görülmüş ve bu kişiler ile babalarının adları tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kişi adları, o köylerde yaşayanların kültürleri ve inançları hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. Bu köylerde yaşayan 499 kişi ve bu kişilerin babaları için 294 farklı ad kullanmıştır. En çok Ali, Mehmet, Hüseyin, Ahmet, Hasan, İbrahim, Şah Verdi, Allah Verdi, Murad, Hızır, Balı, Budak, Seydi, Kulu, Mahmud, Şah Kulu, Halil, İmam Kulu, Pir Kulu, Nazar, İsmail adları tercih edilmiştir. Bu köylerde kullanılan Ali Kulu, Hüseyin Kulu, Şah Verdi, Şah Nazar Ali Balı, Ali Balım, Borç Ali gibi bazı kişi adları, Hz. Ali sevgisinin izlerini taşımaktadır. Bu köylerde Abdal, Kalender, Çelebi, Halife, Nefes gibi tasavvufi hayat ile ilgili şahıs adları vardır. Bunlarla birlikte Pir Kulu, Pir Gaib, Pir Veli, Şah Kulu, Şah Verdi, Sofular, Tevelli, Er Kulu Baba, Baba Hâki gibi mistik hayat ile ilişkili dikkat çeken kişi adları vardır. Ağa, Allah Kulu, Allah Verdi, Alı Balı, Ali Balım, Ali Han, Ali Kulu, Atlı, Aydın, Aydoğmuş, Gündoğmuş, Balak, Balı, Bayram, Bilmiş, Karabaş, Karaca, Kaya, Kayıtmaz, Kılıç Mehmet Paşa, Kulu, Çalap Verdi, Çırak, Çoban, Delücek, Dilenci, Dostçakar, Dönmez, Durak, Dur Han, Dur Ali, Durmuş, Er Kulu Baba, Eslemez, Eyne (İne) Bey, Polad, Satılmış, Sevindik, Güvendik, Hanım, Kalaç, Karaman, Kara Çalı, Kara Oğlan, Tanrı Verdi, Taştımur, Turhan, Uğurlu, Ulaş, Yağdı, Yağmur, Yaramış, Yar Kulu, Yol Kulu gibi Türkçenin kişi adlarına yansımış çok sayıda yadigarı vardır. Tespit edilen bu kişi adlarının filoloji, tasavvuf tarihi, mezhepler tarihi gibi farklı disiplinlerde araştırma yapacak bilim insanlarına ham madde niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

This article examines the personal names of 1564 villages known for their Turkmen-Alevi characteristics in Diyarbakır today. Accordingly, it was observed that there were 499 male taxpayers in the villages subject to the study, and the names of these individuals and their fathers were identified. These personal names identified carry important clues about the culture and beliefs of the people living in those villages. The 499 people living in these villages and their fathers used 294 different names. The most preferred names were Ali, Mehmet, Hüseyin, Ahmet, Hasan, İbrahim, Şah Verdi, Allah Verdi, Murad, Hızır, Balı, Budak, Seydi, Kulu, Mahmud, Şah Kulu, Halil, İmam Kulu, Pir Kulu, Nazar, İsmail. Some personal names used in these villages, such as Ali Kulu, Hüseyin Kulu, Şah Verdi, Şah Nazar Ali Balı, Ali Balım, Borç Ali, bear traces of love for Hz. Ali. In these villages, there were personal names related to mystical life such as Abdal, Kalender, Çelebi, Halife, Nefes. In addition to these, there were also notable personal names related to mystical life such as Pir Kulu, Pir Gaib, Pir Veli, Şah Kulu, Şah Verdi, Sofular, Tevelli, Er Kulu Baba, Baba Hâki. There were many heirlooms in Turkish personal names such as Ağa, Allah's Servant, Allah Verdi, Alı Balı, Ali Balım, Ali Han, Ali Kulu, Atlı, Aydın, Aydoğmuş, Gündoğmuş, Balak, Balı, Bayram, Bilmiş, Karabaş, Karaca, Kaya, Kayıtmaz, Kılıç Mehmet Paşa, Kulu, Çalap Verdi, Apprentice, Çoban, Delücek, Beggar, Dostçakar, Dönmez, Durak, Dur Han, Dur Ali, Durmuş, Er Kulu Baba, Eslemez, Eyne (İne) Bey, Polad, Satılmış, Sevindik, Güvendik, Hanım, Kalaç, Karaman, Kara Çalı, Kara Oğlan, Tanrı Verdi, Taştımur, Turhan, Uğurlu, Ulaş, Yağdı, Yağmur, Yaramış, Yar Kulu, Yol Kulu. These identified personal names serve as raw material for scientists who will conduct research in different disciplines such as philology, history of Sufism, and history of sects.

Atf/Cite as: Erpolat, M. S. (2024). Diyarbakır-Bismil Türkmen köylerinin 1564'teki kişi adları. *SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 52-68.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Bu makalede, 1564'te Amid (Diyarbakır) Sancağı'na bağlı Kadı-ı Ulya (Büyük Kadılı), Acı-ı Ulya (Türkmenhacılı), Acı-ı Süfla, Seyyid Hasan, Şükrollah (Şükürlü), Çöltepe (Baba Hâkî), Tezekli, Darı/Yenitepe (1928'de Türkmen Darılı günümüzde Ulutürk), Ak meşhed-i Köselü ve Şarabi köylerinin 1564'te tutulan tahrir defterlerinde yer alan kişi adları incelenmiştir. 499 vergi mükellefi ile bunların babalarının adları tespit edilerek tablo halinde, alfabetik sıra ile verilmiştir (bk. Tablo 1). Bu tabloda, Diyarbakır'daki bu dokuz köyde ikamet eden kişilerin tercih ettikleri kişi adlarını görmek mümkündür.

Bu köylerden Büyük Kadılı, Şükürlü, Türkmenhacı, Köseli, Seyyid Hasan (Bakacak) ve Şarabi (Nahırkıracı) köyleri, yöredeki Alevi-Türkmen köyleri olarak bilinmektedir. Tezekli (Aralık) ve Baba Hâkî köyleri Sünnileşmiş Türkmen köyleri olarak dikkat çekmektedir. Bunlardan Baba Hâkî köyü halkı günümüzde Kürmançî (Kürmanca) lisanını konuşmaktadır. Zira eski halkı köylerini terk etmiş yerlerine Kürmançî konuşan vatandaşlarımız ikamet etmektedirler. Köyün bugünkü halkı köyün eski Türkmen-Alevi köyü olduğunu bilmektedirler (Bu bilgi Baba Hâkî (Çöltepe) köyünden olan Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 1. Sınıf öğrencisi Berfin İldeniz'den alınmıştır. Görüşme tarihi 04.11. 2024. Kendisine müteşekkirimiz). Ancak son yıllarda yöredeki demografik yapının değişmesine bağlı olarak bu köyler de tarihî özelliklerini kaybetme durumuyla karşı karşıyadır.

Diyarbakır Türkmen-Alevi köyleri mensup oldukları ocakları bilmektedirler. Bu ocaklar bilimsel araştırmalara da konu olmuştur (Akin & Ekici, 2012, s. 235-240; Demirelöz, 2022, s. 195). Bu çalışmalara göre Darlı ve Seyyid Hasan köylerinde İmam Zeynel Abidin ve Zelil Kalender Ocağı; Türkmenhacı köyünde Beyazid-i Bostan (Bistami) Ocağı, Battal Gazi Ocağı, Ersefil Bozkurt Ocağı, Babusor Ocağı, Şükürlü köyünde Güzel Şah ve Sarı Saltık Ocakları, Büyük Kadı köyünde Dede Karkın ve Ağu İçen Ocakları vardır.

Diyarbakır Vilayetinde XVI. yüzyıldaki Türkmen köyleri bu dokuz köyden ibaret değildi. Nitekim tahrir defterlerindeki verilerden Diyarbakır'ın eski adı olan Amid Sancağı'na bağlı birçok köyde Türkmenlerin yaşadıkları ve adları tamamen Türkçe olan yüzlerce köy ve mezraların olduğu tespit edilmiştir (Erpolat, 2023, s. 358). Türkmenlerin bölgedeki yoğun varlığının XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. 1930'lu yılların başında yörede görev yapan Basri Konyar yöre halkından duyduklarına dayanarak vaktiyle Diyarbakır'da Türkmenlerin yaşadığı 300 köyün var olduğunu belirtmiştir (Konyar, 1936, s. 54-55). Fakat XX. yüzyılın başlarında bu köy sayısı Darlı, Türkmenacı, Seyithasan, Şükürlü, Şarabi, Kadıköy, Tezekli ve Köseli olmak üzere dokuza gerilemiştir.

Bu köylerden Baba Hâkî ile Seyyid Hasan köyleri arasında bir bağ vardır. 1518'de yapılan tahrirde Seyyid Hasan köyünde kayıtlı ilk üç kişinin Baba Hâkî'nin oğulları Şeyh Hasan, Hüseyin ve Safa oldukları tespit edilmektedir. Seyyid Hasan köyünün adı büyük bir ihtimalle Baba Hâkî'nin burada adı geçen oğlu Şeyh Hasan'ın adından gelmektedir. Baba Hâkî köyünün adı Diyarbakır vilayetinin 1518'de yapılan tahririnde geçmemektedir. Tespitlerimize göre Baba Hâkî köyünün adı ilk defa 1526'da tutulan tahrir defterinde geçmektedir. Baba Hâkî o tarihte Savur kazasına bağlı olup 12 hane, iki mücerred kişinin kayıtlı olduğu bir köy idi. Köyün adı tahrir defterinde *Semrah Depe nâm-ı diğer Bâba Hâkî* şeklinde yazılmıştır. Adı geçen tarihte köyde *Baba Hâkî Zaviyesi* ve 4400 akçe geliri olan bir vakfı vardır (BOA, TD.d., 998, 36). 1540 ve 1564 tarihlerinde yapılan tahrirlerde ise köyün adı *Çöl Depe nd. Baba Hâkî* olarak değişmiştir. 1540'ta Baba Hâkî köyünde aralarında Şah Kulu bin Zeynelabidin, Ali Han, Haydar, Bayram, İmam Kulu, Garib adlarını taşıyan 19 hane, 4 mücerred kişi yaşıyordu (BOA, TD.d., 1540, 416). Köy XVI. yüzyıl boyunca Savur'a bağlı idi.

Baba Hâkî adı tahrir defterinde 1518'de hayatta olan üç kişinin babasının adı olarak geçtiğine dayanılarak bu kişinin XV. yüzyılın sonlarında ya da XVI. yüzyılın başlarında hayatta olduğu tahmin edilmektedir. Muhtemelen, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti'nin bölgedeki mücadeleleri sırasında, Baba Hâkî'nin çocukları babalarının adını taşıyan köyden ayrılarak Seyithasan köyünü şeneltmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye tam olarak hâkim olmasından hemen sonra Baba Hâkî köyü tekrar şeneltilmiş olmalıdır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi 1526'da köyde Baba Hâkî zaviyesi vardır. Kanaatimizce Baba Hâkî köyündeki zaviyenin kuruluşu Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasından önceki tarihlere dayanmaktadır.

1. Türkmen Köylerindeki Kişi Adları Hakkında Notlar

Bir iskân, köy veya beldenin tahrir defterlerindeki kişi adları o iskân yerinin tarihi, orada yaşayanların inançları ve kültürleri hakkında birtakım ipuçları taşırlar. Bu kanaatten hareketle tespitlerimizi notlar hâlinde sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Tahrir defterinde kayıtlı olan erkek mükelleflerin adlarından sonra babalarının adı yer almaktadır. Mufassal tahrir defterlerindeki veriler, araştırmacılara iki neslin kişi adları hakkında bilgi sahibi olma imkânı vermektedir. Bu durum, tahrir defterinde Yağmur Veled-i Yar Ali şeklinde kaydedilmiştir. Bazen de Gündoğmuş b. Kayıtmaz şeklinde kayıt edildiği görülmektedir (BOA, TD. d. 64: 1518, s. 586). Ziya Gökalp, Türk tarihinde kişilerin kendilerini bu şekilde tanımlamalarının, Avrupa'daki gibi değişmez aile isimlerinin ortaya çıkmasına engel olduğunu ileri sürmektedir. Bunun için her kişinin adının yanında bir de aile adını almasının mecburi olmasını ileri sürmüştür. Aile adını almak istemeyenlere hükümet tarafından uygun bir aile adının belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Gökalp, 2018, s. 432-433).

Bu köylerde yaşayan 499 vergi mükellefleri ve babalarının adları arasında en çok kullanılan kişi adları Ali (32), Mehmet (31), Hüseyin (20), Ahmet (16) Hasan (15), İbrahim (13), Şah Verdi (10), Murad (10) Allah Verdi (9) ve Hızır (9) şeklinde sıralanmıştır.

Bu kişi adlarının yanında 1564'te Abdal, Abdi, Abdullah, Abdülkerim, Acem Hacı, Ali Balı, Ali Balım, Ali Bey, Ali Fakih, Ali Han, Arafa, Aşık, Atıyye, Atlu, Aydın, Aziz, Baba Kulu, Bahadır, Balak, Bari, Bayezid, Bedir, Behlül, Bilmiş, Borç Ali, Cabi Maksud, Cabir Kulu, Calud, Cemil, Cüneyd, Cuma, Çelebi, Çırac, Delücek, Devlet Han, Derviş Ali, Dilenci, Dost Ali, Dostçakar, Dönmez, Emir, Emirze, Erkulu Baba, Enhar, Eslemez, Evliya, Eyne Bey, Eyne Hoca, Fazlı, Fethullah, Feyyaz, Gaib Kulu, Ganim, Gero, Gezgör (Gergor), Gül Ahmed, Habib, Hoca, Hoca Zekeriya, Hacı, Hacı Ahmed, Hacı Ahmed, Hacı Ali, Hacı Beşaret, Hacı, Mahmud, Halife, Hamid, Hanım, Hamir, Hardan (Cerdan), Haro, Hayri, Hızır Şeh, Hilal, Hoca, Hüdadad, Hoş Haber, Hüseyin Kulu, İmam, İnsan Kulu, İnyet, İnce, İsa, İsrail, İzzet, Kalaç, Kara Çalı, Kara Oğlan, Kara Maksud, Kara Üveys, Kara Baş, Kara Koca, Kaya, Kayıtmaz, Kerim Devli, Kılıç Mehmed Paşa, Koçu, Koyun Ali, Köse, Kubad, Küçük Şah Kulu, Mâtır, Mesud, Mihmad, Miri Han, Minnet, Molla Bedir, Mudlic, Muhal, Muzaffer, Müftü, Mürsel, Müstehab, Nebi, Nefes, Nihad, Oruç, Pir Ahmed, Pir Ali, Pir Garib, Pir Kadem, Pirder, Piri Han, Pir Kulu, Pir Mezid, Rahne, Rebi' Salim, Saidi, Sarı Hasan, Sarı Mehmed, Selim, Serika, Seydi Kulu, Seyyid Behlül, Seyyid Fazlı, Seyyid Kulu, Seyyid Mehmed, Seyyid Nuri, Sultan Kulu, Sübhan, Şaban, Şah Nazar, Şakir, Şahabeddin, Şems, Şemseddin, Şeyho, Şükür Ali, Tahir, Tanrı Verdi, Taş Timur, Tatar, Uğurlu, Ulaş, Usta Piri, Ümmet, Vefa, Veli Han, Yaramış, Yasın, Yar Kulu, Yuşa' adları birer kişinin adında görülmektedir.

Ağa, Allah Verdi, Ali Kulu, Atlı, Aydın, Aydoğmuş, Baba Kulu, Balak, Bayram, Bilmiş, Çalap Verdi, Çırac, Çoban, Delücek, Dostçakar, Dönmez, Durak, Dur Ali, Durmuş, Eslemez, Eyne Bey, Han Kulu, Budak, Gündoğmuş, Güvendik, Hüda verdi, Kayıtmaz, Kulu, Balı, Han Ahmet, Han Kulu, Hüseyin Kulu, İmam Kulu, Kadir Kulu, Kalender, Karaman, Kara Çalı, Kara Oğlan, Kulu, Mehdi Kulu, Nefes, Pir Kulu, Sultan Kulu, Şah Kulu, Tanrıverdi, Taş Timur, Timur Han, Uğurlu, Ulaş, Yağdı, Yaramış ve Yol Kulu gibi Türkçe kişi adları dikkat çekmektedir (bk. Tablo 1). Zira günümüzde, bu Türkçe kişi adlarının tercih edilmesinde isteksizlik olduğu düşünülmektedir.

Yusuf, İbrahim, Süleyman, İsmail, Yakup, Musa, İsa ve Mehmed (Muhammed) gibi doğrudan peygamber adlarının yanı sıra Ahmet, Mahmut gibi İslam peygamberi için kullanılan adların Diyarbakır'daki Türkmen köylerinde mukim kişiler arasında yaygın olarak tercih edildiği müşahede edilmektedir. Mustafa adı ise sadece bir kişinin adında görülmektedir.

Dört halifenin adları olan Ebubekir (Bekir), Osman, Ömer ve Ali, Anadolu coğrafyasında kişi adı olarak çok tercih edilen adlardandır. 1564'te tutulan tahrir defterlerinde, araştırmamıza konu olan köylerde en çok tercih edilen adlardan birinin Ali olduğu görülmüştür. Tespitlerimize göre Ali adı, oğul neslinden 32, baba neslinden 13 kişiye verilmiştir. Bunun yanında Ali Balı, Ali Balım, Ali Bey, Ali Fakih, Ali Han, Ali Kulu, Borç Ali, Koyun Ali, Derviş Ali, Dost Ali, Nur Ali, Pir Ali, Han Ali, Seydi Ali ve Yar Ali gibi içinde Ali olan adlar da vardır. Araştırmamıza konu olan bu dokuz köydeki kişi adları arasında Ebubekir (Bekir) ve Ömer adlarına tesadüf edilmezken Osman adı sadece baba neslinde iki kişinin adında görülmüştür.

Ak Meşhed-i Köseli köyünde kayıtlı Ali Fakih adı dikkat çekmektedir. Bu kişinin adında yer alan fakih ibaresinin adı geçen köyde İslam hukukunu iyi bilen birinin olduğuna işaret etmektedir.

Halife, Yol Kulu, Nefes ve Kalender gibi tasavvufî hayatla ilgili olan kişi adları dikkat çekmektedir. Bu kişi adlarının yanında Ali Kulu, Hüseyin Kulu, Yol Kulu gibi Anadolu'nun birçok yöresinde daha çok Türkmenler arasında görülen, Hz. Ali sevgisinin kişi adlarına yansıdığı müşahede edilmektedir.

Müslümanlar arasında Muharrem, Safer, Recep, Şaban ve Ramazan gibi Hicrî ayların kişi adı olarak tercih edilmesi yaygın bir durumdur. Ancak kişi adlarını incelediğimiz köylerde Şaban ismi oğul neslinde bir, baba neslinde iki olmak üzere toplam üç kişinin adında görülmüştür. Yapılan incelemede Muharrem, Safer, Recep ve Ramazan adlarına tesadüf edilmemiştir.

Ali, Hasan ve Hüseyin gibi Müslümanlar tarafından Ehl-i Beyt olarak tabir edilen kişilerin adları yaygın olarak tercih edilmiştir.

Yukarı Acı köyünde Kasım adlı kişi, çocuklarından birine Aydoğmuş değerine bu isme ses olarak uyumlu olması bakımından Gündoğmuş adını koymuştur. Aile içinde kardeş adlarında ses uyumunun olması dikkat çekmektedir.

Bu makaleye konu olan köylerde kullanılan kişi adlarının bir kısmı Ahmet, Mehmet, Ali, Budak, Durmuş, Hasan, Hüseyin; bir kısmı da bey, han, gül, hoca (hâce), koca, pir, seydi ve şah gibi sıfatları isimlerin önünde kullanmak suretiyle oluşturulmuştur. Bunların yanında “verdi” fiiliyle oluşturulan Allah Verdi, Çalap Verdi, Hüda Verdi, Şah Verdi Huda ve Şah adlarından sonra verdi fiiliyle oluşmuş kişi adlarının kullanımının da yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Ağa, Atlı, Aydın, Aydoğmuş, Bayram, Balak, Baba Kulu, Balı, Budak, Bilmiş, Çalapverdi, Çırak, Çoban, Dostçakar, Dönmez, Durak, Erkulu, Eslemes, Gündoğmuş, Güvendik, İnce, Kalaç, Kara, Karabaş, Karaca, Kara Koca, Kara Oğlan, Kaya, Kayıtmaz, Koçu, Kulu, Okçu, Satı, Satılmış, Sevindik, Tanrıverdi, Taştımur, Timur (Demir), Durhan, Turhan, Yağdı, Yağmur, Yaramış ve Yol Kulu gibi tamamen Türkçe olan adların yaygın olduğu müşahede edilmektedir (bk. Tablo 1).

Han Ahmet, Han Kulu ve Han Ali gibi kişi adlarında “han” sıfatı adlardan önce; Ali Han, Tur Han, Veli Han, Devlet Han, Miri Han ve Piri Han misallerinde ise *han* sıfatı adlardan sonra kullanılmıştır. Han sıfatı günümüzde de Oğuzhan ve Turhan olduğu gibi adlardan sonra kullanılmaktadır.

Hoca (Hâce) adının Hoca, Eyne Hoca ve Hace Zekeriya gibi hem kişi adı hem de sıfat olarak kullanıldığı müşahede edilmektedir. Osmanlı dönemi kişi adlarında çokça rastlanılan *hâce* kelimesi Farsçada, efendi manasında iken Türkçede kelimenin hem manası hem de telaffuzu değişmiştir. Farsçada *hâce* olan kelime Türkçede *hoca* şeklini almıştır. Kelimenin manası ise halk fakihî ve mektep muallimidir (Gökalp, 1923, s. 101).

Haydar ve Abbas gibi hayvan adlarından ilham alınarak tercih edilen kişi adları görülmüştür. Arslan anlamına gelen Abbas ve Haydar adlarını hayvan adı olmaktan çok İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinden olan Hz. Abbas ve Hz. Ali'ye duyulan muhabbetin kişi adlarına yansması olarak değerlendirmek daha isabetli olabilir.

Arapçada *kul* manasına gelen “abd” ile başlayan kişi adlarının kullanımı yaygındır. Ancak 1564'te Türkmen köylerinde *abd* ile başlayan kişi adları arasında oğul neslinden birer Abdullah ve Abdülkerim, iki de Abdurrahman adı vardır. Buna mukabil, incelediğimiz köylerde Kulu, Allah Kulu, Ali Kulu, Baba Kulu, Cabir Kulu, Emirze Kulu, Er Kulu, Gaib Kulu, Han Kulu, Hüseyin Kulu, İhsan Kulu, İmam Kulu, İnsan Kulu, Kadir Kulu, Küçük Şah Kulu, Mehdi Kulu, Mehmed Kulu, Mürsel Kulu, Pir Kulu, Seydi Kulu, Seyyid Kulu, Sultan Kulu, Şah Kulu, Yar Kulu ve Yol Kulu adlarının olduğu dikkat çekmektedir.

Sonu *-din* ile biten kişi adlarının kullanımı tarihte olduğu gibi günümüzde de yaygındır. Ancak Diyarbakır'daki Türkmen köylerinde, bu grupta değerlendirilebilecek kişi adları yok denecek kadar azdır. Bu gruptaki kişi adları Şahabeddin, Şemseddin ve Zeyneddin ile sınırlı olduğu görülmüştür.

Tahrir defterinde, bazen kişi adı yerine meslek adının yazıldığı da görülmektedir. Yazıcı, bezirgân, alemdar, zerger, habbaz, hayyat gibi adlar buna örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında, Çerçi Ali adında olduğu gibi bu kişiyi Ali adını taşıyan diğerlerinden ayırmak için mesleği ile beraber yazıldığına da şahit olunmaktadır (Erpolat, 2008, s. 314-320; Erpolat, 2022, s. 124).

Anadolu'daki kişi adlarında “yar” kelimesini adlardan önce ve sonra kullanarak yeni kişi adları meydana getirmek yaygındır. Yâr, Yar Ahmet, Allah Yar ve Hüseyin Yar gibi. Ancak Diyarbakır'daki

Türkmenler arasında yar kelimesinin Yar Ali, Yar Kulu ve Yar Ahmet şeklinde sadece ön adlarda yer aldığı dikkat çekmektedir.

Tahrir defterlerindeki kişi adları arasında Tanrıverdi, Tanrıvermiş, Çalapverdi ve Hüdaverdi gibi anlamca aynı olan kişi adları yaygındır. Diyarbakır'daki Türkmen köylerinde de *Allahverdi*, *Çalapverdi*, *Şahverdi* ve *Tanrıverdi* adlarının kullanıldığı tespit edilmektedir. 1540'ta yapılan tahrirde, Ak Meşhed-i Köseli köyünde Tanrıvermiş adının kullanılmış olduğu görülmektedir (BOA, TD. d., 200: 1540, 82). Bu kişi adlarının yanında Durak, Durmuş, Dur Ali gibi Türkçedeki dur fiili esas alınarak meydana getirilen kişi adları dikkat çekmektedir.

Şükrullah köyünde, Hüdâdâd v. Hacı ve Hacı v. Hüdâdad yer almaktadır (TKGM. KKA, TD. d.: 1564, 62ab.) Bu iki misalde Hacı adlı kişinin, oğluna babasının adı olan Hüdâdad adını verdiği görülmektedir. XVI. yüzyılda çocuğa dedesinin adının verilmesi geleneği, günümüzde de hemen hemen Türkiye'nin her tarafında yaşatılmaktadır.

Yukarı Acı (tahrir defterlerinde Acı-ı Ulya) köyünde, Kasım oğlu Aydoğmuş ve Gündoğmuş adlı kardeşler vardır. Aşağı Acı köyünde kayıtlı 9 seyyid vardır. Bu kişiler, Seyyid Fazlı veled-i Seyyid Mehmed, Allah Verdi birader-i o. Kasım v. Mehmed. Sultan Kulu v. Mehmed, Şah Verdi v. Fazlı, Seydi Kulu v. Allah Verdi, Seyyid Nuri, Hüseyin v. Ali, Hasan birader-i o şeklinde tescil edilmişlerdir. Aynı köyde, Mahmud ve Usta Piri adlı kişilerin demirci oldukları adlarının yanında "haddâd" ibaresinin yazılmasından anlaşılmaktadır.

Burada araştırma konusu olan Türkmen köylerinde Mâtır, Tevelli (Tevellâ) gibi ilginç bazı kişi adları veya kişi adları yerine, seyrek de olsa, kullanılan sıfatlar vardır. Bunlardan Mâtır *Yeni Tepe nd. Darlı* köyü sakinleri arasında yer almaktadır. Mâtır yağın, yağıcı (Devellioğlu, 2011, s. 677) anlamına gelen bir kelimedir. Calut, Davut peygamber ile savaşıran iri yapılı kimse, güçlü, kuvvetli, yiğit kimse anlamına gelmektedir (Parlatır, 2011, s. 230). Tevelli (Tevellâ) adının kelime anlamı düşünüldüğünde bu adın tasavvufi hayat ya da Ehl-i Beyt sevgisi ile ilişkilendirilebilecek bir kişi adı olduğu düşünülebilir. Zira Tevelli (Tevellâ) kelimesi sözlükte birini dost tutma, sevmeye; yaklaşma, yanasma; Hz. Muhammed ve soyuna sevgi besleme manasına gelmektedir (Parlatır, 2010, s. 1713). Günümüzde Mâtır ve Tevelli (Tevellâ) gibi kişi adlarına artık tesadüf edilmemektedir.

Bu köylerde kişi adlarından sonra Karamanî ve Gencevî gibi nispet bildiren ifadeler vardır. Karamanî nispeti Şarabi köyünde *Veli-i Karamanî* adında görülmektedir. Buradaki Karaman kelimesinin, Anadolu'daki Karaman vilayeti mi yoksa Karaman adlı Türk boyu mu olduğu tespit edilememektedir. Yukarı Kadı köyünde *Ali-i Gencevî* adlı bir kişi vardı. Adına bakıldığında bu kişinin Azerbaycan'daki Gence adlı şehirden geldiği anlaşılmaktadır. Bunların yanında *Yeni Depe nd. Darlı* (TKGM., KKA., TD.d., 1564, 148ab) köyünde bir Türk boyu olan *Kalaç* (Sümer, 1992, s. 273) adı, bir kişi adında görülmektedir.

Burada kişi adları incelenen Türkmen köylerinde yaşayanlar arasında *molla* olarak tavsif edilen Molla Bedir ve Molla Hasan *seyyid* unvanı ile tavsif edilen beş kişi vardır. Bunun yanında Aşağı Acı köyünde 9 kişinin *seyyid* oldukları belirtilmiştir. Bu köylerde *şeyb* sıfatını taşıyan kimse yoktur.

Tahrir defterlerindeki kişi adlarına dair bazı notlar Diyarbakır yöresindeki demografik yapının değişimine ışık tutacak niteliktedir. Yukarı Kadı köyündeki birinin Kürd Ali; Seyyid Hasan köyünde Hızır Şeh, Ali, Pirder, Koyun Ali, Şah Kulu, Emirze, ve Pir Gaib olmak üzere yedi kişinin Kürt oldukları belirtilmiştir; Baba Hâkî köyünde bir kişinin adı için Kürd; Şarabi köyünde ise Mehmet adlı kişinin babasının adı yerine *Kürd* ifadesi yazılmıştır. Buradaki Kürd ifadesinin aidiyetlerini mi yoksa o kişilerin adlarını mı ifade etmekte olduğu hususunda bir belirsizlik vardır. Ancak Emirze v. Kürd, Hızırşeh v. Kürd, Kürd v. Atlu ve Mehmed v. Kürd şeklinde yazılmış olmaları dikkate alındığında bu kişilerin adlarının Kürt olduğuna hükmetmek daha isabetli olacaktır.

Bu çalışmaya konu olan köylerde Türkçe ve Alevi kültürü ile ilişkilendirilebilecek kişi adları sadece bu defterdeki verilerle sınırlı değildir. Bu köylerin daha önce 1518 ve 1540'ta tutulan tahrir defterlerinde de benzer durum görülmektedir. Mesela bugün Türkmenhacı olarak bilinen köyün 1518'de Yukarı (Ulya) Acı olan köyde Hasan, Hüseyin, Aydın, Dur Ali, Kaya Harabî, Piri, Budak, Ali (BOA, TD.d. 1518: 35); Aşağı Acı köyünde: Şah Kulu, Pir Kulu, Aliyar, Yol Kulu, Abdal, Cafer, Haydar, Seydi Ali (BOA, TD.d. 1518: 36); Şükrullah (Köhne) köyünde ise Hüseyin, Yağmur, Dıraç (Turaç), Halef, Timur, Sultan, Satı, Hüseyin, Yusuf Türkmen, Baba-ı Türkmen (BOA, TD.d. 1518: 31) adlı kişilerin olması bu konudaki görüşümüzü desteklemektedir.

Bu kişi adları incelenen köylerin Türkmen-Alevi oldukları hususu sadece bu kişi adları üzerinden hareketle ifade edilmesi kuşkusuz tek başına yeterli delil olmayabilir. Bu köylerde Alevi ocak kültürünün hâlâ yaşıyor olması, Seyyid Hasan köyünde Abdal Dede Türbesi'nin olması, Türkmenhacı köyünde Kabasakal, Sarısakal ve Yedikızlar ziyaretlerinin olması, Yukarı Kadı (Türkkadı) köyünde Deveboynu ve Dolu Baba (Tigris-Yıldız, 2013, 299), Şükürlü köyünde Güzel Şah Türbesi, Darılı köyünde Sulak ve Karababa adındaki ziyaretgâhların Türkmen-Aleviler tarafından önemli kutsal mekânlar olarak kabul görmeleri konu ile ilgili olan şüpheleri izale edecek maddi delillerdendir. Bunlardan Şükürlü köyündeki Güzel Şah Türbesi her yıl Mayıs ayında Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan Alevilerin gelip topluca ziyaret ettikleri önemli bir kutsal mekândır (Bu bilgiler Türkmenhacı köyü Dedesi Hasan Baykut ve aynı köyden Cumali Karaman beylerle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Kendilerine teşekkür ederiz.).

Aşağıda, araştırmamıza konu olan köylerde 1564'te yaşayan kişiler ile o kişilerin baba adları ve kullandıkları arazi miktarını içeren bilgiler, tahrir defterindeki yazılış sırasına göre verilmiştir. Ayrıca köylerin kaç haneden oluştuğu, köyde yaşayan erkek vergi mükelleflerinin adları, babalarının adları, evli veya bekar oldukları hakkında da detaylı bilgiler verilmiştir.

Tahrir defterlerinden tespit edilen kişi adları Arap alfabesindeki imlalarına sadık kalarak verilmiştir. Bundan dolayı Mehmet adı Mehmed; Ahmet adı Ahmed; Maksut adı, Maksud; Elvent adı, Elvend; Murat adı, Murad; Mahmut adı, Mahmud şeklinde verilmiştir.

1. 1. Kadı-ı Ulya (Yukarı Kadı) (TKGM., KKA., TD.d., 175b)

1- Kürd Ali v. Seydi Ali ç. 2- Pir Kulu v. o m. 3- Ümmet v. Şah Ali ç. 4- Piri v. o m. 5- Doğmuş v. Pir Ali nç. 6- Yusuf birader-i o 7- Pir Kulu birader-i diğer 8- Hüseyin v. Mahmud nç. 9- Murad v. Köse Ahmed b.10- Şah Veli v. Tayyib b. 11- Eyneddin v. Kara nç. 12- Ali v. Yusuf ç. 13- Mehmed v. Habil 14- Maksud v. Kör Ahmed ç. 15- Mansur birader-i o ç. 16- İsmail birader-i diğer b. 17- Cuma v. Mahmud ç. 18- İbrahim birader-i o m. 19- Mustafa v. Mehmed ç. 20- İsa v. Mehmed ç. 21- Cebrail v. o m. 22- Ali v. Pir Veli ç. 23- Hamza birader-i o b. 24- Mansur v. Hüseyin b. 25- Musa v. Mehmed b. 26- Kaya v. Okçu nç. 27- Şehsüvar v. Gaffar nç. 28- Budak v. Hoşkadem b. 29- İsmail birader-i o m. 30- Murad Garib b. 31- Eyne Bey v. Kara ç. 32- Hüseyin v. Ali Elvend b. 33- Şah Nazar v. Elvend nç. 34- Koçu v. o m. 35- Hasan birader-i o m. 36- Hüseyin v. Yusuf ç. 37- Kaya v. Hacı Yusuf ç. 38- Okçu Halil ç. 39- Mehmed v. Hoşkadem b. *imam* 40- Ali v. Garib b. 41- Ali Gencevî b.

1. 2. Acı-ı Ulyâ (Yukarı Acı) (TKGM., TD.d., 1564, 71b)

1- Ayvad v. Pir Ali ç. 2- Pir Veli v. Maksud ç. 3- Pir Kulu birader-i o m. 4- Nazar v. Durmuş ç. 5- Hasan v. Ali ç. 6- Hasan v. Murad ç. 7- Ali Han birader-i o b. 8- Mahmud v. Sultan ç. 9- Hasan v. o m. 10- Pir Veli v. Mahmud b. 11- Seydi v. diğer b. 12- Mahmud v. Ahmed nç. 13- Kasım v. Budak nç. 14- Budak v. o 15- Aydoğmuş v. Kasım m. 16- Gündoğmuş birader-i o m. 17- Piri v. Ahmed m. 18- Murad birader-i Ahmed m. 19- Pir Ahmed v. Murad nç. 20- Ahmed birader-i o m. 21- Memi v. Ahmed nç. 22- Tatar v. o m. 23- Pir Kulu v. Hasan ç. 24- Hasan v. o m. 25- Veli v. Hüseyin ç. 26- Nebi birader-i o ç. 27- Piri v. Veli m. 28- Allah Kulu v. Nebi nç. 29- Balı v. Hüseyin 30- Dostçakar v. o m. 31- Ali v. Hüseyin b. 32- Mehmed v. Balı b. 33- Alihan v. Ayvad b. 34- Balı v. o m. 35- Evliya v. Mahmud b. 36- Ahmed v. Mehmed Kulu m. 37- Seydi v. Mahmud b. 38- Tanrı Verdi v. Hüseyin ç. 39- Budak v. o m. 40- Çelebi birader-i o m. 41- Hüseyin b. 42- Mehmed Sofular b. 43- Mahmud haddâd b. 44- Usta Piri haddâd b. 45- Ali v. o m. 46- Pir Veli v. Mahmud b. 47- Arafa v. o b. 48- Balı v. Hüseyin b. 49- Ali v. Hüseyin b. 50- Alihan v. Murad b. 51- Balı v. Ayvad 52- Dede v. Hüseyin b. 53- Güvendik v. Piri b. 54- Turhan (Durhan) birader-i o m. 55- Hasan v. Hızır ç. 56- Murad v. Ahmed m. 57- Güvendik v. Matar nç. 58- Sevindik v. Veli nç. 59- Hüda Verdi v. Mehmed nç. 60- Şah Kulu v. Balı m. (72a) 61- Mürsel v. Ali m. 62- Şah Kulu v. Mahmud m. 63- Hüseyin v. Hasan m.

Çiftlik-i İbrahim v. Hüseyin 1ç. Çiftlik-i Budak v. Kör Sitti 1ç. Çiftlik-i İbrahim v. Durmuş.

Neferen: 63 Hane: 40 Mücerred: 23.

1. 3. Acı-ı Süflâ (Aşağı Acı) (TKGM., KKA., TD.d., 1564, 103a)

1- Seyyid Fazlı v. Seyyid Mehmed nç. *seyyid* 2- Allah Verdi birader-i o nç. *seyyid* 3- Kasım v. Mehmed nç. *seyyid* 4- Sultan Kulu v. Mehmed nç. *seyyid* 5- Şah Verdi v. Fazlı *seyyid* 6- Seydi Kulu v. Allah Verdi *seyyid* 7- Seyyid Nuri birader *seyyid* 8- Hüseyin v. Ali ç. *seyyid* 9- Hasan birader-i o *seyyid* 10- Kulu v. Cüneyd ç. 11-

Han Kulu v. o b. 12- Nefes v. Cüneyd nç. 13- İzzet birader-i o b. 14- Han Kulu v. Yar Kulu ç. 15- Kulu v. o b. 16- Emirze Kulu birader-i diğer 17- Seydi Ali v. Davud ç. 18- Ahmed v. o m. 19- Hızır v. Ali ç. 20- Veli Han v. Mezid b. 21- Yağdı v. Abdi nç. 22- İbrahim v. Şah Kulu ç. 23- Ahmed v. o b. 24- Sevindik v. diğer m. 25- çiftlik-i Ahmed 'an gulemân-ı Van ç. 26- Hasan birader-i o b. 27- Hayri birader-i diğer m. 28- Ali Kulu v. Şah Kulu nç. 29- İlyas v. Gayb Kulu nç. 30- Mehmed v. Emir b. 31- Ağa v. Ali b. 32- Şah Verdi v. Ahmed nç. 33- İbrahim v. o m. 34- Veli v. Ali b. 35- Ali v. Veli b. 36- Şah Verdi v. Güvendik nç. 37- Mehmed v. Seydi nç. 38- Ali birader-i o m. 39- çiftlik-i Karaca v. Osman 'an gulemân-ı Bitlis 40- 'Aşık v. Mehmed b. 41- Durak v. o m. 42- Mehmed v. Seydi b. 43- Hoş Haber v. Yol Kulu b. 44- Hasan v. o ç. 45- Ali Kulu v. Hoş Haber m. 46- İhsan Kulu v. Pir Ali ç. 47- Aydoğmuş v. Mihmâd ç. 48- Eyne Bey birader-i o b. (103b) 49- İsmail v. Halil 50- Veli v. Pir Mehmed 51- Ali birader-i o b. 52- Hüseyin birader-i diğer b. 53- Mehmed v. Ahmed nç. 54- Hüseyin v. Mahmud ç. 55- Ahmed v. Yasin (Baş) 56- Mehmed birader-i o b. 57- Mehmed v. Mahmud b. 58- Murad v. Hamza b. 59- Kulu v. Musa nç. 60- Baba Kulu v. diğer m. 61- İsrail v. diğer b. 62- Ertene? v. Yar Ahmed nç. 63- Bârî v. o b. 64- Kalender v. Kara Baş b.

Neferen: 53 H: 43 M: 10

1. 4. Seyyid Hasan (TKGM., KKA., TD.d., 1564, 198ab)

1- Yağmur v. Yar Ali b. 2- Şah Verdi birader-i o m. 3- Zeynel v. Hüseyin ç. 4- Şeref v. o b. 5- Selman v. Hızır 6- Nazar v. o m. 7- Kalender birader-i o b. 8- Hızır v. Abdurrahman 9- Taştımur v. Çoban m. 10- Yar Kulu v. Murad ç. 11- Ali birader-i o m. 12- Hüseyin v. Eyüb nç. 13- Hasan birader-i o m. 14- Mehmed v. Nebi nç. 15- Cabî Maksud ç. 16- Budak v. Piri nç. 17- Yar Ahmed birader-i o b. 18- Hacı Beşaret v. Piri ç. (198b) 19- Piri v. o m. 20- Ali v. diğer b. 21- Cebrail v. Osman nç. 22- Ahmed v. o m. 23- Yedigâr v. Halil nç. 24- Halil v. o b. 25- Haydar v. Hüseyin nç. 26- Ertene v. o b. 27- Enhâr v. Veled (Velid) b. 28- Allah Kulu v. Sevindik 29- Mehmed v. o m. 30- Dost Ali v. o m. 31- Minnet v. Çoban nç. 32- Yar Ahmed birader-i diğer b. 33- Ahmed birader diğer b. 34- Abdal v. Mehmed b. 35- Eyne Hâce (Hoca) v. Eyüb ç. 36- Eyüb v. o m. 37- Kulu v. Mahmud nç. 38- Veli birader-i o m. 39- Mehmed v. diğer b. 40- İmam v. Şemseddin nç. 41- Pir Ali v. Musa ç. 42- Sefer birader-i o nç. 43- Muzaffer birader-i diğer b. 44- Mehmed Kasım nç. 45- Ali Balı v. o b. 46- Şaban v. Mikail ç. 47- Eslemes v. o b. 48- Kayıtmaz v. diğer b. 49- Dönmez v. Şah Kulu b. 50- Hüseyin v. Şaban b. 51- Şah Kulu v. Mikail nç. 52- Uğurlu v. o b. 53- Mehmed v. diğer m. 54- Allah Verdi v. Ali nç. 55- Oruç birader-i o m. 56- Seydi v. Cafer ç. 57- Kulu v. Mahmud nç. 58- Veli birader o m. 59- Hüseyin v. Ali nç. 60- Kara Maksud v. Şahabeddin nç. 61- Hoca Zekeriya nç. 62- Sadık v. Abdal 63- Seydi Ali v. Sevindik b. 64- Nur Ali b. 65- Mehmed v. Aydın b. 66- Seydi Ahmed birader-i o m. 67- Mehmed v. Miri Han b. 68- Hamir b. 69- Süleyman v. Abdal 70- Budak v. İbrahim m. 71- Hızır Şeh v. Kürd b. 72- Ali-i Kürd b. 73- Pirder Kürd b. 74- Koyun Ali Kürd b. 75- Şah Kulu Kürd b. 76- Yar Ahmed v. Çoban b. 77- Ali v. Vefâ b. 78- Emirze v. Kürd b. 79- Hüseyin v. Evliya b. 81- Pir Gaib Kürd b. 82- Celal birader-i o b. 83- Hızır birader-i diğer m. 84- Hacı Mahmud v. Hamza nç.

Neferan 83 (84 olmalı) Hane: 66 Mücerred: 17.

1. 5. Şükrullah (TKGM., KKA., TD.d., 1564, 62ab)

1- İnyet v. Veli ç. 2- Allah Verdi v. o m. 3- Abdülkerim v. Veli b. 4- Ayvad v. o b. 5- Kara Koca v. Cebrail 6- Polad birader-i o (62b) 7- Mürsel Kulu v. diğer 8- Musa v. Maksud ç. 9-Hızır v. Hüseyin ç. 10- Sadık birader-i o b. 11- Musa v. Hüseyin m. 12- Selman v. Derviş ç. 13- Satılmış birader-i o m. 14- Erkulu Baba b. 15- Kubad v. İlyas ç. 16- Hasan v. Timur ç. 17- Mehdi Kulu v. o m. 18- Seydi Ahmed v. İbrahim ç. 19- Seydi v. İbrahim b. 20- Ali birader-i o m. 21- Allah Kulu birader-i diğer b. 22- Mahmud birader-i diğer m. 23- Mehmed birader-i diğer b. 24- Kerim Devli ç. 25- Abdi birader-i o b. 26- Hüda Verdi v. Allah Verdi ç. 27- Pir Kadem v. o nç. 28- Şakir birader-i o m. 29- Ali v. Cebrail ç. 30- Veli v. Maksud ç. (karındaşıyla müşterektir) 31- Hasan birader-i o b. 32- Borç Ali v. Maksud b. 33- Kasım v. Budak ç. 34- Budak v. o m. 35- Hoca (Hace) v. Budak b. 36- Şah Kulu v. Budak b. 37- İsmail v. Yedigâr b. 38- İmam Kulu v. Güvendük b. 39- Hasan birader-i o m. 40- Ali birader-i diğer m. 41- Koca v. Sevindik ç. 42- Fazıl birader-i o m. 43- Ali v. Eyne Bey ç. 44- Hızır birader-i o b. 45- Ahmed v. İsmail ç. 46- Mehmed birader-i o b. 47- İmam Kulu v. Ahmed m. 48- Tevelli/Tevella birader-i o b. 48- Dur Ali v. Veli b. 49- Veli v. o m. 50- Seyyid Kulu v. diğer m. 51- Ayvad v. Hamza b. 52- Hüdâdâd v. Hacı ç. 53- Veli v. Yar Ali b. 54- Hacı v. Hüdâdâd 55- Şükür Ali v. Garib b. 56- Acem Hacı İmam b. 57- Bayezid v. Hacı Ahmed b. 58- İbrahim v. Şeyho b.

Neferen: 58 H: 42 M: 16.

1. 6. Çöl Depe nd. Baba Hâkî HMM. (TKGM., TD.d., 151, v. 266a)

1- Nazar v. Baba Hâkî ç. 2- Mehmed v. o m. 3- Allah Verdi v. Mehmed ç. 4- Malik birader-i o b. 5- Kemal birader-i diğer m. 6- Allah Kulu v. Koçu nç. 7- Yolcu v. Şah Kulu nç. 8- Şah Verdi birader-i o m. 9- Allah Verdi v. Mehmed nç. 10- Allah Kulu v. o m. 11- İmam Kulu v. o b. 12- Pır Garib v. Garib b. 13- Han Ahmed v. Dur (Tur) Ali nç. 14- Maksud birader-i o m. 15- Kulu v. Zeynel ç. 16- Murad v. o m. 17- Abdurrahman v. Mehmed nç. 18- İbrahim v. o b. 19- Hızır v. diğer m. 20- Seyyid Behlül v. Hafız ç. 21- Koca v. o b. 22- Haydar v. diğer m. 23- Seydi Ali birader-i Behlül b. 24- Kara Üveys v. Ali nç. (266b) 25- Ahmed birader-i o b. 26- Zeyneddin v. Şah Kulu nç. 27- Kürd v. Atlu nç. 28- İbrahim v. Veli nç. 29- Veli birader-i o b. 30- Han Ali v. Hasan b. 31- Salı v. Kulu m.

Neferen:31 H: 23 M: 8

1. 7. Tezeklü (TKGM., TD.d., 155, v. 267b-268a)

1- Haydar v. Cafer ç. 2- Nur Ali birader-i o m. 3- Abbas v. Nefes ç. 4- Ali v. Bayram ç. 5- Ahmed v. Mehmed ç. 6- Hızır b. o b. 7- Balı birader-i diğer m. 8- Müftü v. Hüseyin b. 9- Yar Ali v. Sefer nç. 10- Murad v. Hüseyin ç. 11- Dur Ali v. Kara Oğlan ç. 12- Derviş birader-i o m. 13- Han Ahmed v. Hüseyin ç. 14- Ali birader-i o b. 15- Şah Kulu v. Tac Ahmed b. 16- Şah Verdi v. Pır Ali nç. 17- Veli v. Ahmed b. 18- Mehmed birader-i o b. 19- Gaib Kulu v. Üveys nç. 20- Derviş Ali v. İhsan Kulu nç. 21- Saidi v. o b. 22- İhsan Kulu v. diğer b. 23- Sevindik v. Kemal nç. 24- Budak v. Tac Ahmed 25- İsmail v. Molla Hasan ç. 26- Hüseyin v. Hasan ç. 27- Delücek v. Davud b. 28- Süleyman v. Hacı Ali nç. 29- Mehmed v. İzzet nç. 30- Cebrail v. Şah Kulu b. 31- Ali v. İsmail nç. 32- Cemal v. Haydar 33- Hüseyin v. Resul b. 34- Ali v. Resul b. 35- Şah Verdi v. Han Ahmed 36- Karaman v. Ali nç. 37- Pır Kulu v. Nazar nç. 38- Mürsel Kulu v. Yağmur nç. 39- Allah Verdi v. Menteş b. 40- Piri Han v. Ulaş b. 41- Câlud v. Ümmet m.

Neferen: 41 H: 35 M. 6.

1. 8. Yeni Depe nd. Darlı (TKGM., KKA., TD.d., 1564, 148ab)

1- Feyyaz v. Hamza ç. 2- Celal v. Hamza ç. 3- Rebi' v. Feyyaz m. 4- Bahadır v. Hamza nç. 5- Mudlic v. Derviş ç. 6- Muhal v. Hacı Ali nç. 7- Çırak v. Musa nç. 8- Hasan v. Ahmed nç. 9- İmâce Mehmed nç. 10- Kalaç v. Hanım nç. 11- Selim birader-i o nç. 12- Kılıç Mehmed Paşa 13- Ali birader o b. 14- Mehmed v. Ali m. 15- Atiyye v. Meretçi (Meri) b. 16- Hasan v. o nç. 17- Matar birader-i o nç. 18- Yakub birader-i o m. 19- Matar v. Sübhan nç. 20- Mesud birader-i o m. 21- Sultan v. Abdullah nç. 22- Abdullah v. o b. 23- Şems v. Celal b. 24- Fethullah v. Hamis b. 25- Hilal v. Zeyneddin nç. 26- Gergor v. Mansur b. 27- Salim v. Müstehab nç. 28- Cuma v. Halil nç. 29- Yuşa' v. o m. 30- Hamis v. Cemil nç. 31- Cafer v. Ganim m. 32- Gero v. Abdullah b. 33- Haro birader-i o b. 34- Serika v. Rahne b. 35- Hardan (Cerdan)? v. o m. 36- Halife v. Abdullah b. 37- Abid v. Nihad (Bahar) m. 38- Aziz birader-i o m. 39- Mâtır v. Ali m.

Neferen: 39 H: 29 M: 10.

1. 9. Ak Meşhed-i Köselü (Ağ/Ak Meşhedlü BOA, TD 86; TKGM., KKA., TD.d., 1564, 210b)

1- Ahmed v. Yakub b. 2- Mehmed birader-i o m. 3- Ali v. Şah Verdi b. 4- Yakub v. Bayezid ç. 5- Şah Verdi v. Mestan ç. 6- Ahmed v. o m. 7- Maksud v. Mestan nç. 8- Balı v. Hirâve? m. 9- İhtiyar v. Mestan b. 10- İbrahim v. İsrail b. 11- Çalap Verdi v. Bayezid b. 12- İnsan Kulu v. o m. 13- İbrahim v. Kalender b. 14- İnce v. Han Ali ç. 15- Durak v. o b. 16- Ali v. Han Ali b. 17- Yol Kulu v. o m. 18- İmam Kulu v. Tahir b. 19- Murad v. Musa ç. 20- Gönüleş birader-i o m. 21- Cafer v. Musa b. 22- Mehdi v. Sarı Hasan ç. 23- Karaman v. o m. 24- Kasım v. Bayezid b. 25- Murad v. Şah Nazar ç. 26- Bayram v. Kasım m. 27- Bayezid v. diğer b. 28- İmam Kulu v. o m. 29- Mahmud v. o ç. 30- Ahmed v. Murad m. 31- Molla Bedir v. Hasan ç. 32- Nazar v. o b. 33- Şah Verdi v. Abdullah ç. 34- Yaramış v. Abdullah b. 35- Ulaş birader-i o b. 36- Mehmed v. Halil ç. 37- Hüseyin v. o m. 38- Mehmed v. Mezid ç. 39- Seydi v. Bayezid b. 40- İlyas v. o m. 41- Halil v. Köse b. 42- Tevellı v. Bayezid ç. 43- Balı v. o b. 44- Durak v. diğer m. 45- Yar Ali birader-i diğer m. 46- Turhan v. Pır Mezid ç. 47- Kadir Kulu birader-i o b. 48- Mehmed birader-i diğer b. 49- Karaca v. Turhan m. 50- Ali birader-i o m. 51- Kadir v. İsa b. 52- İsa v. o m. 53- Hüseyin v. diğer m. 54- Mehmed v. Budak b. 55- Aydoğmuş v. Pır Ali b. 56- Gündoğmuş birader-i o b. 57- Yusuf v. Hasan ç. 58- Halil birader-i o b.

59- Maksud v. İsmail ç. 60- Polad birader-i o b. 61- Halil v. Şaban b. 62- Ali v. Maksud m. 63- Veli v. Maksud m. 64- Derviş v. Ali b. 65- Behlül v. Şaban b. 66- Sarı v. Ali Balım b. 67- Hüseyin v. Garib b. 68- Yakub Kürd ç. 69- Nazar v. Mehmed ç. 70- Mehmed v. Nazar b. 71- Üveys v. Süleyman b. 72- Hüseyin v. Süleyman b. 73- Değer v. Süleyman b. 74- Mahmud v. Ali Fakih b. 75- İbrahim v. Rüstem b. 76- Yakub v. b. 77- Balı Türkmen b. 78- Veli Türkmen b.

Neferen: 78 H: 58 M: 20.

1. 10. Şarabi (Şarkî-i Amid) (TKGM., KKA., TD.d., 1564, 160a)

1- Durak b. Süleyman ç. 2- Süleyman v. o m. 3- Hasan v. Hüseyin ç. 4- Durmuş v. o b. 5- Bayram birader-i o b. 6- Han Kulu birader-i diğer 7- Hızır v. Hüseyin ç. 8- İlyas v. o b. 9- Bekir v. diğer b. 10- Hüseyin v. diğer m. 11- Küçük Şah Kulu b. 12- Bedir v. Seydi b. 13- Veli v. Seydi Ali b. 14- Seydi Ali birader-i o m. 15- Ali v. Dünder b. 16- İbrahim v. Mehmed b. 17- Ali v. 18- Hüseyin ç. Veli v. o b. 19- Aydın v. diğer m. 20- Divane v. Mehmed nç. 21- Gül Ahmed birader-i o m. 22- Murad v. Dilenci ç. 23- Halil birader-i o m. 24- Yusuf v. Mehmed nç. 25- Yakub v. diğer b. 26- Eyüb v. o m. 27- Sarı Mehmed nç. 28- Hızır v. o b. 29- Mehmed v. diğer m. 30- Ali v. diğer nç. 31- Mehmed birader-i o b. 32- Kaya v. Habib ç. 33- Pir Gaib birader-i o b. 34- Balak v. Kaya m. 35- Karaca v. Budak nç. 36- Hayr birader-i o b. 37- Eynel birader-i diğer b. 38- Ahmed v. Dünder m. 39- Devlethan v. o m. 40- Yar Ahmed v. Çalap Verdi nç. 41- Melik birader-i o b. 42- Çalap Verdi v. Yar Ahmed m. 43- Cabir Kulu v. Yar Ahmed nç. 44- Habib birader-i o b. 45- Durmuş v. İsmail b. 46- Yusuf v. Hızır b. 47- Satılmış v. Ali Bey nç. 48- Bilmiş birader-i o b. 49- Kalender birader-i diğer m. 50- Ali v. Derviş nç. 51- Veli birader-i diğer b. 52- Hüseyin Kulu birader-i diğer m. 53- Ahmed v. Melik b. 54- Veli v. İsmail b. 55- Ali birader-i o m. 56- Seydi v. Hüseyin nç. 57- Allah Verdi v. o b. 58- Hüda Verdi birader-i o m. 59- Kara Çalı (Cabi) v. Yusuf ç. 60- Kadir Kulu v. o b. 61- Karaca v. diğer m. 62- Kasım v. Derviş b. 63- Hamid birader-i o m. 64- İbrahim v. Ayvad b. 65- Kadir Kulu v. Bedir b. 66- Veli-i Karamanî b. 67- Mehmed v. Kürd b. 68- Sevindik v. İsmail b. 69- Mehmed v. Ahmed b. 69- Yusuf v. Şeref b.

Neferen: 69 H: 51 M: 18.

Diyarbakır ve çevresinde Türklerin yaşadıkları köyler, bu on köy ile sınırlı değildir. XVI. yüzyılda Diyarbakır ve çevresinde, Türklerin yaşadıkları yüzlerce köy vardır. Bunlar, yöre tarihini konu alan çalışmalarla meydana çıkarılmıştır (Erpolat, 1999; Gündüz, 2007, s. 97-103; Akın, 2020).

Tablo 1. 1564 Tarihli Türkmen Köylerinin Kişi Adlarının Kullanım Sıklığı

No	Adı	Kişi Adı	Baba Adı	No	Adı	Kişi Adı	Baba Adı
1	Abdal	1	2	148	Kara Oğlan	-	1
2	Abdi	1	1	149	Karaman	2	-
3	Abdullah	1	4	150	Kara Maksud	1	-
4	Abdurrahman	2	-	151	Kara Üveys	1	-
5	Abdülkerim	1	-	152	Karabaş	-	1
6	Acem Hacı <i>imam</i>	1	-	153	Karaca	4	-
7	Ağa	1	-	154	Kara Koca	1	-
8	Ahmed	16	10	155	Kasım	5	3
9	Allah Kulu	5	-	156	Kaya	3	1
10	Allah Verdi	9	1	157	Kayıtmaz	1	1
11	Ali	32	13	158	Kemal	1	1
12	Ali Balı	1	-	159	Kerim Devli	1	-
13	Ali Balım	-	1	160	Kılıç Mehmed Paşa	1	-
14	Ali Bey	-	1	161	Koca	2	1
15	Ali Elvend	-	1	162	Koçu	1	1
16	Ali Fakih	1	-	163	Koyun Ali	1	-
17	Ali Han	1	-	164	Kör Ahmed	-	1
18	Ali Kulu	2	-	165	Köse	-	1

19	Arafa	1	-	166	Köse Ahmed	-	1
20	Aşık	1	-	167	Kubad	1	-
21	Atiyye	1	-	168	Küçük Şah Kulu	1	-
22	Atlu	-	1	169	Kulu	6	1
23	Aydın	1	1	170	Mahmud	6	10
24	Aydoğmuş	3	1	171	Maksud	4	5
25	Ayvad	3	3	172	Mansur	2	1
26	Aziz	1	-	173	Matar	1	1
27	Baba Kulu	1	-	174	Mâtr	1	-
28	Baba Hâkî	-	1	175	Mehmed	31	14
29	Bahadır	1	-	176	Mehmed Kulu	1	-
30	Balak	1	-	177	Mehdi	1	-
31	Balı	8	2	178	Mehdi Kulu	1	-
32	Bari	1	-	179	Mehmed Sofular	-	-
33	Bayram	2	1	180	Melik	1	1
34	Bayezid	2	5	181	Menteş	-	1
35	Bedir	1	1	182	Mestan	-	2
36	Behlül	1	-	183	Mesud	1	-
37	Bilmiş	1	-	184	Mezid	-	2
38	Borc Ali	1	-	185	Mihmad	-	1
39	Budak	8	4	186	Miri Han	-	1
40	Cabi Maksud	1	-	187	Mikail	-	2
41	Cabir Kulu	1	-	188	Mînnet	1	-
42	Cafer	2	2	189	Molla Bedir	1	-
43	Câhud	1	-	190	Molla Hasan	1	-
44	Cebraîl	3	2	191	Mudlic	1	-
45	Celal	2	1	192	Muhal	1	-
46	Cemil	-	1	193	Murad	10	5
47	Cüneyd	-	1	194	Musa	3	4
48	Cuma	2	-	195	Mustafa	1	-
49	Çalap Verdi	2	1	196	Muzaffer	1	-
50	Çelebi	1	-	197	Müftü?	1	-
51	Çırak	1	-	198	Mürsel	1	-
52	Çoban	-	3	199	Mürsel Kulu	2	-
53	Davud	-	2	200	Müstehab	-	1
54	Delücek	1	-	201	Nazar	5	2
55	Devlet Han	1	-	202	Nebi	1	2
56	Derviş Ali	1	-	203	Nefes	1	1
57	Dilenci	-	1	204	Nihad	-	1
58	Doğmuş	1	-	205	Nur Ali	2	-
59	Dost Ali	1	-	206	Okçu	1	-
60	Dostçakar	1	-	207	Okçu Halil	1	-
61	Dönmez	1	-	208	Oruç	1	-
62	Durak	4	-	209	Osman	-	2
63	Dur Ali	2	1	210	Pir Ahmed	1	-
64	Durmuş	2	2	211	Pir Ali	1	5
65	Dündar	-	2	212	Pir Gaib	2	-
66	Elvend	-	1	213	Pir Garib	1	-
67	Emir	-	1	214	Pir Kadem	1	-
68	Emirze	1	-	215	Pir Mezid	-	1
69	Emirze Kulu	1	-	216	Pirder	1	-
70	Erkulu Baba	1	-	217	Piri	4	3
71	Enhar	1	-	218	Piri Han	1	-
72	Ertene	2	-	219	Pir Kulu	5	-

73	Eslemez	1	-	220	Pir Mehmed	1	1
74	Evliya	1	1	221	Pir Veli	3	2
75	Eyne Bey	1	1	222	Polad	2	-
76	Eyne Hoca	-	1	223	Rahne	-	1
77	Eyneddin	1	1	224	Rebi'	1	-
78	Eyüb	2	2	225	Resul	-	1
79	Fazlı	-	1	226	Salim	1	-
80	Fethullah	1	-	227	Sadık	2	-
81	Feyyaz	1	1	228	Saidi	1	-
82	Gaffar	-	1	229	Sarı Hasan	1	-
83	Ganim	-	1	230	Sarı Mehmed	1	-
84	Garib	3	5	231	Satılmış	2	-
85	Gayb (Gaib) Kulu	1	-	232	Sefer	1	1
86	Gero	1	-	233	Selim	1	-
87	Gezgör (Gergor)?	1	-	234	Selman	2	-
88	Gönüleş	1	-	235	Serika	1	-
89	Gül Ahmed	1	-	236	Sevindik	4	3
90	Gündoğmuş	2	-	237	Seydi	7	3
91	Güvendik	2	2	238	Seydi Ahmed	1	1
92	Habib	1	1	239	Seydi Ali	4	2
93	Habil	-	1	240	Seydi Kulu	1	-
94	Hâce (Hoca)	1	-	241	Seyyid Behlül	1	-
95	Hâce Zekeriya	1	-	242	Seyyid Fazlı	1	-
96	Hacı	1	1	243	Seyyid Kulu	1	-
97	Hacı Ahmed	1	1	244	Seyyid Mehmed	1	-
98	Hacı Ali	-	1	245	Seyyid Nuri	1	-
99	Hacı Beşaret	1	-	246	Sultan	1	1
100	Hacı Mahmud	1	-	247	Sultan Kulu	1	-
101	Hacı Yusuf	-	1	248	Sübhan	-	1
102	Hafız	-	1	249	Süleyman	3	2
103	Halife	1	-	250	Şaban	1	3
104	Halil	5	4	251	Şah Ali	1	-
105	Hamid	1	-	252	Şah Kulu	6	6
106	Hanım	-	1	253	Şah Nazar	-	1
107	Hamir	1	-	254	Şah Veli	1	-
108	Hamis	5	4	255	Şah Verdi	10	1
109	Hamza	1	5	256	Şakir	1	-
110	Han Ahmed	2	1	257	Şehabeddin	1	-
111	Han Ali	2	-	258	Şehsüvar	1	-
112	Han Kulu	2	1	259	Şems	1	-
113	Hardan (Cerdan)?	1	-	260	Şemseddin	1	-
114	Haro (Caro)?	1	-	261	Şeref	1	1
115	Hasan	15	6	262	Şeyho	-	1
116	Haydar	3	1	263	Şükür Ali	1	-
117	Hayri	1	-	264	Taç Ahmed	-	2
118	Hızır	9	3	265	Tahir	-	1
119	Hızır Şeh	1	-	266	Tanrı Verdi	1	-
120	Hilal	1	-	267	Taştimur	1	-
121	Hirâye?	1	1	268	Tatar	1	-
122	(Hoca) Hâce	1	-	269	Tayyib	-	1
123	Hüda Verdi	3	-	270	Tevelli (Tevalla)	2	-
124	Hüdadad	1	1	271	Timur	-	1
125	Hoş Haber	1	1	272	Turhan	2	1
126	Hoşkadem	-	2	273	Uğurlu	1	-

127	Hüseyin	20	18	274	Ulaş	1	1
128	Hüseyin Kulu	1	-	275	Usta Piri	1	-
129	İbrahim	13	2	276	Ümmet	1	1
130	İhsan Kulu	2	1	277	Üveys	1	1
131	İhtiyar	1	-	278	Vefa	-	1
132	İlyas	3	1	279	Veli	3	2
133	İmâce Mehmed	1	-	280	Veli Han	1	-
134	İmam	1	-	281	Yadigâr	1	1
135	İmam Kulu	5	-	282	Yağdı	1	-
136	İnsan Kulu	1	-	283	Yağmur	1	1
137	İnayet	1	-	284	Yakub	5	1
138	İnce	1	-	285	Yaramış	1	-
139	İsa	2	1	286	Yar Ahmed	4	2
140	İsmail	5	6	287	Yar Ali	2	2
141	İsrail	1	1	288	Yar Kulu	1	1
142	İzzet	1	1	289	Yasin	-	1
143	Kadir Kulu	3	-	290	Yol Kulu	1	1
144	Kalaç	1	-	291	Yusuf	5	3
145	Kalender	3	1	292	Yuşa'	1	-
146	Kara	-	2	293	Zeyneddin	1	1
147	Kara Çalı (câbi)	1	-	294	Zeynel	1	1

Tablo 2. Türkmen Köylerinde İki'den Fazla Kullanılan Kişi Adları

No	Ad		No	Ad	
1	Ali	32	39	Maksud	4
2	Mehmed	31	40	Piri	4
3	Hüseyin	20	41	Cebrail	3
4	Ahmed	16	42	Kaya	3
5	Hasan	15	43	Musa	3
6	İbrahim	13	44	Pir Veli	3
7	Şah Verdi	10	45	Veli	3
8	Murad	10	46	Abdurrahman	2
9	Allah Verdi	9	47	Ali Kulu	2
10	Hızır	9	48	Bayram	2
11	Balı	8	49	Bayezid	2
12	Budak	8	50	Cafer	2
13	Seydi	7	51	Celal	2
14	Kulu	6	52	Cuma	2
15	Mahmud	6	53	Çalap Verdi	2
16	Şah Kulu	6	54	Dur Ali	2
17	Halil	5	55	Durmuş	2
18	Hamis	5	56	Ertene	2
19	Kasım	5	57	Eyüp	2
20	İmam Kulu	5	58	Gündoğmuş	2
21	İsmail	5	59	Güvendik	2
22	Nazar	5	60	Han Ahmed	2
23	Pir Kulu	5	61	Han Ali	2
24	Yakub	5	62	Han Kulu	2
25	Durak	4	63	İhsan Kulu	2
26	Sevindik	4	64	İsa	2
27	Seydi Ali	4	65	Karaman	2

28	Karaca	4		66	Koca	2
29	Yar Ahmed	4		67	Mansur	2
30	Yusuf	4		68	Mürsel Kulu	2
31	Aydoğmuş	3		69	Nur Ali	2
32	Ayvad	3		70	Pir Gaib	2
33	Garib	3		71	Polad	2
34	Haydar	3		72	Sadık	2
35	Hüda Verdi	3		73	Selman	2
36	İlyas	3		74	Tevelli	2
37	Kalender	3		75	Turhan	2
38	Süleyman	3		76	Yar Ali	2

Sonuç

Bu makale ile günümüzde Diyarbakır ili, Sur, Bismil ve Çınar ilçelerine bağlı yakın zamanlara kadar Alevi-Türkmenlerin yaşadıkları Büyük Kadı, Şükürlü, Seyyid Hasan, Yukarı Acı (Türkmenhacı), Aşağı Acı/Acı-ı Süfla (Kürdhacı), Darlı, Baba Hâki, Tezekli ve Köseli köylerinin 1564 yılında tutulan tahrir defterindeki kayıtlı kişi adları tespit edilmiştir. Adı geçen köylerde, 1564'te yaşayan vergi mükellefi erkekler ve bunların babalarının adları, tahrir defterindeki sıraya göre okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Böylece bu dokuz köyde yaşayan kişilerin adları muamma olmaktan çıkmıştır.

Tespit edilen bu kişi adlarında en çok tercih edilen kişi adları Ali, Mehmet, Hüseyin, Ahmet, Hasan, İbrahim, Şah Verdi, Allah Verdi, Murat ve Hızır adlarıdır. Bu köylerdeki kişi adlarının kaynağı olarak peygamber adları, Ehl-i Beyt'e ait adlar, tasavvufi hayata dair adların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Bu köylerde yaşayanlar Allah'a, İslam peygamberine, Ehl-i Beyt'e ve inançlarına dair sevgilerini Türkçe ile kişi adlarına yansıtmışlardır. Allah Kulu, Ali Kulu, Baba Kulu, Halife, Hızır, Hızır Şeh, Hüseyin Kulu, İhsan Kulu, İlyas, İmam Kulu, Kadir Kulu, Mehmed Kulu, Mehdi Kulu, Pir Kulu, Seydi Kulu, Seyyid Kulu, Sultan Kulu, Şah Kulu ve Şah Nazar gibi kişi adları, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Çocuklarına Allah Verdi, Çalap Verdi, Hüda Verdi, Şah Verdi, Tanrı Verdi ve Hüdaded gibi kişi adlarını verenlerin Allah'a karşı tevekkül içinde oldukları düşünülebilir.

Mehdi Kulu adının Mehdi inancından mülhem olduğu ileri sürülebilir. Bu adı tercih edenlerde Mehdi'nin geleceğine dair inanç olduğunu akla getirmektedir.

Kaynakça

- Akın, B. (2020). *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in anayurdu Diyarbakır tarih, inanç, kimlik, ocaklar ve ritüeller*. Kitabevi Yayınları.
- Akın, B. & Ekici, M. (2012). Diyarbakır yöresi Alevi Ocakları üzerine bir değerlendirme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 63, 231-246.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Tapu Tahrir Defterleri, (TD.d.), 64, 200, 998.
- Demirelöz, S. (2022). "Ocağın külü bitmez" Diyarbakır yöresi Alevi ocaklarından Güzelşah Ocağı, türbe ve emanetleri. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 26, 188-228.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe lügat eski ve yeni harflerle*. Aydın Kitabevi Yayınevi.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1998). *998 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdirîyye-defteri (937/1530) I*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara.
- Ebu Bekr-i Tihranî. (2014). *Kitab-ı Diyarbekirîyye*. Öztürk, M. (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erpolat, M. S. (1999). *XVI. yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliği'ndeki yer isimleri*. (Tez No. 87333) [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Erpolat, M. S. (2008). XVI. ve XVII. yüzyıllarda Diyarbekir'deki esnaf grupları ile meslekler. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 2. Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu* (15-17 Kasım 2006 Diyarbakır). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, (307-323) içinde.
- Erpolat, M. S. (2014). Tahrir defterlerinde Diyarbekir vilayetindeki Türkmen-Alevi varlığı. *Ortaçağ Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeyhi Dede Garkın Uluslararası Şanlıurfa Sempozyumu Bildirileri 25-27 Mayıs 2010*. Taşgın, A. & Erpolat, M. S. & Gülten, S. (Ed.), (333-341) içinde. Önsöz Yayıncılık.
- Erpolat, M. S. (2022). XVI. yüzyılın başlarında Siverek Sancağı'ndaki kişi adları. *Mezopotamya ve Anadolu'nun Kavşağı'nda Bir Kent: Siverek Tarih-Toplum-Kültür*. (121-189) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Erpolat, M. S. (2023). Amid (Diyarbakır) Kazası'nda kayıp Türkçe yer adları. *Prof. Dr. Bayram Ürekli'ye Armağan*, Yörük, D. & Muşmal, H. (Ed.), (353-374) içinde. Palet Yayınları.
- Erpolat, M. S. (2023). Ergani Sancağı'nın XVI. yüzyıldaki idarî yapısı. *Cumhuriyetin 100. Yılında Çayönü'nden Osmanlı'ya Ergani*. (249-410) içinde. Ekin Basım, Yayın Dağıtım.
- Gökalp, Z. (1339). *Türkçülüğün Esasları*. Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbuası.
- Gökalp, Z. (2018). *Küçük mecmua yazıları*. Duymaz, A. (Haz.), Ötüken Neşriyat.
- İlhan, M. M. (2000). *Amid (Diyarbakır)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Yargı Yayınları.
- Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri, boy teşkilatı, destanları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM), Tapu Tahrir Defterleri (TD.d.), 155 (Eski)/58 (Yeni).
- Tigris, A. & Çakar, Y. (2013). *Amed coğrafya tarih kültür*. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

PERSONAL NAMES OF DIYARBAKIR-BISMIL TURKMEN VILLAGES IN 1564

(Extended Summary)

Demography is one of the areas where changes have been experienced and seen the most in human history. Information about the change in demographic structure, time, political developments and preferences, wars, internal and external migrations, climate changes, changes in economic conditions, religious movements, changes in production techniques, moving to big cities and even different countries to live a more prosperous and comfortable life are some of the factors that are effective in this change.

When the demographic structure changes, it is inevitable that the language, culture, religious life and some rituals will change accordingly. Most of the time, it is not necessary for some forced practices to occur for these changes to occur. It is not necessary for the country to be occupied or to change hands for religious and cultural changes to occur.

One of the means of determining the changes that occur in the demographic structure and culture of a society or geography is undoubtedly the determination of the names of historical persons belonging to that society or geography. It would be beneficial to examine these identified personal names in terms of history, culture, onomastics, philology, sociology, and the history of religions and sects. If these identified personal names are examined from the mentioned aspects, concrete information-based statements can be made about some characteristics of the people living in these villages, such as their beliefs, language, hopes and priorities. This study has not answered all the above-mentioned thoughts and opinions about the Turkmens living in Diyarbakır and its surroundings. However, the names of the people living in the villages of Kadıköy (Büyük Kadılı, Yukarı Kadılı, Türk Kadılı), Şükürlü, Yukarı Acı (Türkmenacı)-(Türkmenhacı), Aşağı Acı (Kürdacı-Kürdhacı), Köseli, Seyyid Hasan (Bakacak), Şarabi (Nahrırkıracı), Tezekli (Aralık), Baba Hâkî (Çöltepe) in 1564 were given in the order in the census book. Thus, raw data was presented to researchers in every field interested in the subject.

With this study, among the names of the people living in Yukarı Kadılı, Şükürlü, Yukarı Acı (Türkmenacı)-(Türkmenhacı), Aşağı Acı (Kürdacı-Kürdhacı), Köseli, Seyyid Hasan (Bakacak), Şarabi (Nahrırkıracı), Tezekli (Aralık), Baba Hâkî (Çöltepe) villages in 1564; There were names of people who were completely Turkish or had Turkish characteristics such as Ağa, Allah Verdi, Ali Kulu, Atlı, Aydın, Aydoğmuş, Baba Kulu, Balak, Bayram, Bilmiş, Çalap Verdi, Apprentice, Çoban, Delücek, Dostçakar, Dönmez, Durak, Dur Ali, Durmuş, Eslemez, Eyne Bey, Han Kulu, Budak, Gündoğmuş, Güvendik, Hüdaverdi, Kayıtmaz, Kulu, Balı, Han Ahmet, Han Kulu, Hüseyin Kulu, İmam Kulu, Kadir Kulu, Kalender, Karaman, Kara Çalı, Kara Oğlan, Kulu, Mehdi Kulu, Nefes, Pir Kulu, Sultan Kulu, Şah Kulu, Tanrıverdi, Taş Timur, Timur Han, Uğurlu, Ulaş, Yağdı, Yaramuş and Yol Kulu.

It is noteworthy that these personal names include Nefes, Yol Kulu, Ali Kulu, Hüseyin Kulu, Pir Kulu, Sultan Kulu, İmam Kulu, Baba Kulu, Mahbup, Mehdi Kulu, Kalender, Şah Ali, Şah Kulu, Şah Veli, Şah Verdi and are personal names that are in line with the Turkmen-Alevi naming tradition.

Among those living in Turkmen-Alevi villages, there were personal names such as Mehmet, Ahmet, Mahmut, Mustafa, which are the names and attributes of the Prophet of Islam. In addition, the names Yusuf, İbrahim, Süleyman, İsmail, Yakup, Zekeriya, Musa and İsa, which are preferred as personal names by almost all nations in the world, are seen.

It is seen that personal names formed with the word Kulu are common. These personal names are: Allah Kulu, Baba Kulu, Cabir Kulu, Gaib (Gayb) Kulu, Han Kulu, Hüseyin Kulu, İhsan Kulu, İmam Kulu, Kadir Kulu, Mehmed Kulu, Mehdi Kulu, Mürsel Kulu, Pir Kulu, Seydi Kulu and Sultan Kulu. The word kul, kulu used in these personal names means loving rather than worshipping or believing.

There were also a group of personal names in which the name Ali stood out. These are Ali Balı, Ali Balım, Ali Bey, Ali Elvend, Ali Fakih, Ali Han, Ali Kulu, Şah Ali, Dur Ali, Borç Ali and Koyun Ali.

In these villages that were the subject of our research, the name Hz. Ali was the most preferred of the names of the Four Caliphs. While the names Hz. Ebubekir and Hz. Ömer were not encountered, the name Hz. Osman was only in the names of two people in the father's generation.

Among the personal names in Turkmen villages, there were common personal names that were not used very frequently but were Arabic in origin and were seen in almost all Muslim communities after the acceptance of Islam. These names were Arafa, Aşık, Aziz, Calud, Celal, Cuma, Cüneyd, Gaffar, Habib, Hacı, Hafız, Halil, Hamid, Hamir, Hamis, Hamza, Hayri, Hilal, İhtiyar, İzzet, Matar, Matır, Melik, Maksud, Mesud, Minnet, Muhal, Murad, Mürsel, Nebi, Nihad, Resul, Salim, Sadık, Saidi, Selman, Sübhan, Şakir, Şehabeddin, Tahir and Zeynel. Among the personal names in Turkmen villages that are the subject of this article, there were also personal names of Persian origin such as Hoş Haber, Hoş Kadem, Hâce, Pir Kadem, Piri, Mestan, Oruç and Şehsuvar, although their numbers were small. The historical personal names that are the subject of this study have revealed the population density of those villages and the priorities of those living there in naming their children. Accordingly, in the personal names of these Turkmen villages, it is possible to see the traces of love for Hz. Ali and Ahl al-Bayt and the prevalence of Turkish personal names, in addition to the common personal names used by Muslims.

Makale Bilgisi / Article Information

Atf/Cite as

Erpolat, M. S. (2024). Diyarbakır-Bismil Türkmen köylerinin 1564'teki kişi adları. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 52-68.
Erpolat, M. S. (2024). Personal names of Diyarbakır-Bismil Turkmen villages in 1564. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 3, 52-68.

Yazar / Author

Mehmet Salih ERPOLAT
Doç. Dr., Dicle Üniversitesi
Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof., Dicle University
Sezai Karakoç Faculty of Letter, Department of History
msalihherpolat@hotmail.com 0000-0001-5000-7698

Geliş Tarihi / Received

1 Aralık / December 2024

Kabul Tarihi / Accepted

22 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

52-68

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 69-81.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

16. YÜZYIL OSMANLI RESMÎ YAZIŞMALARINDA EŞKIYALIK VE ZULÜM KAVRAMI

THE CONCEPT OF BANDITUALITY AND OPPRESSION IN 16TH CENTURY

OTTOMAN OFFICIAL CORRESPONDENCE

Teslime ATA

Dr., Bağımsız Araştırmacı

teslimeyuksel@gmail.com

 0000-0001-9187-3760

Geliş Tarihi:

(Received)

21.10.2024

Kabul Tarihi:

(Accepted)

09.11.2024

Yayın Tarihi:

(Published)

30.12.2024

Anahtar Kelimeler

Osmanlı
Anadolu
Eşkiyalık
Zulüm

Keywords

Ottoman
Anatolia
Banditry
Persecution

ÖZ

Eşkiyalık ve *zulüm*, 16. yüzyıl Osmanlı arşiv belgelerinde sıklıkla karşılaşılan sözcüklerdir. Özellikle mühimme defterleri ve kadi sicillerinde yer alan bu iki terim, özünde çok daha geniş eylemleri barındırmaktadır. Birçok belgede, *zulüm* ve *eşkiyalık* farklı kelimelerle ifade edilmiş olup en genel ifade *ehl-i fesad* terimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat olayların detaylarına bakıldığında *eşkiyalık* ya da *zulüm* kelimelerini tam anlamıyla karşılamadığını görmekteyiz. Bu yüzden ki çoğu akademik çalışmada ciddi bir terminoloji eksikliği söz konusudur.

Bu çalışmada, 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Anadolu'sunda yaşanan *eşkiyalık* ve *zulüm* kavramları hem terminolojik açıdan titizlikle irdelenmiş hem de yer, zaman, kişi, kimlik ve eylem bakımından incelenmiştir. Osmanlı Anadolu'sunda *eşkiyalık* ve *zulüm* dair neler olmuş? Divan-ı Hümayun, hükümlerde neye göre *eşkiye* neye göre *zulüm* ibaresini kullanmıştır? *Zulüm* ve *eşkiyalık* hangi eylemleri ifade eder? *Eşkiyalık* ile *zulüm* keşiştiği nokta neresidir? İncelenen dönemin ana kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda *eşkiyalık* ve *zulüm* hareketlerinin boyutları ortaya koyularak bu sorulara yanıtlar aranmıştır.

ABSTRACT

Banditry and *persecution* are words frequently encountered in 16th century Ottoman archive documents. These two terms, especially those found in mühimme registers and kadi registers, essentially include much broader actions. In some documents, cruelty and banditry are expressed with different words, and the most general expression is the term *people of mischief*. However, when we look at the details of some events, we see that they do not fully meet the words banditry or cruelty. That is why there is a serious lack of terminology in some academic studies.

In this study, the concepts of banditry and oppression experienced in Ottoman Anatolia in the second half of the 16th century have been examined meticulously both in terms of terminology and in terms of place, time, person, identity and action. What happened regarding banditry and oppression in Ottoman Anatolia? Why did the Imperial Council use the phrase bandit and cruelty in its provisions? What actions do cruelty and banditry refer to? Where does banditry and oppression intersect? Answers to these questions were sought by revealing the dimensions of banditry and cruelty movements in line with the data obtained from the main sources of the examined period.

Atıf/Cite as: Ata, T. (2024). 16. yüzyıl Osmanlı resmî yazışmalarında eşkiyalık ve zulüm kavramı. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 69-81.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

16. yüzyıl Osmanlı Anadolu'su siyasi, iktisadi, askerî ve sosyal anlamda bazı değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Bu yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde yaşanan *eşkıyalık* ve *zulüm* hareketleri, iç içe geçmiş illegal vakalardan oluşan bir yapıdadır. Bu illegal hareketlerde yer alanların kimliklerini incelediğimizde toplumun her kesiminden yer alan kişiler olduğunu görmekteyiz. Bu kişiler, en genel tanımlamayla yönetenler ve yönetilenlerdir. Yönetenlerin öncelikli ve en önemli işi yönetilenlerin, yani reayanın can ve mal güvenliğini sağlamak olmuştur. Reayanın görevi ise üretmek, ürettiğinden vergi vererek askerî sınıfa destek olmaktır. Fakat bu yüzyıldaki yaşanan buhranlar, yöneten ve yönetilen ilişkilerine yansiyarak önü alınamaz bir olaylar zinciri oluşturmuştur (Yediyıldız, 2002, s. 302).

Bu yüzyılın ikinci yarısında yaşanan olayların büyük bir kısmı belgelere *eşkıyalık*, *zulüm* ve *teaddi* olarak yansımıştır. Bu olayları konu alan bazı çalışmalarda, olay tanımları, olay içerikleri ve olayların kapsadığı alan net çizgilerle belirtilmemiştir. Oysaki *eşkıyalık* ile *zulüm* ve *teaddi* arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Genel olarak karşılaştığımız sorun, *fesad*, *mişsid* veya *ehl-i fesad* şeklinde kayıtlara geçen fail tanımlamalarının *eşkıyalık* ve *zulüm* terimlerini tam olarak kapsamadıkları gerçeğidir. Örneğin, fuhuş, kalpazanlık, irtidat, tefecilik, içki üretmek-tüketmek, zina, devlet memurlarının veyahut reayanın birbirlerine karşı hasımlıkları, kişisel hesaplaşmaları ne *eşkıyalık* ne de *zulüm* hareketleri çerçevesinde değerlendirilemez. Bu hareketler, toplum düzenini bozan, devlet ekonomisini zora sokan suçlardır ve birçoğu bireysel suçlar başlığı altında incelenmelidir.

Eşkıyalık hareketi tanımlaması genellikle reayanın faili olduğu bir suçta yöneliktir. Bu harekette mala ve cana kastetme vardır. Mala ve cana kastetme olayında fail eğer devlet görevlisi ise tanımlaması *eşkıyalık* değil, *zulüm* ve *teaddi*dir. Bu yüzden çalışmamızda, hükümleri ayırıştırarak, olay ve olgulardan yola çıkarak net bir ayırım yapılmış, *eşkıyalık* ve *zulüm* hareketlerinin benzeşen, ayrışan ve kesişen yönleri detaylı olarak incelenmiştir.

Bu çalışmada öncelikle tarihsel ve kavramsal bakımdan *eşkıyalık* ve *zulüm* terminolojisi ele alınmıştır. Sonrasında bu hareketlerin Osmanlı Anadolu'sunda ne şekilde vuku bulduğu ve merkezî otoritenin nasıl bir ayırıştırma ile adlandırma yaptığı üzerinde durulmuştur. Son olarak, olayları ayrı ayrı ele alarak bütünsel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır.

1. Terminoloji: Eşkıyalık ve Zulüm

1.1. Eşkıyalık

Eşkıyalık terimi, olayların farklı içeriklerinin olmasına rağmen genellikle aynı anlama gelecek şekilde, hatta birbirleriyle iç içe geçmiş halde kullanılmıştır. Anlam kargaşası olmaması adına öncelikle benzer kavramları anlam bakımından netleştirmek gerekmektedir. Arapçada *şeka* mastarının ism-i fâili olan *şaki* kelimesinin sözlük anlamı şekavette bulunan, haylaz, günahkâr, asi, fena hareketlerde bulunan kişi anlamındadır (Samî, 1996, s. 781). *Şaki* kelimesinin çoğulu *eşkıya* olup bu kelime Türkçede farklı bir anlama bürünmüş ve Arapçada *mubarîp* kelimesinin karşılığı olan harami, haydut ve kuttâ'u't-tarik kelimelerine karşılık gelen, yol kesen anlamında kullanılmıştır. Adlandırmalar çeşitli ve farklı olsa da genel olarak tanımları; silahlı veya silahsız, zor kullanarak baskın yapan, yol kesen, mala ve cana tecavüz eden, kamu düzenini ve kamu güvenliğini tehdit eden kişileri ifade eder (Naci, 2009, s. 77).

Osmanlı dönemindeki arşiv belgelerinde ve Osmanlı kroniklerinin eserlerinde, *celâlî*, *eşirrá*, *harâmi*, *haramzâde*, *uğru*, *erâzil* ve *haydut* kelimeleri *eşkıya* anlamında kullanılmıştır (Bardakoğlu, 1995, s. 467). Toplulukların ve marjinal grupların eşkıyalıkları *Levendât eşkıyası*, *Saruca-sekban*, *Türedi eşkıyası*, *Subte eşkıyası*, *Çingen*, *Gurbet tıfesi* vb. şeklinde adlandırılmıştır.

Sözlükler eşkıya ve isyan kavramlarını birbirinden farklı tanımlasalar da ortaya çıkan genel anlam, haydutluk yapanlar, eşkıyaya yakışır harekette bulunurlar (Doğan, 1987, s. 332), asilik yapanlar, Allah'a ve devlet kanunlarına isyan edenler, haramilik yapanlar, hukuka karşı gelenler şeklindedir (Devellioğlu, 2013, s. 248). *Eşkıyalık* hareketinin hukuksal olarak tanımlaması ise, karşı tarafın malını rızası olmadan almak, çiftlik, köy, hane, değirmen, hane gibi yerleri basıp yakıp yıkmak, suikastta bulunmak, kin duyduğu kişiden öç almak, cana kastetmek, yollarda haramilik yapmak, adam kaçırmak ve bu fiillerden ötürü tutuklu iken firar etmek, silahlanmak, ülkenin dâhilî asayişini tehdit ve ihlal etmek şeklindedir (Mumcu, 1985, s. 8).

Sosyologlar eşkıyalığı, taşradaki sınıf çekişmesinin en keskin dışa vuruş biçimi veya toplumsal bir protesto, toplumsal bir patlama şeklinde tanımlamışlardır. Ekonomistler ise kapitalizmden önceki üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir karşı koyma, muhalif olma hareketi olarak açıklamışlardır (Yetkin, 2003, s. 8).

Eşkıyalık teriminin yerine bazen de isyan sözcüğü kullanılmıştır. Belgelerde, karşımıza *subte isyanı, celali isyanı* şeklinde çıkmaktadır. İsyân sözcüğü, herhangi bir amaçla, mevcut düzene karşı gelme, başkaldırma olarak tanımlanır. Bu fiilleri gerçekleştiren kişiye de *asi* denmektedir. İsyân kelimesinin Arapça karşılığı *bağy* olup anlamı haktan ayrılmak, haddi aşmak ve zulmetmektir. Bu kelimenin çoğulu *buğât*, bu fiilleri gerçekleştiren kişilere ise *bâğî* denmektedir (Şafak, 1991, s. 451). İsyân sözcüğü, ayaklanma sözcüğü ile de eş anlamda kullanılmıştır. Foucault, ayaklanmaların tarihin malı olduğunu ama belli bir biçimde ondan kaçıldığını, tek bir insanın, bir grubun, bir azınlığın, ya da tüm bir halkın *artık itaat etmiyorum!* dediğini ve adaletsiz olarak değerlendirdiği bir iktidara karşı kendi hayatını ortaya koyduğu bir hareket olduğunu, bu hareketin ortadan kaldırmayacağını, çünkü, hiçbir iktidarın böyle bir hareketi tamamıyla imkânsız kılacak yeteneğe sahip olmadığını belirtmektedir (Foucault, 2005, s. 295-298).

1.2. Zulüm

Eşkıyalık konusu kapsamında yer alan diğer bir kavram da *zulm/zulümdür*. En temel anlamıyla *zulüm*, devlet görevlilerinin halka veya meslektaşlarına türlü yollarla haksız ve ağır işlemler yapmasıdır (Findley, 2011, s. 96). Anlam kargaşasını özetlememiz gerekirse, bireysel ve toplumsal hak ve hukuka zarar veren her davranış *zulümdür*. Her *zulüm*, *eşkıyalık* değildir. Ancak her *eşkıyalık*, özünde *zulüm* barındırır.

Zulüm kavramı, *eşkıyalık* kavramına göre oldukça kapsamlı bir terimdir. En basit tanımıyla, *bir şeyi ona ait olmayan yere koymak* anlamındadır. Ahlak, din, hukuk gibi alanlarda belirlenmiş sınırları aşma, haktan batıla yönelme, başkasının hakkına girme, zorbalıkta bulunma, bilhassa otoriter bir güce sahip olan kişilerin adaletsiz muamelede bulunduğu durumlarda *zulüm* kelimesi kullanılmaktadır (Çağrı, 2013, s. 507).¹

Zulmün birçok şekli vardır. Aile içinde veya normal hayatta, farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Fakat çalışma konumuzun gereğince *zulüm* kelimesini anlamsal olarak sınırlandırarak sadece devlet görevlilerinin reyaya ve kendi meslektaşına karşı maddi ve manevi açılardan haksız davranmaları olarak ele aldık.

Osmanlı arşiv belgelerinde *zulüm* ile alakalı olan kelimeler, “zalim: zulmü yapan kişi, zalimane: sıfat olarak kullanılan, mezalim: haksızlıklar, zulümler ve mazlum: zulüm yapılan, zulümden mağdur olan kişi” şeklindedir. Resmî yazışmalarda *zulüm*, yöneticilerin yönetilenlere çeşitli yollarla haksız ve ağır davranışlarda bulunmaları şeklinde tanımlanabilir. Sadece Osmanlı Devleti’nde değil, diğer İslam devletlerinde de *zulmün* resmî belgelerdeki tanımı bu şekildedir.

Osmanlı yönetimi ve hukukçuları, *zulmün* bir suç olarak kabul edilmesi için şeriata ters düşmeyen bir yol izlemişlerdir. *Zulmün* fena bir bid’at² olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Buna göre *zulüm*, genellikle askerî sınıf yöneticilerin yönetilenlere karşı işlediği birçok suçun genel adı olarak kabul edilmiştir (Mumcu, 1985, s. 8-10).

2. Osmanlı Resmî Yazışmalarında Anadolu’daki Eşkıyalık ve Zulüm

Toplumlar ve devletler, ilkçağlardan bu yana sosyo-ekonomik olaylardan ve coğrafi konumun getirdiği göç, istila, savaş veya doğal afet gibi olaylardan sürekli olarak etkilenmişlerdir. Tüm bu etkenlerin ortaya çıkardığı durumlardan biri de *eşkıyalık* olaylarıdır. Merkezî otoriteleri uğraştıran meselelerden biri olan

¹ Osmanlı Devleti eşkıyalığının, zulmün önlenmesi için birtakım tedbirler almıştır. Osmanlı Devleti’nin eşkıyalığının ve zulmün önlenmesi için aldığı tedbirler hakkında bk. Hüseyinliklioğlu, 2001, s. 415-428; Katgı, 2013, s. 180-211; Mumcu, 1963; Uzun, 2009, s. 185-214; Yakut, 2012, s. 21-33; Artan, 2021, 53-61; Artan, 2019, s. 46-60.

² Bid’at, biri geniş, diğeri dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Geniş kapsamlı tarife göre bid’at, Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan her şeydir. Bid’atın sözlük anlamından hareketle yapılan bu tarife göre, dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka, günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve adetler de bid’at sayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yaran, 1992, s. 129-131. Katip Çelebi, bid’atı “bid’at-ı hasene” ve “bid’at-ı seyyie” olarak ikiye ayırmıştır. Bid’at-ı hasene, ilk zamanlarda olmayıp sonra gerektiği için Kur’ân-ı Kerim’de ve sünnette olup da uygulama olarak yeni düzenlemeler getiren ve dinî ulema tarafından caiz görülen şeylerdir. Ancak bid’at-ı seyyie, itikat işlerinde Kur’ân-ı Kerim’de ve sünnette olmayan, asılsız uygulamalardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Katip Çelebi (1980), *Mîzanü’l-Hakk Fi İhtiyari’l-a Hakk*, s. 70.

eşkıyalık, her toplumda farklı zamanlarda ve farklı şekillerde ortaya çıksa da benzer yönleri çok fazla olan bir siyasal ve toplumsal olgudur.

Osmanlı Anadolu'sundaki etnik farklılıklar, payitahtın bu coğrafi sınırların içerisinde yer alması, tımar sisteminin yaygın uygulandığı bir coğrafya olması, ulaşımın sınırlılığı, dağlık arazilerin fazla olması itibarıyla jeopolitik konumun bazı illegal faaliyetleri beraberinde getirmesi, Anadolu'da *eşkıyalık* ve *zülüüm* olaylarını tetikleyen nedenlerdir (Pamuk, 2007, s. 54). Ayrıca 16. yüzyılın ikinci yarısında, uzun süren savaşların artması Rumeli'ye doğru ilerlemeyi yavaşlatmıştır. Yani sistem, merkezden gittikçe uzaklaşan sınırların ötesinde fetih yapmayı zora sokacak bir duruma gelmiştir. Fakat bunların yanında en önemli husus olarak 16. yüzyılın ikinci yarısında gözle görülür bir şekilde yaşanan nüfus artışı dikkati çekmektedir (Faroqhi, 2016, s. 125). Bu artış hem tarımdaki sınırlılıklar hem de yerleşik hayata geçen konargöçerlerin etkisiyle toplum üzerinde baskıcı hâle gelmiştir. Dolayısıyla bu yüzyıla ait belgelerde, *eşkıyalık* ve *zülüüm* kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır.

Resmî yazışmalarda *eşkıyalık* olarak adlandırılan hareketleri, mühimme kayıtlarından incelememiz bu kavramın daha net anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır. İncelenen dönemde, eşkıyalığa dair karşımıza çıkan ilk olay H. 963/M. 1555 tarihli hükümdür. Dulkadirli Beylerbeyi'nin mektup göndererek merkeze bildirdiği bu olay, Adana sancağında meydana gelmiştir. Pir Ahmet isimli bir eşkıyanın yoldaşları ile Sis (Kozan) sancağında evleri yağmaladığı, birkaç kişiyi de yaraladıkları bildirilmiş; bu kişiler yakalanıp Niğde Kalesi'ne hapsedilmiştir. Fakat bir yolunu bulup tebdil-i suret ile yani görünüşlerini değiştirerek, başka bir kılığa girerek hapisten çıkmışlardır. Pir Ahmet ve yoldaşlarının eşkıyalıklarına devam ettikleri, reyaya rahat vermedikleri ve iki katır çaldıkları merkeze bildirilmiştir (BOA., MD 2, 119/13). Reyadan kişilerin yaptığı bu *eşkıyalık* hareketinin devlet düzenine ya da devlet idaresine karşı olmadığını görmekteyiz. *Eşkıyalık* yapan kimseler, kendileri gibi aynı coğrafyada yaşayan, aynı sosyal katmandan olan kişilere karşı suç işlemektedir.

Eşkıyalık hareketleri, bazen ferdi bazen de küçük gruplar hâlinde olmuştur. H. 996/M. 1588 tarihli, Tarsus sancağı beyine gönderilen bir hükümde, İçil (Mersin) sancağından Mustafa, Pir Ahmed, Kocabey Seydi, Muharrem, Karmatlu Mustafa ve Divane Yusuf'un, Tarsus sancağındaki Arap Hamza ve adamlarıyla bir olup haramilik yaptıkları bildirilmiştir. Bu küçük eşkıya grubu, Tarsus ve civarındaki köyleri, evleri yağma etmiş, karşı gelenleri ise katletmişlerdir (BOA., MD 62, 431/192). İncelediğimiz birkaç örnek hükümden, köy ve şehir reyasından olan kişilerin mal/eşya yağma etmek, zor kullanmak, darp etmek, cinayet işlemek gibi fiillerden dolayı *eşkıya* olarak adlandırıldıklarını görmekteyiz.

Gayrimüslimlerin illegal hareketlerine karşılık da *eşkıya* sıfatının kullanıldığını, hükümlerden anlamaktayız. Gayrimüslim eşkıyalığına dair örneklerden biri, H. 973/M. 1565 tarihli hükümdür. Hükümde, Ahmed isimli bir taciri katleden kişilerin bir papaz ve oğulları olduğu ortaya çıkmıştır. Ahmed'in mallarını yağma ettikleri, değerli eşyalarını aldıkları belirtilmiştir. *Eşkıya* olarak nitelendirilen Papaz ve oğullarının suçu sabit bulunmuştur ve hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 5, 1261/659). Gayrimüslim eşkıyalığına dair başka bir kayıt da H. 979/ M. 1571 tarihli Sinop kadısına yazılan hükümdür. Karavahan ve Girekoz isimli gayrimüslimlerin, Müslümanların mallarını, değerli eşyalarını yağmaladıklarını, zorla para aldıklarını, hatta mezar taşlarını söküp götürdükleri yazmaktadır. Bu iki eşkıyanın yakalanıp hapse atılması emredilmiştir (BOA., MD 10, 108/71). Gayrimüslim olan kişilerin mal gasp etmek, adam öldürmek, zor kullanmak suçlarından yine köy ve şehir reyası gibi *eşkıya* olarak nitelendirildiklerini görmekteyiz.

Belgelerde eşkıya olarak nitelendirilen başka bir kimlik de *subte*³ olarak adlandırılan medrese öğrencileridir. İncelediğimiz hükümlerdeki ilk suhte olayı, H. 967/ M. 1560 tarihinde görülmektedir. Olay payitahta uzak bir yerde, Alaiyye (Alanya)'de gerçekleşmiştir. On neferden fazla suhtenin gayrimüslim bir kişiyi öldürüp mallarını zapt ettikleri, Müslümanların oğlanlarına da tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Derhal derdest edilip haklarından gelinmesi emredilmiştir (BOA., MD 3, 933). Başka bir örnek, H. 981/M. 1573 tarihli hükümdür. Menteşe sancağındaki kadılara yazılan bir hükümde, suhtelerin Menteşe'de çok hareketli oldukları, gruplaşarak evleri bastıkları, mala cana tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Verilen emirde, suhte eşkıyasının üzerine il *erler*⁴, sipahi, bölük halkı, yeniçeri cemiyeti ile gidilmesi istenmiştir. Derhal

³ Şemseddin Sami, 1371, s. 741; Mehmet Zeki Pakalın, 1997, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınevi, s. 735.

⁴ Osmanlı Devleti'nde, özellikle iç karışıklıklar sırasında asayişin sağlamak amacıyla oluşturulan mahal-i milis kuvvetlerine "il erleri" denmiştir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren kaynaklarda adı geçen bu teşkilatın yaygınlık kazanması, eşkıyalığın artış gösterdiği 16. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. İl erleri ihtiyaç hâlinde toplanan bir askerî güç özelliği taşımakta olup genellikle köylü gençler, bazen de şehitli gençlerden oluşmuştur. Yüzyılın sonunda mühim bir teşkilat hâline gelerek resmî bir teşekkül hüviyeti kazandılar. Fakat giderek güçlenen il erlerinin, asayişin sağlanmasında önemli

yakalanmaları, sulhu kabul etmeyenlerin hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 22, 239/115). Suhte eşkıyalığı daha çok ev yağma edip oğlan/kız kaçırmaya yönelik olmuştur (Akdağ, 2013, s. 168). Belgelerde, suhtelerin ev basıp delikanlıları zorla götürme eylemleri yoğunluktadır. Ev yağma ederek ihtiyaçlarını karşılayan suhteler, genç çocukları kaçırmayı sayılarını arttırmayı amaçlamışlardır. Medrese öğrencilerinin bu fiilleri, belgelere suhte eşkıyalığı olarak yansımıştır.

Köy ve şehir reayası, gayrimüslimler ve suhtelerin yanında marjinal⁵ grupların illegal hareketleri de belgelere *eşkîyalık* olarak nitelendirilmiştir. Marjinal gruplara örnek verecek olursak 16. yüzyılın ikinci yarısında kayda alınan hükümlerde, Gurbet taifesine sıkça rastlamaktayız. Fakat Gurbet taifesinin yapı ve yaşayış olarak konargöçerlerden çok farklı bir grup olduğunu anlamaktayız. Örneğin bu taifenin mevsimsel bir göç düzeni hiç olmadığı gibi boy, cemaat ve kabile sistemleri de hiç olmamıştır. Gurbet taifesi tıpkı suhteler, levender ve çift-bozanlar gibi kontrol altına alnamayan bir grup olmuştur. Marjinallerin eşkıyalığına dair birkaç örnek verecek olursak ilk belge, H. 984/M. 1576 tarihli, Amasya beyine gönderilen bir hükümdür. İskilip kazasında Gurbet eşkıyasının olduğu bildirilmiştir. Bu taife, İbrahim isimli kişinin evini basıp oğlu Mustafa'yı öldürmüştür. İbrahim'in diğer oğlu Yakup'u da yaralamışlardır. Sonrasında, Badekeper derbendi denilen bir yerde, yol kesip yolcuların mallarını zorla almışlardır (BOA., MD 28, 267/110).

Gurbet taifesi mensupları, daha rahat hareket edebilmek ve kaçışlarını kolaylaştırmak için yerli halktan veya yöneticilerden destek almaya çalışmışlar, bunda da yer yer başarılı olmuşlardır. H. 995/M. 1587 tarihli, Karahisar kadısına yazılan bir hükümde, müteferrika olan Mustafa'nın evinde Gurbet taifesinden olan kişilerin kaldığını; müteferrika Mustafa ve oğullarının Gurbet taifesi ile bir olup yollara indikleri, hırsızlık yapıp adam öldürdükleri bildirilmektedir. Gurbet taifesinin kışlaması için yardım ve yataklık eden Mustafa ve oğullarının kaleye hapsedilmesi, Gurbet taifesinin ise olay yerinde şer' ile haklarından gelinmesi emredilmiştir (BOA., 62, 147/66). İttifak hâlinde olmaları, devlete karşı daha dirençli olmalarını da beraberinde getirmiştir.

Marjinal grupların eşkıyalığına dair bir kayıt da, incelediğimiz 1567 tarihli bir hükümdür. Adana'da *Mellaş*⁶ taifesinden 60-70 kişilik eşkıya grubu olduğunu, yolcuların eşyalarına el koyduklarını, geceleri köylere baskınlar yapıp mal yağma ettikleri, korku saçtıklarını yazmaktadır. Bu yol kesen haydutların derhal hapsedilmesi buyurulmuştur (BOA., MD 7, 36/14). Yine Hamiteli sancığına gelen bir Arap taifesi, Antalya'ya giden bir ticaret yolunda konuşlanarak o bölgedeki ticareti sekteye uğratmıştır. Bölgedeki kişilerin bu durumu Dîvân-ı Hümâyun'a bildirmesi üzerine "...*Buyurdum ki: Eger zikrolunan Arabdur ve eger sâ'ir sâbte adına levend tâ'ifesidir, anun gibi fesâd ü şenâ'at üzre olanları ele getirsin. Ahvâllerin teftiş idüp sâbit olan hukub-ı nâsı alvirdükden sonra ehl-i fesâd ü şenâ'tün mahallinde hakekandan gelsin...*" şeklinde emir verilmiştir (BOA., MD 3, 987). Belgelerde hükümler verilirken derhal haklarından gelinmesi, gereğinin yapılması, mahallinde haklarından gelinmesi gibi emirler verilmiştir. Südde-i Saadete gönderilmesi, payitahta sevk edilmeleri çok nadir verilen emirlerdendir.

Resmî yazışmalarda, *zülüim/zulm* olarak adlandırılan hareketleri mühimme kayıtlarından incelememiz bu kavramın daha anlaşılır olmasında bize yardımcı olacaktır. İncelediğimiz belgelere, resmî görevlilerin illegal hareketleri, fiilleri *zülüim* ve *teaddî* olarak adlandırılmıştır.

İncelediğimiz hükümlerde, kadıların bizzat Müslüman ve gayrimüslimlere vergi konusunda zulmettiğini, eşkıyalık yaparak erzaklarını aldıklarını tespit etmekteyiz. Buna dair bir örnek verecek olursak H. 985/M. 1577 tarihli bir hükümde, Ürgüp'te Rışk, Lazar, Poyo, Piliko, Kaliba, Midos, Karağuşu, İstoyan, Nikoilye ve Petri isimli zimmelerin, Dîvân-ı Hümâyun'a arzuhal sunup Ürgüp Kadısı Mevlâna Muhammed'in zulmünden bahsettiklerini anlamaktayız. Kadı, 275 hane olduğu halde 4000'den fazla hane yazmıştı. Hane

roller oynaması onları ehl-i örf ile karşı karşıya getirdi. Sayıca kalabalık ve ateşli silahlara hâkim böyle bir milis kuvvetin varlığı, zamanla problem hâline gelmiştir. Maddî istikrarsızlık, gelecek kaygısı il erlerinin levend ve sekbanlara karışmalarına yol açmıştır. Bir bölümü de celâli bölüklerinde yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İlgürel, 2000, s. 59-61.

⁵ Marjinal kelimesi, Le Petit Robert sözlüğüne göre *toplumdan olan ama toplum dışında yaşayan kişi/kişiler* için kullanılan bir tanımlamadır. Eşkîyalık hareketlerinde sıklıkla anılan Gurbet taifesi ve Mellaşiler bu gruba örnektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kadioğlu, 2020, s. 75-93.

⁶ Akdağ, Mellaşilerin Antalya'dan Adana'ya kadar olan bölgelerde yaşadıklarını, eşkıyalıkla anılan bir Arap taifesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Akdağ, 1945, s.23-37.

⁷ Teaddi veya taaddi, Allah'ın kulları için belirlediği sınırları aşmak anlamında bir Kur'an terimidir. Sözlükte, hızlı koşarak, sınırları aşmak, tecavüz etmek anlamındaki *adv* kökünden türeyen bir terimdir. Ölçüyü, sınırı aşmayı, taşkınlık yapmayı, haklılık sınırını geçmeyi, başkalarına saldırmayı ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bk. Çelik, 2010, s. 283-284.

başına 50'şer akçe almak yerine 75'er, 85'er akçe toplamıştı. Ayrıca sipahilerden ağnam vergisini fazla almış, rızaları olmadan da yağ ve bal almıştı (BOA., MD 30, 551/235). Yine aynı mühimme defterinde yer alan hemen bir sonraki hükümde Amasiyye (Amasya) kadısı olan Abidin Han'ın yol kesen haramilerle iş birliği içerisinde olduğu, ayrıca reayadan da fazla akçe aldığı, akçe alamadığında ise reayanın zahiresini zorla aldığı ve karşı gelenlere zulmettiği yazmaktadır (BOA., MD 30, 552/236). Benzer bir hadise Bergama'da yaşanmıştır. Manisa kadısına gönderilen bir hükümde, Bergama kadısı İbrahim'in ehli fesad olduğu, halka zulmettiği belirtilmiştir. Kadı, türlü yollarla reayadan fazla akçe almış, bunun yanında kuzu, koyun, arpa, buğday, kereste olarak halkın mallarını yağma etmiştir (BOA., MD 72, 572/292).

İncelediğimiz belgelerde de naiplerin başrolde olduğu birçok eşkıyalık hareketi bulunmaktadır. Bunlardan örnek verecek olursak H. 979/ M. 1571 tarihli Bozok kadısına yazılan bir hüküm buna bir emsal teşkil eder. Mahmud isimli bir naip, yanına birkaç yoldaş alıp *Kabrus Ceziresine kız sürgün etmek için emir gelmiştir.* diye bir yalan uydurarak üstüne bir de akçe talep edip kızları ve akçeleri alıp kaçmıştır (BOA., MD 10, 254/169). Diğer bir örnek ise Anadolu beylerbeyine ve Alaşehir kadısına yazılan H. 985/M. 1577 tarihli bir hükümde, Alaşehir naibi Ahmed'in ve yanına aldığı on beş nefer atının köyleri gezip köylülere zulmettikleri, zorla paralarını aldıkları, karşı gelenleri yaraladıkları, evlerini yağma ettikleri yazmaktadır (BOA., MD 30, 537/230).

İncelediğimiz hükümlerde, bazı müderrislerin de *eşkıyalık* hareketlerinde rol aldıklarını görmekteyiz. Köyleri geçim kapısı olarak gören müderrisler öncelikle para, hayvan, mal, eşya çalmak/almak kaydıyla *eşkıyalık* ve *zulüm* yapmışlardır. Buna bir örnek Seferihisar'da yaşanmıştır. H. 981/M. 1573 tarihli, Anadolu beylerbeyine gönderilen bir hükümde, Seferihisar'da müderris olan Mevlana Resul'un, yanına birkaç yoldaş olarak Mihaliç (Bursa/Karacabey) kazasında sürüyle koyun çaldıkları, zorla mal ve esbap aldıkları, karşı gelen bir kişiyi de katlettikleri bildirilmiştir (BOA., MD 24, 69/23).

Başka bir hükümde, adaleti ve düzeni sağlamak kaydıyla atanmış olan kadı ve naibinin birlikte *zulüm/eşkıyalık* yaptıkları görülmektedir. H. 1003/M. 1594 tarihli, Kastamonu beyine ve Çankırı, Keskin kadılarına gönderilen hükümde, Koçhisar kadısı Alaaddin'in ve Naibi Mustafa'nın, Çankırı'da kaymakam olan Sinan'ın hanesini basarak yağmaladıkları bildirilmiştir. Kadı ve naibinin, kendilerine karşı koyan adamları da yaraladıkları, birçok usulsüzlük yaparak tutuklu olan bir eşkıyayı da salıvererek kaçtıkları yazmaktadır (BOA., MD 73, 838/382).

Belgelerde, 16. yüzyılın sonlarına doğru devlet görevlisi kimliği olanların büyük eşkıya grupları kurarak köyleri ve kasabaları yağmaladıkları görülmektedir. Aynı yüzyılda birçok yerde yaşanan bu olaylar, eşkıyalara müdahale edebilecek görevlilerden de ümidin kesildiğini göstermektedir. H. 1004/ M. 1595 tarihli Kırşehir ve Keskin kadılarına yazılan bir hükümde, mirî miran, mirliva, sipahi, subaşı, acemi oğlanı olan 70-80 kişilik bir eşkıya grubunun köy köy gezip yem, yemek, koyun, kuzu, at, eşya, akçe ve altınları zor kullanarak aldıklarını yazmaktadır (BOA., MD 73, 229/128). Yine aynı zaman diliminde yazılan bir hükümde, Afyon Karahisar'da 90-100 kişilik bir grubun köyleri yağmaladığı, kendilerine karşı direnenleri katlettikleri yazmaktadır (BOA., MD 73, 426/180).

Araştırılan dönem içerisinde, *zulüm* ve *eşkıyalık* hareketlerinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alan ehl-i şer' ve ehl-i örften kimseler bulunmaktadır. Ehl-i örfe göre ehl-i şer', olayların içinde daha az yer almıştır (Ata, 2024, s. 77-78). Bu bize, Osmanlı Devleti'ndeki adli yapının idari yapıya göre daha baskın olduğunu ve daha iyi işlediğini göstermektedir. Ehl-i örfün tepesinde olan kadının aldığı eğitim ve görevi gereğince adalete uygunluk, adalete aykırı olmama konularında diğer idarecilerden daha duyarlı olduğunu dikkate almak gerekir.

Devletin kendisine sunduğu imkânları kötüye kullanan resmî görevlilerin yaptığı eylemler, belgelerde "zulm" olarak adlandırılmıştır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, devlet görevlileri doğrudan veya dolaylı olarak *eşkıyalık* hareketlerinin içerisinde yer almışlardır. Belgelere yansıyan, devlet görevlilerinin de içinde bulunduğu *eşkıyalık* vakalarında, doğrudan veya dolaylı olarak eşkıyalığı gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Vezirlerin adamları, kadıların naipleri, beylerbeyinin kethüdalrı, subaşları şeklinde dolaylı olarak *eşkıyalık* hareketlerinin içerisinde yer aldıkları hükümlere yansımıştır. Aşağıda yer alan şekilde belgelerden anladığımız *zulüm* ve *eşkıyalık* kavramlarının somut anlatımıdır. Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere *eşkıyalık* eylemi bir *zulümdür*, ancak her *zulüm* eşkıyalık değildir.

Şekil 1. Eşkîyalık ve Zulüm Arasındaki İlişki

İncelediğimiz hükümlerde, yönetilenlerin suç işlemesine karşılık *eşkiya* olarak adlandırıldıklarını, yönetenlerin suçlarına karşılık ise *zulüm* kavramının kullanıldığını görmekteyiz. İlegal hareketlerin benzer, adlandırmaların farklı olduğunu anlamaktayız. Fakat ender de olsa *zulüm* ve *teaddi* sözcüğünün yanı sıra bazı hükümlerde, (BOA, MD 6, 740; MD 27, 139; MD 73, 369, 395, 396, 443, 451, 536; MD 74, 155, 169) *eşkîyalık* sözcüğü *zulüm* ile birlikte kullanılmıştır.

Kayıtlarda, *eşkîyalık* ve *zulme* karşı emirler verilirken *eşkîyalık* olarak nitelendirilen hareketlerde, derhal olay mahallinde haklarından gelinmesi emredilip *zulüm* ile suçlanan kişilerin ise südde-i saadete gönderilmesi dikkat çekmektedir. Genel olarak hükümlerin sonundaki emirlerden anlaşıldığı üzere suçlu olduğu iddia edilen kişi, mahkemede şikâyetçiler ile yüzleştirilerek davanın görülmesi emredilmektedir. Eğer suçlu olduğu iddia edilen kişi ehl-i örf veya ehl-i şer'den ise mahkemenin İstanbul'da görülmesi için payitahta gönderilmesi emredilmiştir. Fakat halktan bir kişi/kişiler suçluysa olay yerinde icabına bakılması istenmiştir. Mahkemede adil bir yargılama yapılması vurgulanmaktadır. Yargılama ve hükümde eşitlik, reayanın hakkı, suçlunun topluma kazandırılması prensibi vardır (Çalışkan, 1993, s. 369).

Reaya, yerel mahkemede veya olay mahallinde cezalandırılırken devlet görevlilerinin payitahta gönderilmelerinde hiçbir şekilde bir kayırma söz konusu değildir. Hükümlerde, adalet ile şer' ile cezası verilsin şeklinde ibare hem reaya hem de devlet görevlileri için geçerlidir. Ağır cezalar, divanda görümlüp adil bir yargılamayla karara bağlandığı için devlet görevlileri payitahta gönderilmiştir. Taşrada, olay yerindeki deliller ışığında mahkemenin karar vermesi, tarafsız bir yargılama yapıldığının göstergesidir.

Sonuç

16. yüzyıla ait belgelerden anlaşılacağı üzere Osmanlı Anadolu'su, her kademedeki kişilerin/kimliklerin dâhil olduğu *eşkîyalık* olaylarına sahne olmuştur. Kimliklerin farklı olması, *eşkîyalık* hareketlerinin nedenlerinin de farklı olması demektir. Bazıları maddi çıkar amaçlı, bazıları eşkiya reislerinin devlet tarafından affedilip kadroya alınmalarına özenmiş, bazıları da hedeflerine giden yol olarak eşkiyalığı benimsemişlerdir. Fakat *eşkîyalık* hareketlerinin daha çok maddi çıkar sağlama amaçlı yapıldığını anlamaktayız. Belgelere göre mal gasp etmek, adam darp etmek, cinayet işlemek, halka korku salmak gibi fiiller, *eşkîyalık* olarak nitelendirilmiştir. *Eşkîyalık* suçuna karşılık verilen emirlerde de buldukları mahalde haklarından gelinmesi vurgulanmıştır. Gayrimüslim, marjinal, aşiret ve cemaat gruplardan oluşan eşkiyaların, Anadolu'nun farklı bölgelerinde aktif olduklarını görmekteyiz. Bu eşkiya grupları da çoğunlukla mala karşı suçlarda yer almışlardır ve çoğunlukla mahallinde şer' ile cezalandırılmaları ve nadir de olsa payitahta gönderilmeleri

emredilmiştir. İncelediğimiz belgelerde, gayrimüslimlerin eşkıyalığı karşısında kendi mahkemelerine değil de kadı mahkemelerine sevk edildiklerini anlamaktayız.

Osmanlı Devlet anlayışında, ehl-i örf ve ehl-i şer’den olan yöneticiler, yönetilenlere karşı adil olmak mecburiyetindeydiler. Kaynaklarda, reaya karşı yapılan adaletsizlik, usulsüzlük, *zulüm* ve *teaddi* olarak nitelendirilmiştir. *Zulüm*, Osmanlı hukukunda suç olarak kabul edilmiştir. Çalışmamızda, devlet görevlilerinin illegal hareketleri *zulüm* kavramı çerçevesinde ve *eşkıyalık* kavramından bağımsız olarak ele alınmıştır. İncelediğimiz kaynaklarda, devlet görevlilerinin de tıpkı reaya gibi daha çok mala karşı suç işledikleri görülmektedir. Reaya eşkıyalığı gibi mal gasp etme, darp etme, halka korku salma eylemlerini gerçekleştirmişler fakat *eşkıya* yerine *zalim* olarak nitelendirilmişlerdir. Anadolu’nun hemen hemen her bölgesinde, halka zulmettikleri ve çoğunun yargılanmak üzere yüce divana sevk edildiği tespit edilmiştir.

Devlet görevlilerinin, özellikle askerî sınıfın, halkı hiçbir şekilde zor duruma düşürmemesi, halkı asla incitmeleri yönünde kanunnâmeler, adaletnâmeler ve fermanlar yayınlanmıştır. Halka zulmeden devlet görevlileri hakkında soruşturma yapılması için merkezden görevliler atanmıştır. Soruşturma yapılırken, zulmeden kimsenin suçu sabit olana kadar nezaret amaçlı tutuklanmıştır. Suçu sabit olanlar, Dîvân-ı Hümâyûn’a getirilerek yüce divanda yargılanmışlardır.

Eşkıyalık vakaları artıkça ve devlet görevlileri de bu yolsuzluğun içinde oldukça *eşkıyalık* ve *zulüm* hareketlerinin önü alınamamıştır. Merkeze iletilen her şikâyetle çözüm aranmış, karşılığında hüküm gönderilmiş, fakat bu yüzyılda doğu ve batı coğrafyalarında uzayan savaşlar olduğu için iktisadi sıkıntıda olan bir devlet olarak kesin çözüm bulunamamıştır. Zamanla merkezden taşraya gönderilen hükümlerin/emirlerin işlerliğini yitirdiğini görmekteyiz.

Kaynakça

- Acun, F. (2002). Celâli İsyânları, *Türkler*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdağ, M. (1945). Celâli İsyânlarının Başlaması. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-37.
- Akdağ, M. (2013). *Türk balkanın dirlik ve düzenlik kangası*. Yapı Kredi Yayınları.
- Artan, M. (2019). Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Askeri/İdari (Yöneten) Sınıf Mensuplarının Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri (1626-1631). II. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. (46-60) içinde.
- Artan, M. (2021). Osmanlı Devleti'nde Eşkîyalığın Önlenmesi İçin Verilen Cezaların ve Alınan Tedbirlerin Mühimme Defterlerine Yansımaları (1626-1632). A. Kuşçulu ve E. Gurbanov (Ed). *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. (53-61) içinde.
- Ata, T. (2024). 16. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da eşkıyalık hareketleri. (Tez No. 875716) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkîya. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, 463-466) içinde. TDV Yayınları.
- Çağrı, M. (2013). Zulüm. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44, 507) içinde. TDV Yayınları.
- Çalışkan, İ. (1993). İslam hukukunda ceza kavramı ve hadd cezaları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (31), 367-398.
- Çelik, İ. (2010). Taaddî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 39, 283-284) içinde. TDV Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. (A. S. Güneçal Haz.). Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, İ. (2002). Korumacılığın kent kültüründen çıkarması gereken dersler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35(1-2), 15-23.
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle başa çıkmak "Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi çatışmalar ve suç 1550-1720"*. Alfa Yayınları.
- Findley, C. (2011). *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*. Timaş Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Entellektüelin siyasi işlevi: Seçme yazılar I*. (Ergüden, I. & Akınhay O. & Keskin, F. Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hüseynlikoğlu, A. (2001). XVI. Yüzyılda Anadolu'da Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bu Faaliyetleri Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler, *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler) 2001*. (415-428) içinde. Elazığ.
- İlgürel, M. (2002). İl Erleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22, 59-61) içinde. TDV Yayınları.
- İnalçık, H. (1990). Osmanlı toplum yapısının evrimi. (M. Özden & F. Unan Çev.). *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 11, 30-41.
- Kadioğlu, Ş. (2020). Yeryüzünün dışlanmışları: Jean-Marie Gustave Le Clezio'nun Altın Balık adlı romanında marjinal karakterler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 75-93.
- Katğı, İ. (2013). Osmanlı Devleti'nde siyaseten katl (hukuki maiyeti, sebepleri, usulü, infazı ve sonuçları). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24, 180-211.
- Katip Çelebi (1980). *Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-a Hakk (en doğruyu seçmek için hak terazisi)*. Tercüman 1001 Temel Eser. Kervan Kitapçılık.
- Mumcu, A. (1963). *Osmanlı Devleti'nde siyaseten katl*. Ajans-Türk Matbaası.
- Mumcu, A. (1985). *Osmanlı hukukunda zulüm kavramı*. Phoenix Yayınevi.
- Pakalın, M. Z. (1946). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. (C. I. II. III.). MEB. Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*. (Aksay, G. Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şafak, A. (1991). *Mezhepler arası mukayeseli İslam ceza hukuku*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Şemseddin Sami. (1996). *Kamus-i Türkî*. Çağrı Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 2 Numaralı Mühimme Defteri, 963/1555.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 3 Numaralı Mühimme Defteri, 966-968/1558-1560.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 5 Numaralı Mühimme Defteri, 973/1565.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 6 Numaralı Mühimme Defteri, 973/1565.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 7 Numaralı Mühimme Defteri, 975-976/1567-1568.

- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 10 Numaralı Mühimme Defteri, 978-679/1570-1571.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 22 Numaralı Mühimme Defteri, 981/1573.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 24 Numaralı Mühimme Defteri, 981-982/1573-1574.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 27 Numaralı Mühimme Defteri, 983/1575-1576.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 28 Numaralı Mühimme Defteri, 984/1576.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 30 Numaralı Mühimme Defteri, 985/M. 1577.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 62 Numaralı Mühimme Defteri, 995-996/1586-1587.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 72 Numaralı Mühimme Defteri, 1002-1003/1593-1594.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 73 Numaralı Mühimme Defteri, 1003-1004/1594-1595.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), 74 Numaralı Mühimme Defteri, 1004-1005/M. 1595-1596.
- Uzun, E. (2009). Osmanlı ülkesinde görülen isyan ve eşkıyalık olayları karşısında alınan bazı tedbirler hakkında bir değerlendirme. *TÜBAR*, 25, 185-214.
- Yakut, E. (2012). Osmanlı hukukunda bir suç olarak eşkıyalık ve cezalandırılma. *Kebikeç*, 33, 21-33.
- Yaran, R. (1992). Bid'at. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, 129-131) içinde. TDV Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2002). Klasik dönem Osmanlı toplumuna genel bir bakış. *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi* (Cilt 6, 287-343) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Yetkin, S. (1997). *Ege'de eşkıyalar*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

THE CONCEPT OF BANDITUALITY AND OPPRESSION IN 16TH CENTURY OTTOMAN OFFICIAL CORRESPONDENCE

(Extended Summary)

Societies and states have been constantly affected by socio-economic events and geographical location-induced events such as migration, invasion, war or natural disaster since ancient times. One of the situations that arise from all these factors is banditry incidents. Banditry, which is one of the issues that trouble the administrators, is a political and social phenomenon that has many similar aspects, although it occurs at different times and in different forms in every society. This phenomenon of banditry has been defined and interpreted in different ways, taking into account elements such as the commission of the incident, its occurrence, and the identity of the person who committed it. Ensuring internal peace has been one of the fundamental issues for every state from past to present. One of the problems that disrupted the internal peace in the Ottoman Empire was banditry activities. The bad state of affairs in the State and Social mechanisms affected every segment of society and the Ottoman lands became the scene of unstoppable events.

The 16th century was a century when serious changes and transformations began in the political, military, economic and social fields of the Ottoman Empire. The struggles for the throne, the long wars, and the subsequent internal and external events in the second half of this century are a turning point for the Ottoman Empire. Although some studies have been carried out on this century, no sufficient study has been done to concretize the events with statistical data and interpret them in a text.

In this study, the incidents of banditry, which are expressed as oppression and banditry in Ottoman historical studies, occurred in the 16th century and were one of the most important problems that deeply affected the socio-economic life of the period, were examined. First of all, the terminology of these two words was examined from a historical and conceptual perspective. Afterwards, the dimensions of banditry and persecution in the examined period were revealed with documents. Banditry incidents, which form the basis of the subject of our study, took place all over Ottoman Anatolia. Banditry activities are recorded as theft, murder, kidnapping, house raiding, road blocking and persecution. Since place, time, space and personal identities differ in banditry incidents, it is necessary to evaluate the causes and consequences of the incidents from different perspectives.

Some of the elite and traditional groups, whose main duty is to carry out state affairs and protect the subjects, have displayed an arbitrary attitude in their duties due to the weakening of the central authority and economic reasons. It is a debatable issue whether the phrase “banditry” should be used to describe the actions of officials against the public. Therefore, it is useful to explain the concept of “cruelty” in accordance with our subject of study. Cruelty refers to more actions than the term banditry. In the official language of the state, zulm means that the people of custom and the people of evil turn to illegal means and apply unfair and harsh procedures to the subjects. As can be understood; The act of banditry is an act of cruelty, but not every cruelty is banditry. It would be more appropriate to consider the actions taken by officials who abuse the opportunities offered by the state as “cruelty”. However, it should also be noted that state officials have been directly or indirectly involved in banditry movements. We see that, reflected in the provisions, in cases of banditry involving state officials, they directly or indirectly committed banditry. It is reflected in the provisions that they were indirectly involved in banditry movements in the form of viziers’ men, kadis’ regents, beylerbey’s kethüdas and subaşı.

It is noteworthy that in the records, orders were given against banditry and oppression, while actions deemed as banditry were ordered to be dealt with immediately at the scene of the incident, and people accused of oppression were sent to the safe haven. In general, as can be understood from the orders at the end of the provisions, the person alleged to be guilty is ordered to confront the complainants in court and hear the case. If the person alleged to be guilty was from the people of custom or the people of evil, it was ordered to be sent to the capital city for the trial to be held in Istanbul. If one of the subjects was guilty, they were asked to be dealt with on the spot. A fair trial in court is emphasized. There are principles of equality in trial and judgment, the rights of the subjects, and the reintegration of the criminal into society. There should be no favoritism in sending state officials to the capital while the people are punished in the countryside or at the scene of the crime. The phrase “let the punishment be given with justice and shariah”

is valid for both identities in the provisions. Since heavy penalties were discussed in the court and decided in a fair trial, state officials were sent to the capital. The court's decision in the light of the evidence at the crime scene in the provinces is an indication of an impartial trial.

As the cases of banditry increased and state officials became involved in this corruption, it could not be stopped. A solution was sought for every complaint submitted to the center, and a verdict was sent in return, but as a state in economic distress, a definitive solution could not be found due to prolonged wars in the eastern and western geographies in this century. Over time, we see that the provisions and orders sent from the center to the provinces lose their effectiveness.

Makale Bilgisi / Article Information**Atıf / Cite as**

Ata, T. (2024). 16. yüzyıl Osmanlı resmî yazışmalarında eşkyaçılık ve zulüm kavramı. SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 69-81.

Ata, T. (2024). The concept of bandituality and oppression in 16th century Ottoman official correspondence. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 3, 69-81.

Yazar / Author**Teslime ATA**

Dr., Bağımsız Araştırmacı

PhD, Independent Researcher

teslimeyuksel@gmail.com, 0000-0001-9187-3760

Geliş Tarihi / Received

21 Ekim / October 2024

Kabul Tarihi / Accepted

09 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

69-81

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 82-96.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

ALEVİLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ VE DÜŞÜNSEL TEMELLERİ HISTORICAL PROCESS OF ALEVISM AND INTELLECTUAL FOUNDATIONS

Yunus AYDOĞDU

Dr., Bağımsız Araştırmacı

aydgduny@gmail.com, 0000-0003-3351-2531

Fatih TEKİN

Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

fatihtekin@inonu.edu.tr, 0000-0003-2227-0784

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

(Received)

30.09.2024

Kabul Tarihi:

(Accepted)

16.12.2024

Yayın Tarihi:

(Published)

30.12.2024

Anahtar Kelimeler

İslam
Mezhepleri
Alevilik
Şiilik
Bektaşilik

Keywords

Islamic Sects
Alevism
Shiism
Bektashism

İslam'ın farklı bir yorumu olarak ortaya çıkan Alevilik sosyo-politik ve kültürel etkilerle şekillenmiştir. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisine dayanan Alevilik, Şiilik içinde doğmuşsa da zamanla Şiilikten farklılaşmıştır. Şiilik, İmam Cafer es-Sadık'ın öğretilerine ve On İki İmam inancına sıkı sıkıya bağlıdır. Alevilik ise mistik öğretilere, tasavvufa ve Bektaşî tarikatının etkisine daha açık bir yapı sergiler. Alevilikte cem ritüelleri, semah, deyişler ve saz eşliğinde ibadet gibi unsurlar önemli yer tutar. Orta Çağ'da, Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin etkisiyle Alevilik, bu bölgede önemli bir dinî ve kültürel kimlik hâline gelmiştir. Osmanlı döneminde ise Alevi topluluklar, zaman zaman baskılara maruz kalmış, ancak kendi inanç ve ritüellerini koruyarak varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Cumhuriyet döneminde, laiklik ilkesiyle birlikte Alevilik de daha görünür ve kabul edilebilir bir hâle gelmiştir. Bu çalışma, İslam mezheplerinin ortaya çıkış sürecinden günümüze Aleviliğin nasıl ortaya çıktığına odaklanmaktadır. Bu bağlamda Alevilik inancı, tarihsel süreç içinde etkilendiği olgularla birlikte ele alınmış ve inancın düşünsel kaynakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Alevilik inancının tasavvufî düşünce içinde inanç esasları, ritüelleri (ibadet), dinî ve sosyal yapılanmasının oluşumunu etkileyen unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirilmesidir. Bu inceleme, nitel araştırma yöntemleriyle yapılmış olup çalışmada tarihsel analiz, karşılaştırmalı analiz ve betimsel analiz tekniklerinden yararlanılmıştır.

Alevism, which emerged as a different interpretation of Islam, was shaped by socio-political and cultural influences. Based on the love for Prophet Ali and the Ahl al-Bayt, Alevism was born within Shiism but has gradually differentiated itself from Shiism over time. Shiism adheres strictly to the teachings of Imam Ja'far al-Sadiq and the belief in the Twelve Imams. In contrast, Alevism exhibits a more open structure to mystical teachings, Sufism, and the influence of the Bektaşî order. Elements such as cem rituals, semah, folk songs, and worship accompanied by the saz play a significant role in Alevism. During the Middle Ages, with the influence of the Turkmen who migrated to Anatolia, Alevism became a significant religious and cultural identity in this region. During the Ottoman period, Alevi communities were occasionally subjected to oppression but managed to preserve their beliefs and rituals. In the Republican period, with the principle of secularism, Alevism became more visible and acceptable. This study focuses on how Alevism emerged from the process of the emergence of Islamic sects to the present day. In this context, the belief in Alevism has been examined along with the phenomena that have influenced it throughout history, and the intellectual sources of the belief have been attempted to be revealed. The aim of this study is to evaluate the elements affecting the formation of the Alevism belief system within mystical thought, including its belief principles, rituals (worship), and religious social structure. This article has been conducted with qualitative research methods and historical analysis, comparative analysis and descriptive analysis techniques have been used in the article.

Atıf/Cite as: Aydoğdu, Y. & Tekin, F. (2024). Aleviliğin tarihsel süreci ve düşünsel temelleri. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 82-96.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında, İslam toplumundaki iktidar kavgası ve itikadî anlayış farklılıklarından dolayı farklı mezhep ve inanışlar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, süreç içinde kimi önemli olaylar ve düşünsel tartışmalardan etkilenmiştir. Söz konusu iktidar kavgası içinde, Hz. Ali taraftarları olarak bilinen gruplarda, zaman içinde farklı anlayışlara sahip ancak ortak paydası Hz. Ali taraftarlığı temelinde şekillenen mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerden biri de günümüzde canlılığını koruyan Aleviliktir. Alevilik, bir dönem "Kızılbaşlık" olarak da anılmıştır. Ancak "Kızılbaş" kelimesine yüklenen olumsuz anlamlardan dolayı günümüzde Alevi-Bektaşî kullanımı ön plana çıkmıştır. Aleviliğin zaman içinde şekillenmesinde, birtakım sûfî akımlar önemli roller oynadığı gibi tasavvufî şairler de önemli yer edinmişlerdir. Bu sûfî akımların ve şahsiyetlerin en önemlileri arasında Hoca Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli sayılabilir.

Aleviliği tarihsel olarak dört dönemde değerlendirmek mümkündür. İlk olarak oluşum dönemi 11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasındaki zaman dilimini kapsayan süreç, Balım Sultan'ın kurumsallaşmayı sağlamasına kadar gitmiştir. Bu dönemde, Aleviliğin felsefî alt yapısını oluşturan dönem olmuştur. Kalenderilik ve Mevlevilikten etkilenen Alevilik, Bâtınlık ve bağdaştırmacılık etkisinde de kalmıştır. İkinci olarak Safevî döneminde şekillenen 16-19. yüzyıllar arasındaki süreçte, Aleviliğin aynı zamanda Kızılbaşlık olarak da anıldığı bir dönem yaşanmıştır. Bu zaman diliminde Alevilik, inanç prensipleri, ritüelleri, dinî ve sosyal yapılanmasıyla şekillenmiştir. Üçüncü ve dördüncü dönemler ise daha güncel olan Modern Dönem ve Post-modern Dönem olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyıldan günümüze olan bu süreçte, modern ideolojiler, küreselleşme ve kentleşme hayatı önemli bir şekilde etkili olmuştur.

Temelde, Aleviliğin İslam'ın Şii anlayışının İsmailî mezhebinin kolu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak zaman içinde, benzerlikler barındırır da oldukça farklı inanç ve ibadet şekilleri oluşmuştur. Günümüzde de önemli bir yer edinen Alevilik, çoğunlukla Türkiye'de olmak üzere birçok ülkede insanların inanç şekli olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışma, bu çerçevede Aleviliğin Şiilikten çıkarak farklı bir inanç hâline gelmesi ve siyasal pozisyonunu tartışmaktadır. Çalışmanın odaklandığı araştırma soruları şunlardır: Aleviliğin tarihsel süreçte Şiilikten ayrışmasının temel nedenleri nelerdir? Aleviliğin, Şiilikten farklılaşarak tasavvufî daha iç içe geçmesine yol açan sosyo-kültürel ve politik etkenler nelerdir? Sûfî akımların, özellikle Kalenderilik ve Bektaşîliğin, Aleviliğin inanç ve ritüellerine etkisi nedir? Alevilik inancının Şiiliğe kıyasla daha seküler bir yapıya sahip olmasının nedenleri nelerdir?

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Aleviliğin tarihsel sürecini ve düşünsel temellerini anlamak amacıyla tarihsel analiz, karşılaştırmalı analiz ve betimsel analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Aleviliğin farklı dönemlerdeki gelişimi, Şiilik ve diğer İslami mezheplerle olan ilişkileri, sûfî akımlarla etkileşimleri, tarihsel bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Alevilik inancının tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiğini anlamak için İslam tarihinin kritik dönemlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in vefatından sonra gelişen siyasî ve dinî tartışmalar, hilafet sorunu, Emevî ve Abbasi dönemlerinde yaşanan mezhep ayrılıkları ve Osmanlı dönemi baskıları, detaylı bir şekilde incelenmiştir. Tarihsel olaylar, kronolojik bir sırayla değerlendirilmiş, Aleviliğin bu süreçler üzerindeki etkisi ve dönüşümü irdelenmiştir. Aleviliğin, Şiilik başta olmak üzere diğer İslami mezheplerle olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak amacıyla karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Aleviliğin inanç esasları, ritüelleri, sosyal yapıları ile Şiilik, Bektaşîlik ve diğer sûfî tarikatların inanç pratikleri karşılaştırılmıştır. Bu analiz, Aleviliğin İslam içindeki yerini anlamaya ve farklılıklarını vurgulamaya yardımcı olmuştur. Çalışmada kullanılan veriler, literatür taraması yoluyla elde edilmiştir. Tarihsel kaynaklar, Alevilik ve İslami mezhepler üzerine yazılmış akademik kitaplar ve makaleler incelenmiştir.

İslam'da Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Ortaya Çıkışı

Mezhep sözcüğü, Arapça "zhab" kökünden türetilen "takip edilen yol" anlamı taşıyan bir sözcüktür. Sözcüğün mecazi anlamı, kişinin yöneldiği inanç anlamında kullanılmaktadır (Öz, 2021, s. 33; Kubat, 2019, s. 12). İslam dinine mensup toplumlarda, farklı anlayışlara sahip fırkalar bulunmaktadır. İtikadî, siyasî ve fıkhi açılardan farklı anlayışlar ve ekoller, mezhep kavramı ile ifade edilmektedir (Öz, 2021, s. 34). İslam tarihinde ortaya çıkan farklı anlayışlar ve ekoller yani mezhepler, uygun ortam bulduklarında veya bu anlayışa sahip kişiler buldukları varlığını devam ettirir. Bu imkânları bulamayan anlayışlar ise zamanla ortadan kaybolur (Öz, 2021, s. 37).

İslam mezhepleri tarihi literatüründe, genelde mezhepler; siyasi mezhepler, itikadi mezhepler ve fıkhi mezhepler olmak üzere üçlü bir tasnife tabi tutularak incelenmiştir. Ancak bu sınıflandırma, düşünce sistemlerini tamamen birbirinden ayıran bir sınıflandırma değildir. Çünkü itikadi, siyasi ve fıkhi anlayışlar, birbiriyle iç içe bir ilişki içindedir (Öz, 2021, s. 51).

Çok sayıda İslam kaynağı, İslam topluluğundaki ayrılıkların kökenlerinin İslam'ın kuruluş yıllarına, hatta daha eski zamanlardaki aşiretler arası mücadelelere dayandığını belirtmektedir. Ancak, Hz. Muhammed'in 632 yılında vefatının ardından ortaya çıkan iktidar mücadelesiyle birlikte daha belirgin hâle gelmiştir. Peygamber vefat etmeden önce bir halef belirlememiş ve vefatının ardından gruplar arasında şiddetli bir iktidar mücadelesi ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in cenaze töreni henüz gerçekleşmeden, halef seçimi konusunda adımlar atılmış ve tartışmalar yaşanmıştır (Çalışlar, 2013, s. 16).

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde, İslam'a mensup kişiler ve zümrelerin dinî açıdan farklı anlayışlara sahip olması doğal değildir. Çünkü Allah'tan vahiy aldığına inandıkları peygamber, hayattadır ve ihtilaf ettikleri konularda Hz. Muhammed'e başvurma imkânına sahiplerdir. Dolayısıyla mezhepler, İslam peygamberi hayattayken ortaya çıkmamıştır (Öz, 2021, s. 52). İslam dinindeki mezhep farklılıklarının kökeni, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in vefatına yakın günlerde yaşanan olaylarda ve vefatından sonra yaşanan olaylardaki ihtilaflara kadar dayandırılmaktadır. Bu ihtilaflar, zamanla farklı anlayışların gelişmesinde, ekollerin ortaya çıkmasında ve daha sonra mezhep farklılıklarının oluşmasında önemli rol oynamıştır (Öz, 2021, s. 54).

İslam mezheplerinin oluşmasına ve bu çalışmanın konusu olan Aleviliğin anlaşılmasına hizmet etmesi açısından kısaca Hz. Muhammed'in vefat etmeden önceki ve vefat ettikten hemen sonraki günlerde yaşanan hadiselerin ve ihtilafların neler olduğuna yer verilmesi önemlidir. Bu hadiseler, sırasıyla namazda imamlık meselesi, Kırtas Hadisesi, halifelik meselesidir.

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in vefat etmeden önce iki haftaya yakın hastalandığı rivayet edilmektedir. Bu hastalık sürecinde Hz. Muhammed, namazı sahabelerinden Hz. Ebu Bekir'in kıldırmasını istemiştir. Hatta Tabakat kitabındaki gibi bazı rivayetlerde, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir'in arkasında namaz kıldığı nakledilmiştir. (Akbulut, 2020, s. 47). İslam peygamberinin vefatının akabinde, bazı Müslümanlar tarafından "Allah'ın elçisinin dinimiz için seçtiğini biz niye dünyamız için seçmeyelim?" şeklinde ileri sürülen görüşler, Hz. Ebu Bekir'in peygamberin halifesi olması gerektiği görüşünü güçlendiren bir faktör olarak öne sürülmüştür (Akbulut, 2020, s. 48).

İslam peygamberi vefat etmeden hemen önce yaşandığı nakledilen hadiselerden biri de Kırtas Hadisesi olarak ifade edilmektedir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hastalığının şiddetlendiği günlerde, bir yazı yazdırmak için kâğıt ve kalem istediği ancak orada bulunan bazı sahabelerinin, peygamberin hastalığının ağırlaştığını öne sürerek bunu yerine getirmediği nakledilmektedir (İpek vd., 2014, s. 20). Bu hadisenin yaşandığına dair rivayetleri savunan Şia düşüncesine göre eğer peygamberin isteği yerine getirilseydi, Hz. Muhammed, Müslümanlar için halife olarak Hz. Ali'yi işaret edecekti. Şia düşüncesinin muhalifleri ise eğer bu durum din için zaruri bir önemdeyse mutlaka İslam peygamberinin vefat etmeden önce bu vasiyet görevini yerine getirmesi gerektiğini savunarak Kırtas Hadisesi'nin gerçekleşmediğini öne sürmektedirler (Öz, 2021, s. 55).

Vasiyetname olayı olarak da ifade edilen bu konu, Hz. Ali taraftarlarınca Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi vasi tayin ettiği görüşüdür. Ancak bu konuda yazılı bir belge olmasa da Gadir-i Hum'da Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kendisinden sonraki imam olarak işaret ettiği ileri sürülmektedir. Gadir-i Hum biatı, Şiilik ve Alevilik inancının başlangıcı olduğu düşünülmektedir (Onatça, 2007, s. 17). Gadir-i Hum, Mekke ve Medine arasında bulunan bir yerin adıdır ve Peygamber, veda haccına giderken burada konaklamıştır. Şii inancına göre Peygamber, bu vasiyetini Ehl-i Beyt'ine (Peygamberin soyundan gelenler), onlar da vasiyeti ardından gelenlere, yakınlarına bildirmiştir. Gadir-i Hum olayı, pek çok İslam bilgini tarafından kabul görmemiştir çünkü eğer peygamber böyle önemli bir konuda vasiyette bulunsaydı, bu olayı üç beş kişi değil herkes duyardı şeklinde bir karşı görüş getirilmektedir (Atik ve Bardakoğlu, 1997, s. 258).

İslam peygamberinin vefat ettiği sıralarda ise Beni Saide Sakifesi olayı, bir başka ihtilaf oluşturmuştur. Medineli Müslümanlar, halifelik konusunu müzakere etmeye ve halifelik hakkının Sa'd bin Ubade'ye ait olduğunu öne sürmeleri üzerine Kureyşli Müslümanlar, bundan haberdar olmuş ve mevcut İslam toplumunun Kureyş dışında bir halifeyi kabul etmeyeceği yönünde görüşler öne sürmüşlerdir. Buradaki tartışmada, Hz. Ebu Bekir halife olarak ilan edilmiş ve oradakilerin çoğunluğu, Hz. Ebu Bekir'e biat ettiklerini bildirmişlerdir. Ancak bu ortamda, Hz. Ali bulunmamaktadır ve bu ortamda yer alan bazı sahabeler

de sonraki günlerde Hz. Ali'ye meyletmişlerdir. Ancak sonraki günlerde Hz. Ali dışındaki sahabeler, Hz. Ebu Bekir'e biat ettiklerini açıklamıştır. Hz. Ali ise Taberi'nin naklettiğine göre Hz. Muhammed'in vefatından aylar sonra, Hz. Fatıma vefat ettikten sonra Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğini açıklamıştır (Öz, 2021, s. 56-57; Kubat, 2019, s. 47).

Hz. Ali'yi destekleyen araştırmacıların iddialarına göre Hz. Ali, peygamberin kaybının getirdiği acıyla sarsılır ve iktidar mücadelesini bir kenara bırakarak onun cenazesinin defnedilmesiyle ilgilenir (Onatça, 2007, s. 16). Hz. Ebubekir'i ilk halifelğe uygun görenlerin iddialarına göre, Hz. Ali'nin iktidarı ele geçirecek kadar kararlı ve etkili bir tutuma sahip olmadığı belirtilmektedir (Çalışlar, 2013, s. 17). Yine Çalışlar'a göre (2013, s. 74), Hz. Ali'nin konuşma, emir ve hutbelerinin derlendiği "Nehcü'l-Belâga" adlı kitapta, Hz. Ali'nin, hilafetin haksız yere elinden alındığını, Ehl-i Beyt dışında hiç kimsenin yardımcısı olmadığını ve onların tehlikeye düşmesini istemediğini ifade ettiği belirtilmektedir.

İslam toplumunda ilk siyasi farklılaşmaların yaşandığı bu dönemde, İslam toplumu dört ana gruba ayrılmıştır. Birincisi, Medineli Müslümanlardır ki bu grup, halifenin Medineli Müslümanlar içinden seçilmesi gerektiğini savunmuşlardır. İkincisi, Hz. Ali grubudur ki bu grup, Hz. Ali'den başkasına biat edilmemesi görüşünü savunanlardır. Üçüncü grup, Hz. Ebu Bekir'in halifelğini kabul edenlerin oluşturduğu gruptur. Son olarak dördüncü grup ise Hz. Ebu Bekir'i halife olarak tanımayarak onun memurlarına zekât vermeyi kabul etmeyen isyancıların oluşturduğu gruptur (Akbulut, 2020, s. 63). Beni Saide Sakifesi olayı, İslam siyasi tarihindeki tartışmalar içinde önemli bir konudur. İslam peygamberinin vefat ettiği gün yaşanan bu olay, Müslümanların peygamber aralarından ayrıldıktan sonra sosyal hayata intibaklarındaki ilk siyasi sınav özelliği taşımaktadır (Akbulut, 2020, s. 78). Makalede, Şiilik ve Alevilik konusuna geçilmeden İslam tarihinde hilafet konusundaki ilk siyasi ihtilaflar kısaca aktarılmıştır.

Hz. Ebubekir'den sonra yazılı belge ile halifelik Hz. Ömer'e bırakılmış, Zerdüşt dininden bir köle tarafından Hz. Ömer öldürülünce hakem aracılığıyla Hz. Osman halife seçilmiştir. Hz. Osman, 12 yıl hilafette kalmış ve daha sonra isyancı bir grup tarafından öldürülmüştür. Hz. Osman'dan sonra Hz. Ali, halife seçilmiş 661 yılında bir suikast ile o da öldürülmüştür (Çalışlar, 2013, s. 74). İslam tarihinde süregelen ve günümüzde de yaşayan Şii mezhebi, bu hilafet meselesine dayanmaktadır. Hz. Ali ve çocuklarının iktidar dışına itilmeleri ve haksızlığa uğradıkları düşüncesi, Şii ve Alevi inancının kaynağını oluşturmaktadır (Onatça, 2007, s. 17).

Cemel Olayı, ismini Hz. Ayşe'nin devesinden alan Hz. Ali ile Hz. Ayşe arasındaki savaştır. Bu savaş sonrasında Hz. Ali'nin hilafeti başlamıştır. Bu olayla birlikte hilafet, Emevilerden Haşimilere geçmiştir. Hz. Ali, Emevi komutanlarını, savaşmamaları için ikna etmiş ve Hz. Ayşe'nin taraftarları yalnız kalmış ancak Hz. Ali'nin ordusu karşısında gücü yetersiz kalmıştır. Bu savaş, Müslümanların karşı karşıya geldiği ilk savaştır (Çalışlar, 2013, s. 103).

Sıffin Olayı ise halife seçilmiş olan Hz. Ali ile Şam valisi Muaviye bin Ebu Süfyan arasında geçen savaştır. Cemel Olayı'ndan sonra Hz. Ali, devlet hükümetinin merkezini Kufe'ye taşır ve Muaviye'nin kendisine biat etmesini ister ancak Muaviye biat etmez ve 'Sıffin Harbi' olarak bilinen savaşa girerler. Savaşta, yenilgiye yaklaşan Muaviye ve ordusu Kur'an ayetlerini mızraklarının ucuna takarak barış çağrısında bulunmuştur. Sonuç olarak hakemle çözüm aranmış ve kimsenin kazanamadığı bir savaş olsa da ilk mezhep olan Haricilerin ortaya çıkması ve Hz. Ali'nin imajının sarsıldığı bir olay olarak tarihe geçmiştir (Korkmaz, 2018, s. 148).

Son olarak önemli olaylardan biri de Kerbela Hadisesi olarak tarihe geçen, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in I. Yezit tarafından öldürüldüğü olaydır. Hz. Hüseyin, Muaviye ve sonrasında halifelği saltanata çevirerek devrettiği oğlu Yezit'in halifelğini kabul etmiştir. Hz. Hüseyin ve takipçileri Kerbela'da öldürülmüştür. Bu olay, İslam tarihinin dönüm noktalarından biri olarak tarihe yazılmış ve İslam tarihindeki en önemli ayrılıklardan birini derinleştirerek yüzyıllarca sürecek bir matemi, Hz. Ali taraftarlarının gönüllerine kazımıştır. Şii ve Alevi inancını şekillendiren ve duygusal açıdan etkileyen en önemli olaylar, Hz. Ali'nin bir Harici tarafından hançerlenmesi, Hz. Ali'nin büyük oğlu Hz. Hasan'ın Muaviye'nin oyunuyla karısı tarafından zehirlenmesi, diğer oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da, Yezit tarafından başının kesilmesidir (Birdoğan, 2013, s. 186). Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in siyasal iktidar dışına itilmeleri, haksızlıklara maruz kalmaları, acımasızca katledilmeleri ve ayrıca peygamberin yaşadığı dönemlerde, İslam dininin kaldırmaya çalıştığı kabilecilik/aşiretçilik ruhunun, peygamberin vefatı sonrasında yeniden canlanması, peygamberin kendi kabilelerinden çıktığını savunan Haşimoğulları ile Emeviler arasında İslam öncesi dönemden süregelen

çekişmenin yeniden gün yüzüne çıkması, Şiiğin ilk tohumlarını atmıştır ve tarihsel süreçte birçok olaya da kaynaklık etmiştir (Onatça, 2007, s. 19).

Şiiğin ilk olarak ortaya çıkışı, Korkmaz'a göre (2018, s. 149), Hz. Ali'nin bir diğer oğlu Muhammed Bin El Hanefiye'nin, Muhtar Es-Sakafi tarafından 'mehdi' ve 'vasi' olarak görülüp bu kavramları kullandığı zaman olarak görülmüştür. 701 yılında, Hanefiye ölünce Şii fikirleri olarak görülen gulât çevrelerce gündeme getirilmiştir. Bu dönemde, bazı isimler vasilik kavramına ıstılahi içeriğini kazandırmışlardır. Bu isimlerden biri olan şair Kuseyyir Azze, daha sonra Şii düşüncenin temelini oluşturacak olan bazı fikirleri ilk savunan kişilerden biridir. Bunlar arasında, vasilik (Hz. Ali'nin halifelikte özel bir hakka sahip olduğu inancı), mehdilik (kurtarıcı bir lider beklentisi), İbnu'l Hanefiyye'nin re'catı (Muhammed bin Hanefiye'nin geri dönüşü inancı), sıbt ve esbât (Peygamber'in torunları ve soyunun önemi), ayrıca Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a yönelik eleştiriler yer almaktadır (Korkmaz, 2018, s. 150). Bu dönemde, İbnu'l Hanefiye'yi ilah olarak gören ve kendisini de nebi olarak görenler de çıkmıştır. Dönemin şairlerinden olan Ziyad El-Esedî'nin şiirlerinde peygamberin vasisinin Hz. Ali olduğu görüşü vardır. Aynı şekilde Seyyid Hımyeri de aynı fikirleri savunmuş ve özellikle Hz. Ali'nin Hz. Fatma'dan gelen soyuna özel bir yücelik atfedilmiştir (Korkmaz, 2018, s. 150).

Şairlerin yanı sıra fırka liderleri de Şia düşüncesinin gelişiminde önemli roller almışlardır. Bunların önemli olanlarından biri de Muğire b. Said 'Icli ya da el-Beceri'dir. Muğire fırkası, Emeviler döneminin sonları ile ilişkili bir harekettir. Bu fırka, Allah'ı suret ve cisim olarak görür ve onu insana benzetirler. Yine Muğire Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'e hakaret etmektedir (Öz, 2021, s. 132; Korkmaz, 2018, s. 151). Bu fikirler, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in hilafeti Hz. Ali'den gasp ettiği anlayışının belirginleşmesi ve vasilik fikrinin daha da yaygınlaşmasının örnekleri olarak kabul edilir.

Vasilik kavramı; dinî, hukuki ve siyasi bir anlam olarak Abbasi Devleti'nin kuruluşundan sonra Cafer es-Sadık adı etrafında başlamıştır. Emevilere karşı Haşimi desteği için vasilik savunulmuş ve iktidar olunca Hz. Ali'nin soyundakiler dışlanmıştır. Abbasiler, kendilerini Hz. Muhammed'in soyuna daha yakın olduklarını iddia etmişler ve buna karşılık Hz. Ali'nin soyundan gelenler, vasiliğin kendi hakları olduğunu savunacak literatür üretmişlerdir (Korkmaz, 2018, s. 154). Ayrıca, iktidar mücadelesiyle bağlantılı olarak mezheplerin ortaya çıkmasını etkileyen bir diğer faktör, yorum farklılığıdır. Hz. Muhammed'in vefatının ardından, Müslüman toplumu arasında bazı konularda ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Bu ayrılıkların en belirgin olduğu alan, İslam Hukuku (fıkıh) alanında pratik uygulamalarla ilgili hüküm verme yetkisine sahip mercidir. İslam hukukçuları arasındaki anlaşmazlıkların en yaygın sebepleri ise şunlardır (Çalışkan, 1993, s. 481): Lafızlarda ihtilaf, örf ve âdetten kaynaklanan farklı yorumlar ve bir kavramın gerçek anlamında mı yoksa mecaz anlamında mı kullanıldığı konusunda ayrılıklara sebep olmaktadır. Rivayetlerdeki ihtilaf ise özellikle peygamberin hadislerinin farklı kişiler tarafından rivayet edilmesinden kaynaklanan farklılıklardır. Bu bağlamda, bazı âlimler belirli rivayetleri güvenilir kabul ederken, diğerleri aynı rivayetlerin doğruluğunu kabul etmeyebilir. Bu durum, Peygamber ve sahabelerinin aynı meselelerde farklı zamanlarda değişik uygulamalar yapmış olmasından kaynaklanan tercih ve kıyas farklılıklarına yol açmıştır. Dolayısıyla, hangi uygulamanın esas alınacağı konusunda âlimler arasında bir fikir birliği oluşmamıştır.

Demircioğlu'na göre (2014, s. 154), İslam hukukçuları, fıkhi konularda hüküm verirken birtakım deliller aramışlardır. Ulaştıkları delilleri de yukarıda ifade edilen sebeplerle birbirlerinden farklı anlamış ve yorumlamışlardır. Böylece İslam dünyasında, İslam dininin algılanmış biçimi konusunda da tatbik edilmiş biçimi konusunda da farklı yaklaşımlar ve akımlar oluşmuştur. Şiiğin ortaya çıkışını bu çerçevede yorumlamak da mümkündür.

Şia ve Şiiilik

Demircioğlu'na göre (2014, s. 153), Şiiilik ve Alevilik, kökenlerini peygamberin amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali'ye duyulan derin sevgi ve bağlılıktan almaktadır. "Şia" terimi, kelime anlamı olarak yandaş, yoldaş veya dost gibi anlamlara gelir ve Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere bağlı olanları tanımlamak için kullanılmıştır. Şiiğin tarihi, uzun bir zaman dilimine yayılmış ve geniş coğrafyalara etki etmiştir. Bu sebeple, zaman ve mekânın değişmesiyle birlikte Takrib, İmamiye, Zeydiye, İsmailiye, Alevilik, Nusayrilik gibi farklı adlarla da anılmıştır. Ancak bu farklı isimlendirmelerin nedeni olarak farklı düşünsel kaynaklar olduğu ve bu kaynaklara kimi tarihsel olayların neden olduğu tespiti yapılabilir.

Özellikle Hz. Ali'nin döneminde, ona sadık olan, destek veren, tabi olan ve onunla birlikte savaşan kitleleri ifade eder. Ancak zamanla Şia terimi, daha spesifik anlamlara evrilmiş ve Hz. Ali'yi diğer sahabeden üstün gören, hilafetin onun hakkı olduğuna inanan kimseler için kullanılmıştır (El Katip ve Cabuğa, 2018, s. 167).

Şiilik düşüncesi, farklı düşüncelere ayrılınca içinden temelde bilinen üç mezhebi çıkarmıştır. Bunlar, Zeydilik, İsmaililik ve İmamiyye mezhepleridir. Zeydilik, Emevilerden Abbasilere geçiş döneminde ortaya çıkmıştır. Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd'e tabi olanlara atfedilmiştir. Siyasi fikirlerinin aslınu oluşturan imamet fikrine göre Zeydi yönetici, seçkin niteliklere sahip olmalıdır. Yöneticilik, bu şartları taşıyan kimselerin hakkı olarak görülmüştür. Liyakati esas alıp İsmaili ve İmamiyye'nin zıddı olarak gizli bilgi ve takiyeyi reddederler. Kasım B. İbrahim öldükten sonra hareket, mezhep hâline dönüşmüştür. Bu mezhep, Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'nin imam olması gerektiğini savunurken aynı zamanda diğer Şii mezheplerinden farklı olarak Hz. Ebubekir'in de imametini caiz görmüşlerdir. Bütünlüğü korumayı amaç edinmişlerdir (Korkmaz, 2018, s. 154). Günümüzde, Yemen'de varlıklarını korumaktadırlar.

Bir diğer Şia mezhebi olan, İmamiyye mezhebi, peygamberin vefatından sonra Hz. Ali, sırasıyla iki oğlu ve torunları Allah'ın emri, peygamberin tayini ve vesayeti ile meşru imam kabul eden böylece On İki İmam'a inanmayı dinin asıl rükunlarından biri olarak görenlerin oluşturduğu mezheptir. Bu mezhebe, İmam Cafer es-Sadık'tan dolayı Caferilik de denilmiştir. Yine Emevilerden Abbasilere geçiş döneminde ortaya çıkan mezhep, İmamet teorisini sistemleştirmiştir. Ayrıca mezhebe göre, dinin aslı beş esastan oluşmaktadır. Bunlar, Tevhid, Nübüvvet, Adalet, İmamet ve Mead'tır. Siyasi temel, imamete dayanır. Adalet ise yeryüzü, masum olan imam tarafından yönetilmeli ve bu imam sadece Ehl-i Bey'ten çıkmalıdır. On ikinci imamın yaşadığı ve kıyametten önce geleceği düşüncesi de bulunmaktadır. İmamların masum olmasının yanında bütün peygamberlerin ilmine sahip olduğu fikri de vardır. Bu imamet konusu, biraz daha ileri götürülerek peygamberin imamların imametini müjdelemek adına geldiği düşüncesine kadar gitmiştir. On İki İmam'ın Allah katında öyle bir makamı vardır ki oraya ne melekler ne de peygamberler yetişebilir (Öz, 2021, s. 296-297; Korkmaz, 2018, s. 161-163). İmamiyye mezhebi, bugün ağırlıklı olarak İran'da varlığını devam ettirmektedir.

Son olarak önemli mezheplerden biri de İsmaililik'tir. Cafer Sadık oğlu İsmail'in ve soyundan gelenlerin imameti hak ettiklerini savunan Şiilik'in bir koludur. "Her zahirin bir bâtını, her tenzilin bir te'vilinin bulunduğu" yaklaşımı, mezhebin şiarını oluşturur. Herkesin kendine bir hilafet kanalı oluşturduğu ortamda, Ehl-i Bey'ten olmaksızın "Hıdaş" hilafetin Hz. Fatma soyuna ait olduğunu iddia etmişlerdir. Fatımilerin kuruluşuna zemin hazırlamışlar ve bu dönemde, Mısır'da resmî din olmuştur. İmam Cafer es-Sadık'ın ölümüyle imamet tartışmaları, bu mezhebin kuruluşunu etkileyen faktörlerden biridir. Mezhebe göre velayet ve imamet, en önemli iman esasıdır. Velayet, dinin nihai amacıdır ve iman ancak zamanın imamına bağlanmakla ve tevelli etmekle gerçekleşir. İçinden, Halife Hâkim Bin Emrillah, ilahlığını ilan eden Dürzilik çıkmış ve El Mutassır'ın ölümüyle Nizariye ve Müsta'liyye şeklinde ayrılmıştır (Üzüm, 2013, s. 157-158; Korkmaz, 2018, s. 158-160; Öz, 2021, s. 547-549). Brigitte Dumortier (2007, s. 22), "Dinler Atlası" adlı çalışmasına göre İsmailiye mezhebi içinden Dürzilik, Nizarilik ve Alevilik kollarına ayrılmıştır.

Alevilik

Alevi kelimesi, mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında Hz. Ali'yi sevgiyle anmak, ona saygı duymak ve ona bağlı olmak manasında ifade edilmiştir (Dalkıran, 2002, s. 96). Sözlük anlamına göre ise "Alevi" terimi Arapçada "Ali'ye mensup", "Ali'ye bağlı" veya "Ali'ye ait" gibi anlamlara gelir (Fıgıllı, vd., 1987, s. 19; Yaman, 1998, s. 14). Bu terim, Hz. Ali'yi en yüce sahabe olarak gören ve onun peygamberden sonra imamlığa geçmesini kabul edenler için "Şia" terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Başka bir bağlamda ise "Alevi" kelimesi, kökeni İran'da olan ve Ali'nin soyundan gelenler için kullanılmıştır ancak günümüzde bu terim, geniş bir kapsamda tüm Alevi topluluğunu tanımlamak için kullanılmaktadır (Melikoff, 1999, s. 21).

Alevilik, Hz. Ali'yi birinci imam olarak kabul eden ve ona bağlılık gösteren bir inanç sistemidir. Bu inanç sisteminin kökleri, Hz. Muhammed'in halefleri arasında Hz. Ali'yi destekleyen gruplara dayanmaktadır. Alevilik, kendine özgü ritüel ve uygulamaları olan, Hz. Ali'ye olan sevgi ve saygıyı ön planda tutan bir anlayışı ifade eder (Korkmaz, 2015, s. 28). Aleviler, büyük ölçüde Türkmen boylarından oluşan topluluklar, geçmişte kırmızı serpuşlular ve on iki dilimli kızıl börtükleri ile tanınmışlardır. Bu kıyafetler, Şeyh Haydar'ın taraftarlarını simgelemekte ve "Kızılbaş" adlandırmasının kaynağını oluşturmaktadır. Ancak Osmanlı dönemi belgelerinde, "zındık" gibi dışlayıcı anlamlar ve bağlılığın bir yansıması olarak görülmektedir. Bu inanç sisteminin temeli, Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve onun tarafında olmaktır. Aleviler, dünya görüşlerini bu bakış açısı üzerine inşa etmişlerdir (Onatça, 2007, s. 16).

Günümüzde, Alevilik olarak ifade edilen inançlar, tarihte "Kızılbaşlık" ya da "Kızılbaşlar" kavramı ile ilişkilidir. Osmanlı Devleti ve İran kaynaklarında "Kızılbaşiyyan", "Taife-i Kızılbaşiyyan", "Zümre-i Kızılbaşiyyan" gibi isimlerle anılmaktadır. Kızılbaş adlandırması, Safevi ailesinin yaşadığı dönemdeki

temsilcisi Şeyh Haydar dönemine denk gelmektedir. Şeyh Haydar'ın tarikatının mensupları, 'tac-ı haydari' olarak ifade edilen kırmızı kavuklar takmışlardır. Şeyh Haydar'ın Anadolu'daki müritleri ise kırmızı başlıklar veya sarıklar kullanmışlardır. Bu dönemde, halk tarafından küçümsenme ve alay edilme yoluyla bu zümreye 'Kızılbaş' ifadesi kullanılmıştır. Zamanla bu ifade yaygınlaşmış ve Safevi Tarikatı'na mensup olanlar için kullanılan genel bir ifadeye dönüşmüştür. Şeyh Haydar, Akkoyunlu hükümdarı ve aynı zamanda dayısı olan Uzun Hasan'ın kızıyla evlenmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Yakup ile gerçekleştirdiği bir muharebede, Şeyh Haydar öldürülmüş ve tarikatın başına oğlu Şeyh Ali geçmiştir. 1492 yılında Akkoyunlu hükümdarı olan Rüstem, Safevi Tarikatı'nı ortadan kaldırmak isteyince Şeyh Ali, küçük kardeşi İsmail'i de alarak tarikatın merkezinin bulunduğu Erdebil'e kaçmıştır. Şeyh Ali, kardeşi İsmail'e *tac-ı haydari* giydirerek tarikatın başına geçirmiş ve Rüstem'in askerleriyle savaşmaya gitmiş ve öldürülmüştür. Şah İsmail (1487-1524), müritleri tarafından Gilan'da saklanmıştır ve Rüstem'in 1499 yılında ölmesiyle birlikte büyükbabası Uzun Hasan'ın bıraktığı devletin başına geçmek üzere Lahican'dan ayrılarak birtakım askerî zaferler elde etmiş ve Tebriz'e ulaşarak saltanat tacını giymiştir (Öz, 2021, s. 757-763). Böylece Safevi Tarikatı, bir devlete dönüşmeye başlamıştır. Safevi Devleti'nin ortaya çıkmasında Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenler önemli roller oynamıştır. Şah İsmail, 1499 yılında Anadolu'daki müritleriyle kitleler hâlinde Erzincan yakınlarında görüşmeler gerçekleştirmiş, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin hükümdarı II. Bayezid, Modon ve Koron'un fethiyle meşgul olduğundan Anadolu'daki bu hadiseyle ilgilenememiştir. 1501 yılına gelindiğinde Şah İsmail, Akkoyunlu Elven'i mağlup ederek Azerbaycan'a hâkim olmuştur (Öz, 2021, s. 764).

Şah İsmail, hâkim olduğu ülkelerdeki toplumları bir arada tutabilmek için Şii fırkalar içinde yer alan İnaaşeriyye'yi devletin resmî mezhebi hâline getirmiş ve Sünnileri bu mezhebe girmeye zorlamıştır. Şah İsmail, bu dönemde muhalif inanç ve mezhepleri baskı altına alma, yıldırma ve Şiileştirme yollarına gitmiştir (Öz, 2021, s. 766). Osmanlı Devleti'nin başına, 1512 yılında Yavuz Sultan Selim geçtiğinde Şah İsmail, Rumlu Nur Ali isimli halifesini Anadolu'ya göndermiş ve Tokat, Sivas, Amasya ve Çorum'da Kızılbaş ayaklanmaları organize ettirmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti hükümdarı I. Selim, Anadolu'daki Kızılbaşları öldürmeye başlamış ve daha sonra 1514 yılında Safevi Devleti'nin üzerine yürümüştür. Çaldıran Savaşı'nda, Safeviler mağlup olmuştur (Öz, 2021, s. 767-768).

Aleviliğin politik alanda Kızılbaşlık olarak olumsuzlanması, Alevi kitlelerin takibine ve onlara sürekli şüphle yaklaşılmasına neden olmuştur. 16.yüzyıldan itibaren Safevi şahı adına isyanların ortaya çıkması, bu olumsuzlamanın gerekçesini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, Kızılbaş olarak nitelendirdiği kitleleri, konuştuğu dil ve aşiret olarak ayırmaksızın ötekileştirmiştir. Şah İsmail tehdidi ortaya çıkmadan önce Osmanlı Devleti'nin resmî dilinde Kızılbaş tabirine rastlanmamıştır. Bu ifadenin kullanımı ve bu ifade üzerinden ilk ötekileştirme, Yavuz Sultan Selim döneminde kaleme alınan kroniklerde görülmektedir (Aydın, 2015, s. 18).

Kızılbaş kitleler, Osmanlı Devleti döneminde isyan hareketleri gerçekleştirmiş ve toplum tarafından önceleri sadece küçümsenme yoluyla kullanılan bu kavram, daha olumsuz hale dönüşmeye başlamıştır. 16. yüzyıl ve 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan Kızılbaş isyanları, diğer inanç ve mezheplere karşı değil Osmanlı merkezî yönetimine karşı yapılmış isyanlardır ve bu isyanları organize edenler, genellikle şeyh sıfatı taşıyan ve kendilerini kurtarıcı-mehdi olarak takdim eden kişiler olduğundan bu isyanlar, mesiyantik özellikler taşıyan isyanlardır. Ancak bu yüzyıllardaki isyanlar, başarıyla sonuçlanmamış ve 17.yüzyılın sonlarından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen dönemde Anadolu'daki Kızılbaş topluluklar, kendi içlerine dönmüş, merkezden uzak bölgelerde kendi inanç, gelenek ve âdetlerini yaşamaya yönelmiştir. Bir kısmı kapalı toplum niteliği kazanan Kızılbaşların şehirlerde yaşayanları, zamanla Sünnileşmiştir. Sünnileşmeyen Kızılbaşlar ise Sünni halkla barışçıl ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve kendi geleneklerini sürdürmüşlerdir. 1900'lü yılların başında, Kızılbaşlar tarafından Alevi, Alevilik ve Aleviler adlandırılmaları tercih edilmeye başlanmıştır (Öz, 2021, s. 768-769).

1980'li yıllarda, Sünni İslamcılığın güçlenmesi karşısında bir tepki olarak yükselen Alevi politik hareketi, laikliği koruyup geliştirme amacını taşımaktadır. Böylece yükselişe geçen Sünni fundamentalizm ile mücadele edilebilecektir. Alevi politik hareketinin bu konudaki tepkiselliği, Türkiye toplumunda Sünni nüfusa oranla azınlıkta olmalarından kaynaklanmaktadır (Çakır, 1999, s. 87).

Bilici (1999, s. 74-79), Türkiye'deki günümüz Aleviliğinin genel hatlarıyla dört gruba ayrılabilceğini belirtmektedir. Birincisi, modernleşme, sanayileşme ve kentleşme sürecinde oluşan materyalist bir koldur. Birinci kol, Aleviliği bir halk hareketi ve ezilmişlerin yanında duran bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri, Pir Sultan Abdal Dergisi ve Kervan Dergisi etrafında toplanan bu gruplar, Aleviliği farklı dinlerden ve farklı kültürlerden etkilenererek oluşan bir sentez ve mozaik olarak kabul ederler.

İkincisi, İslam tasavvufunun heterodoks köşesinde kendine yer bulan koldur. İkinci kol, İslam tasavvuf ve heterodoksluğunu kendine ilke edinmiş ve Hacı Bektaş Veli dernekleri, Semah Vakfı ve Nefes Dergisi etrafında toplanmıştır. Bu kol, inancın Tanrı'ya yönelme meselesi olduğu görüşündedir ve birey merkezli bakış açısına sahiptir. Üçüncüsü, daha gelenekçi ve teolojik açıdan kendini İslam dininin bir parçası olarak gören hatta Aleviliğin gerçek İslam olduğunu iddia eden Caferi koldur. Üçüncü grup, Cem Vakfı ve Cem Dergisi etrafında toplanmaktadır. Bu grup, Kur'an'dan Hz. Ali ile ilgili ve Ehl-i Beyt ile ilgili ayetlerin çıkarıldığını ve eksiksiz Kur'an'ın bugün mevcut olmadığını belirtmektedir. Dördüncüsü ise diğer kollara nazaran yeni sayılabilecek Şii renkli Aleviliktir. Şii renkli Alevilik, İran'ın Türkiye'de yaygınlaştırmak istediği ve finanse ettiği bir koldur. Bektaşilik ve Aleviliği birbirinden ayırmaya ve Bektaşiliği tamamen reddetmeye dayalı bu kol, On İki İmam ve İran Şiiliğinin takipçisidir. Aşure dergisi, bu grubun yayın organları arasındadır. Bu gruba göre dedelik kurumu, Alevileri sömüren bir kurumdur ve yok olmalıdır.

Çalışma, Aleviliği bu tarihsel çizgide değerlendirerek, inanç ve ritüeller açısından Şiilikten farklılaşan yönlerini tartışmalar ışığında ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kısaca Şiilik ve Alevilik arasındaki temel farklar ele alınmıştır.

Şiilik ve Alevilik Arasındaki Temel Farklar

Demircioğlu'na göre (2014, s. 153), İslam tarihinde Şiilik ve Alevilik konusundaki tartışmalar, yaklaşık olarak 7. yüzyılda ortaya çıkmış ve günümüzde hâlâ sıcaklığını korumaktadır. Çalışmada, köken olarak Aleviliğin Şiilikten doğduğu alınmış olsa da Alevilik, İslam öncesi inançlardan ve kimi farklı düşüncelerden de etkilenmiş bir inanç biçimidir. Bu nedenle Alevilik, Şiiliğin kollarıyla benzerlikler taşıdığı gibi birçok farklılık da barındırmaktadır.

Baki Güngör (2017), Şiilik ve Alevilik arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ele almış ve bu benzerlikler ve farklılıklara bakıldığında, Şiilik şeriata dayanırken Alevilik tasavvufa dayanmaktadır. Her ikisinde de Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi önemli yer tutmaktadır. Şiilikte, ikrar ve biat yokken Alevilikte, ikrar ve biat vardır. Şiilikte, salt şeriat varken Alevilikte, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat aşamaları olarak anılan dört kapı ve kırk makam esası vardır. Yine önemli farklılardan biri de kadın-erkek konusundadır, bunlar; Şiilikte Muta nikâhı, çok eşlilik ve kadınların kapanma zorunluluğu varken Alevilikte, çok eşlilik ve örtünme şartı yoktur. Şiilikte, zikir, semah ve müzik ibadette yer almaz; ibadet kibleye doğru yapılır ve kadın-erkek ayrı ibadet ederken Alevilikte, zikir, semah, müzik ibadetin temel öğeleri olarak görülür ve kadın-erkek yüz yüze; er ile bacı, can olarak yapılır. Bu noktada, 'Alevilerin Kâbe'si insandır.' denmektedir. Bunun nedeni, hulûl inancının Alevilikte yer edinmesidir. Şiilikte, imam varken Alevilikte, Dede, Pir, Mürşit, Rehber ve Ana vardır. Şiilikte, mezhep inanç merkezi Necef ve ibadet yeri cami olarak görülürken Alevilikte, inanç merkezi Pir Hacı Bektaş Veli'dir ve ibadet yeri dergâhlar ve Cem evleridir. Ayrıca Şiiler, ramazan orucu ve muharrem ayında oruç tutarken Aleviler, muharrem ayında oruç tutarlar. Şiilikte, dinin şartı beştir, bunlar; tevhid, adalet, nübüvvet, imamet ve meaddır. Alevilikte, bu beş şarta ek olarak velayet inancı da eklenir. Son olarak Şiilikte, zahiri (yüzeysel) yorum varken Alevilikte, bâtinî yorum vardır. Genel olarak farklara bakıldığında Alevilik ve Şiilik arasında inanç anlamında yakınlık olsa bile ibadet ritüelleri arasında fark olmakla birlikte Alevilik daha seküler bir hâl almıştır.

Alevi-Bektaşî İnanç ve Felsefesi

İslam dünyasında, Alevilik adıyla iki itikadi mezhep bulunmakla birlikte, birincisi Lübnan, Suriye ve Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Arap Aleviliği, ikincisi ise Anadolu'daki etnik ve sosyal-dinî kaynaşmalar ve Safevi etkisiyle gelişen Kızılbaşlık'tır (Ocak, 2015, s. 110). Kızılbaşlık, 19. yüzyıldan itibaren Alevilik olarak adlandırılmıştır (Melikoff, 1999, s. 53). Türkiye'deki Alevilik, Hatay yöresindeki Arap Aleviliği gibi türler hariç olmak üzere, Anadolu Aleviliği olarak adlandırılmaktadır. Anadolu Aleviliği, Şia itikadından motifler barındırırken bu sistemde var olan namaz, oruç ve hac gibi dinî ibadetleri amel olarak yerine getirmemektedir. İçinde tenasüh (reenkarnasyon) gibi İslam dışı unsurlar barındırmaktadır (Türkdoğan, 1995, s. 17). Anadolu Aleviliğinde, önemli kurumlardan biri Alevi ocaklarıdır (Gülten, 2012, s. 140).

Melikoff'a göre (1999, s. 55) Alevilik, senkretiktir (bağdaştırıcı); yani çeşitli inanç unsurlarının sentezidir. Aleviliğin hamurunda, Şia mezhebinin, Şamanlığın ve Anadolu sûfilığının etkileri vardır. Bu açıdan Melikoff, Aleviliğin bir İslam mezhebi olmadığını savunmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin uluslaşma sürecinde kullanılmış bir argüman olmuş ve eski Türk inancı etkisi, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü gibi kişilerce ön plana çıkarılmıştır. Bu Orta Asyacı teze karşın, Kürt Aleviliğinin varlığından dolayı Aleviliğin eski Kürt inancı olan Zerdüştlüğün devamı olduğu düşüncesi de ortaya konmuştur (Torun, 2015, s. 121).

Ancak Turan ve Yıldız (2008, s. 18), Aleviliği İslam geleneği içinde değerlendirir. İslami yönüne şekil veren unsurlar, Şia öğretisi ile İslam sûfizmidir. Vahdet-i Vücut, Alevi sûfizminin ağırlıklı karakteridir. Diğer bileşenleri ise Bâtnilik ve Şamanist unsurlardır.

Aleviliğin oluşum sürecini, inanç ve felsefesini anlamak için Sûfilik, Bâtnilik, Yesevilik ve Bektaşilik gibi kimi kavramlara da eğilmek gerekir. Temelde, İslam'ın farklı bir yorumu olarak Sûfilik ya da diğer adıyla tasavvuf, İslam'ın iç ve mistik yüzü olarak tarif edilebilir. Bu düşünce, Kur'an-ı Kerim'in yaşama geçirilmiş hâli olarak görülür. Tanrı'nın birliğini ve evrenin oluşunu, varlık birliği (Vahdet-i Vücut) anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akımdır. Tasavvuf, ayrıca Tanrı, evren ve insanı bir bütün içinde görme ve insanın Tanrı ile insanın başka insanlarla, insanın kendisiyle olan ilişkilerini bu bütünde arama ve açıklama yolu olarak da tanımlanır (Şimşek, 2015, s. 1370). Bu inançları benimseyen kişilere, mutasavvıf denmiş ve mutasavvıflar, sûfi olmaya çalışmışlardır. Bu anlayışın bilgi kuramına göre, bilginin kaynağı üçtür: Akıl, Nakil ve Vahiy. Ayrıca, sûfi olmak için bir Pir'e bağlanmak gerekir ve zikirlerini, Pir'leri üzerinden gerçekleştirirler. Hoca Ahmet Yesevi'nin tasavvuf kapısını olgunlaştırdığı düşüncesi vardır. Ayrıca Sûfilik, Kalenderilik ve Mevlevilik gibi akımları da belirmiştir (Şimşek, 2015, s. 1371).

Tarikat hâline gelmiş bu akımlardan Kalenderilik, 10. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kalenderi tarikatına mensup olanlar, mala, mülke ve şöhrete önem vermeyen, toplumdaki kendini tecrit etmiş kanaat anlayışına sahip bir topluluktur. Kalenderiliğin en önemli özelliklerinden biri, her zaman muhalif bir yapıya sahip olmalarıdır. Kalenderi dervişleri, 13. yüzyıldan sonra Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelmişler ve Anadolu'nun İslamlaşmasında özellikle Türk boyları üzerinde önemli etkileri olmuştur (Gülten, 2012, s. 47). Zaman içinde değişime uğramış olsalar da Aleviliğin temelini oluşturan anlayış, muhalif kimliğin şekillenmesini sağlamıştır. Korkmaz'a göre (2015, s. 33), bugüne kadar olan bâtni başkaldırı hareketleri olan Alevi isyanları, başarıya ulaşıyadı, bir ütopya olan sınıfsız bir topluma geçilebilirdi.

Mevlevilik, Mevlana Celâleddin Rumi'nin ölümünden sonra tasavvufi düşünceleri ve görüşleri üzerine şekillendirilmiş bir tarikattır. Mevlana'nın oğlu Sultan Veled, Mevleviliğin kurucusu olarak bilinir. Ancak Mevleviliğin Anadolu'yu etkilemesi Hüsamettin Çelebi ve Ulu Arif Çelebi'nin aracılığıyla olmuştur (Kara, 2006, s. 9). Mevlana, yaşadığı sürede önemli sohbet toplantıları düzenlemiş ve bu toplantılarda dinî konuşmalar yapmıştır. Bu toplantılar içinde, müzik dinlenir, sema yapılır ve zikirler çekilir. Bu düzen, Mevlevilik tarikatının ritüellerinin kökenini oluşturmuştur. Mevlevilik, büyük halk kitlesinin kalbi/ahlaki terbiyesine yön verdiği gibi, şiir ve musiki başta olmak üzere güzel sanatlara kabiliyeti olanlara imkân hazırlamış, felsefe ve tefekkür dünyasına ışık tutmuş, yön ve ruh vermiştir (Kara, 2006, s. 22).

Bir başka Sûfi akımı olan Hurûfilik, kutsal metinlerdeki harflerin ve kelimelerin sayısının, sırasının ve diziliminin bazı şifreler barındırdığına inanır; bu yolla çeşitli imalar ve işaretler çıkarmaya çalışır. Kimi zaman mehdinin gelişini hesaplamaya yönelik yorumlar yapılmış, imamlara ise tanrısal bir işaret atfedilmeye çalışılmıştır. Bu metot, Şiiler tarafından kullanıldığı gibi Sünnilerde de kullanılmış ve Kur'an'dan mesajlar çıkarılmaya çalışılmıştır (Ballı, 2011, s. 31). Bu konunun Alevilikle bağlantısı, Şii inancındaki gibi imamın ortaya çıkışı ve imamlar tarafından Kur'an yorumunun önemini ortaya çıkarmıştır. Bu metot, bâtni bir anlayışı doğurmuştur.

İslami anlayışlar ve mezheplerin farklılıklarını ortaya koyan Kur'an'ın bâtni ve zahiri yorumu, peygamberin ölümünden günümüze kadar sürmüş farklı anlayışlar olmuştur. Zahirî anlayışa göre Kur'an ve sünnetin zahiri yani açık görünen sözü, anlamlarından çıkarmayı temel alır. Bâtnî anlayışı ise tam tersi olarak Kur'an'ın gözle görünür anlamlarının dışında, daha derinde gerçek anlamları bulunduğu inancı barındıran ve buna göre yorum getiren anlayıştır. Şiilikte, bu anlamları ancak Tanrı ile ilişki kurabilen masum imamların bilebileceğine inanılır. Bâtnilik, sadece bir akım değil ayrıca bir düşünce sistemi olarak bilinir. Kur'an'da geçen salat, secde, rükû veya abdest gibi kavramlar Sünnî gelenekte şekil, kapsam ve miktar gibi ayrıntılı emirler olarak algılanırken Alevilerde, cem törenlerinde aynı kavramlar sembolik olarak şekle ve miktara bağlı olmadan manevî anlamlarıyla temsil edilir (Kaya, 2014, s. 290).

Bu düşünsel temeller dışında Aleviliğin etkilendiği önemli isimler ve tasavvufi yol ve tarikatlar da olmuştur. Bunlardan en önemlileri, adını Hoca Ahmed Yesevi'den alan Yesevilik ile adını Hacı Bektaş Veli'den alan Bektaşilik önemli etkenlerdir. Yesevilik tarikatı, kadın-erkek eşitliğini yaşatan ve Bektaşî tarikatının beslendiği tasavvufi yoldur. En önemli özelliği, dervişler ve erenler üzerinden göçebe topluluklara dinî kaideleri basit dille anlatan bir tasavvufi yol olmasıdır (Korkmaz, 2001, s. 329). Eyüp Baş'a göre (2011, s. 29), Orta Asya Türkleri arasında, İslam inancının kök salmasına ve yayılmasına büyük katkı sağlayan bir din ve tasavvuf önderi olan Ahmed Yesevi, Müslüman Arap ordularının veya İslam'ı kabul eden ilk Türklerin

savaş yoluyla gerçekleştirmeye çalıştığı işi, tasavvuf prensipleriyle daha kolay bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu, Yesevilik'in İslam'ın inançlarını Türk kültürü ve inanışlarıyla birleştirmesiyle mümkün olmuştur. Yesevi tarikatı, Allah'a ulaşma arzusuyla yanıp tutuşanların bu arzularını sazlarla eşlik eden şiirler, müzik ve hatta dinî danslarla ifade etme yolunu açarak uzun süredir güzel sanatlar aracılığıyla vicdan duygularını ifade eden bir milletin ruhunda, İslam'a büyük bir yakınlık oluşturmuştur. Ayrıca, aynı tarikat, yeni dine geçenlerde görülen katı inançlara yönelik eğilimleri büyük ölçüde önlemiş ve hafifletmiştir. Yesevi törenlerinde, eski göçebe geleneğinde olduğu gibi, zikir meclislerinde kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmaları, bu tarikatın önemli bir özelliğini oluşturur.

Babaîler İsyanı, XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda meydana gelmiş ve heterodoks İslam anlayışını temel alan önemli bir halk hareketi olarak, Aleviliğin tarihsel oluşum sürecinde belirgin bir rol oynamıştır. Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Babaî hareketi, İslam'ın farklı coğrafyalarda ve toplumsal zeminlerde dönüşen bir formu olarak, konar-göçer Türkmenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikleri içinde şekillenmiş bir inanç sistemine dayanmaktadır. Bu hareket, Sünni İslam'ın merkezi otoritesine karşı değil, esasen Selçuklu yönetiminin sosyo-politik düzenine ve Türkmen zümrelerinin dışlanmasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Babaîler İsyanı'nın sonucunda oluşan heterodoks dini gelenek, hem Alevilik hem de Bektaşilik gibi yapıların köklerini oluşturan bir bağlam yaratmıştır. Bu süreçte, Babaîlik hareketi, Orta Asya'dan getirilmiş şamanistik ve senkretik unsurları içeren bir halk İslamı anlayışı ile şekillenmiş, bu bağlamda toplumsal dayanışmayı ve mistik öğeleri öne çıkaran bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla, Babaî hareketinin tarihsel mirası, Aleviliğin Anadolu coğrafyasında heterodoks bir kimlik kazanmasında ve şekillenmesinde belirleyici bir etkide bulunmuştur (Ocak, 2011).

Ahmed Yesevi geleneğini Anadolu'da temsil edenler içinde Hacı Bektaş Veli'nin ayrı bir yeri vardır. Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkmen muhitlerinde geniş bir yayılma sahası bulunan Bektaşî tarikatı, kendisini Ahmed Yesevi geleneğine bağlar. 15. yüzyılda, Balım Sultan tarafından kurumsallaştırılan Bektaşîlik, On İki İmam esasına dayalı sûfi/tasavvufî bir tarikattır. Hümanist esaslı öğretilere dayanır ve amaç İnsan-ı Kamil'e (Yetkin insan) ulaşmaktır (Baş, 2011, s. 33). Çakır'a göre (1999, s. 86), Aleviler kendilerini İslam'ın hümanist yüzü olarak görürler. Ayrıca, Yesevi'nin Orta Asya'da sistemleştirdiği ilkeler, Anadolu'da bu düşünceleri kendine ilke edinen Hacı Bektaş Veli'nin yol göstericiliği ile yeni bir yapı kazanmıştır. 13 ve 14. yüzyıllarda, Anadolu'da Alevi-Sünni gibi bir ayrışma söz konusu değildir. Bu dönemde, Türkmen Müslümanlığı ifadesine daha sık rastlanılmakta ve Alevi sözcüğünden Hz. Ali'nin soyundan gelen insan anlaşılmaktaydı. Bektaşî sözünden de Hacı Bektaş Veli'nin ahlak temelli dört kapı kırk makam merkezli İslam anlayışını kabul edenler anlaşılmaktaydı. Bu dönemlerde, her meslek grubunun bir piri bulunuyordu. Yeniçeri Ocağı'nın piri ise Hacı Bektaş Veli olarak görülüyordu. Nitekim Osmanlı Devleti'nde, Kızılbaş isyanlar sonrası, 16. yüzyıldan itibaren Alevilere yönelik bir baskılama dönemi yaşansa da Pir Hacı Bektaş Veli'ye karşı herhangi bir saygısızlık yapılmamıştır (Gümüşoğlu, 2013, s. 29).

Ahmet Yesevi'ye, tarikat açısından halifelik yoluyla bağlı olmasa da onun yolunu devam ettiren Hacı Bektaş Veli, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir figürdür. Yesevi'nin öğretilerini, birliği, doğruluğu, sevgiyi ve saygıyı esas alan Hacı Bektaş Veli, Yesevi'yi her zaman saygıyla anmıştır. Tekkelerde kadınların bulunabilmesi, cem törenlerinde kadın-erkek birlikte bulunabilmesi, semah yapılması, saz çalınması ve şiirler okunması ve kurban edilen hayvanın kanının ve kemiklerinin toprağa gömülmesi gibi pratikler, Yesevi ocağında da görülen uygulamalardır; İslam öncesi uygulamalarda da bu pratiklere rastlanmaktadır (Baş, 2011, s. 34).

Bektaşîlik, Kalenderilikten mala ve mülke önem vermemesi ve muhalif yapısıyla etkilenirken Hurûfilikten, ibahilik, teslis (üçleme/ Hak-Muhammed-Ali), tenasüh ve hulul anlayışlarını almıştır. Ayrıca On İki İmam anlayışını Bâtnilikle güçlendirmişlerdir. Bu hususların yanında, Alevilik bu tarikat ile birlikte Alevi-Bektaşî isimlendirmesiyle anılmış ve Aleviler, Hacı Bektaş Veli'ye bağlılıklarını sistemleştirip Ahmet Yesevi'den etkilenilen ve Hacı Bektaş Veli'nin oluşturduğu Bektaşîliğin temelini oluşturan dört kapı kırk makam, Alevi-Bektaşîliği inancının şartlarını oluşturmuştur. Söz konusu dört kapı, Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Marifet Kapısı ve Hakikat Kapısıdır (Kaptan, 2008).

Şeriat Kapısı ve Makamları: 1. İman etmek, 2. İlim öğrenmek, 3. İbadet etmek, 4. Haramdan uzaklaşmak, 5. Ailesine faydalı olmak, 6. Çevreye zarar vermemek, 7. Peygamberin emirlerine uymak, 8. Şefkatli olmak, 9. Temiz olmak, 10. Yaramaz işlerden sakınmak.

Tarikat Kapısı ve Makamları: 1. Tövbe etmek, 2. Mürşidin öğütlerine uymak, 3. Temiz giyinmek, 4. İyilik yolunda savaşmak, 5. Hizmet etmeyi sevmek, 6. Haksızlıktan korkmak, 7. Ümitsizliğe düşmemek 8. İbret almak, 9. Nimet dağıtmak, 10. Özünü fakir görmek.

Marifet Kapısı ve Makamları: 1. Edepli olmak, 2. Bencilik, kin ve garezden uzak olmak, 3. Perhizkârlık (aşırı istekleri sınırlamak), 4. Sabır ve kanaat, 5. Hayâ, 6. Cömertlik, 7. İlim, 8. Hoşgörü, 9. Özünü bilmek, 10. Ariflik (kendini bilmek).

Hakikat Kapısı ve Makamları: 1. Alçak gönüllü olmak, 2. Kimsenin ayıbını görmemek, 3. Yapabileceği hiçbir iyiliği esirgememek, 4. Allah'ın her yarattığını sevmek, 5. Tüm insanları bir görmek, 6. Birliğe yönelmek ve yöneltmek, 7. Gerçeği gizlememek, 8. Manayı bilmek, 9. Hakkın sırrını öğrenmek/öğretmek, 10. Tanrısal varlığına ulaşmak (Vahdet-i Vücut).

Tasavvufi düşünce, İslam'ın Arabistan Yarımadası'ndan çıkıp farklı kültür ve medeniyetlere yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. İslam, Horasan'dan Hindistan Yarımadası'na, Türkistan'dan İran'a, Anadolu'dan Balkanlar'a ve Kuzey Afrika'ya tasavvuf yoluyla ulaşmıştır. Bireylerin eğitimi kadar şiir, musiki, mimari ve hüsnü hat gibi toplumun manevi hayatını zenginleştiren sanat dallarının gelişiminde de tasavvufi düşüncenin büyük bir etkisi olmuştur (Yıldırım, 2009, s. 106). Alevilik-Bektaşilik inancının oluşumunda önemli sūfiler yer alırken tasavvufi düşünceye mensup şairler de şiirleriyle bu inanışları sürdürmede rol almışlardır. Nitekim Hoca Ahmed Yesevi, Ebu Vefa, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran, Baba Haydar, Tabduk Emre, Yunus Emre, Abdal Musa, Pir Sultan Abdal, Mevlana ve Hacı Bayram Veli gibi önemli şahsiyetler, eserleriyle bu düşünceye çok zengin bir ruh kazandırmışlardır. Bu isimlerin yanı sıra Hassan Sabbah, Şah İsmail ve Hallac-ı Mansur gibi önemli karakterler de bu inanışın isimlerinden sayılmaktadır. Şiirlerde ve eserlerde, temelde Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, Ehl-i Beyt sevgisi, On İki İmam sevgisi, ilahi adalet ve insan sevgisi işlenmiştir.

Sonuç

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan halife sorunu, daha sonra oluşacak İslam içindeki mezhepleşmeyi ve taraftarlaşmayı doğuran etmenlerden en önemlisi olmuştur. Kabileciliğin ve kavimciliğin ağır bastığı Arap toplumunda, peygamberin vefatı sonrasında iktidar kavgaları başlamış ve iktidar kavgaları, farklı İslami anlayışları ve gruplaşmaları doğurmuştur. Bu durum, Hz. Ali taraftarlarını ortaya çıkarmış ve daha sonra onu takip edenler anlamına gelecek bir İslami inanış mezhebine yol açmıştır. Bu inançlardan biri de günümüze kadar gelen Aleviliktir. Alevilik, Hz. Ali'nin haklılığını savunan ve daha sonra oluşacak Ehl-i Beyt'ten gelen On İki İmam inanışına sahiptir. Alevilik, Şiilikten doğmuş olsa da zaman içinde farklılaşmış ve farklı bir felsefi alt yapısı oluşmuştur.

Alevilik, Sūfiliğin, Kalenderilik, Hurûfilik ve Mevlevilik gibi akımlarından ve tarikatlarından etkilenmiş ve inancın düşünsel alt yapısında bu sūfi akımların fikirleri yatmaktadır. Bu akımların yanında Yesevilik'ten ve Bektaşilik'ten önemli bir şekilde etkilenmiş ve temel kaidelerini bu tarikatlar çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu tarikatların mutasavvıfları, Moğol istilasından Anadolu'ya göç eden Türk boylarını etkilemiş ve özellikle yerel halkın anlayacağı sade bir dille dini anlatmıştır. Göçebe, eğitimsiz insanlara sade din öğretisinin gelişimi, bu inanışın halkçı yapısını ön plana çıkarmış; dönemindeki kapalı kapı ardındaki din öğrenimi dışına çıkarmıştır.

Ayrıca, bir muhalefet mezhebi hâline gelen Alevilik, Anadolu'da yaşayan tüm milletlerin din ve kültürlerinden beslenerek ve yüzyıllar içinde kendini yenileyerek günümüze kadar ulaşmıştır. Etnik anlamda (Arap, Türk, Kürt ve Fars) farklı kimlikliklerden toplumlara sirayet etmiş olan Alevilik inancı, temelde İslam inancı içinde doğup büyüyen bir inanç olsa da bağdaştırmacı yapısından dolayı birçok kimlik ve inanç ile ilişkisi kurulmuştur. Anadolu Alevilerine bakıldığında özellikle günümüzde Şiilik yanlıları (Ehlibeyt Vakfı), Türk-İslam yanlıları (Cem Vakfı), Anadolu Aleviliği anlayışı olanları (Pir Sultan Abdal Vakfı) görmek mümkündür.

Kaynakça

- Akbulut, A. (2020). *Sababe dönemi iktidar kavgası: Alevi Sünni ayrışmasının arka planı*. Otto Yayınları.
Atik K. & Bardakoğlu, A. (1997). *İslami kavramlar*. Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları.

- Aydın, S. (2015). Sunuş: Bir etno-dinsel kimlik olarak Alevilik. Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Ed.). *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih-kimlik-inanç-ritüel* (11-32) içinde. İletişim Yayınları.
- Ball, H. H. (2011). Hurûfilik nedir? *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 4(2), 31-48.
- Baş, E. (2011). Ahmed Yesevî'nin Bektaşılık, Alevilik üzerindeki etkileri ve Osmanlı dinî hayatındaki izleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 21-53. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001077
- Bilici, F. (1999). Alevi Bektaşi ilahiyatının günümüz Türkiye'sindeki işlevi. T. Olsson & E. Özdalga (Ed.). *Alevi kimliği* (73-85) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Birdoğan, N. (2013). *Alevilik: Anadolu'nun gizli kültürü*. Kaynak Yayınları.
- Çakır, R. (1999). Politik 'Alevilik' ile politik 'Sünnilik': benzerlikler ve zıtlıklar. T. Olsson & E. Özdalga (Ed.). *Alevi kimliği* (86-90) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çalışkan, İ. (1993). Caferi mezhebinde ibadetler. *Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu/13-15 Şubat 1993* (481-497) içinde. İslami Araştırmalar Vakfı (İSAV) Yayınları.
- Çalışlar, O. (2013). *Hz. Ali: İslam'ın doğuşu ve ilk ayrılıklar*. Everest Yayınları.
- Dalkıran, S. (2002). Alevî kimliği ve Anadolu Aleviliği üzerine bir deneme. *EKEV Akademi Dergisi*, 6(10), 95-117.
- Demircioğlu, A. (2014). İbn Haldun'un Mukaddime'si bağlamında Şiilik ve Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 69, 153-166.
- Dumortier, B. (2007). *Dinler atlası: inançlar, ibadetler ve ülkeler*. NTV Yayınları.
- El-Katib, A. & Cabuğa, S. (2018). Şiilik ve İmamet nazariyesinin oluşumu. A. Çaylak (Ed.). *İslam siyasi düşünceler tarihi* (168-234) içinde. Savaş Yayınevi.
- Fıglalı, E. R. (1987). *Mezhepler ve tarikatlar ansiklopedisi*. Tercüman Yayınları.
- Gülten, S. (2012). Baba Mansur'dan Şeyh Harun'a: bir Alevi ocağının tarihsel kökenine dair bazı gözlemler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63, 139-150.
- Gülten, S. (2019). Tahrir defterlerine göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(52), 35-53. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000520
- Gümüsoğlu, D. (2014). Bektaşiler açısından Bektaşilik nedir?. M. Yazıcı (Ed.). *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu /3-5 Ekim 2013* (28-34) içinde. Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- İpek, Y. vd. (2014). *Şiadan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*. Ekim Yayınları.
- Kaptan, R. (2008). *Dört kapı kırk makam*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Kara, M. (2006). Doğumunun 800. yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-22.
- Kaya, P. (2014). Bâtınilerin ortaya çıkışı, temel düşünce yapıları ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş yıllarında ve Sultan Alp Arslan zamanındaki ilk faaliyetleri. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(19), 289-305. <http://dx.doi.org/10.14225/joh565>
- Korkmaz, E. (2015). *Bütün yönleriyle Alevilik*. Demos Yayınları.
- Korkmaz, S. (2001). Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli: aralarındaki bağlar, fikirleri, tesirleri ve Türk İslam edebiyatına katkıları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 325-355.
- Korkmaz, S. (2018). Şiiliğin siyasi kolları ve siyasi düşünceleri. A. Çaylak (Ed.). *İslam siyasi düşünceler tarihi* (145-167) içinde. Savaş Yayınevi.
- Kubat, M. (2019). *Yaşayan İslam mezhepleri*. İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Melikoff, İ. (1999). Bektaşilik/Kızılbaşlık: tarihsel bölünme ve sonuçları. T. Olsson & E. Özdalga (Ed.). *Alevi kimliği* (3-12) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2011). *Babailer İsyamı Aleviliğin tarihsel altyapısı*. Dergâh Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2015). *Alevi ve Bektaşi inançlarının İslam öncesi temelleri*. İletişim Yayınları.
- Onatça, N. A. (2007). Alevi-Bektaşi kültüründe kırklar semahı: müzikal analiz çalışması. Bağlam Yayıncılık.
- Öz, M. (2021). *Başlangıçtan günümüze İslam mezhepleri tarihi*. Ensar Neşriyat.
- Şimşek, S. (2015). Nurettin Topçu'ya göre Süfilik ve İslâm Süfileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1369-1385.
- Torun, İ. (2015). *Türkiye'nin siyasallaşmış sosyal sorunları*. Nobel Yayınları.
- Turan, A. & Yıldız, H. (2008). Tarihten günümüze Anadolu Aleviliği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 11-24. <https://doi.org/10.17120/omuifd.17560>
- Türkdoğan, O. (1995). *Alevi-Bektaşi kimliği: sosyo-antropolojik araştırma*. Timaş Yayınları.
- Uyanık, O. (2009). Yusuf Has Hacib'in gök bilimine katkıları. İ. Ü. Nasrattınoğlu (Ed.). *Uluslararası Ahmet Yesevi'den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyüklükleri Sempozyumu Bildirileri* (5-43) içinde. Türk Kültürü Araştırmaları Kurumu.

- Üzüm, İ. (2013). Nusayrilik, Dürzilik, Yezidilik. M. A. Büyükkara (Ed.). *İslam Mezhepleri Tarihi* (150-169) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Yaman, A. (1998). *Alevilik nedir?*. Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma-Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, R. (2009). Tasavvufi bir yorum olarak Alevilik ve Bektaşilik. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(41), 103-114.

HISTORICAL PROCESS OF ALEVISM AND INTELLECTUAL FOUNDATIONS

Extended Summary

The emergence of different sects in Islam is based on various social, political and theological reasons in the historical process. Politically based differences date back to the early periods of Islam. The leadership problem that emerged after the death of Prophet Muhammad and the debates over the office of Caliphate constitute the basis of the Sunni and Shiite divergence. The term Shiah was used for the masses who were loyal to, supported, followed and fought with Hazrat Ali during his reign. However, over time, the concept of Shia turned into a more specific meaning and began to be used for those who considered Hazrat Ali superior to other Companions and believed that the caliphate was his right. When the idea of Shiism was divided into different thoughts, it produced three basically known sects. These are Zaidism, Ismailism and Imamiyya sects.

In the history of sects and Sufi literature, the word “Alevi” has been used in the sense of remembering Hazrat Ali with love, respecting him and being loyal to him. According to its dictionary meaning, the term “Alevi” in Arabic means “connected to Ali” or “belonging to Ali”. This term has been used synonymously with the term “Shia” for those who regard Prophet Ali as the greatest Companion and accept his succession to the Imamate after the Prophet. In another context, the word “Alevi” was used to refer to the descendants of Ali who originated in Iran, but today the term is used broadly to describe the entire Alevi community.

Alevism is a belief system that recognises and adheres to the Prophet Ali as the first imam. This belief system has its roots in the groups that favoured Prophet Ali among the successors of the Prophet Muhammad. Alevism expresses an understanding that prioritises love and respect for Prophet Ali and has its own rituals and practices. Alevism has been largely adopted by communities consisting of Turkmen tribes.

Discussions on Shiism and Alevism in the Islamic world started in the 7th century and are still hot today. In this study, although it is taken as the origin of Alevism from Shiism, Alevism is a form of belief that has been influenced by pre-Islamic beliefs and some different ideas. For this reason, Alevism has similarities with the branches of Shiism, but it also harbours many differences.

The similarities and differences between Shiism and Alevism have been analysed and when these similarities and differences are considered, Shiism is based on Sharia, while Alevism is based on Sufism. In both, the love of Ahl al-Bayt and the twelve imams has an important place. While Shiism does not have the covenant and pledge of allegiance, Alevism has the covenant and pledge of allegiance. While Shiism has only Sharia, Alevism has the four gates and forty maqams, which are known as the stages of Sharia, Tariqa, Marifat and Truth. Another important difference is in the issue of men and women; while Shiism has Muta marriage, polygamy and the obligation for women to cover themselves, Alevism does not have polygamy or the obligation to cover themselves. In Shiism, dhikr, semah and music are not included in worship, worship is performed towards the qibla and men and women worship separately, whereas in Alevism, dhikr, semah and music are seen as essential elements of worship and men and women worship together.

Alevism has been influenced by important names, mystical paths and sects. The most important of these are Yeseviism, named after Hodja Ahmed Yesevi, and Bektashism, named after Hacı Bektaş Veli. The Yassawi order is the mystical path that keeps the equality of men and women alive and from which the Bektashi order feeds. Its most important characteristic is that it is a mystical path that explains religious principles in simple language to nomadic communities through dervishes and hermits. Among those who represented the Ahmad Yassawi tradition in Anatolia, Hacı Bektaş Veli has a special place. The Bektashi sect, which has a wide spread in the Turkmen neighbourhoods of Anatolia and Rumelia, links itself to the Ahmad Yassawi tradition.

This study focuses on how Alevism emerged from the process of the emergence of Islamic sects to the present day. In this context, the belief in Alevism has been examined along with the phenomena that have influenced it throughout history, and the intellectual sources of the belief have been attempted to be revealed. The aim of this study is to evaluate the elements affecting the formation of the Alevism belief system within mystical thought, including its belief principles, rituals (worship), and religious social structure. This examination has been conducted using descriptive methods and the findings have been analyzed from a historical perspective.

Makale Bilgisi / Article Information

Atf/Cite as

Aydođdu, Y. & Tekin, F. (2024). Aleviliđin tarihsel süreci ve dűşünsel temelleri. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 82-96.

Aydoğdu, Y. & Tekin, F. (2024). Historical process of Alevism and intellectual foundations. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 3, 82-96.

Yazar / Author

Yunus AYDOĞDU

Dr., Bağımsız Araştırmacı

PhD, Independent Researcher

aydgyduyns@gmail.com, 0000-0003-3351-2531

Fatih TEKİN

Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Res. Ass. PhD, İnönü University, F.E.A.S. Department of Political Science and Public Administration

fatihtekin@inonu.edu.tr, 0000-0003-2227-0784

Geliş Tarihi / Received

30 Eylül / September 2024

Kabul Tarihi / Accepted

16 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

82-96

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale iki yazarlıdır. / The article is two authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 97-107.

E-ISSN: 3023-5529

Tanıtma/ Review

MUHAMMED ARİF İSPANAKÇI PAŞAZADE (2023). ŞAH İSMAİL VE SULTAN SELİM: İNKİLÂBÜ'L-İSLÂM BEYNE'L-HAVÂS VE'L- 'AVÂM. İSTANBUL: BİLGE KÜLTÜR SANAT YAYINLARI. 448 S. ISBN: 978-625-8274-32-5

MUHAMMED ARİF İSPANAKÇI PAŞAZADE (2023). SHAH ISMAIL AND SULTAN SELİM: İNKİLÂBÜ'L-İSLÂM BEYNE'L-HAVÂS VE'L- 'AVÂM. İSTANBUL: BİLGE CULTURE AND ART PUBLICATIONS. 448 P. ISBN: 978-625-8274-32-5

İlker BOZKIR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Enstitüsü

ilker.bozkir@hotmail.com

0009-0007-2407-1515

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
(Received)
21.05.2024

Kabul Tarihi:
(Accepted)
06.11.2024

Yayın Tarihi:
(Published)
30.12.2024

Anahtar Kelimeler
Şah İsmail
Sultan Selim
Safevî Devleti
Osmanlı Devleti
Çaldıran Savaşı

Keywords
Shah Ismail
Sultan Selim
Safavid State
Ottoman Empire
Battle of Chaldiran

Muhammed Arif İspanakçı Paşazade tarafından Farsça kaleme alınan ve Namiq Musalı tarafından Türkçeye çevrilen *Şah İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm* isimli eserin ana temasını Safevî Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadele diğer bir deyişle Şah İsmail ve Sultan Selim arasındaki rekabetin neticesinde Çaldıran Savaşı ile son bulan Türk-İslâm âleminde yaşanan güç mücadelesinin öncesi ve sonrası oluşturmaktadır. Eserde; Şah İsmail'in ataları, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Safevî Devleti'nin kuruluşu ve Safevîler ile Şeybaniler, Safevîler ile Osmanlılar, Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki ilişki ve güç mücadelesi anlatılmaktadır. II. Bayezid dönemi Osmanlı-Safevî ilişkileri, Sultan Selim'in babası ve kardeşleriyle olan taht kavgası, Safevîlerle yapılan Çaldıran Savaşı, Memlûklerle yapılan Mercidâbık ve Ridaniye Savaşları, hilafetin Osmanlı'ya geçişi, Sultan Selim ile Şah İsmail'in hayatları ve İslâm âleminin bu savaşlar sonrası durumu eserde detaylı şekilde ele alınmıştır. Son bölümde de Muhammed Arif genel bir değerlendirme ile eserini tamamlamıştır. Bu eser; İçindekiler, Kısaltmalar, Giriş, Mukaddime, Şah İsmail Es-Safevî El- Hüseyinî, Sultan I. Selim'in Saltanat Döneminin Olayları Üzerine, Şah İsmail'in Ömrünün Geri Kalan Kısmının Özeti, Hatime, Muhakeme ve Netice ana başlıkları ile Genel Dizin, son olarak da eserin tıpkıbasımının ilk ve son sayfasından oluşmaktadır.

The main theme of the work titled *Shah Ismail and Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm*, written in Persian by Muhammed Arif İspanakçı Paşazade and translated into Turkish by Namiq Musalı, is the struggle between the Safavid State and the Ottoman Empire. In other words, it constitutes the before and after of the power struggle in the Turkish-Islamic world, which ended with the Battle of Chaldiran as a result of the rivalry between Shah Ismail and Sultan Selim. In the work; The ancestors of Shah Ismail, the collapse of the Akkoyunlu State and the establishment of the Safavid State, as well as the relationship and power struggle between the Safavids and the Shaybanids, the Safavids and the Ottomans, the Mamluks and the Ottomans, are described. II. Ottoman-Safavid relations during the Bayezid period, Sultan Selim's fight for the throne with his father and brothers, the Chaldiran War with the Safavids, the Mercidâbık and Ridaniye Wars with the Mamluks, the transition of the caliphate to the Ottoman Empire, the lives of Sultan Selim and Shah Ismail, and the situation of the Islamic world after these wars. It is discussed in detail in the work. In the last chapter, Muhammed Arif completed his work with his general evaluation. This work; Contents, Abbreviations, Introduction, Introduction, Shah Ismail Es-Safevî Al-Huseynî, On the Events of the Reign of Sultan Selim I, Summary of the Remaining Part of Shah Ismail's Life, Main Titles of Hatime, Reasoning and Conclusion and General Index of the work. The facsimile edition consists of the first and last page.

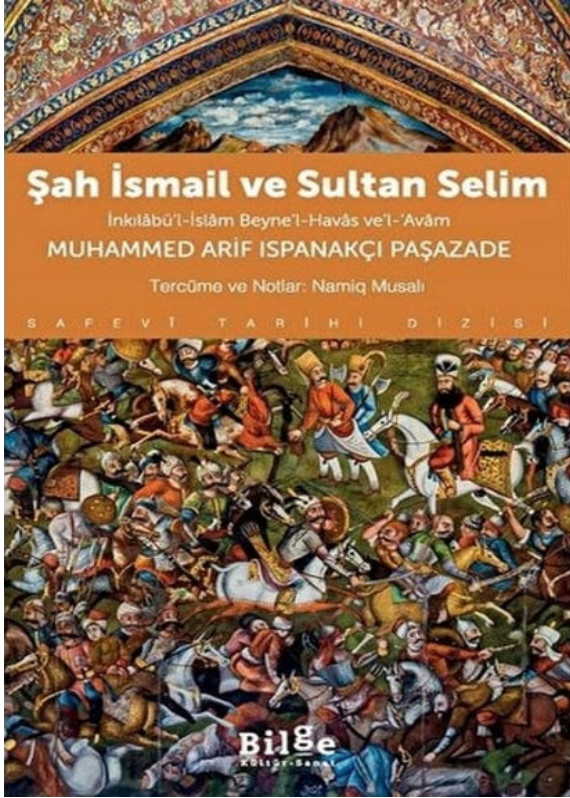
Atf/Cite as: Bozkır, İ. (2024). Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, 2023, Şah İsmail ve Sultan Selim: inkılâbü'l-İslâm beyne'l-havâs ve'l- 'avâm. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 97-107.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Muhammed Arif İspanakçı Paşazade tarafından Farsça olarak yazılan *Şah İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* isimli eseri Namiq Musalı Türkçeye aktarmıştır. Namiq Musalı, 17 Eylül 1979 tarihinde Bakü'de doğmuştur. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesinde yapmıştır. 2001 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi (AMBA) Tarih Enstitüsü, Azerbaycan'ın Orta Asırlar Tarihi Şubesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve 2006 yılında *Azerbaycan Safevîler Devleti I. Şah İsmail'in Hâkimiyeti Devrinde* konulu teziyle doktorasını tamamlamıştır. 2010-2014 arası AMBA'nın Elyazmalar Enstitüsü, Fars Dilli Elyazmaların Tetkiki Şubesi'nde, 2012-2014 yıllarında Hazar Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümünde görev yapmıştır. 2014 yılında, Kastamonu Üniversitesi Tarih Bölümünde göreve başlamış olup 2013 yılında doçent, 2018 yılında ise profesör unvanını almıştır. Uzmanlık alanı olan Safevî tarihinin yanı sıra Son Orta Çağ Azerbaycan Tarihi, Türk hanedanlarının İran üzerindeki hâkimiyeti, Türk tarihinin Farsça ve Rusça kaynakları alanlarında da çalışmalar yürütmektedir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden 468 sayfalık bu kitap; *İçindekiler, Kısaltmalar, Giriş, Mukaddime, Şah İsmail Es-Safevî El-Hüseynî, Sultan I. Selim'in Saltanat Döneminin*

Olayları Üzerine, Şah İsmail'in Ömrünün Geri Kalan Kısmının Özeti, Hatime, Muhakeme ve Netice ana başlıkları ile *Genel Dizin*, son olarak da eserin tıpkıbasımının ilk ve son sayfasından oluşmaktadır. Kitabın *Giriş* kısmı Namiq Musalı tarafından yazılmış olup müellif ve eser hakkındaki genel değerlendirmeleri içermektedir. Eserin *Giriş* bölümünde verilen bilgilerden hareketle müellif hakkında şöyle bir özetleme yapmak yerinde olacaktır:

Hacı Muhammed Arif b. Hacı Muhammed Şerif Bey İspanakçı Paşazade (ö. 1893), XIX. yüzyılın bilgin ve mütercimlerinden olup Erzurumludur. Yaşamı konusunda yeterince bilgi mevcut değildir. İyi bir eğitim almış, Farsça ve Arapçaya hâkim, inşa, tercüme ve şiir alanlarında deneyimli bir şahsiyettir. Hayatının 11 yılını Kaçar Türklerinden İran hükümdarı Nâsıreddin Şah'ın Tahran'daki sarayında tercüme merkezinde (Dârü't-Tercüme-i Hassa-i Hümayûnî) münşî ve Osmanlı Türkçesi mütercimi olarak çalışmakla geçirmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Safevîlere karşı yapılan savaşta yararlıklar göstermiş olan İspanakçızade, Hayreddin Çavuş'un soyundan gelmektedir. Muhammed Arif, Tahran'da yaşadığı süre zarfında tarih ve coğrafya alanında bir dizi telif ve tercüme eserler hazırlamıştır (İspanakçı, 2023, s. 10-11).

Bu bölümde açıklamalarıyla verilen tercüme, telif, telif ve tercüme şeklinde üç kategoriye ayrılan eserleri şunlardır:

1. *Osmanlı gazete ve dergilerinden yaptığı tercümeleler,*
2. *Keyfiyyet-i İmârât-ı Saltanat-i Devlet-i Rus (Rus Devleti'nin saltanat saraylarının niteliği),*
3. *Coğrafyâ-yı Hartum ve Sudan (Hartum ve Sudan'ın coğrafyası),*
4. *İttılâ'ât-ı Fenniyye Râci' be Bağdâd (Bağdat'a ilişkin bilimsel bilgiler),*
5. *Tercüme-i Cihânnümâ-yı Hacı Halife Kâtib Çelebi,*
6. *On dört risale ve kitapçığı kapsayan bir mecmua,*
7. *Sefername-i Hivek (Hive Seyehatnamesi),*
8. *Târîh-i Kaşgar (Kaşgar Tarihi),*
9. *Mirkâtü'z-Zamân fi Ahvâl-i Selâtîn-i Âl-i Osmân (Osmanlı sultanlarının ahvali üzerine zaman basamakları),*
10. *İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm,*

11. Coğrafya-yı Âlem-i İslâm (İslâm âleminin coğrafyası),
12. Yukarıda verilenlerin dışındaki diğer çalışmalar (İspanakçı, 2023, s. 17-38).

Muhammed Arif en önemli/özel eserlerinden biri olan *İnkılâbî'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* adlı eserini, Nâsireddin Şah'ın talimatı üzerine 8 Mayıs 1890 tarihinde yazmaya başlamış ve 21 Ağustos 1890 yılında tamamlamıştır. Bu eser, Tahran ve İsfahan nüshaları olmak üzere iki yazmadan oluşmaktadır. Nâsireddin Şah'a sunulmuş ve onun da okuyup ilk sayfasına not düştüğü Tahran nüshası İran Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Şehzade Zillü's-Sultan'a takdim edilen İsfahan nüshası ise şehzadenin kütüphanesinde yer almaktadır. Her iki yazma nüsha da Âşûrî lakaplı Muhammed b. Hacı Muhammed Kulu Kazvîni tarafından istinsah edilmiş olup Tahran nüshası 652 sayfa, İsfahan nüshası ise 631 sayfadır (İspanakçı, 2023, s. 25-26). Tahran nüshası, *İnkılâbî'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* (Seçkin ve sıradan insanlar arasında İslâm'ın dönüşümü), İsfahan nüshası ise *İnkılâb fî'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* (Seçkin ve sıradan insanlar arasında İslâm'daki dönüşüm) şeklinde yer aldığına bu bölümde dikkat çekilmiştir. Namiq Musalı "inkılap" kelimesinin altüst oluş, kargaşa, karışıklık gibi olumsuzlukları ifade ettiğini belirterek R. Caferiyan'a atıfla hususilerin (havâs) Şii azınlığın, umumiler (avâm) terimiyle de Sünnî çoğunluğun kastedildiğini aktarmaktadır. Buradan hareketle eserin "Şii ve Sünnîler arasında İslâm'ın dönüşümü (veya altüst olması)" olarak adlandırılmasının eserin genel ruhuyla da örtüşüğünü ifade etmiştir.

Namiq Musalı, eserin kaynaklarının müellif tarafından verilmiş olmasına karşın bu bibliyografyanın eksik olduğundan bahisle yazım sürecindeki kaynakları; a) *Safevî dönemi tarihçilerinin Farsça eserleri*, b) *Kaçar döneminin Farsça kaynakları*, c) *Osmanlı kaynakları*, d) *Edebî ve dinî eserler* (İspanakçı, 2023, s. 31-43) şeklinde dört kategoriye ayırarak daha geniş bir kaynakçadan yararlandığını izah etmiştir. Bu bölümde müellifin tarihçiliği ele alınmış, bu konuda Muhammed Arif'in her ne kadar objektif bir eser meydana getirmek için gayret ettiğini belirtmesine rağmen tarafgir bir anlayışla eserini yazdığı vurgulanmış ve eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra müellifin kullandığı kaynaklara körü körüne bağlı kalmadığı ve buradaki bilgileri yorumladığı, süzgeçten geçirdiği, eleştirel yaklaştığı belirtilmiştir. Müellifin her iki tarafın (Safevî ve Osmanlı) kaynaklarını da kullandığı, bu yolla okuyucuya karşılaştırma imkânı sunduğuna değinilmiştir. Olayların sebep-sonuçlarına atıf yapmasının onun tarihçiliği açısından kıymetli olduğuna, yaşanan olaylardan ders çıkarılmasını amaçlamasının ise pragmatik tarihçiliğini gösterdiğine vurgu yapılmıştır (İspanakçı, 2023, s. 46-47). Buna istinaden eserden şu alıntı yapılmıştır:

Şehamet içinde bulunan bu tür şahısların biyografilerini yazmak ve onların sözlerini ve faaliyetlerini gözler önüne sermekteki maksat, saygıdeğer haleflerin kendi büyük atalarının hareketleri, hayalleri ve siyasetleri üzerine mükemmel bir bilgi elde ederek muhakeme yoluyla onların zaferlerinin, terakkilerinin, bedbahtlıklarının, gerilemelerinin, savaşlarının, çarpışmalarının, hizmetlerinin ve ihanetlerinin sebeplerini anlamalarını sağlamaktan ibarettir (İspanakçı, 2023, s. 48).

Yine bu bölümde müellifin Şah İsmail ile Sultan Selim'in siyasi ve askerî faaliyetleri nedeniyle İslâm dünyasının zayıfladığı, Şark meselesinin ortaya çıkmasının müsebbibi olarak bu iki hükümdarı gördüğü; Şah İsmail'e menfî, Sultan Selim'e ise müspet baktığı ama buna rağmen her ikisinin de olumlu ve olumsuz yönlerini izah etmekten çekinmediği; Şah İsmail'in "çok hunhar ve gaddar birisi", "ezîyet ve azap icat etmede Cengiz ve Timur ile meslektaş" (İspanakçı, 2023, s. 52) olduğu; Sultan Selim için "bu taş kalpli ve yiğit padişah", "vücudunun hamurunda merhamet ve şefkat cevherinden bir zerre bile bulunmayan o kudretli sultan" tasviri aktarılmıştır (İspanakçı, 2023, s. 53). Ayrıca Sultan Selim'i Anadolu'da Alevilere, Mısır'da Çerkezlere (Memlûklere) katliam yapmakla suçlayan Muhammed Arif'in, Şah İsmail'in İslâm âlemini bölmeye, parçalamaya çalışmasına karşın Sultan Selim'in gayretinin Müslümanları hilafet çatısı altında birleştirme amacında olduğunu belirtmesi nedeniyle taraf olduğu açıklanmaktadır. Bu durum Muhammed Arif'in Sünnî inanca sahip olmasına bağlanmış ve Alevilere karşı tavrının da sert olduğu, bu inançta olanlara yönelik çok olumsuz ifadelerle eserinde yer verdiği vurgulanmıştır (İspanakçı, 2023, s. 54-56).

Muhammed Arif (2023), eserinin *Mukaddime* bölümüne besmeleyle başlamıştır. Kimi ayetlere atıfta bulunarak Allah'ın kudreti, Hz. Musa ve Hz. Muhammed ile ilgili bazı açıklamalarda bulduktan sonra Kaçar Sultanı Nâsireddin Şah'a övgüler düzmüştür. Tarih ve rical âlimlerinden hiçbir müellifin Şah İsmail ile Sultan Selim hakkında ve onların dönemine ilişkin olaylar konusunda kapsamlı bir eser meydana getiremediklerini belirterek şu eleştirilerde bulunmuştur: "O dönemin tarihçilerine gelince, onlar da bizim zamanımızda olduğu gibi, yazmış oldukları eserlerde yalakalık yaparak kendi metburlarını (emrinde buldukları

hükümdarı) övmüş, onun rakibini ise ayıplamışlardır ve mühim vakaların çoğunu kaydetme konusunda gereğini yerine getirmemişlerdir.” (Ispanakçı, 2023, s. 60). Muhammed Arif (2023), Nâsıreddin Şah’ın talimatı üzerine ve bu gerekçelerden hareketle 7 Mayıs 1890 tarihinde derleme, sentez ve tenkit etme ve temize çekerek yazma yoluyla *İnkılâb ji’l-İslâm Beyne’l-Havâs ve’l-Avâm* olarak adlandırdığı eserini yazmaya başladığını anlatmaktadır (s. 60).

Muhammed Arif (2023) eserini yazarken yararlandığı kaynakları ise şöyle sıralamıştır:

- *Seyid Mirza Bey Cünâbezî’nin Ravzati’s-Safeyiyye’si*
- *Habîbü’s-Sıyer*
- *İtimâdüssaltana cenaplarınınun Muntazam-ı Nâsırî’si*
- *Celaleddin Mirza’nın Tarib-i Hüsrevân’ı*
- *Hoca Sâdeddin’in Tâcü’t-Tevârih’i*
- *İsmail Bey Tevkâî’nin Hakikatü’t-Tevârih’i*
- *Vehbi Efendi’nin Meşâbir-i İslâm’ı*
- *Zihni Efendi’nin Meşâbirü’n-Nisâ’sı*
- *Sami Bey’in Kâmûsü’l-A’lâm’ı*
- *Abmed Rıfat Efendi’nin Lugat-i Târîbiyye’si*
- *Kâtib Çelebi adıyla tanınan Mustafa Efendi’nin Cibânnümâ’sı*
- *Doktor İbrahim Efendi’nin Misbâhi’s-Sârî’si*
- *Abmed Feridun Bey’in Münşeat’ı*
- *Fuzûlî mablaslı Molla Muhammed’in Hadîkatü’s-Su’adâ’sı*
- *Şeyh Ferid Attâr’ın Esrârname’si*
- *Devletşah’ın Tezkire’si* (s. 61)

Muhammed Arif (2023) “*Tanrı’nın gölgesinin gölgesi*” (s. 61) olarak tarif ettiği ve birçok övgüye mazhar kıldığı Şehzade Zillü’s-Sultan lakaplı Şehzade Mesud’a takdim ettiği İsfahan nüshası üzerine yazmış olduğu hatıra yazısı ile bu bölümü sonlandırmıştır. “*Şah İsmail Es-Safevî El-Hüseynî*” olarak adlandırılan ve birçok alt başlıktan oluşan bu bölümde, Şah İsmail’in hayatı aktarılmadan önce onun atalarından bahsedilerek soy sülalesi verilmiştir. Bu sülaleden Erdebil’e ilk gelenin Firuzşah Zerrinkulah olduğu belirtilmektedir. Bu sülale içerisindeki en bilgili ve nüfuz sahibi kişinin Safevî Tarikatı’nın da kurucusu olan Şeyh Safiyeddin olduğu söylenmiştir. Onun bu itibara sahip olmasını ise hizmetinde bulunduğu ve aynı zamanda damadı olduğu Sühreverdîyye Tarikatı’nın şeyhi Zâhid Geylânî’ye bağlamaktadır. Çünkü Zâhid Geylânî vefat etmeden önce irşat ve şeyhlik makamını Şeyh Safiyeddin’e vasiyet etmiştir (Ispanakçı, 2023, s. 63-67). Muhammed Arif (2023), Şeyh Safiyeddin’in Sünnî olduğunu, aksi durumda Sultan Ebû Said, Emir Çoban ve Cengizîyye emirlerinin çoğunun kendisine bağlı olmayacağını belirtmiştir (s. 69).

Şeyh Safiyeddin ile başlayıp devam eden Erdebil tekkesinin irşat faaliyetleri Şeyh Cüneyd’le birlikte siyasi bir evrilmeye yönelmiş ve Şeyh Haydar’la bu durum devam etmiştir. Her iki şeyh de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’a damat olmuşlar ve bu yolla iki taraf da güç devşirmeye çalışmıştır. Şeyh Cüneyd’in faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah, onu Erdebil’den sürmüştür.

Bu bölümde; Şeyh Cüneyd ile Şeyh Haydar’ın vermiş olduğu mücadeleler, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah’ı ve Timuruları yenmesi gibi o dönemin olaylarına yer verilmiştir. Uzun Hasan’ın vefatından sonra hükümdarlık iddiasında bulunan Yakup Bey’in gerek Akkoyunlu (Bayındırlı) Devleti içindeki mücadelesi gerekse Şeyh Haydar’ın şehzadelerine yönelik hasmane davranışları, “*Sultan Haydar’a karşı savaşın fetihnamesi*” olarak da adlandırılan mektubu ve buna cevaben Sultan Bayezid’in mektubu aktarılmıştır. Şeyh Haydar’ın çocuklarının ve Bayındırlı şehzadelerinin durumuna, Akkoyunluların (Bayındırlılar) Sultan Bayezid ile olan iyi münasebetlerine yer verilen bu bölümdeki akış, Şah İsmail’in huruç etmesi ve Safevî Devleti’ni kurmasıyla devam etmektedir.

Şah İsmail’in 1501’de Tebriz’de hükümdarlık tahtına oturmasıyla sufi Erdebil tarikatı şeyhliğinden şahlığa geçişini sağlamış oluyordu. “*Şah İsmail, devletin kurucusu ve dolayısıyla hâkimi olmakla birlikte aynı zamanda Şeyh Safi’üd-Din Ebü’l-Feth İsbak Erdebilî’nin (1252-1334) kurduğu tarikatın da Mürid-i Kâmil’i idi.*” (Baharlı, 2001, s. 86). Bir taraftan atalarının intikamını almak, diğer beylik/hanedanlıklara yönelik savaş açması ve diğer taraftan da devletin bekasını sağlamak, özellikle de Osmanlı Devleti’nin İran’a yönelik hedeflerini/hayallerini önlemek, tebaasını bir arada tutmak için Sünnî mezhebine karşılık İsnâaşerî Şiîliğini

sufi Safevî Devleti'nin resmî mezhebi olarak belirlediği görülmektedir (İspanakçı, 2023, s. 102). Şah İsmail'in özellikle Sünnî mezhebine mensup kesimlere yönelik sert/gaddar tavrı nedeniyle rahatsızlık duyan Sultan Bayezid, kendisine mektup yazarak birtakım uyarılarda bulunmuş ve her şeye rağmen savaş taraftarı olmadığını ortaya koymuştur. "İlk olarak Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Kızılbaşların Safevîlere itikadî olarak geçmişten beri bağlı olmaları ve devletin lideri Şah İsmail'i Mehdi olarak görmeleri doğal olarak Osmanlı Devleti'ni rahatsız edip birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir." (Artan Ok, 2024, s. 322). Buna karşın Şah İsmail'in de olumlu yaklaşımlarla yazdığı mektubunda, Rum sufililerinin Erdebil Tekkesi'ni ziyaretlerinin engellenmemesi ricası Sultan Bayezid tarafından bazı şartlar dâhilinde kabul görmüştür. Mektuplarda, iki tarafın da ilişkileri iyi tutmak istedikleri belirtilmektedir (İspanakçı, 2023, s. 107-118).

Şeybek Han Özbek'in Şah İsmail'e yazdığı üstünlük taşıyıcı ve kışkırtıcı mektubu neticesinde yapılan savaşta yenilen Şeybek Han öldürülmüştür. Müellifin anlatımına göre bir fetihnameyle Şeybek Han'ın içi doldurulmuş derisinin Osmanlı sarayına gönderilmiş olması, Çaldıran Savaşı'nın sebeplerinden birini teşkil etmesine yol açmıştır (İspanakçı, 2023, s. 118-124).

Sultan Selim'in hayat hikâyesine de yer verilen bu bölümde; Osmanlı'daki ortaya çıkan Şahkulu ve Nur Halife isyanları, bu sıkıntılı süreçte başarısız görülen Sultan Bayezid'in tahttan indirilmesi ve Sultan Selim'in tahta çıkması ele alınmıştır. 32 yıl tahtta kalan, 67 yaşındaki *ders müdavimi, belâgatli bir şair, takva sahibi, velî lakaplı* Sultan Bayezid, oğlu Sultan Selim tarafından hapse atılmış ve akabinde de sürgün yolunda zehirlenmiştir (İspanakçı, 2023, s. 125-136).

"Sultan I. Selim'in Saltanat Döneminin Olayları Üzerine" başlığı altında, eserin en hacimli ve ana omurgasını oluşturan bölümü yer almaktadır. Sultan Selim'in Osmanlı tahtına oturmasının kolay olmadığı gibi tahta oturduğunda da kendisini rahat bir süreç beklemiyordu. Bu sürecin başında, kardeşi Ahmet ve onun şehzadeleriyle de mücadele etmesi gerekecekti. Nihayetinde bu durumu bertaraf ettikten sonra asıl gayesi olan ve Trabzon valiliği yaptığı zaman farkında olduğu/ilgilendiği Doğu sorununa odaklanabilecekti. Sultan Selim'in cülusu ve Sultan Ahmed'in öldürülmesi haberi, Şah İsmail'i hüznlendirmiştir (İspanakçı, 2023, s. 140). Çünkü kendisi Sultan Ahmed'in tahta çıkmasını istiyordu. Safevî Devleti'ne sığınan şehzadeler (Murat, Mustafa, Alaaddin) ve diğer kaçanların teslim edilmesini isteyen Sultan Selim'in bu ricasını Şah İsmail geri çevirmiştir. Bunun yanında Diyarbakır hâkimi Han Muhammed Ustaçlı'nun istihzalı mektubu, elçiye yaptığı eziyet vb. durumlar (İspanakçı, 2023, s. 140-141), Sultan Selim nezdinde tabiri caizse bardağı taşıran son damla olarak görülmüştür. Tüm bunlar üzerine Sultan Selim, itikatlarının bozukluğu gerekçesiyle Haydarilerin/Celâlilerin (Kızılbaşların) katli için ulemadan fetva almıştır (İspanakçı, 2023, s. 142). Müellifin bu konuyla ilgili yorumu ise şu şekildedir: "Haydarilerin ve Celâlilerin pek çoğunun öldürülme sebebi itikat bozukluğu değil, mal mülklerinin, kız ve oğlan çocuklarının ele geçirilmesiydi" (İspanakçı, 2023, s. 143). Hâliyle bu gelişmeler savaşa giden yolun taşlarını döşemeye başlamıştır.

Müellif, *Ravzatü's-Safiyeye* kitabına atıfla savaşın sebebi olarak Diyarbakır'ı istila eden, Anadolu'da birtakım olumsuz faaliyetlerde bulunan Han Muhammed Ustaçlı'nun Sultan Selim'e yazdığı mektuplardaki tehdit, savaşa teşvik ve tahrik ifadelerinin yanı sıra Nur Ali Halife'nin Anadolu'daki faaliyetlerini ve Tokat'ı yağmalamasını göstermiştir (İspanakçı, 2023, s. 144). Sonrasında ise Safevî Devleti'ne karşı bir savaşın gerekliliği üzerine hutbe okuyarak sefere çıkan Sultan Selim, Erzincan'a doğru yöneldiğinde Şah İsmail'e elçi göndererek kendisine karşı yapılacak olan savaşın haberini vermiştir. Şah İsmail de buna hazır olduklarını belirtmiştir (İspanakçı, 2023, s. 144-145). Bu süreçte Sultan Selim, Şeybek Han'ın yeğeni Semerkant (veya Buhara) hükümdarı Ubeyd Han'a ve Akkoyunlu Ferruşad Bey'in oğlu Mehmet Bey'e mektup yazarak niyetini belirtmiş ve onlardan destek talebinde bulunmuştur. Ubeyd Han'a yazılmış olan mektuptaki Sultan Selim'in amacını Muhammed Arif (2023) eserinde şu şekilde açıklamıştır:

Öyle bir durum meydana gelecek ki güvercin şahbazın yuvasında yumurtlayacak, kartal kuyruk sallayan kuşunun evinde muhafızlık yapacak, aslan ormanda çakala saldırmayacak, leopar ceylanı boğazlamaya çalışmayacak, akdoğan kendi gagasının makasıyla dağ keklığının cüppesinin eteğine zarar vermeyecek, şahin ise baykuş gibi gagası ve pençesiyle sülünün boyalı yakasını incitmeyecek ve yaralamayacaktır (s. 151).

Ayrıca Sultan Selim amacını "Bu, Allah'a hiç de güç gelmez."1 ayetiyle meşru kılmaya çalışmıştır. Bu süreçte Şah İsmail'e de dört mektup yazmıştır. İlk mektubunda onu zındıklık ve mühlitlikle itham ederek

¹ İbrahim suresi, 20. ayet

“Kılıç kullanmazdan önce karşı tarafı İslâm’ı (teslimiyeti) kabullenme teklifinde bulunmak, Mustafa Aleyhisselam’ın şeriatının hükmü olduğundan dolayı bu şanlı mektup süslü yazıldı.” ifadeleriyle uyarmıştır (Ispanakçı, 2023, s. 156). Diğer mektuplarda da benzer ifadelerin yanı sıra Şah İsmail’e yönelik hakaret ve tehditlerle onu ısrarla savaşa davet ettiği, sefer için yolda olduğunu belirttiği görülmektedir. Şah İsmail ise “Zatı alileriniz de o zaman Trabzon valisiydiniz ve sizinle de dostluk içindeydik. Şimdi bu düşmanlığımızın sebebi bize malum değildir. Madem saltanat gereği bu yola girmişsin, sana kolay gelsin.” (Ispanakçı, 2023, s. 175); “Eğer bu iş savaşa sona erecekse, ertelemek veya gevşeklik göstermek caiz değildir. Lakin bunun akıbetini düşüünüz.” şeklinde savaş taraftarı olmadığını ancak gerek olması hâlinde hazırlık yaparak savaşıcağını mektubunda dile getirmiştir (Ispanakçı, 2023, s. 176). Ayrıca mektubunda şu beyite yer vermiştir:

“Bu etme bulma dünyasında yeterince tecrübe edindik ki, /Ali soyu ile her kim ters düşüyse, kendini mahvetti.” (Ispanakçı, 2023, s. 176)

Nihayetinde 1514’te Osmanlı ve Safevî ordusu Tebriz’e 20, Hoy’a 15 fersah mesafedeki Çaldıran Ovası’nda karşı karşıya geldi ve savaş başlamış oldu. O anlar, beyitlerde şu şekilde betimlenmiştir:

“Atlarm hepsi o kan denizinde ıslandı,
Denizaygırları gibi hepsi yüzmeye başladı.
Kan yüzünden savaş alanı okyanusa döndü,
Oradaki kökler, mercan dalı gibi oldu.” (Ispanakçı, 2023, s. 186)

“Savaştaki demir kılıç ve tüfeklerden dolayı,
Her bir köşede kin pazarı kızıştı.
Cenk ve cidalin bu sıcak pazarında,
Ecelden başka can satan alan yoktu.” (Ispanakçı, 2023, s. 187)

Savaş meydanındaki duruma ilişkin “Kızılbaş ordusu ‘Şah’ ve ‘Allah’, yeniçeriler ise ‘Allah Allah’ diyerek, birbirinin kanına susmuş bir şekilde harp aletlerini (silahlarını) kullanmaktan bir an bile vazgeçmeksiz savaştılar.” (Ispanakçı, 2023, s. 190) cümlesi de işin ciddiyetini ve vahametini ortaya koymaktadır.

Çaldıran Savaşı’nda 27 yaşında olan Şah İsmail, o güne dek hiçbir muharebede yenilmemiş ve yaralanmamıştır. Bu nedenle Sultan Selim’i kendine rakip olarak düşünmemiştir. Ancak Osmanlı ordusu karşısında yenilgiye uğramış ve yaralı olarak savaş alanını terk etmiştir. Tüm bunlar da Şah’ın başına siyah sarık sarması ve siyah elbise giymesine, bayrakların siyah kumaştan yapılması ve üzerlerine “el-kıyas” (intikam) yazdırmasına, o yıl doğan çocuklara bu adı koydurması gibi birtakım durumlara yol açmıştır (Ispanakçı, 2023, s. 193). Bu savaşta Safevîler, kendilerinin iki bin, Osmanlı ordusunun ise üç bin kaybı olduğunu; Osmanlılar ise 8216 kayıptan 2933’ ünün kendilerinden olduğunu (Ispanakçı, 2023, s. 188-194) iddia etmiştir.

Aşağıya alınan yeniçerilerin sultana takdim ettikleri arzuhâllerini Namiq Musalı (2023), Sultan Selim’in Doğu politikasının amacını açıklaması bakımından önem arz ettiğini belirtmiştir.

Bizim memleketimizde yaklaşık kırk bin can, İran toprağında da yaklaşık yirmi bin can Râfızilik ve ilhâd suçlamasıyla zulüm ve adaletsizlik kalcına yem edildi. Bizim mutaassıp ulemamız, Rafızilik ve ilhâdın ne anlama geldiği konusunda bize kâmil bir bilgi vermedi. Onlar mübarek padişah hazretlerini kandırdılar, hürmete layık olan o kadar canın kanının akıtılmasının müsebbibi oldular ve bizi Müslümanları katletmeye tahrik ettiler. Acaba Ehl-i Sünnet’te olduğu gibi bir memlekette beş vakit Ezân-ı Muhammedî okunuyorsa, abdest alınıp cemaatle namaz kılınıyorsa, oruç tutuluyorsa, zekât veriliyorsa, Kur’ân tilavet ediliyorsa, hacca gidiliyorsa, Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resûlullâh kelime-i tayyibesi her zaman dile getiriliyorsa, o zaman bunları hangi şer’i nedenle öldürebiliriz ki? Eğer elleri açık bir şekilde namaz kılmak, ezan ve ikamede Eşhedü enne Aliyyen veliyullâh (Şehâdet ederim ki Ali, Allah’ın velisidir) ve Hayye alâ hayri’l-amel (Haydi, en hayırlı amele!) söylemek şeriata aykırı ise o zaman neden Şâfîiler bazen elleri açık bazen de elleri kapalı vaziyette namaz kılarlar? Eşhedü enne Aliyyen veliyullâh söylemek gerçi bidat olsa da mescitlere minare eklemek gibi bu da güzel bir bidattir. Biz hepimiz eminiz ve itiraf ediyoruz ki Ali, Allah’ın velisidir. Bizim müezzinler de sabah ezanlarında Hayye alâ hayri’l-amel diyorlar. Sözün doğrusu budur. Biz İranlılarla din adına savaşmayacağız. Eğer bizim savaşımızın mülk

uğruna olduğunu buyurursanız, o zaman bu viran memleket, onu zapt etmek için akıtılacak onca kana değmez, diyoruz (İspanakçı, 2023, s. 201-202).

Sultan Selim, Safevî Devleti'ni tamamen ortadan kaldırma amacının sekteye uğramaması için Mısır sultanı Kansu Gavri'yi kendi yanına çekme girişimleri/mektuplaşmaları sonuç vermeyince Mısırlılar üzerine bir sefere yönelmiştir. Yapılan Mercidâbık Savaşı'nda, Çerkezler (Memlûkler) Devleti yenilmiş ve Kansu Gavri de öldürülmüştür. Savaştan kaçanlar Mısır'a giderek Tumanbay'ı tahta çıkarmıştır (İspanakçı, 2023, s. 296-298). Mısır'ı fethetmeyi Simurg (Anka) kuşunu avlamaya benzeten Sultan Selim, Tumanbay'ın kendisine itaat etme talebini reddetmesi (İspanakçı, 2023, s. 304) üzerine ordusuyla Mısır'a hareket etmiş ve Ridaniye Savaşı'nda Çerkezleri yenmiştir. Kahire'deki camilerde Sultan Selim adına hutbe okutulmuş, Abbâsîlerin altıncı halifesinin âdet gereğince hilafetten feragat etmesi üzerine Sultan Selim halifelik ünvanını almıştır (İspanakçı, 2023, s. 321-323).

Bu bölümde; Memlûkler Devleti, Melikleri ve Çerkez sultanları hakkında bilginin yanında Kansu Gavri ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “Gerçekte bu devletin çöküşünün sebebi olan Sultan Eşref Kansu Gavri'nin siyasetteki hatası oldu ve biç kuşkusuz, eğer adı geçen sultan (Sultan Gavri), Sultan Selim'in askerî harekâtına [Safevîler üzerine] engel olmasaydı, böylesine çabuk bir şekilde Osmanlılar Mısır ülkesini istila etmeye girişmezdi.” (İspanakçı, 2023, s. 346-350).

Sultan Selim'in İran üzerine bir sefere çıkarak Safevî Devleti'ni ortadan kaldırma planı, ansızın rahatsızlanması ve 51 gün süren hastalığından sonra vefat etmesi neticesinde sonuçsuz kalmıştır. Sultanın vefatına ilişkin eserde şunlar yazmaktadır: “22.09.1520 seher vaktinde 'Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!'² fermanına lebbeyk dedi. Hüküm, Yüce ve Ulu Allah'ındır.” ve “Gözün yumdu cibân kavgalarından/Feragat eyledi sevdalarından.” (İspanakçı, 2023, s. 395)

Sultan Selim'in vefatını öğrenen Şah İsmail'in şu beyiti söylediği aktarılmıştır:

“Bu mükâfat dünyasında yeterince tecrübe ettik ki, /Her kim Ali nesli ile düşmanlık ederse mahvolur.” (İspanakçı, 2023, s. 400)

Bölüm, Sultan Süleyman'ın tahta cülus etmesi ve tutuklu bulunan İran elçilerini hapisten çıkararak güvenli bir şekilde memleketlerine gönderilmesi emriyle tamamlanmıştır.

“Şah İsmail'in Ömrünün Geri Kalan Kısmının Özeti” bölümünde bazı münferit hadiseler anlatılmakla birlikte, Şah İsmail'in Sultan Süleyman'a taziye ve tebrik için yazmış olduğu mektup ve buna cevaben Sultan Süleyman'ın memnuniyetini içeren mektubu aktarılmaktadır.

23 Mayıs 1524'te verem hastalığından hayatını kaybeden Şah İsmail'in “zıll (gölge)” kelimesinin karşılığı ebcet hesabına göre 930 tarihine işaret eden vefatıyla ilgili şu dördlük yer almaktadır:

“Dünyanın sığınağı olan Şah İsmail,
Güneş gibi nikap içine girerek cibânı terk etti.
Onun vefatının tarihi zıll (gölge) oldu,
Gölge, Güneş'in tarihi oldu.” (İspanakçı, 2023, s. 406)

Dört erkek, beş kızı evladı olan, Hataî mahlasıyla Türkmânî (Azerbaycan) Türkçesiyle şiirlerini dile getiren Şah İsmail'in cesur, kahraman, yiğit, kılıç kullanmada usta, ata binmede eşsiz olduğu kadar gaddar ve hunhar olduğu, bu bakımdan Cengiz ile Timur'a benzetildiği de müellif tarafından belirtilmiştir (İspanakçı, 2023, s. 406-407).

Molla Muhammed Bağdâdî olarak tanınan, Türk Şairlerinin fazıl ve üstatlarından Fuzûlî'nin Hadikatü'-Su'adâ adlı eserinin mukaddimesine yer verilmek suretiyle İslâm'da Emevîler zamanında başlayan Kербela şehitleri için yas tutma âdetiyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Şah İsmail'in saltanatı boyunca yaptığı beş savaşı Şirvanşah Ferruh Yesâr, Elvend Mirza, Sultan Murad, Şeybek Han ve Sultan Selim'e karşı yaptığı belirtilmiştir (İspanakçı, 2023, s. 408-410).

Sultan Süleyman, İran üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdiği zaman Şah İsmail'in öldüğü haberini alınca bu durumu teyit amaçlı Gilan hâkimine yazdığı mektupla bu bölüm bitirilmiştir.

² Fecr suresi, 28. ayet

“*Hatime, Mubakeme ve Netice*” bölümünde Muhammed Arif (2023), eserini yazma gayesini şöyle açıklamıştır:

İran memleketinde Şah İsmail gibi 14 yaşındaki bir gencin bir saltanat tesis etmesinin sebeplerinin ne olduğunu, hangi mecburiyetlerin bu sūfizadeyi Şii mezhebini kabullenmeye ve yaygınlaştırmaya ittiğini, Sultan Selim’in Şah İsmail’e karşı savaşmayı neden Frenklerle savaşmaktan daha önemli ve daha faydalı bulduğunu, bu karışıklıktan İran için ve özellikle de Hz. Fahrü’l-Enâm’ın (Peygamber Efendimizin) ümmeti için nasıl bir sonucun doğduğunu garazsız bir biçimde tahkik ve tetkik ederek gereken eleştirileri yapmak ve bunları gerçeğe uygun bir biçimde bu eserin muhterem okuyucularına arz etmektir (s. 413).

Müellif, Osmanlı Devleti’nin oluşumunu özetlerken Fatih Sultan Mehmet’in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ı yendiği savaşın İranlılarla yapılan ilk savaş olduğunu da not düşmüştür. Bunun yanı sıra Bayındırlı Devleti’nin çöküşü sonucunda bu devlete bağlı olan emirlerin Osmanlı istilası kaygısı ve İranlıların Bayındırlı zulmünden bıkmaları gibi bazı nedenlerle Akkoyunluların varisi konumunda da bulunan Şehzade İsmail Mirza’yı (Şah İsmail) şahlık ünvanıyla Tebriz’de padişahlık tahtına oturtmaları aktarılmıştır. Fatih Sultan Mehmet’in İran’ı istila etme amacında olduğu ve bunun için de Akkoyunlu Yakup Bey’e bir mektup yazarak niyetini belirtmesinin ardından yola çıktığı fakat İzmit’e ulaştığında ömrü vefa etmediğinden bu hayalini gerçekleştiremediği anlatılmıştır (Ispanakçı, 2023, s. 418-419).

Hz. Fahr-i Risâlet’in (Hz. Muhammed) vefatından sonra siyasî işlerde İslâmiyet’in Râfîzî ve Nâsibî olarak iki fıkraya ayrıldığı, Hz. Osman’ın katli ile birlikte Havâric (Hâricîler) isminde üçüncü bir fırkanın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kerbela vakasından sonra ise Ehl-i Beyt taraftarları Şia ismiyle anılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreç içinde tarik ve mezhepler de artmaya başlamış, Râfîzî ve Nâsibî fırkaları içinde birden çok fırka ortaya çıkmıştır (Ispanakçı, 2023, s. 420-421). Eserde bunlar tek tek anlatılmıştır. Şah İsmail, İran’ı Özbek ve Osmanlı istilasından korumak için bu mezhepleri meşveret ve tefekkürün ardından birleştirerek İmamiyye-i İsnâaşeriyye mezhebini devletin resmî mezhebi olarak ilan etmiştir. “*Böylece hem abalîyi ayırışmadan kurtaracak hem de Ehl-i Beyt muhibbi olan Anadolu, Rumeli ve Osmanlı yeniçeri balkızın çoğunu kendi taraflarına çekmek suretiyle Osmanlı Devleti’nin kuvvetine büyük bir zarar vereceklerdi.*” (Ispanakçı, 2023, s. 427) şeklindeki amaç ifadesi de eserde yer bulmuştur.

Sultan Selim’in Safevîlere karşı düşmanlığının asıl sebebi olarak İslâm âlemi için yeniden hilafeti getirmek ve dedesi Fatih Sultan Mehmet’in İran’ı ele geçirme projesini gerçekleştirerek kendisine iyi bir nam bırakmak gösterilmiştir “*Hakikatü’l Tevârih*” adlı esere atıfla Sultan Selim’in vasiyetnamesi verilmiştir (Ispanakçı, 2023, s. 428-430).

Muhammed Arif (2023), her iki hükümdarın mücadelesinin sonucuna ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Kısacası, bu iki büyük padişahın müstebit hareketleri ve cihangirlik hayalleri her iki devletin fetih kuvvetini ve kudretini hakiki maksatları haricinde sarf etmesine ve İslâm dünyası içinde büyük bir husumete yol açarak, İslâm âleminin perişanlığına ve hasar görmesine, zillet ve hakarete uğramasına sebebiyet verdi. Şöyle ki Osmanlılar ve Turanlılar Safevîleri yok etmekten, Mekke Şerifleri, Osmanlılar ve diğer Sünnî Arap emirleri de çarpışmadan Zeydîlerin kanını akıtmaktan, Safevîler ve Zeydîler de müdahaleden, çarpışmadan ve saldırlardan vazgeçmeyerek Hz. Muhammed ümmetinin muhterem nüfusundan yüz binlerce kişinin öldürülmesine, esir edilmesine ve perişan olmasına sebebiyet verdiler ve birbirlerinin sürekli terakkisini engellediler (s. 430).

Ayrıca Şark Meselesi’nin de bu nedenlerden dolayı ortaya çıktığını vurgulamıştır. Eserin yazım ve istinsah sürecinin aktarılmasıyla bu bölüm ve aynı zamanda eser nihayetlendirilmiştir.

Sonuç

Muhammed Arif Ispanakçı Paşazade tarafından kaleme alınan bu eser, Safevî-Osmanlı mücadelesinin öncesi ile sonrasını anlatması bakımından önemlidir. Müellif, eserini tercüme/telif olarak meydana getirirken her iki devlete ait kaynaklardan istifade etmiştir. Objektif bir bakış açısıyla tarihî olayları ele alarak anlatmanın gerekliliğinden bahsederek bu doğrultuda eser verilmeyişi nedeniyle tarih yazarlarını eleştirmiş ve kendisi

yansız bir eser vücuda getirme amacıyla yola çıktığını belirtmiştir. Ne yazık ki bu hassasiyetini eserine yansıtmada tam olarak başarı sağlayamadığı söylenebilir. Bu durum da müellifin Osmanlı tebaasına dâhil olması, Sünnî inancına mensubiyeti, Sultan Selim'e sempati duyması ve Şah İsmail'e ise nefret beslemesi nedenleriyle açıklanabilir. Tüm bunlara rağmen Muhammed Arif, Sultan Selim ile Şah İsmail ve faaliyetlerini yeri geldikçe eleştirmekten çekinmemiştir. Bu iki muktedir hükümdarın güç mücadelesi nedeniyle İslâm âleminin gördüğü zarara ve kaybettiği parlak geleceğe, ortaya çıkacak olan “Şark Meselesi”ne vurgu yapmaktan kendini alamamıştır. Bu hususta her iki tarafı da acımasızca eleştirmiştir. Nihayetinde Safevî-Osmanlı çekişmesinin mezhepsel bir görünüm altında siyasi ve ekonomik temele dayandığını ifade etmesi de dikkate değerdir.

Eser, o dönemde yaşananları detaylı ve her iki devletin kaynaklarına dayanarak hazırlanması açısından büyük önem teşkil etmekle beraber bu alandaki kayda değer bir boşluğu doldurması adına önemli bir kazanımdır. Müellif, sure/ayet, beyit ve alıntılarla eserine zenginlik, akıcılık katmıştır. Eseri Türkçeye tercüme ederek ve gerekli notlarla donatarak okuyucuya sunan Namiq Musalı Hoca da değerli bir çalışmaya daha imza atmıştır. Yer yer eserdeki eksiklik ve yanlışlıkları kaynak belirterek gerçeği ortaya koymasına adına önemli katkılar sunmuştur. Giriş bölümünde eser hakkında bilgi vermesinin yanı sıra bir bilim insanı hassasiyetiyle bu tarihî çalışmayı değerlendirmesi ve bu minvalde düşüncelerini aktarması da takdire şayandır.

Kaynakça

- Artan Ok, M. (2024). *Mehdilik ve şabkulu ayaklanması*. Alfa Yayınları.
- Baharlı, İ. (2001). *şab'ın bahçesinde -şab İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık-*. Kitabevi Yayınları.
- Muhammed Arif İspanakçı Paşazade (2023). *řab İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm*. Bilge Kùltür Sanat Yayınları.

Makale Bilgisi / Article Information

Atf/Cite as

Bozkır, İ. (2024). Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, 2023, Şah İsmail ve Sultan Selim: inkılâbü'l-İslâm beyne'l-havâs ve'l- 'avâm. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 97-107.

Bozkır, İ. (2024). Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, 2023, Shah Ismail and Sultan Selim: inkılâbü'l-İslâm beyne'l-havâs ve'l- 'avâm. İstanbul, Bilge Culture and Art Publications. SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies, 3, 97-107.

Yazar / Author

İlker BOZKIR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Enstitüsü

Master Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate Institute

ilker.bozkir@hotmail.com, 0009-0007-2407-1515

Geliş Tarihi / Received

21 Mayıs / May 2024

Kabul Tarihi / Accepted

6 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

97-107

Makale Türü / Article Types

Tanıtmı / Review

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 108-120
E-ISSN: 3023-5529

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Editör Kurulu

surekdergi@nevsehir.edu.tr

<http://surekdergi.nevsehir.edu.tr>

Amaç ve Kapsam

- SÜREK Alevilik-Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Yılda Yaz ve Kış olmak üzere 2 sayı (Haziran, Aralık) yayımlanır.
- Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçelerinde, İngilizce, Almanca ve Rusça kaleme alınmış makaleler kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında başta Arapça, Farsça ve Fransızca olmak üzere yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.
- Derginin amacı, başta Alevilik-Bektaşilik olmak üzere çağdaş kültür bilimleri alanında yüksek akademik standartlarda disiplinlerarası çalışmalarla bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamak, mevcut birikimi revize etmek, global bir perspektifle özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, sorunsalları derinleştirmek, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ve araştırmacıların ulusal ve uluslararası düzeyde gelişmelerine yardımcı olmak, Alevilik-Bektaşilik ve kültürel araştırmalar alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda akademik kaynak oluşturarak çalışmalarını görünür kılma ve yaygınlaştırmaktır.
- Dergide, başta Alevilik-Bektaşilik araştırmaları olmak üzere sosyal ve beşerî bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili, kültürel araştırmalar çerçevesinde disiplinlerarası, özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Alevilik-Bektaşilikle ilgili kültür bilimleri alanında araştırma, olgu sunumu, derleme, tezden yayın, çeviri, aktarma, kitap incelemesi türünden çalışmaları; yine bu alanda bilimsel yayınlar üzerine yapılan incelemeleri yayımlar. Dolayısıyla dergi, Alevilik-Bektaşilik kültür bilimleri kesişiminde, kapsam olarak uluslararası ve yerel nitelikteki akademik tartışmaları içeren özgün ve eleştirel katkıları beklemektedir.
- Kültür bilimleri dairesinde geleneksel sanatlar, halk hayatı, edebiyat, kültür tarihi, maddi kültür çalışmaları, performans çalışmaları, anlatılar, kent-köy kültürü, çevrimiçi topluluklar, gelenekler derginin ilgilendiği konuları kapsamaktadır. Özellikle Alevilik-Bektaşilik çerçevesinde inanç, yaşam tarzları, ocaklar, ritüel, kutsal mekân, kült vb. konuları ise derginin odak noktasını oluşturmaktadır.
- Dergiye gönderilen aday makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş diğer bir ifadeyle yayın sürecinin devam etmiyor olması gerekmektedir.
- Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa Yayın Kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa olsun tam metin bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın Kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü

Farklı disiplinlerin ve yayın biçimlerinin farklı normlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, SÜREK Dergisi'ne gönderilen makalelerde şu koşullar aranır: araştırma pratiğinde titizlik, dürüstlük ve mükemmellik, araştırmadaki tüm katılımcılara ve deneklere özen ve saygı, şeffaflık ve açık iletişim, araştırma yöntemi, konu bütünlüğü, bilimsel özgünlük, bilim alanı ile ilgili terminolojinin kullanımında ustalık, konu

ile ilgili eski ve yeni çalışmalarını görebilme, kullanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik, değerlendirme ve sonuca ulaşma yeteneği, alana katkı, dile hakimiyet/anlaşılabilirlik ve akıcılık.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Yayın Etiği

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'nün yayını olan SÜREK Alevilik-Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi (kısaca SÜREK), Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics, COPE) açık erişimde sunduğu kılavuzlar ve politikalar doğrultusunda (Örneğin "Yayın Etiği Komitesi (COPE) Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kılavuzları; "Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" ve "COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors") yayın yapmaya özen göstermektedir. SÜREK Dergisi, Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics, COPE) etik bağlamında temel uygulamalarını (Yazarlık ve Katkı "Authorship and contributorship"; Çıkar çatışması, "Conflict of interest" ve Dergi yönetimi "Journal management" gibi) gözetmektedir ve etik konusunda uluslararası standartları yakalamak amacıyla Yayın Etiği Komitesi (COPE) tarafından sağlanan kaynakları dikkatle takip etmektedir.

SÜREK Dergisinin Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, gönderilen çalışmaların etik ilkelere uygunluğunu titizlikle incelerler. Araştırma suistimalinin meydana geldiği makaleleri tespit etmek ve yayınlanmasını önlemek için ciddi önlemler alırlar ve böylelikle bu tür suistimalleri teşvik etmezler veya bu tür suistimallerin yapılmasına bilerek izin vermezler. SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, etik ilkelere aykırılık tespit ederse (kullanılan verilerin manipüle edilmesi ve uydurma verilerin kullanılması gibi durumlar), makale yazar(lar)ının çalıştığı kuruma bu durum resmi yollardan bildirilir ve makale yayına kabul edilmez. SÜREK Dergisi ve baş editörü ve editörleri, gerektiğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekmeler ve özürler yayınlamaya her zaman hazırdır.

Yazar(lar), makaleleri yayınlanmadan önce herhangi bir zamanda geri çekme, tekzip veya düzeltme talep etme hakkına sahiptir. Ancak, makalelerinin bir sayıda yayınlanmasından sonraki yalnızca beş gün içinde makalelerinin geri çekilmesini veya düzeltilmesini talep edebilirler. SÜREK Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlanmamak hakkına sahiptir. Yayımlanması için SÜREK Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yayınlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz. Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip doğabilecek herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

Baş Editör, Editörlerin Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri dergiye gönderilen makalelerin hangilerinin yayımlanacağını seçmek de dahil olmak üzere dergide yayınlanan her şeyden sorumludur. Derginin yayın kurulu ve editörleri bu seçimleri yaparken baş editöre yol gösterirler ve bai editör bu süreçte derginin yayın politikalarını da dikkate alır. Yayınlanacak makalelerin seçiminde baş editör ve editörler yazar(lar)ının cinsiyeti, ırkı, etnik kökeni, dini, vatandaşlığı ve siyasi değerleri dikkate alınmaksızın entelektüel içeriklerine göre değerlendirme yaparlar. SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, yazar(lar) ve/veya hakemler arasında kişisel özelliklere veya kimliğe dayalı olarak hiçbir zaman ayrımcılık yapmaz. Aksine, değerlendirme ve yayının her aşamasında çeşitliliği barındırır ve eşitliği teşvik eder. SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, yazar(lar) tarafından dergiye teslim edilen metinlerdeki yayınlanmamış materyal ve diğer bilgi ve verilerin, yazar(lar)ın açık ve yazılı izni olmaksızın hiç kimse tarafından kendi çalışmasında kullanılmasına müsaade etmezler. Yukarıda belirtilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri COPE de belirlenen çıkar çatışması, tarafsızlık, gizlilik ve diğer hususlara titizlikle uyar.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri tarafından inceleme/değerlendirmesi yapılması istenen hakemler, kendisine atanmış olan çalışmayı alanıyla ilgili bulmaması, eleştirmekte kendisini yeterli bulmaması ya da zamanında bir değerlendirme sunamayacak olması gibi durumda, hakemlik yapmayı reddedebilir.

Hakemler, değerlendirme yapacakları makaleler gizli dosyalardır. Bu sebeple, hakemler makaleleri yetkilendirilmiş kişiler dışındakilere göstermemeli ve makaleler hakkında tartışmamalıdır. Hakemlik sürecinde edinilen bilgi ve fikirler kişisel çıkar için kullanılmamalıdır.

Hakemlik, objektif, adil ve bilimsel etiğe uygun bir şekilde yapılmalıdır. Hakemler, yazar(lar)ın şahsına yönelik eleştiri yöneltmemeli ve iftira ve hakaret gibi aşağılayıcı kişisel yorumlardan kaçınmalıdır. Hakemler

yazar(lar)ın kökeni, cinsiyeti veya siyasal felsefesine bakılmaksızın eserleri değerlendirmelidir. Hakemler ayrıca, dergiye gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için adil bir kör hakemlik süreci sağlamalıdır.

Hakemlik sürecinde eğer hakemler değerlendirdikleri makale ile başka makale arasında büyük oranda benzerlik veya örtüşme farkederlerse bunu derhal baş editöre bildirmelidir.

Hakemler, yazar(lar)ını bildikleri veya tahmin ettikleri ya da aralarında rekabet, iş birliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar sebebiyle ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının var olduğu çalışmaları değerlendirmemelidir.

Hakemlik sürecinde hakemler, makalelerin düzeltilmesi ve/veya yayınlanması konusunda baş editöre ve editörlere destek olmalı ve makale kalitesinin artırılması için yazar(lar)a da yardımcı olmalıdır.

Yazar(lar)ın Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'ne gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Makalelerin daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olması veya başka bir dergide değerlendirme için gönderilmemiş olması gereklidir. Aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye teslim etmek etik olmayan bir davranış olup kabul edilemezdir. Yazar(lar)ın bu hususlara dikkat etmesi son derece önemlidir. SÜREK Dergisine makale gönderen yazar(lar) yukarıdaki hususları taahhüt etmiş sayılır. Çalışmada kullanılan veriler çalışmada titizlikle sunulmalıdır. Bir çalışma yeterli düzeyde detay ve kaynak bilgisi içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler, etik olmayan durumlara yol açabileceğinden kabul edilemez. Ayrıca yazar(lar) derginin yazım kurallarına titizlikle riayet etmelidirler. Yazar(lar); hakem, baş editör, editörler ve dil editörünün istediği değişiklikleri titizlikle gerçekleştirmelidir. Editör veya hakemler tarafından istenen ek belgeler sisteme yüklenmelidir. Verilen sürelerde istenen değişiklikler yapılmadığı durumlarda, makaleler tekrar değerlendirmeye alınmamak üzere yazar(lar)a iade edilecektir.

Yazar(lar)dan çalışmaları ile bağlantılı olarak değerlendirme aşamasında ihtiyaç duyulabilecek ilgili ham veriyi sunmaları istenebilecektir, dolayısıyla bu verilere erişimi sağlamaya hazır olmalı ve çalışmalarının yayınlanmasını takiben bu verileri makul bir süre elde tutmalılardır.

Yazar(lar) çalışmalarının özgün ve etik standartlara uygunluğunu belgelerle kanıtlamalıdır. Bu bağlamda yazar(lar) doğrudan veya dolaylı atıfları APA standartlarına göre yapmalı ve atıfta bulunduğu kaynakları kaynakça bölümüne eklemelidir. Ayrıca, yazar(lar) çalışmalarını sisteme yüklerken çalışmalarının benzerlik oranlarının %20 nin altında olduğunu *Identicate* raporuyla kanıtlamalıdır.

SÜREK Dergisi'nde yayın yapan yazar(lar) dergi politikası gereği en yakın bir yıl sonra tekrar yayın yapabilir. Ayrıca, SÜREK Dergisi'nin herhangi sayısında, yayın sayısının en fazla %25'i Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi akademik personeli tarafından yapılabilir.

SÜREK Dergisine çalışma gönderen yazar(lar) çalışmasına katkı sunan yazarları katkı oranında ilk yazardan sonra listelemelidir. Ayrıca yazarlar, kendi aralarında çıkar çatışması olmadığını beyan etmekle yükümlüdür. Değerlendirme süreci biten makalelerin sorumlu yazarları veya yazar sıraları değiştirilemez.

SÜREK Dergisi'ne makale gönderen yazarların ayrıca uyması gereken etik ilkeler şunlardır: Değerlendirilmek üzere SÜREK Dergisine gönderilen makaleler başka bir dergide yayınlanmamış veya değerlendirme için gönderilmemiş olmalıdır. Yüklenen makalelerde yer alan ve kullanılan tüm kaynaklara, bilimsel araştırma yöntemleri ve etik ilkeler doğrultusunda atıf yapılmış olmalıdır. Yazarlar verdikleri katkı oranında sıralanmış olmalıdır. Yazar(lar)ın çalışmaları özgün olmalı ve benzerlik oranı %20'nin altında olmalıdır. Çalışmada kullanılan katılımcılara ilişkin herhangi bir etik ihlal yapılmamış olmalıdır. "Yükseköğretim Kurumu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"ne uygun bir şekilde etik izinleri alınmış ve etik rapor da gönderilmiş olmalıdır. Etik rapor gerektirmeyen makalelerde yazar(lar), çalışmalarının etik rapor gerektirmediğini gösteren belgeyi imzalayıp derginin e-postasına göndermekle sorumludurlar. Gönderilen çalışmalar tezden çıkarılan bir makale veya daha önce konferansta sunulan bir bildiri ise yazar bilgi formunda belirtilmiş olmalıdır.

Yazar(lar), dergiye gönderdikleri çalışmaları üzerindeki mali hakları, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dâhil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını SÜREK Dergisi'ne sınırsız olarak kullanılmak üzere devretmeyi kabul eder ve sistemdeki telif hakkı devir formunun ıslak imzalı halini derginin e-postasına göndermekle sorumludurlar. Çalışmayla ilgili olarak, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda SÜREK Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp sorumluluk tamamen yazar(lar)a aittir. Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.

Yazarlar yayın sürecinde baş editör, editörler ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir. Ortak yazarlı makalelerde, diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu

yazar bütün sorumluluğu kabul etmiş sayılır. Dergide yayımlanmış makalelerin diğer çalışmalarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür. İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar, ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve SÜREK Dergisi'ne makale göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Etik kurul raporu yayın süreci 2020 ve sonrasında başlayan tüm aday makaleler için zorunludur. Aday makaleyi gönderirken etik kurul raporunun ek olarak gönderilmesi gerekmektedir. Etik kurul izni gerektirmeyen aday makaleler için [etik kurul iznine gerek olmadığına dair yazar beyan formu](#) sorumlu yazar tarafından imzalanmış ve taranmış olarak gönderilmelidir.

Telif Hakkı ve Lisanslama

Makalelerdeki düşünce ve öneriler ile kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Dergi'de yayımlanan makalelere telif hakkı ödenmez. Yazarlar, makalelerinin telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek, basıma kabul edilen makalelerin telif hakkını SÜREK Dergisi'ne devrederler. SÜREK Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 ("CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için izin alınması gereklidir.

Açık Erişim Bildirimi

SÜREK Dergisi, Açık Erişim bir dergidir ve yayımladığı içeriği doğrudan açık erişime sunmaktadır. Dergi, yayımladığı içerikle bilimin Açık Erişim Politikası'yla desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Arşivleme

SüreK Dergisi'nin elektronik hâli <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr> ve indekslerde arşivlenmektedir. Derginin herhangi bir nedenle yayın hayatına veda etmesi durumunda geçmişte yayımlanan yazılara buralardan ulaşılabilir. ULAKBİM TR Dizin kuralları gereği makalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- SÜREK Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr> adresindeki formları temin ederek surekdergi@nevsehir.edu.tr adresine göndermeleri gerekmektedir. Formlarda yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale dosyalar hakemlere gönderildiği için makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler dosyalardan alınarak makaleye eklenecektir.
- Makalenin, SÜREK Dergisi'nin surekdergi@nevsehir.edu.tr veya surekdergi@gmail.com mail adreslerine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarların her birinden telif hakkı talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.
- Dergiye gönderilen makale, daha önce sempozyum/kongrede sunulan bir bildiri ise veya tezden üretilmişse bu durum çalışmada mutlaka belirtilmelidir.

Editöryal Süreç

SÜREK Dergisi objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermektedir. Dergiye gönderilen makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayını ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler dil editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Editör ve Editör Yardımcıları, makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve makalenin değerlendirmeye alınıp alınmaması konusunda görüş bildirirler. Editör ve Editör Yardımcıları, makalelerin uygunluğuna ve yayınına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayını politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca Editör ve Editör Yardımcıları, okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ederler. Dergiyi sürekli geliştirmeye çalışırlar. Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterirler. Gerekli durumlarda düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alırlar. Sekreteryaya ile birlikte yazarlara her konuda rehberlik ederler. Dergideki hakem değerlendirme süreçlerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılmasını sağlamaya çalışırlar.

Hakem Süreci

Hakem süreci, yayın standartlarını korumak için kritik öneme sahiptir. Dergi olarak çifttarafli kör hakemlik prensibine bağlı kalınmaktadır. Tüm yayınların titiz, adil ve etkili hakem süreci sonrası değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Hakemler hakemlik ile ilgili en iyi uygulama yönergelerine uygun davranmaları için teşvik edilir. Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçası olması ilkesi ile hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini korumak önemsenmektedir. Bu bağlamda, hakemler ve yazar(lar) birbirlerini asla tanımazlar. Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar. Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar. Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar. Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri durumları varsa veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır. Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 15 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 5 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapıp editör, yayın kurulu, dil editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir. Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Kabul etmedikleri herhangi bir sorun varsa, gerekçelerine itiraz etme hakları vardır.

İntihal ve Mükerrer Yayın Politikası

Dergi bilimsel bilginin etik ve akademik bütünlüğü ihlal ederek kullanılmasına karşı özenle hareket eder. Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılanması, kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak, birinin fikirlerini referans vermeden kullanma, internet ortamındaki kaynakların kaynak gösterilmeksizin kullanılması, yazıların kendi çalışmalarının bir parçası olarak kullanma şeklinde gerçekleştirilebilecek intihal olaylarına karşın makalelerinin dergiye yüklenmeden önce intihal raporu ile birlikte sunulması gerekmektedir. Dergiye gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayımlandığında gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kuruluna göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayımlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılarak dergi tarafından kabul edilmemektedir.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için yayımlanacak makale sayısı en fazla **8 (sekiz)**'dir (özel sayılarda bu rakam farklılık gösterebilir). Genel prensip olarak, yayımlanmasına karar verilen makaleler geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının **8 (sekiz)**'yi aşması durumunda, sayıyaşan makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusuitibariyle özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı Baş editör ve Editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır. Sürek Dergisi'nin misyonu ve vizyonu gereği yabancı dilde yapılan yayınlar, sıralama dikkate alınmaksızın en yakın sayıya atanır.
- Bir takvim yılı içerisinde, aynı yazara ait en fazla **1 (bir)** tane makale (ortak yazarlı makaleler dâhil) yayımlanabilir.
- Sempozyum, kongre, kurultay gibi bilimsel toplantılarda sunulan bildirilerin dergide yayımlanabilmesi için sunulduğu tarihin üzerinden en fazla **5 (beş)** yıl geçmiş olması gerekmektedir.
- Burada belirtilmeyen hususlar için karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

Yayımlanmak üzere SÜREK Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında Türkçe ve İngilizce başlık ve Türkçe "Öz" ve İngilizce "Abstract" mutlaka bulunmalıdır. Türkçe Öz, en az 150, en fazla 200 kelime olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlarayer verilmemelidir. Özetin altına makaleyi tanımlayan yeterli sayıda (en az 3 ve en çok 5) anahtar kelimeler verilmelidir. Yazı bir başka dilde yazılmışsa başlığın ve Özetin Türkçe tercüme verilmelidir. Türkçe ve İngilizce Özetler, çalışmanın amacını, yöntemini ve

sonucunu kapsamalıdır. Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotların numaralandırılmasıdır. İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumu'nungüncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Boşluk	2,5 cm
Alt Boşluk	2,5 cm
Sol Boşluk	2,5 cm
Sağ Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Garamond
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	10
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 6 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.
- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.
- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.
- Aday makalelerin sonunda genişletilmiş İngilizce Özet (Extended Summary) yer almalıdır. Extended Summary kısmında alt başlıklar bulunmamalıdır. Extended Summary kısmı okuyuculara araştırmanın tamamı ile ilgili bilgiler vermelidir (araştırmanı amacı, yöntemi, bulguları ve sonuçları, vb.). Extended Summary kısmı yeni sayfadan başlamalı ve 750-1000 sözcükten oluşmalıdır. Bu kısım dil bilgisi, anlatım ve kapsam açısından özenle yazılmalıdır.
- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.
- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

MAKALE ŞABLONU

TÜRKÇE BAŞLIK

Garamond, 12 punto, düz, kalın (bold), ortalı, her kelimenin ilk harfi büyük ve tek (1) satıralığı olmalıdır.

İNGİLİZCE BAŞLIK

Garamond, 11 punto, düz, kalın (bold), ortalı, her kelimenin ilk harfi büyük ve tek (1) satıralığı olmalıdır.

Öz

Öz, makalenin ana kısımlarının (amaç, önem, yöntem, bulgular, tartışma, sonuç ve öneriler) kısa bir özetini içermelidir. Öz, en az 150, en fazla 200 kelimedenden oluşmalıdır. Garamond yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: En az 3, en fazla 6 olmalıdır. Her anahtar kelimedenden sonra alt satıra geçilecek ve virgül kullanılacaktır. Bütün sözcükler büyük harfle başlayacaktır.

Abstract

Abstract, Öz ile tutarlı olmalıdır. Öz için yukarıda belirtilen kurallar Abstract için de geçerlidir. Garamond yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır. Öz için aranan kelime sınırı Abstract için geçerli değil. Abstract da Öz gibi tek paragraftan oluşmalıdır.

Keywords: Keywords, Türkçe anahtar kelimeler ile uyumlu olmalıdır. Anahtar kelimeler için yukarıda verilen kurallar keywords için de geçerlidir.

Giriş

Makalede Giriş başlığı numaralandırılmamalıdır. Giriş başlığından sonraki başlıklar ve alt başlıklar hiyerarşik olarak numaralandırılmalıdır. Başlıklarda ve alt başlıklarda her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklar ve bütün metin Garamond yazı karakteriyle olmalıdır. Ancak bazı çalışmalarda özel font kullanılmışsa bu fontlar da makale ile birlikte sisteme yüklenmelidir.

Giriş başlığı 11 punto, kalın (bold), düz, ortalı yazılmalıdır. Giriş başlığı öncesi 6 nk, sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Paragraflar öncesi 6 nk sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başları soldan 1 cm içeriden ve iki yana yaslı olmalıdır. Tüm metinde satır aralığı “tek” olmalıdır. Sayfa kenar boşlukları “Normal” (alt, üst, sağ, sol 2,5 cm) olmalıdır.

1. Birinci Düzey Başlık

Birinci düzey başlıklar; 11 punto, düz, kalın ve soldan 1 cm içeriden yazılmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır. Birinci düzey başlık öncesi 6 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar birinci düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Garamond yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

1.2. İkinci Düzey Başlık

İkinci düzey başlıklar; 11 punto, italik, kalın ve soldan 1 cm içeriden olmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. İkinci düzey başlık öncesi 6 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar ikinci düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

1.2.1. Üçüncü Düzey Başlık

Üçüncü düzey başlıklar; 11 punto, italik ve soldan 1 cm içeriden olmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlık öncesi 12 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar üçüncü düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

Alıntılar

Doğrudan aktarmalarda alıntı, ana düşünce, biçim ve içerik yönünden değiştirilmeden çalışmada yer alır. 40 kelimedenden daha kısa olan alıntılar tırnak işareti (“”) içinde ve normal satır aralıklarıyla yazılır. Orijinal kaynak üç nokta içermedikçe, alıntının başına ve/veya sonuna üç nokta eklenmemelidir.

Metin içinde verilecek olan alıntılar çift tırnak içinde verilmelidir (Bkz. Alıntı 1.) ve (Bkz. Alıntı 2). Ancak alıntı yapılan metnin orijinalinde çift tırnak içinde verilmiş ifadeler var ise bu aktarmalar tek tırnak işaretleri içinde gösterilmelidir. (Bkz. Alıntı 1., Alıntı 2. ve Alıntı 3.) Tırnak işaretleri kapatılırken alıntı içinde orijinal metnin parçaları olan noktalama işaretleri kullanılmalıdır; orijinal metnin parçaları olmadığı durumlarda sadece nokta ve/veya virgül kullanılmalıdır.

Alıntı 1:

Yazar bu konuyla ilgili olarak makalesinde, “semahın Safevî Devleti çerçevesinde varlığının tespiti, yeri ve özelliklerinin ortaya konulması, günümüz Alevilik ve Bektaşilik ve Safevî tarihi araştırmaları açısından da önem arz etmektedir.” (Baharlı, 2021, s. 12) şeklinde görüş beyan etmektedir.

Alıntı 2:

Baharlı (2021) şu açıklamada bulunmuştur: “15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu Alevi ve Bektaşi zümrelerle yakın ilişkide olan Erdebil Tekkesi ve bu tekmeden gelen Safevî Devleti’nin Anadolu Alevi ve Bektaşiliği üzerine karşılıklı ciddi etkiler olduğunu bilinmektedir.” (s. 13).

40 kelime ve daha uzun alıntılar, sıkıştırılmış paragraf şeklinde blok alıntı olarak biçimlendirilir. Bu amaçla, blok biçimindeki alıntı yeni satırdan başlamalı ve her iki taraftan, soldan ve sağdan, girinti oluşturulacak şekilde 2 cm içeriden yazılır. Alıntının tamamı tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Blok alıntılar için tırnak işaretleri kullanılmaz. Blok alıntı içindeki her türlü alıntılama çift tırnak işaretleri ile belirtilmelidir.

Blok Alıntı:

Saltanat mercii, hükümet paylı, görkem kubbeli, saadet dönüslü, seyyidlik nesepli, saltanat ve hükümet ve izzet ve ikbal mücadelecisi Şah İsmail (Allah adaletinin esasını temelli kılın ve Allah onu din günü bağışlasın) cenapları muhabbet yüzünden ve niyet saflığıyla bildirilip göndermiş olduğu şahane selamlar ve dualar seherleri tesbih eden kafilerle ve gece gündüz zikir okuyanların hızlı develeriyle ithaf edilip yöneltmiş, sultanın hatırının

teveccühünü saadete mazhar tarafınıza yönelmiş ve sarf edilmiş bilsinler ve her zaman hayır dolu hallerini sormakla ilgili ve haber alıcı sayınlr (Baharlu, 2023, s. 12).

Diğer Alıntı Türleri:

(TSMA, E 6321).

(Hoca Sadettin Efendi, No 3041).

(Mühimme Defteri 85, hk. 151).

Tablolar, Şekiller ve Görseller

Tablolar ve şekiller ilgili metnin içinde yer almalıdır. Bütün tablo ve şekiller ayrı ayrı ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde (Tablo 1), (Şekil 1) şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo ve şekil için uygun bir kısa tanım kullanılmalı ve tanım Tablo/Şekil başlığının altında, tablonun/şeklin üstünde olmalıdır. Ayrıca tablo veya şekil bir başka kaynaktan alındıysa kaynak bilgisine de yer verilmelidir.

Tablo ve şekiller, soldan paragraf hizasından başlatılmalıdır. Tablo/Şekil başlıkları 10 punto ve koyu olmalıdır. Tablonun/Şeklin açıklamasını içeren tanım, 10 punto ve normal olmalıdır. Tablolar ve şekiller, Dergi için belirlenen kenar boşluklarına sığmıyorsa bu durumda tablo ve şekiller metin içerisine resim (.jpeg, .png) olarak yerleştirilmelidir.

Resim, fotoğraf, grafik, afiş vb. gibi her türlü görsel, tablo ve şekiller için belirlenen kriterlere göre düzenlenmelidir.

Tablo 1.

Tablo Başlığı (Tablo başlıkları ve metin 10 punto, tablo ve numarası koyu, açıklama normal)

Kaynak (10 punto ve italik)

Sonuç

Sonuç başlığı da Giriş başlığı gibi numarasız olmalıdır. Sonuç başlığı 11 punto, kalın, düz, ortalı yazılmalıdır. Sonuç başlığı öncesi 6 nk, sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Paragraflar öncesinde boşluk olmamalı, sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başları soldan 1 cm içeriden ve iki yana yaslı olmalıdır.

Kaynakça

Kaynakça, Dergi Yazım Kurallarına göre oluşturulmalıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda araştırma ve yayın etiğine ilişkin yazar(lar)ın beyanına yer verilecektir. Tüm makaleleri için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda, tek yazarlı makaleler için yazarın makaleyi tek başına hazırladığına ilişkin beyanına, çok yazarlı makalelerde ise tüm yazarların ayrı ayrı katkı oranlarına ilişkin bilgilerine yer verilecektir. Tüm makaleler için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır"

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda yazarların çıkar çatışması durumuna ilişkin beyanlarına yer verilecektir. Tüm makaleleri için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür (Varsa, zorun değil)

Herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından destek alındıysa, alınan desteğe yönelik bilgilendirme (kurum adı, proje numarası vb.) yapılmalıdır. *(Zorunlu olmayan beyan)*

Yazarların teşekkür etmek istedikleri kişi veya kurumlara ilişkin bilgilendirme yapılmalıdır. *(Zorunlu olmayan beyan)*

Etik Kurul İzni

Etik Kurul İzni Belgesi gerektiren makalelerde bu husus hem başlığa dipnot verilerek hem de yöntem kısmında metin içerisinde belirtilmelidir. Çalışma için hangi kurumdan, hangi tarihte Etik Kurul Raporu alındığı bir cümle ile kısaca belirtilmelidir.

Ekler

Çalışmada ekler varsa bu başlık altında verilebilir.

KAYNAKÇA OLUŞTURMA

Sürelî Yayınlar

Dergi Makale Referansları

Bilimsel/Akademik Dergi Makalesi

Sürelî Yayınlarda Tek Yazarlı Makale

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelî Yayının Adı, Cilt*(Sürelî yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

ÖRNEK:

Akın, E. (2021). Sanal ortamda velî kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, 118-134. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1007433>

Baharlı, İ. (2021). Safevî dönemi Kızılbaş Türkmen toplumunda kadın (Bir Kızılbaş kadın örneği Taçlı Begüm). *TUDED Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 61(1), 339-355. <https://doi.org/10.26650/TUDED2021-918536>

Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan&İnsan*, 5, 5-37.

Baharlı, I. (2023). Witnessing the relationship between Sultan Bayezid II and Shah Ismail Safavid: two letters as primary sources. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 3-18. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.413>

Topuz, B. (2023). Three concepts that are confused with each other in academia: Alevism, Bektashism, and Shiism. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 57-82. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.400>

Not: Makalenin DOI'si varsa, DOI'yi kaynağa ekleyin. Makalenin DOI'si yoksa kaynağı sayfa aralığından sonra sonlandırın. Bu durumda kaynak, basılı bir dergi makalesi ile aynıdır.

Sürelî Yayınlarda İki Yazarlı Makale

Kalıp: Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelî Yayının Adı, Cilt*(Sürelî yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

ÖRNEK:

Karlıdağ, S. ve Kuşdil, M. E. (2021). Alevilerin kent yaşamındaki kimlik repertuarına sosyal psikolojik bir bakış: Etnik kimliğin, ana dilin ve grup içi temsillerin benlik kategorizasyonundaki rolü. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 23, 43-80. <https://doi.org/10.24082/2021.abked.288>

Güllüppınar, F. ve Özkan, Ö. (2021). Etnografik mülakatın imkân ve sınırlılıkları üzerine: Konumsallık, etik ve inşa sorunları. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 11-40. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052223>

Köse, M. Z. ve Artan, M. (2021). Müslümanlar nezdinde Mehdi tasavvuru: 610-765 yılları arasında köken ve etkiye dair tespitler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98, 171-196. <http://doi.org/10.34189/hbv.98.008>

Sürelî Yayınlarda Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

Kalıp: Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi., İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Üçüncüyazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelî Yayının Adı, Cilt*(Sürelî yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Cilt Numarası Olup Sayı Numarası Olmayan Makale

ÖRNEK:

Sanchiz, M., Chevalier, A., & Amadieu, F. (2017). How do older and young adults start searching for information? Impact of age, domain knowledge and problem complexity on the different steps of information searching. *Computers in Human Behavior*, 72, 67-78. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.038>

Cilt Numarası Olmayıp Sayı Numarası Olan Makale**ÖRNEK:**

Öztürk, V. (2021). Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar. *Bilgi*, 99, 163-180. <https://doi.org/10.12995/bilig.9907>

Çift Soyadlı Yazar**ÖRNEK:**

Biber-Vangölü, Y. (2021). Locating the European carnival in the cultural history of Britain. *Milli Folklor*, 17(131), 131-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66180/716895>

Popüler Dergi Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Derginin adı*, Cilt(Derginin sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

ÖRNEK:

Artan, M. (2022, Eylül). Hacı Bektaş Ocağı'nda Bir Sahib-i Huruc Şah Kalender Çelebi. *Aktüel Tarih*, (4), 116–119.

Gazete Makalesi**Basılı Gazete Makalesi**

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Gazetenin adı*, Sayfa aralığı.

ÖRNEK:

Çetin, E. (1988, Şubat 18). Kadının adı yok. *Milliyet*, 10.

Çevrimiçi Gazete Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Gazetenin adı*. URL adresi

ÖRNEK:

Kırıkkanat, M. G. (2022, Ocak 2). Yeşilçam iktidarı istiyoruz!. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/yesilcam-iktidari-istiyoruz-1897052>

Blog Yazısı

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Blog başlığı. *Blog sayfası*. URL adresi.

ÖRNEK:

Aktan, D. (2022, Şubat 4). Nefret ettiğimiz markalara neden aşık oluruz?. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hbrturkiye.com/blog/nefret-ettigimiz-markalara-neden-asik-oluruz>

Not: Blog gönderileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder. Blog adı, tıpkı bir dergi başlığı gibi italik yazılır.

Kitap/E-Kitap Referansları**Tek Yazarlı Kitap**

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. Yayınevi.

ÖRNEK:

Yaman, M. (2011). *Alevilik; inanç, edep, erkan*. Demos Yayınları.

Artan-Ok, M. (2023). *Türk İslam düşüncesinde Mehdilik; Osmanlı'da Şahkulu örneği*. Alfa Yayınları.

Ocak, A. Y. (1989). *La Revolte De Baba Resul Ou La Formation De L'Heterodoxie Musulmane En Anatolie Au XIII Siecle* (1nd ed.). Türk Tarih Kurumu.

Çok Yazarlı Kitap

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. Yayınevi.

ÖRNEK:

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022). *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkanamesi (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)*. Paradigma Akademi Yayınları.

Not: Hem basılı kitaplar hem de e-kitaplar için aynı biçimler kullanılmalıdır. E-kitaplar için format, platform veya cihaz (örn. Kindle) referansta yer almaz.

Kitap Bölümü

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. *Kitabın adı* (Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

ÖRNEK:

Sachedina, A. (2005). Allah'ın Velisi ve Peygamber'in vasîsi: Oniki İmamcı Şîî inancında Ali b. Ebî Tâlib. *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali* (3-24) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Al-Haq Z (2006) Spiritual dimensions of Mahdism in the modern age. *The Selective of the Second International Conference of the Mahdiism Doctrine* (2nd ed., pp. 53-58) Bright Future Institute.

Editörlü/Ciltli Kitapta Bölüm

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), *Kitabın adı* (Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

ÖRNEK:

Türer, O. (2005). Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler. A. Y. Ocak (Ed.), *Osmanlı Anadolu'sunda tarikatların genel dağılımı* (207-246) içinde. T.T.K. Yayınları.

Akın, B. (2020). Alevi-Bektaşî inancında taş-kaya-duvar yürütme motifi etrafında oluşan anlatılar üzerine bir anlam çözümlemesi. B. Akın (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği) -I* (187-229) içinde. Paradigma Yayınları.

Blake, S. P. (2016). Time as apocalypse: millenarian movements in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires. B. Kuşpınar (Ed.), *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu/08-11 Ekim 2015* (19-36) içinde. (Cilt 2). Bilir Matbacılık.

Çeviri Kitap

Kalıp: Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

ÖRNEK:

Ispanakçı Paşazade, M. A. (2023). *Şah İsmail ve Sultan Selim İnkılabü'l-İslam Beyne'l-Havas ve'l-Avam*. (N. Musalı Çev.). Bilge Kültür Sanat.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (S. Rifat Çev.). Om Yayınevi.

Eflâkî, A. (1989). *Âriflerin Menkıbeleri* (T. Yazıcı Çev.). (Cilt 1). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Aşıkpaşazâde. (1332). *Tevârih-i Âli-i Osmân* (Âli Bey Neşr.). Matbaa-i Âmiri.

Çeviri Kitapta Bölüm Örneği (Editörlü)

Kalıp: Orijinal kitabın bölüm yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. Editörün adının baş harfi. Soyadı (Ed.). ve Çevirenin adının ilk harfi. Soyadı (Çev.). *Kitabın adı* (Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

ÖRNEK:

Crow, D. S. (2003) İslamî Mesihçilik. Ali Çoşkun (Çev.). *Mesih'i Beklerken Mesihçi ve Millenarist Hareketler-Temel Giriş Metinleri*- (s. 65-75) içinde. Rağbet Yayınları.

Dini Eser

Kalıp: *Eser adı*. (Yıl). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

Kur'an-ı Kerim. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'an-ı Kerim Meâlî. (2009). (H. Altuntaş, M. Şahin, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'an-ı Kerim. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-vakfi-meali-4>

Kitabı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. (2009). Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları.

King James Bible. (2017). King James Bible Online. <https://www.kingjamesbibleonline.org/> (Original work published 1769)

Açıklamalı Dini Eser

Kalıp: Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

ÖRNEK:

Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı: Meal-tefsir*. (C. Koçtak ve Ah. Ertürk, Çev.). İşaret Yayınları.

Öztürk, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim meâlî* (anlam ve yorum merkezli çeviri). Düşün Yayınları.

Kaiser, W. C., Jr., & Garrett, D. (Eds.). (2006). *NIV archeological study bible: An illustrated walk through biblical history and culture*. Zondervan.

Basılı Sözlük

Kalıp: Yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. Yayınevi.

ÖRNEK:

Karataş, T. (2019). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. İz Yayıncılık.

Çevrimiçi Sözlük

ÖRNEK:

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.) Türk Dil Kurumu.
https://sozluk.gov.tr/transfer?option=com_gts&view=gts
Kubbealtı Lügati. (t.y.). Kubbealtı Akademisi. <http://lugatim.com>

Wikipedia

Kalıp: Madde adı (maddenin arşivlendiği tarih). *Wikipedia* içinde. URL adresi

ÖRNEK:

Kızılbaş (2023, Aralık 7). *Wikipedia* içinde.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1ba%C5%9F>
 Şahkulu rebellion (2023, December 7). *Wikipedia* içinde.
https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eahkulu_rebellion

Not: Wikipedia'dan alıntı yapılırken okuyucuların kullanılan sürümü alabilmesi için bir Wikipedia sayfasının arşivlenmiş bir sürümünün alıntılanması gerekir. “Geçmiş görüntü” ve ardından kullanılan sürümün saati ve tarihi seçilerek Wikipedia'daki arşivlenmiş sürüme erişilmelidir. Bir wiki, sayfanın arşivlenmiş sürümlerine kalıcı bağlantılar sağlamıyorsa, girişin URL'si ve tarihi eklenmelidir.

Söyleşi/Röportaj

Kalıp: Görüşmeyi yapanın soyadı, Adının baş harfi. ve Görüşmeyi yapanın soyadı, Adının başharfi. (Tarih). Röportaj başlığı. Görüşme yapılan kişi ile söyleşi. *Eser adı*, cilt/sayı, sayfa aralığı.

Şahin, H. (2014). Ahmet Yaşar Ocak'la söyleşi. *Arı kovanına çomak sokmak: taşra kökenli bir tarihinin sıradan meslek hayatı*. Timaş Yayınları.

Öztürk, S. R. (2006). Beni korkutan, bana acı veren belirsizliktir. Zeki Demirkubuz'la söyleşi. S. R. Öztürk (Ed.), *Kader: Zeki Demirkubuz* (s. 79-121). Dost.

Sempozyum/Konferans Bildirileri

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bildiri başlığı. *Bildiri Kitabı*. (sayfa numarası). Bilimsel toplantının adı.

ÖRNEK:

Akman, A. (2019). Ahret kardeşliği geleneği ve Trakya bölgesinin bazı yerlerinde evlenme geleneklerine yansımaları. Gelenek görenek ve inançlar. 9. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirileri 2018*. (63- 77) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aksoy, M. (1997). Türkiye'de kirvelğin kültür sosyoloji açısından tahlili. *V. Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi, gelenek, görenek, inançlar seksiyonu bildirileri* (44- 52) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel Çetin, A. ve Çetin, İ. (2015). Mahtumkulu düşüncesinde Türklük. A. Güzel (Ed.), *Uluslararası Türkmen Şairi Mahtumkulu Fıraki Sempozyumu Bildiri Kitabı* (82-88) içinde. Başkent Üniversitesi

Sözlü Sunum Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bildiri başlığı. *Bildiri Kitabı*. (sayfa numarası). Bilimsel toplantının adı.

Boz, E. ve Yıkımış, S. (2021, Temmuz 12-14). *Yunus Emre'de empati dili* [Sözlü sunum]. Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022, Eylül 16-17). *İki Kalenderiye Erkannâmesi ve Alevi Ritüelleri ile ortaklıkları* [Sözlü sunum]. 3. Alevi Ritüelleri Sempozyumu, İzmir, Türkiye.

Not: Sunum, başlıktan sonra köşeli parantez içinde açıklanmalıdır. Açıklama esnektir (örneğin, “[Konferans oturumu]”, “[Bildiri sunumu]”, “[Poster sunumu]”, “[Açılış konuşması]”). Konferans sunumunun videosu mevcutsa, referansın sonuna bir bağlantı olarak eklenebilir.

Not: Bir dergide yayınlanan konferans bildirileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder. Kitap olarak yayınlanan bildiriler, düzenlenmiş kitaplarla aynı referans formatını takip eder.

Tezler

Yayımlanmış Tezler

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez başlığı* (Tez No.) [Yüksek lisans tezi /Doktora tezi, Üniversitenin adı]. Yayımlanan veritabanı/İnternet adresi.

Ersal, M. (2013). *Alevi-Bektaşî inanç sisteminde hiyerarşik yapı: Çubuk havzası Aleviliği örneği* (Tez No. 349167) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Not: Bir tez, ProQuest Dissertations and Theses Global veya PDQT Open, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi gibi bir veri tabanından, kurumsal bir havuzdan veya bir arşivden erişilebilir olduğunda yayımlanmış olarak kabul edilir. Veri tabanı tez ve tezlere yayın numarası veriyorsa, yayın numarasını tez veya tez başlığından sonra parantez içinde italik olmadan yazılmalıdır.

Yayınlanmamış Tez

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez’in başlığı* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi / Yayınlanmamış Doktora tezi]. Üniversitenin adı.

ÖRNEK:

Çobanoğlu, Ö. (1992). *The relationships between oral forms of folklore and mediated performances in the cult of Çakıcı Mehmet Efe* [Unpublished master dissertation]. Indiana University.

Görsel-işitsel Medya**Film ve Televizyon Referansları****Film**

Kalıp: Yönetmenin soyadı, Yönetmenin adının baş harfi (Yönetmen). (Yıl). *Filmin adı* [Film].Yapımcı Firma; Yapımcı Firma.

ÖRNEK:

Seyidbeyli, H. (Yönetmen). (1973). *Nesimi* [Film]. Azerbaycan Film.

Not: Referansın kaynak ögesinde birden çok yapımcı şirket varsa bunlar noktalı virgülle ayrılmalıdır.

TV Dizisi

Kalıp: Yapımcının soyadı, Yapımcının adının baş harfi. (Yapımcı) (Dizinin yayınlandığı yıl(lar)).

Dizinin Adı [TV dizisi]. Yapımcı Firma.

ÖRNEK:

Kayis, E. (Yapımcı). (2020-2022). *Alef* [TV dizisi]. May prodüksiyon.

Not: Dizi hala yayınlanıyorsa ikinci yıl “günümüz” ile değiştirilmelidir. (2017-günümüz). Referansın kaynak ögesinde birden çok yapımcı şirket varsa bunlar noktalı virgülle ayrılmalıdır.

Ana Kaynaklar**ÖRNEK:**

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. E 6321.

Hoca Sadeddin Efendi. *Tâci’-t-Tevârîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kol., No 3041.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defteri* 85. hüküm 151.

Not: Ana kaynaklar hem kronik hem de arşiv kaynaklarından oluşmaktadır. Metin içinde kullanımı Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki kısaltmalar dikkate alınarak yapılmıştır. Diğer ana kaynaklarda da aynı durum söz konusu olacaktır.

Ansiklopedi Maddesi**ÖRNEK:**

Fiğlalı, E. R. (1996). Gadir-i Hum. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, 279-280) içinde. TDV Yayınları.

Emmet, C. W. (1916). Messiah. James Hastings (Ed.), *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. (Volume 8, 570-581) içinde. Charles Scribner’s Sons.

SUREK Alevism – Bektasism and Cultural Studies, Issue 3, 2024, 121-134

E-ISSN: 3023-5529

Publication Principles and Writing Rules

PUBLICATION PRINCIPLES AND WRITING RULES

Editorial Board

surekdergi@nevsehir.edu.tr

<http://surekdergi.nevsehir.edu.tr>

Aim and Scope

- SUREK Journal of Alevism-Bektasism and Culture Research is an international refereed journal. It is published in 2 issues (June, December), Summer and Winter.
- Articles written in Turkish and other Turkish dialects, English, German and Russian are accepted. The acceptance of articles written in languages other than these languages, especially Arabic, Persian and French, depends on the decision of the Editorial Board.
- The aim of the journal is to contribute to the accumulation of scientific knowledge with interdisciplinary studies at high academic standards in the field of contemporary cultural sciences, especially Alevism-Bektashism, to revise the existing accumulation, to support the power of free scientific thinking with a global perspective, to deepen the problematics, to help the development of non-governmental organizations, professional organizations and researchers at national and international level, to follow the developments in the field of Alevism-Bektashism and cultural studies, and to make the studies visible and disseminate them by creating academic resources in these fields.
- The journal publishes interdisciplinary, original scientific studies related to all fields of social and human sciences, especially Alevism-Bektashism studies, within the framework of cultural research. It publishes studies in the field of cultural sciences related to Alevism-Bektashism in the form of research, case presentation, compilation, publication from thesis, translation, transfer, book review, and reviews of scientific publications in this field. Therefore, the journal expects original and critical contributions that include international and local academic discussions in the intersection of Alevism-Bektashism cultural sciences.
- Traditional arts, folk life, literature, cultural history, material culture studies, performance studies, narratives, urban-village culture, online communities, traditions are the subjects of the journal. Especially within the framework of Alevism-Bektashism, beliefs, lifestyles, hearths, rituals, sacred places, cults, etc. constitute the focus of the journal.
- Candidate articles submitted to the journal must not have been previously published in another journal, accepted for publication, or submitted to another journal simultaneously, in other words, the publication process must not be in progress.
- Papers presented at scientific meetings may be evaluated by the Editorial Board if they have not been previously published in the proceedings or in another journal. For whatever reason, manuscripts whose full text is published in the proceedings or in another publication are not published. The Editor-in-Chief, Editors-in-Chief and Editorial Board are not obliged to investigate whether the submitted manuscripts have been previously published in another publication. The ethical responsibility for this situation belongs to the author or authors of the article.

Research Integrity

While recognizing that different disciplines and forms of publication have different norms, articles submitted to SUREK Journal are subject to the following conditions: rigor, honesty and excellence in research practice, care and respect for all participants and subjects in the research, transparency and open communication, research method, subject integrity, scientific originality, mastery in the use of terminology

related to the field of science, ability to see old and new studies on the subject, appropriateness and sufficiency in the sources used, ability to evaluate and reach conclusions, contribution to the field, language command / comprehensibility and fluency.

Ethical Principles and Publication Policy

Publication Ethics

SUREK Journal of Alevism-Bektashism and Culture Research (SUREK for short), a publication of Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, takes care to publish in accordance with the guidelines and policies of the Committee on Publication Ethics (COPE) in open access (e.g. "Committee on Publication Ethics (COPE) Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors"; "Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" and "COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors"). SUREK Journal follows the basic practices of the Committee on Publication Ethics (COPE) in the context of ethics (Authorship and Contribution; Conflict of interest; and Journal management) and carefully follows the resources provided by the Committee on Publication Ethics (COPE) in order to achieve international standards in ethics.

Ethical Responsibilities of SUREK Journal

The editor-in-chief and editors of SUREK Journal meticulously review submitted manuscripts for compliance with ethical principles. They take serious measures to identify and prevent the publication of manuscripts in which research misconduct has occurred and thus do not encourage or knowingly allow such misconduct to occur. If the editor-in-chief and editors of SUREK Journal detect any violation of ethical principles (such as manipulation of the data used and the use of fabricated data), this will be officially notified to the institution to which the author(s) of the article is affiliated. The article will not be accepted for publication. SUREK Journal and its editor-in-chief and editors are always ready to publish corrections, clarifications, retractions and apologies when necessary.

The author(s) have the right to request a retraction or correction at any time before their article is published. However, they can only request the withdrawal or correction of their articles within five days after the publication of their articles in an issue. SUREK Journal has the right to make corrections in the submitted articles, to publish or not to publish the articles. The copyrights of the articles sent to SUREK for publication are transferred to the journal. These articles cannot be published, reproduced or used in any other publication organ without permission from the journal management. No royalties are paid to the author(s) for the published articles. In addition, article application fee and publication fee are not charged from the author/authors. The legal, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author(s). The Editorial Board and the editorial team do not accept any legal liability that may arise.

Ethical Responsibilities of the Editor-in-Chief and Editors

The editor-in-chief and editors of SUREK are responsible for everything published in the journal, including choosing which articles to publish. The editorial board and editors of the journal guide the editor-in-chief in making these choices, and the editor-in-chief also takes into account the editorial policies of the journal in this process. In the selection of articles to be published, the editor-in-chief and the editors evaluate them based on their intellectual content, regardless of the gender, race, ethnicity, religion, citizenship and political values of the author(s). The editor-in-chief and editors of SUREK Journal never discriminate between author(s) and/or reviewers based on personal characteristics or identity. On the contrary, it accommodates diversity and promotes equality at every stage of evaluation and publication. The editor-in-chief and editors of SUREK Journal do not allow anyone to use unpublished material and other information and data in the texts submitted to the journal by the author(s) in their own work without the express and written permission of the author(s). As can be understood from the above-mentioned statements, the editor-in-chief and editors of SUREK Journal strictly comply with the conflict of interest, impartiality, confidentiality and other issues set out in COPE.

Ethical Responsibilities of Referees

Referees who are asked to review/evaluate by the editor-in-chief and editors of SUREK Journal may refuse to serve as a referee if they do not find the work assigned to them relevant to their field, if they do not feel competent to criticize it, or if they cannot provide a timely evaluation.

The manuscripts that the referees will evaluate are confidential files. For this reason, Referees should not show the articles to anyone other than authorized persons and should not discuss the articles. Information and ideas obtained during the refereeing process should not be used for personal gain.

Refereeing should be conducted in an objective, fair and scientific ethical manner. Referees should not criticize the author(s) personally and should avoid derogatory personal comments such as slander and insult. Referees should evaluate manuscripts regardless of the origin, gender or political philosophy of the author(s). Referees should also ensure a fair blind review process for the evaluation of manuscripts submitted to the journal.

During the refereeing process, if the referees notice a substantial similarity or overlap between the manuscript they are reviewing and another manuscript, they should report this immediately to the editor-in-chief and editors.

Referees should not review manuscripts where they know or can guess the author(s) or where there are conflicts of interest that may arise from competition, collaboration, or other relationships or connections between them.

During the refereeing process, referees should assist the editor-in-chief and editors in revising and/or publishing manuscripts and should also assist the author(s) to improve the quality of the manuscript.

Ethical Responsibilities of the Author(s)

Articles submitted to SUREK Journal must be original. Articles must not have been previously published in another journal or submitted for evaluation in another journal. It is unethical and unacceptable to submit the same manuscript to more than one journal at the same time. It is extremely important that the author(s) pay attention to these issues. The author(s) submitting an article to SUREK Journal are deemed to have undertaken the above issues. The data used in the study should be presented meticulously in the study. A study should contain sufficient detail and source information. Fraudulent and deliberate misrepresentations are unacceptable as they may lead to unethical situations. In addition, the author(s) should strictly follow the journal's spelling rules. The author(s), referee, editor-in-chief, editors, editors, language should meticulously carry out the changes requested by the editor. Additional documents requested by the editor-in-chief, editors or referees should be uploaded to the system. In cases where the requested changes are not made within the given deadlines, the manuscripts will be returned to the author(s) to be re-evaluated.

The author(s) may be asked to provide relevant raw data in connection with their work that may be needed at the review stage, so they should be prepared to provide access to this data and retain it for a reasonable period following publication of their work.

The author(s) should prove that their work is original and complies with ethical standards with documents. In this context, the author(s) should make direct or indirect citations according to APA standards and include the sources they cite in the bibliography section. In addition, the author(s) must prove that the similarity rate of their work is below 20% with the Icticate report while uploading their work to the system.

The author(s) who published in SUREK Journal can publish again after one year as per the journal policy. In addition, in any issue of SUREK Journal, a maximum of 25% of the number of publications can be made by academic staff of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

The author(s) submitting a study to SUREK Journal should list the authors who contributed to the study after the first author in proportion to their contribution. In addition, authors are obliged to declare that there is no conflict of interest between them. Corresponding authors or author ranks of the articles whose evaluation process has ended cannot be changed.

The ethical principles that authors submitting articles to SUREK Journal should also comply with are as follows: Articles submitted to SUREK Journal for evaluation must not have been published in another journal or submitted for evaluation. All sources used in the submitted articles must be cited in accordance with scientific research methods and ethical principles. Authors should be listed in order of their contribution. The work of the author(s) must be original and the similarity rate must be below 20%. There must be no ethical violations regarding the participants used in the study. Ethical permissions must have been obtained in accordance with the "Higher Education Council Scientific Research and Publication Ethics Directive" and an ethics report must have been submitted. For articles that do not require an ethics report, the author(s) are responsible for signing the document indicating that their work does not require an ethics report and sending it to the journal's e-mail. If the submitted work is an article derived from a thesis or a paper previously presented at a conference, it should be indicated in the author information form.

The author(s) agrees to transfer the financial rights on the works they submit to the journal, in particular the rights of processing, reproduction, representation, printing, publication, distribution and all kinds of public communication, including transmission via the internet, to SUREK Journal for unlimited use and are

responsible for sending the wet signed version of the copyright transfer form in the system to the journal's e-mail. Regarding the work, SUREK Journal has no responsibility for any claims or lawsuits to be filed by third parties due to copyright infringement, and the responsibility belongs entirely to the author(s). Authors are obliged to comply with the journal's publication policy, ethics and writing rules.

Authors must agree to make necessary corrections in line with the suggestions of the editor-in-chief, editors and referees during the publication process. In this context, if the author or authors do not accept the suggestions made to them, the article in question will be rejected. In co-authored articles, if the other authors cannot be reached, the responsible author is deemed to accept full responsibility. The use of articles published in the journal in other studies is possible only if citation is given. Research involving humans or animals must be approved by the relevant ethics committee(s). Articles must comply with international ethical and legal standards. Authors are also required to respect the confidentiality rights of human participants and to obtain any necessary permission for publication before submitting an article to SUREK Journal.

Ethics committee report is mandatory for all candidate articles whose publication process starts in 2020 and later. The ethics committee report must be sent as an attachment when submitting the candidate article. For candidate articles that do not require ethics committee approval, the author declaration form stating that [ethics committee approval is not required](#) must be signed and scanned by the corresponding author.

Copyright and Licensing

The authors are responsible for the accuracy of the opinions, suggestions and sources in the articles. No copyright is paid for the articles published in the Journal. Authors agree to waive the copyright of their articles and transfer the copyright of the articles accepted for publication to SUREK Journal. SUREK Journal is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 ("CC BY-NC-ND 4.0) International License. Permission is required for commercial use of the content.

Open Access Statement

SUREK Journal is an Open Access journal and makes its content directly available for open access. The journal aims to contribute to the support and development of science with the Open Access Policy. Our journal supports open access. In accordance with the open access policy, journal issues and articles are available on the journal's website and the full text of the articles can be accessed as pdf files. There are no restrictions on the storage of published articles in personal web pages or institutional archives.

Archive

The electronic version of SUREK Journal is archived at <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr>. In case the journal ceases to be published for any reason, the articles published in the past can be accessed here. ORCID numbers of all authors in the articles should be attached to the final version of the article.

Article Submission

- Authors who wish to submit an article to SUREK Journal should obtain the forms available at <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr> and send them to surekdergi@nevsehir.edu.tr. The forms should include complete information about the author(s) and the article. However, since the article files are sent to the referees, the article file should not contain information that identifies the author(s). After the referee process of the article is completed, information about the author(s) will be taken from the files and added to the article.
- The submission of the article to the e-mail addresses surekdergi@nevsehir.edu.tr or surekdergi@gmail.com of SUREK Journal is considered as an application for publication and the evaluation process of the article is initiated. In articles with more than one author, the Editorial Board does not claim copyright from each of the authors, as it is accepted that the authors transfer their copyrights to the author who uploads the article to the system. The responsibility in this regard belongs to the author who uploaded the article to the system.
- If the article submitted to the journal is a paper previously presented at a symposium / congress or produced from a thesis, this must be stated in the study.

Editorial Process

SUREK Journal attaches importance to an objective, independent editorial policy. Articles submitted to the journal are first pre-reviewed by the editor-in-chief and editors of the journal. After this stage, the editor-in-chief, editors and the Editorial Board examine the article for compliance with the journal's editorial principles and those deemed appropriate are assigned to language editors. In addition, articles that do not comply with the journal's editorial guidelines are rejected. The editor-in-chief and editors review the articles in terms of their contribution to the field and give their opinion on whether the article should be evaluated

or not. When deciding on the suitability and publication of articles, the editor-in-chief and editors take into account the journal's editorial policy and scientific sensitivity, not factors such as the race, gender, faith, nationality of the author(s). In addition, the editor-in-chief and editors strive to meet the needs of readers and authors. They strive to continuously improve the journal. They take care to maintain the integrity of academic principles. They take the initiative to make corrections, clarifications and withdrawals when necessary. Together with the secretariat, they guide the authors in all matters. They try to ensure that the peer review processes in the journal are fair, impartial and timely.

Referee Process

The refereeing process is critical to maintain publication standards. As a journal, we adhere to the principle of double-blind reviewing. We aim to evaluate all publications after a rigorous, fair and effective peer review process. Reviewers are encouraged to act in accordance with the best practice guidelines for reviewing. With the principle that confidentiality is part of the evaluation process, it is important to protect the confidentiality of authors and reviewers during the peer review process. In this context, reviewers and author(s) never know each other. Reviewers work according to the confidentiality policy. They cannot share their information and evaluation results with third parties, including the author. Referees work impartially, fairly and constructively according to the journal's publication policy and editorial rules. Reviewers help the authors to eliminate errors by making suggestions. If the referees are unable to evaluate the articles sent to them within the specified time or if there is a situation that requires them to feel inadequate in the articles sent to them, they should inform the chief editor and editors.

Articles that receive two positive reports as a result of referee evaluation are eligible for publication. If one of the referee reports is positive and the other is negative, it is at the discretion of the editor-in-chief and editors to send the article to a third referee. The period given to the referees to evaluate the article is 15 days. However, referees who do not complete the evaluation within this period are given an additional 5 days. The evaluation process of an article that has been pre-reviewed and passed through the editor-in-chief, editors, editorial board, language editor and referee process can take approximately 6-8 weeks. Articles that receive negative reports from referees are not published and are not returned to the author(s). Authors are obliged to take into account the criticism, suggestions and correction requests of the referees and the Editorial Board. If there is any problem that they do not accept, they have the right to object to their reasons.

Plagiarism and Duplicate Publication Policy

The journal acts diligently against the use of scientific knowledge in violation of ethical and academic integrity. Articles should be submitted with a plagiarism report before being uploaded to the journal in order to prevent plagiarism, which may occur in the form of quoting another person's work verbatim without citing the source, reinterpreting another person's work by changing some of the words or the order of words, using someone's ideas without giving reference, using resources on the internet without citing the source, and using the articles as part of their own work. Articles submitted to the journal are scanned with iThenticate, a plagiarism detection program. If the similarity rate is high, the article is rejected. Accepted articles are submitted to the referees together with the report. Similarity rates of 20% and above are not accepted for articles.

Redundant publication or "spontaneous plagiarism" occurs when a work or significant parts of a work are published more than once by the author or authors of the work. This may be in the same or a different language. Republication / Duplication / Multiple Publication / Scientific Misrepresentation is a crime. According to the TÜBİTAK Publication Ethics Committee, duplication is submitting or publishing the same research results to more than one journal for publication. If an article has already been evaluated and published, publications other than this are considered duplication and are not accepted by the journal.

Miscellaneous Issues

- The maximum number of articles to be published for each issue of the journal is 8 (eight) (this number may vary for special issues). As a general principle, articles that are decided to be published are accepted to the relevant issue of the journal according to the date of arrival. In case the number of articles exceeds 8 (eight) for the issue in question, the articles exceeding the number are transferred to the next issue. However, the editor-in-chief and editors have the right to select the articles to be included in the relevant issue among all the articles accepted for publication, taking into account their originality in terms of subject matter. In addition, the order of the articles in the journal is also at the discretion of the editor-in-chief and editors. In accordance with the mission and vision of SUREK Journal, foreign language publications are assigned to the nearest issue regardless of the ranking.

- A maximum of 1 (one) article (including co-authored articles) by the same author can be published within a calendar year.
- In order for the papers presented at scientific meetings such as symposiums, congresses and conventions to be published in the journal, a maximum of 3 (five) years must have passed since the date of presentation.
- The decision authority for matters not specified herein rests with the Editor-in-Chief and the Editors.

Writing Rules

Articles submitted to SUREK Journal for publication must include a title in Turkish and English, an "Abstract" in Turkish and an "Abstract" in English. The Turkish Abstract should be at least 150 and at most 200 words. References, figures, charts, etc. should not be included in the abstract. A sufficient number of keywords (at least 3 and at most 5) describing the article should be given below the abstract. If the article is written in another language, Turkish translations of the title and Abstract should be provided. Turkish and English Abstracts should include the purpose, methodology and results of the study. The article submitted to the journal should be at least 4,000 and at most 10,000 words including abstract, abstract, references, references and appendices. APA should be used as the citation system in the article. Footnotes should never be used in citation system. Footnotes should be used for explanations only when necessary and footnotes should be numbered. In terms of spelling and punctuation, the current Spelling Guide of the Turkish Language Association should be taken as a basis, except in mandatory cases required by the text. Articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word program and should be organized in accordance with the following values:

Paper Size	A4 Vertical
Top Gap	2,5 cm
Bottom Gap	2,5 cm
Left Gap	2,5 cm
Right Gap	2,5 cm
Font	Garamond
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Summaries)	10
Font Size (Footnote)	10
Table-Graph	10
Paragraph Spacing	6 pt before, 6 pt after
Line Spacing	Single (1)

- In studies where a font that is not available in the Microsoft Word program is used, the font file must be uploaded to the system along with the article.
- Articles should not include details such as page numbers, headers and footers.
- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.
- All subheadings, including the title of the article, are in bold and each word in the title only the first letter should be capitalized.
- An Extended Summary in English should be included at the end of the manuscript. Extended Summary should not include subheadings. Extended Summary section provide readers with information about the entire study (purpose, methodology, findings and conclusions, etc.). Extended Summary should start on a new page and should be 750-1000 words. This section should be carefully written in terms of grammar, expression and scope.
- There must be a bibliography at the end of the article. The references should be listed alphabetically according to the surnames of the authors.
- For articles written in Arabic, Persian or Russian, a bibliography in Latin is mandatory.

ARTICLE TEMPLATE

TURKISH TITLE

Garamond, 12-point font, plain, bold, centered, capitalize the first letter of each word and single (1) line spacing.

ENGLISH TITLE

Garamond, 11-point font, plain, bold, centered, capitalize the first letter of each word and single (1) line spacing.

Abstract (English / Original language)

The abstract should include a brief summary of the main parts of the article (purpose, significance, method, findings, discussion, conclusion and recommendations). The abstract should be at least 150 and at most 200 words. It should be typed in Garamond font, 10 pt, plain, justified and single (1) line spacing.

Keywords: Keywords must be compatible with English keywords. The above rules for keywords also apply to “Anahtar Kelimeler”.

Abstract (Türkçe)

Abstract, Öz ile tutarlı olmalıdır. Öz için yukarıda belirtilen kurallar Abstract için de geçerlidir. Garamond yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır. Öz için aranan kelime sınırı Abstract için geçerli değil. Abstract da Öz gibi tek paragraftan oluşmalıdır.

Keywords: Keywords, Türkçe anahtar kelimeler ile uyumlu olmalıdır. Anahtar kelimeler için yukarıda verilen kurallar keywords için de geçerlidir.

Introduction

The Introduction should not be numbered. Headings and subheadings after the introduction should be numbered hierarchically. The first letter of each word in headings and subheadings should be capitalized. Headings and the whole text should be in Garamond font. However, if special fonts are used in some studies, these fonts should be uploaded to the system with the article.

The title of the introduction should be written in 11 pt, bold, plain, centered. There should be 6 spaces before and 6 spaces after the title of the introduction.

There should be 6 spaces before paragraphs and 6 spaces after paragraphs. Paragraph beginnings should be 1 cm in from the left and justified. Line spacing should be "single" throughout the text. Page margins should be "Normal" (bottom, top, right, left 2.5 cm).

1. First Level Title

First level headings should be written in 11 pt, plain, bold and 1 cm from the left. The first letter of each word should be capitalized. There should be 6 spaces before the first-level heading and 6 spaces after the heading. First-level headings can be used as many times as necessary.

There should be 6 spaces before and after paragraphs. The text should be written in Garamond typeface, 11 pt. font, plain and justified.

1.2. Second Level Title

Second level headings should be 11 pt, plain, bold and 1 cm from the left. The first letter of each word should be capitalized. There should be 6 spaces before and after the second level heading. Second-level headings can be used as many times as necessary.

There should be 6 spaces before and after paragraphs. The text should be written in Garamond typeface, 11 pt. font, plain and justified.

1.2.1. Third Level Title

Third level headings should be in 11 pt, italicized and 1 cm from the left. The first letter of each word should be capitalized. There should be 6 spaces before and after the third level heading. Third-level headings can be used as many times as necessary.

There should be 6 spaces before and after paragraphs. The text should be written in Garamond typeface, 11 pt. font, plain and justified.

Citations

In direct quotations, the quotation is included in the study without changing the main idea, form and content. Quotations of less than 40 words are written in quotation marks (") and with normal line spacing. Unless the original source contains ellipses, ellipses should not be added at the beginning and/or end of the quotation.

Quotations in the text should be enclosed in double quotation marks (See Quote 1.) and (See Quote 2.). However, if there are expressions given in double quotation marks in the original text of the quoted text, these quotations should be shown in single quotation marks. (See Quotation 1., Quotation 2. and Quotation 3.) When closing the quotation marks, punctuation marks that are parts of the original text should be used in the quotation; in cases where they are not parts of the original text, only periods and/or commas should be used.

Citation 1:

In his article on this subject, the author states that "determining the existence of semah within the framework of the Safavid State, revealing its place and characteristics is also important for today's Alevism and Bektashism and Safavid history research." (Baharlu, 2021, p. 12).

Citation 2:

Baharlu (2021) made the following statement: "It is known that the Ardabil Tekke, which was in close contact with the Anatolian Alevi and Bektashi communities in the 15th and 16th centuries, and the Safavid State, which came from this tekke, had serious mutual influences on Anatolian Alevism and Bektashism" (p. 13).

Quotations of 40 words or more are formatted as a block quotation in the form of a condensed paragraph. For this purpose, the block quotation should start on a new line and be indented 2 cm on both sides, left and right. The entire quotation should be single-spaced. Quotation marks are not used for block quotations. Any quotation within a block quotation must be indicated with double quotation marks.

Block Citation:

Shah Ismail (may Allah make the basis of his justice permanent and may Allah forgive him on the Day of Religion), the authority of sovereignty, the shareholder of government, the dome of glory, the return of bliss, the descendant of seyyidism, the fighter for sovereignty and government and the glory and prosperity, has sent his holiness Shah Ismail (may Allah make the basis of his justice permanent and may Allah forgive him on the Day of Religion) with a face of love and purity of intention, and the wonderful greetings and prayers he has sent have been dedicated and directed by the caravans of those who pray the prayer in the morning and the fast camels of those who recite dhikr day and night, Let them know that the kindness of the sultan's sake is directed and spent on your blissful side, and let them always be interested in asking about their good deeds and receiving news (Baharlu, 2023, p. 12).

Other Types of Citation:

(TSMa, E 6321).

(Hoca Sadettin Efendi, Atasofya Kol., No 3041, vrk. 35).

(Mühimme Defteri 85, hk. 151).

Tables, Figures and Visuals

Tables and figures should be included in the relevant text. All tables and figures should be numbered consecutively. They should be referred to as (Table 1), (Figure 1) in the text. An appropriate short definition should be used for each table and figure and the definition should be below the Table/Figure heading and above the table/figure. In addition, if the table or figure is taken from another source, the source information should be included.

Tables and figures should start from the left at the paragraph level. Table/Figure titles should be in 10 pt. and bold. The description of the table/figure should be in 10 pt. and normal. If the tables and figures do not fit within the margins specified for the Journal, then the tables and figures should be placed as images (.jpeg, .png) within the text.

All kinds of visuals such as paintings, photographs, graphics, posters, etc. should be organized according to the criteria set for tables and figures.

Table 1.

Table Title (Table titles and text in 10 font size, table and its number in bold, explanation in normal)

Source (10 font size and italics)

Conclusion

The Conclusion should be unnumbered like the Introduction. Conclusion title should be written in 11 pt, bold, plain, centered. There should be 6 spaces before and 6 spaces after the conclusion title.

There should be no space before paragraphs and 6 spaces after paragraphs. Paragraph beginnings should be 1 cm in from the left and justified.

Bibliography

The bibliography should be created according to the Journal Writing Rules.

Statement of Research and Publication Ethics (Mandatory Statement)

In this section, the statement of the author(s) regarding research and publication ethics will be included. This heading must be included for all articles. For example;

Researchers declare that they pay attention to all ethical principles and rules in the collection, analysis and reporting of data.

Contribution Rates of Authors to the Article (Mandatory Declaration)

In this section, for single-authored articles, the author's statement that he/she prepared the article alone, and for multi-authored articles, information on the contribution rates of all authors separately. This heading must be included for all articles. For example;

The article was prepared with a single author.

The authors contributed equally to the study.

1st author contributed 60%, 2nd author contributed 40%.

Declaration of Interest (Mandatory Declaration)

In this section, authors' declarations regarding conflict of interest will be included. This heading must be included for all articles. For example;

There is no conflict of interest between the authors.

Support and Acknowledgement (If any, not required)

If support has been received from any institution or organization, information about the support received (name of the institution, project number, etc.) should be provided. (*Non-mandatory statement*)

Information about the people or institutions that the authors would like to thank should be provided (*Non-mandatory statement*)

Ethics Committee Permission

For articles that require Ethics Committee Approval, this issue should be stated both in the title with a footnote and in the text in the method section. It should be briefly stated in one sentence from which institution and on which date the Ethics Committee Report was obtained for the study.

Appendix

If there are appendices in the study, they can be given under this heading.

CREATING A BIBLIOGRAPHY

Periodicals

Journal Article References

Scientific/Academic Journal Article

Single Authored Article in Periodicals

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). Title of the article. *Name of Periodicals*, Volume (Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Examples:

Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, 118-134. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1007433>

Baharlı, İ. (2021). Safevi dönemi Kızılbaş Türkmen toplumunda kadın (Bir Kızılbaş kadın örneği Taçlı Begüm). *TUDED Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 61(1), 339-355. <https://doi.org/10.26650/TUDED2021-918536>

Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan&İnsan*, 5, 5-37.

Baharlı, I. (2023). Witnessing the relationship between Sultan Bayezid II and Shah Ismail Safavid: two letters as primary sources. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 3-18. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.413>

Topuz, B. (2023). Three concepts that are confused with each other in academia: Alevism, Bektashism, and Shiism. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 57-82. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.400>

Note: If the article has a DOI, add the DOI to the source. If the article does not have a DOI, end the reference after the page range. In this case, the source is the same as a printed journal article.

Two Authored Articles in Periodicals

Template: First author's surname, First author's initial. and Second author's surname, Second author's initial. (Year). Title of the article. *Name of Periodicals*, *Volume* (Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Example:

Karlıdağ, S. ve Kuşdil, M. E. (2021). Alevilerin kent yaşamındaki kimlik repertuarına sosyal psikolojik bir bakış: Etnik kimliğin, ana dilin ve grup içi temsillerin benlik kategorizasyonundaki rolü. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 23, 43-80. <https://doi.org/10.24082/2021.abked.288>

Güllüpcinar, F. ve Özkan, Ö. (2021). Etnografik mülakatın imkân ve sınırlılıkları üzerine: Konumsallık, etik ve inşa sorunları. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 11-40. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052223>

Köse, M. Z. ve Artan, M. (2021). Müslümanlar nezdinde Mehdi tasavvuru: 610-765 yılları arasında köken ve etkiye dair tespitler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98, 171-196. <http://doi.org/10.34189/hbv.98.008>.

Articles with Three or More Authors in Periodicals

Template: First author's surname, First author's initial., Second author's surname, Second author's initial. and Third author's surname, Third author's initial. (Year). *Name of Periodicals*, *Volume* (Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Article with Volume Number but No Issue Number

Example:

Sanchiz, M., Chevalier, A., & Amadieu, F. (2017). How do older and young adults start searching for information? Impact of age, domain knowledge and problem complexity on the different steps of information searching. *Computers in Human Behavior*, 72, 67–78. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.038>

Article with Issue Number but not Volume Number

Example:

Öztürk, V. (2021). Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar. *Bilig*, 99, 163-180. <https://doi.org/10.12995/bilig.9907>

Author with Double Surname

Example:

Biber-Vangölü, Y. (2021). Locating the European carnival in the cultural history of Britain. *Millî Folklor*, 17(131), 131-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66180/716895>

Popular Magazine Article

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Title of the article. *Name of Periodicals*, *Volume*(Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Example:

Artan, M. (2022, Eylül). Hacı Bektaş Ocağı'nda Bir Sahib-i Huruc Şah Kalender Çelebi. *Aktüel Tarih*, (4), 116–119.

Newspaper Article

Printed Newspaper Article

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Title of the article. *Name of the newspaper*, Page range.

Example:

Çetin, E. (1988, Şubat 18). Kadının adı yok. *Milliyet*, 10.

Online Newspaper Article

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Title of the article. *Name of the newspaper*, URL adresi.

Example:

Kırıkkanat, M. G. (2022, Ocak 2). Yeşilçam iktidarı istiyoruz!. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/yesilcam-iktidari-istiyoruz-1897052>

Blog Post

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Blog title. *Blog page*. URL address.

Example:

Aktan, D. (2022, Şubat 4). Nefret ettiğimiz markalara neden aşık oluruz?. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hbrturkiye.com/blog/nefret-ettigimiz-markalara-neden-asik-oluruz>

Note: Blog posts follow the same format as magazine articles. The blog title is italicized, just like a magazine title.

Book/Book References

Single Author Book

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Yaman, M. (2011). *Alevilik; inanç, edep, erkan* (3. Baskı). Demos Yayınları.

Artan-Ok, M. (2023). *Türk İslam düşüncesinde Mehdilik; Osmanlı'da Şabkulu örneği* (1. Baskı). Alfa Yayınları.

Ocak, A. Y. (1989). *La Revolte De Baba Resul Ou La Formation De L'Heterodoxie Musulmane En Anatolie Au XIII Siecle* (1nd ed.). Türk Tarih Kurumu.

Two Authored Articles

Template: First author's surname, First author's initial. and Second author's surname, Second author's initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022). *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkannamesi (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.

Book with Three or More Authors

Template: First author's surname, First author's initial., Second author's surname, Second author's initial. and Third author's surname, Third author's initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022). *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkannamesi (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.

Not: The same formats should be used for both printed books and e-books. For e-books, the format, platform or device (e.g. Kindle) is not included in the reference.

Chapter

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). Title of the Chapter. *Title of the book* (Number of editions, Page range) in. Publisher.

Example:

Sachedina, A. (2005). Allah'ın Velîsi ve Peygamber'in vasîsi: Oniki İmamcı Şii inancında Ali b. Ebî Tâlib. *Tarihî Teolojîye: İslam İnançlarında Hz. Ali* (1. Baskı, 3-24) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Al-Haq Z (2006) Spiritual dimensions of Mahdism in the modern age. *The Selective of the Second International Conference of the Mahdism Doktrine* (2nd ed., pp. 53-58) Bright Future Institute.

Chapter in Edited / Hardcover Book

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Chapter*. Editor's initials. Editor's surname (Ed.), *Title of the book* (Number of editions, Page range) in. Publisher.

Example:

Türer, O. (2005). Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler. A. Y. Ocak (Ed.), *Osmanlı Anadolu'sunda tarikatların genel dağılımı* (1. Baskı, 207-246) içinde. T.T.K. Yayınları.

Akın, B. (2020). Alevi-Bektaşî inancında taş-kaya-duvar yürütme motifi etrafında oluşan anlatılar üzerine bir anlam çözümlemesi. B. Akın (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği) -I* (1. Baskı, 187-229) içinde. Paradigma Yayınları.

Blake, S. P. (2016). Time as apocalypse: millenarian movements in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires. B. Kuşpınar (Ed.), *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu/08-11 Ekim 2015* (1. Baskı, 19-36) içinde. (Cilt 2). Bilir Matbacılık.

Translated Book

Template: Author's surname of the original book, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). (Translator's Initial. Translator's Surname, Trans.). Publisher.

Example:

Ispanakçı Paşazade, M. A. (2023). *Şah İsmail ve Sultan Selim İnkılabü'l-İslam Beyne'l-Havas ve'l-Avam* (1. Baskı). (N. Musalı Çev.). Bilge Kültür Sanat.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (xxx. Baskı). (S. Rifat Çev.). Om Yayınevi.

Eflâkî, A. (1989). *Âriflerin Menkıbeleri* (T. Yazıcı Çev.). (Cilt 1). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Aşıkpaşazâde. (1332). *Tevârih-i Âli-i Osmân* (Âli Bey Neşr.). Matbaa-i Âmire.

Chapter in a Translated Book (Edited)

Template: Author's surname of the original book, Author's Initial. (Year). Title of the Chapter. Editor's initials. Editor's surname (Ed.) and Translator's initial. Translator's surname (Trans.). *Title of the book* (Number of editions, Page range) in. Publisher.

Example:

Crow, D. S. (2003) İslamî Mesihçilik. Ali Çoşkun (Çev.). *Masih'i Beklerken Mesihçi ve Millenarist Hareketler- Temel Giriş Metinleri-* (1. Baskı, s. 65-75) içinde. Rağbet Yayınları.

Religious Book

Template: *Title of the book.* (Year). (Translator's Initial. Translator's Surname, Trans.). Publisher.

Kur'ân-ı Kerîm. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm Medlî. (2009). (3. baskı). (H. Altuntaş, M. Şahin, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-vakfi-meali-4>

Kitabı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. (2009). Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları.

King James Bible. (2017). King James Bible Online. <https://www.kingjamesbibleonline.org/> (Original work published 1769)

Annotated Religious Book

Template: Author's surname of the original book, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). (Translator's Initial. Translator's Surname, Trans.). Publisher.

Example:

Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı: Meal-tefsir.* (C. Koytak ve Ah. Ertürk, Çev.). İşaret Yayınları.

Öztürk, M. (2011). *Kur'ân-ı Kerîm medlî* (anlam ve yorum merkezli çeviri). (3. baskı). Düşün Yayınları.

Kaiser, W. C., Jr., & Garrett, D. (Eds.). (2006). *NIV archeological study bible: An illustrated walk through biblical history and culture.* Zondervan.

Printed Dictionary

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Karataş, T. (2019). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü* (4. baskı). İz Yayıncılık.

Online Dictionary

Example:

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.) Türk Dil Kurumu.
https://sozluk.gov.tr/transfer?option=com_gts&view=gts

Kubbealtı Lugati. (t.y.). Kubbealtı Akademisi. <http://lugatim.com>

Wikipedia

Template: Article title (date the article was archived). *Wikipedia* in. URL address.

Example:

Kızılbâş (2023, Aralık 7). In *Wikipedia*
<https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1ba%C5%9F>

Şahkulu rebellion (2023, December 7). In *Wikipedia*.
https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eahkulu_rebellion

Note: When citing Wikipedia, an archived version of a Wikipedia page must be cited so that readers can retrieve the version used. The archived version on Wikipedia should be accessed by selecting "View history" followed by the time and date of the version used. If a wiki does not provide permalinks to archived versions of the page, the URL and date of the entry should be included.

Interview/Reportage

Template: Interviewer's last name, Name initial (date). Interview title. Interview with the interviewee. *Publication name*, Volume (Issue), page range.

Şahin, H. (2014). Ahmet Yaşar Ocak'la söyleşi. *Arı kovanına çomak sokmak: taşra kökenli bir tarihinin sıradan meslek hayatı*. Timaş Yayınları.

Öztürk, S. R. (2006). Beni korkutan, bana acı veren belirsizliktir. Zeki Demirkubuz'la söyleşi. S. R. Öztürk (Ed.), *Kader: Zeki Demirkubuz* (s. 79-121). Dost.

Symposium/Conference Proceedings

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Proceedings. Proceedings Book.* (Number of editions, Page range). Name of the Symposium.

Example:

Akman, A. (2019). Ahret kardeşliği geleneği ve Trakya bölgesinin bazı yerlerinde evlenme geleneklerine yansımaları. Gelenek görenek ve inançlar. 9. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirileri 2018.* (1. Baskı, 63- 77) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aksoy, M. (1997). Türkiye’de kirveliğin kültür sosyoloji açısından tahlili. V. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi, gelenek, görenek, inançlar seksiyonu bildirileri* (1. Baskı, 44- 52) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel Çetin, A. ve Çetin, İ. (2015). Mahtumkulu düşüncesinde Türklük. A. Güzel (Ed)., *Uluslararası Türkmen Şairi Mahtumkulu Firaki Sempozyumu Bildiri Kitabı* (1. Baskı, 82-88) içinde. Başkent Üniversitesi

Oral Presentation Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Proceedings. Proceedings Book.* (Number of editions, Page range). Name of the Symposium.

Boz, E. ve Yıkımış, S. (2021, Temmuz 12-14). *Yunus Emre’de empati dili* [Sözlü sunum]. Yunus Emre’nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu’da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022, Eylül 16-17). *İki Kalenderiye Erkannâmesi ve Alevi Ritüelleri ile ortaklıkları* [Sözlü sunum]. 3. Alevi Ritüelleri Sempozyumu, İzmir, Türkiye.

Note: The presentation should be described in square brackets after the title. The description is flexible (e.g. "[Conference session]", "[Paper presentation]", "[Poster presentation]", "[Keynote speech]"). If a video of the conference presentation is available, it can be included as a link at the end of the reference.

Note: Conference proceedings published in a journal follow the same format as journal articles. Papers published as a book follow the same reference format as edited books.

Thesis

Published Thesis

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Thesis* (Thesis No.) [Master's dissertation / Doctoral dissertation, University name]. Published database / Internet address.

Ersal, M. (2013). *Alevi-Bektaşî inanç sisteminde hiyerarşik yapı: Çubuk havzası Aleviliği örneği* (Tez No. 349167) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Note: A thesis is considered published when it is accessible from a database such as ProQuest Dissertations & Theses Global or PDQT Open, Council of Higher Education National Thesis Center, an institutional repository or an archive. If the database assigns publication numbers to theses and dissertations, the publication number should be written in parentheses after the title of the thesis or dissertation, without italics.

Unpublished Thesis

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Thesis* [Unpublished Master's dissertation / Doctoral dissertation]. University name.

Example:

Çobanoğlu, Ö. (1992). *The relationships between oral forms of folklore and mediated performances in the cult of Çakıcı Mehmet Efe* [Unpublished master dissertation]. Indiana University.

Audiovisual Media

Film and Television Reference

Film

Template: Director's surname, Director's Initial (Director) (Year). *Title of the film* [Film]. Producing Company; Producing Company.

Example:

Seyidbeyli, H. (Yönetmen). (1973). *Nesimi* [Film]. Azerbaycan Film.

Note: If there is more than one production company in the reference's source element, they should be separated by semicolons.

TV Series

Template: Producer's surname, Producer's Initial (Producer) (Year(s) the series was broadcast). *Title of the TV Series* [TV Series]. Producing Company.

Example:

Kayis, E. (Yapımcı). (2020-2022). *Alef* [TV dizisi]. May prodüksiyon.

Note: If the series is still airing, the second year should be replaced by "present" (2017-present). If there is more than one production company in the source element of the reference, they should be separated by semicolons.

Main Sources

Example:

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. E 6321.

Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü't-Tevârih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kol., No 3041.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defteri* 85. hüküm 151.

Note: The main sources consist of both chronicles and archival sources. The abbreviations used in the text are based on the abbreviations in the Prime Ministry Ottoman Archive. The same will be the case for other main sources.

Encyclopedia Article

Example:

Fırlalı, E. R. (1996). Gadir-i Hum. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, 279-280) içinde. TDV Yayınları.

Emmet, C. W. (1916). Messiah. James Hastings (Ed.), *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. (Volume 8, 570-581) içinde. Charles Scribner's Sons.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 135-136.
E-ISSN: 3023-5529

Hakemler / Referees

2024 YILI HAKEMLERİ*

REFEREES OF THE YEAR 2024

surekdergi@nevsehir.edu.tr
<http://surekdergi.nevsehir.edu.tr>

Unvanı – Adı Soyadı (Title – Name Surname)	Üniversite - Kurum (University - Foundation)
Prof. Dr. / Prof. Abduselam ARVAS	Çankırı Karatekin Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ali YAMAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Burak GÜMÜŞ	Trakya Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Bülent BAYRAM	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Bülent ŞEN	Tarsus Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Faruk DOĞAN	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Muammer Mete TAŞLIOVA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Murat Cem DEMİR	Munzur Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Nilgün Çıblak COŞKUN	Mersin Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Servet YAŞAR	İskenderun Teknik Üniversitesi / University

* Hakem listesi, 2024 yılında yayımlanan makalelere görüşlerini bildiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlik süreci devam eden makale dosyaları için hakemler görüşlerini 2024 yılında bildirmiş olsalar dahi süreç henüz tamamlanmadığı için söz konusu listeye dahil edilmemiştir. / The referee list consists of referees who expressed their opinions on articles published in 2024. Even if the referees gave their opinions in 2024 for the article files whose refereeing process is ongoing, they are not included in the list because the process has not been completed yet.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi
SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies
Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024

Prof. Dr. / Prof. Sadullah GÜLTEN	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Yusuf ARSLAN	Batman Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Haydar SOYSÜREN	Ardahan Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Azime CANTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Canser KARDAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Eyyub ŞİMŞEK	Aksaray Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Sedat KARDAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Yasin TAŞ	Harran Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Zehra CERRAHOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ziya POLAT	Mardin Artuklu Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Ayşe ÇEKİÇ	Mardin Artuklu Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Erdal KALAYCI	Hristiyan Kiliseleri Öğretmen Eğitimi Yüksek Okulu
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kaan AKAR	Erzurum Teknik Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Ragıp MUHAMMED	Ege Üniversitesi / University
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. PhD Didem Gülçin ERDEM KÜK	Pamukkale Üniversitesi / University
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. PhD Halil KARABULUT	Trakya Üniversitesi / University
Öğr. Gör. Dr. / Teac. Asst. PhD Özden AYDIN	Cumhuriyet Üniversitesi / University